

HANDELINGEN

DER
MAATSCHAPPIJ VOOR
GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE TE GENT

NIEUWE REEKS DEEL LXIII GENT 2009
NR 2 (JULI - DECEMBER)

HANDELINGEN DER MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE TE GENT

Bestuur van de vzw Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent:

Voorzitter:

Prof. dr. MARC BOONE, Universiteit Gent,
Vakgroep Geschiedenis, Sint-Pietersnieuwstraat 35, 9000 Gent

Secretaris-penningmeester:

Prof. dr. ANNE-LAURE VAN BRUAENE, Universiteit Gent,
Vakgroep Geschiedenis, Sint-Pietersnieuwstraat 35, 9000 Gent

Redactiesecretaris:

Dr. JELLE HAEMERS, Universiteit Gent,
Vakgroep Geschiedenis, Sint-Pietersnieuwstraat 35, 9000 Gent

Bestuursleden:

LEEN CHARLES, Stadsarchief Gent, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge
Dr. JOHAN DAMBRUYNE, Rijksarchief Beveren, Kruibekesteenweg 39/1, 9120 Beveren
Prof. dr. GITA DENECKERE, Universiteit Gent, Vakgroep Geschiedenis,
Sint-Pietersnieuwstraat 35, 9000 Gent
MARIE CHRISTINE LALEMAN, Dienst Stadsarcheologie,
Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge
Prof. dr. JOOST VAN DER AUWERA, Vakgroep Kunst-, muziek-, en
theaterwetenschappen, Universiteit Gent, Blandijnberg 2, 9000 Gent

Ere-bestuursleden:

Baron RAOUL VAN CAENEGEM (ere-voorzitter)
Prof. dr. HILDE DE RIDDER-SYMOENS
Dr. JOHAN DECAVELE

Gelieve e-mail correspondentie te richten
aan prof. dr. Marc Boone (Marc.Boone@UGent.be) of
aan prof. dr. Anne-Laure Van Bruaene (AnneLaure.VanBruaene@UGent.be)

Ontwerp kaft: Nina Hoste
Afbeelding kaft: Toondichter Cyriel Van den Abeele (privé-archief)

Lidmaatschap:

Jaarlijks lidgeld: 18,75 euro
Prijs, voor niet-leden, van de Handelingen (beide nummers): 21,25 euro
(te storten op de rekening van de vzw MGOG: 000-0370680-43)

*Halfjaarlijkse uitgave, met de steun van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
en van de Provincie Oost-Vlaanderen*

ISSN: 0779-8482

www.mgog.be

HANDELINGEN

der

**Maatschappij voor Geschiedenis
en Oudheidkunde
te Gent**

NIEUWE REEKS - DEEL LXIII

NR 2 (Juli-December)

GENT 2009

INHOUD

Medewerkers aan dit nummer	167
Leen CHARLES Van ridders, rovers en rabauwen. Het Gentse tempelhof, 1200-1794	169
Daniel LIEVOIS Een nobele onbekende. Tientallen vrijwel nooit gebruikte Gentse schepenboeken	201
Lieve VANDE CASTEELE Toondichter Cyriel Van den Abeele (1875-1946)	209
Leen CHARLES, Marie Christine LALEMAN & Valerie MEILLANDER Bibliografie van de geschiedenis van Gent, 2008-2009	267

MEDEWERKERS AAN DIT NUMMER

Leen Charles (°1960) studeerde middeleeuwse geschiedenis en archivaliek. Sinds 1988 is zij verbonden aan de Stad Gent, als wetenschappelijk medewerker (tot 2002) en stadsarchivaris (sinds 2002). Zij staat aan het hoofd van het Stadsarchief in De Zwarte Doos, en is gespecialiseerd in archivalische materies en in huizenonderzoek. Ze is co-auteur van het geautomatiseerde archiefbeheersysteem Dulle Griet (1995-1996). Ze bestudeerde en publiceerde over de prosopografie van het bodenverkeer tussen Gent en andere steden, (middeleeuwen-1796), huizenonderzoek, familiekunde, tempeliers, archivaliek en stadsgeschiedenis.

Marie Christine Laleman (°1952) studeerde kunstgeschiedenis en oudheidkunde aan de Universiteit Gent, specialiseerde zich in middeleeuwse archeologie, architectuur en bouwtechniek. Ze werd in 1973 als wetenschappelijk medewerker aangesteld bij de Stad Gent en heeft sinds 1977 de leiding van de stadsarcheologische werking. Thans staat zij aan het hoofd van de Dienst Stadsarcheologie in De Zwarte Doos. De belangrijkste wetenschappelijke projecten, veelal interdisciplinaire samenwerkingsverbanden, hebben betrekking op middeleeuwse archeologie en architectuur, stadsgeschiedenis, de ontwikkeling van Gent, stadsarcheologie en resultaten van archeologisch onderzoek in Gent.

Daniel Lievois (°1940) is historicus van vorming. Hij werkt sinds 1983 samen met de Dienst Stadsarcheologie en met het Stadsarchief van Gent. Zijn aandacht gaat voornamelijk uit naar de materiële cultuur in Gent vanaf de late middeleeuwen. Hij legde de basis van de geschreven component van het huizenonderzoek in Gent, getuige hiervan zijn artikels in deze jaargang van de *Handelingen*.

Valérie Meillander (°1963) studeerde geschiedenis, richting nieuwe tijden aan de Universiteit Gent. Zij maakte een eindverhandeling over mentaliteitsgeschiedenis rond sterven en rouwen in de 17de en 18de eeuw. Zij is consulente bij het Stadsarchief Gent en er verantwoordelijk voor de leeszaal, de inventarisatie, de bibliotheek en de redactie van @rchieflink.

Lieve Vande Castele (°1941) werkte als CLB-medewerker en als stadsgids. In 1999 studeerde zij via de O.U. Nederland – Studiecentrum Gent af als licentiaat in de cultuurwetenschappen (kernprogramma cultuurgeschiedenis). Na een aantal publicaties betreffende vergeten vrouwelijke kunstenaars verricht zij momenteel cultuurhistorisch onderzoek naar het artistieke en intellectuele leven in Gent.

VAN RIDDERS, ROVERS EN RABAUWEN

Het Gentse tempelhof, 1200-1794

Leen Charles¹

Deze bijdrage brengt een schets van de geschiedenis van het Gentse tempelhuus, aanvankelijk als bezit van de tempeliers en vervolgens als stek van de ridders van Malta. Het tempelhuus was een omwalde site, centraal gelegen in het bouwblok gevormd door de Sint-Margrietstraat, het Dobbelslot, de Lange Schipgracht en het Tempelhof. De omwalde site bleef tot omstreeks 1794 in het stadsbeeld zichtbaar. In 1977-1979 voerde de Heemkundige Vereniging De Gonde (Melle) hier in penibele omstandigheden noodopgravingen uit in het kader van een grootscheepse bouwcampagne door de NV Volkskliniek. De Dienst Stadsarcheologie kon de noodopgravingen van nabij volgen.² Omwille van de materiële omvang van het studieobject en de impact ervan in het toenmalige bouwblok, gaat deze bijdrage letterlijk even buiten de grenzen van het eigenlijke tempelhuus. Waar mogelijk, werpen we een blik op de geschiedenis van omliggende panden en hun eigenaars of bewoners. Zonder meteen in detail alle onderzoeksresultaten weer te geven, verschaffen onze bevindingen wellicht voldoende stof tot toetsing van de resultaten van de opgravingen en geven zo een aanzet van antwoord op de verzuchtingen van G. Desmet en P. Raveschot, namelijk dat *een grondig archivalisch en historisch onderzoek ... ten zeerste gewenst is*.³

¹ Met dank aan Marie Christine Laleman, stadsarcheoloog Gent; Peter Steurbaut (Dienst Stadsarcheologie); Gustaaf Janssens, archivaris Koninklijk Paleis; Michel Nuytens departementshoofd Rijksarchief Kortrijk; Gilbert Jansseune; Marc Therry, Rijksarchief Kortrijk; Wout de Vuyst, Erfgoedcel Gent.

² Stad Gent, Dienst Stadsarcheologie, Dossier Dobbelslot.

³ DESMET G. & P. RAVESCHOT, Dobbelslot/1 Onderzoek van een bedreigd terrein, *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, 4/1, (1980), p. 26. Meer gedetailleerde informatie over alle onderzoeksresultaten te verkrijgen bij de auteur in het Stadsarchief Gent.

Het Gentse tempelhuus onder de tempeliers 1200-1312

De geschiedenis van de tempelorde in Vlaanderen is op andere plaatsen uitgebreid uit de doeken gedaan.⁴ In functie van deze bijdrage willen we enkel de organisatiestructuur van de orde in Vlaanderen in herinnering brengen. Bij het ontstaan van de orde omstreeks 1120, en zeker bij de definitieve vastlegging van de structuur en de regel bij het Concilie van Troyes (1129), speelden Vlaamse protagonisten een belangrijke rol, namelijk Godfried van Bouillon (1060-1100) en Godfried van Sint-Omaars. Hun rol is beslissend geweest, ook voor de uitbouw van de orde in onze gewesten. De tempelorde was binnen de kerk een uniek fenomeen door de combinatie van religie en militarisme doch was wellicht ook een logisch uitvloeisel van de kruisvaarten waarbij contingenten ridders het Heilige Land verdedigden tegen de moslims. De bescherming van de pelgrims naar en in het Heilig Land was het voornaamste oogmerk van de orde. Door de snelle uitbouw via allerhande schenkingen doorheen het hele grondgebied van Europa konden de tempeliers in het Westen voldoende kapitaal genereren om de strijd in het Oosten te bekostigen. Het Westen diende vooral als rekruteer- en opleidingsbasis.

De orde kende een strakke organisatie onder leiding van een grootmeester, met eerst Jeruzalem als hoofdkwartier, later Akko (Israël) en Limassol (Cyprus). De locale vestigingen of commanderijen werden gegroepeerd tot baljuwschappen. Een commanderij omvatte méér dan één huus, maar bestond meestal uit een hoofdhuis, bijhuizen of domeinen en afhankelijke landerijen. Bij het hoofdhuis hoorde een kapel waar de kandidaat-leden hun intrede deden. Een groepering van baljuwschappen vormde een provincie. Het baljuwschap Vlaanderen was - samen met Artesië, Henegouwen, Brabant en Haspengouw - ondergeschikt aan de provincie Frankrijk. In de hoofdzetel van de provincie werd het archief bewaard; de provincie fungeerde als scharnier tussen de baljuwschappen en het centrale bestuur. Aan het hoofd van een commanderij, een baljuwschap en een provincie stond telkens een commandeur, meester of procurator.

De commanderij van Ieper (1131) stond aan het hoofd van het baljuwschap Vlaanderen. Onder Ieper ressorteerden de commanderijen van Slijpe, La Haie, Cassel en Cobrieux. De commanderij Gent stond bestuurlijk onder het gezag van de commanderij van Slijpe, samen met de huizen te Ruiselede, Gistel en

⁴ Basisliteratuur over de tempeliers: M. NUYTTENS, *Krijgers voor God. De orde van de tempeliers in de Lage Landen 1120-1312*, Leuven, 2007, p. 242; A. DEMURGER, *Opkomst en ondergang van de tempelridders 1119-1307. De historische waarheid over de beschermers van het Heilige Graf*, Parijs, 1985, p. 399; HOSTEN J., *De Tempeliers. De tempelorde tijdens de kruistochten en in de Lage Landen*, s.l., 2006, p. 354; L. CHARLES, *De mondelinge overlevering en de vervalsing van het historische beeld: de Tempeliers in het baljuwschap Vlaanderen*, Gent, 1983 (onuitgegeven verhandeling); L. CUMPS, *De Tempeliers in Vlaanderen*, Tielt, 1976; pp. 750; ROGGHE P., *De orde van de Tempelridders en haar geschiedenis in het oude graafschap Vlaanderen*, Gent, 1972, p. 223; Id., 'De Tempelridders en hun hof te Gent. Zeger II, kastelein van Gent', *Appeltjes van het Meetjesland*, XXI, (1970), pp. 133-157.

HET GENTSE TEMPELHOF

Brugge. Een commanderij bood meestal maar onderdak aan een negental broeders. Het waren zeker geen grote, traditionele kloosters. De inkomsten van de tempeliers werden gegeneerd uit schenkingen, de opbrengsten van de tienden en landerijen, maar ook uit de verheffingsgelden die hen door de Vlaamse graven waren verleend.⁵ Spiritueel stond de orde voor verering van Maria. De tempelkerken, bestemd voor de eigen religieuze praktijken, waren meestal rechthoekig van vorm met één schip. De afmetingen waren zeer bescheiden, gemiddeld 15 tot 18 meter lang en 6 tot 9 meter breed.

De eigenlijke verwerving van het tempelhuis dateert uit 1200. Zeger II, sinds 1189 burggraaf van Gent, treedt in november 1200 toe tot de tempelorde. Hij is dan al ouder dan 50 jaar en zal zijn intrede niet zo lang overleven. Bij zijn intrede schenkt hij zijn *allodium* Viggezele te Kanegem, een paardenstoeterij in de Vier Ambachten en een huis met een gemet grond gelegen op de Briel tussen Gent en Wondelgem.⁶ Ten tijde van de schenking zou ene Robertus Brune er mogelijks al een huis op gebouwd hebben. Deze Briel mag beschouwd worden als de Groenenbriel, op nauwelijks een halve kilometer afstand van de voet van het Gravensteen. In de dertiende eeuw werd het domein uitgebreid met twee schenkingen. In 1233 schonk de graaf grond buiten en binnen Gent aan de tempeliers. In 1293 schonk ridder Geraard, heer van Zottegem en Heusden, een stuk land gelegen *ante domum Templi super Brielo*. Het tempelhuis van Gent zelf duikt voor het eerst in de geschreven bronnen op in een belastinglijst uit 1266.⁷

Net zoals in de rest van het baljuwschap Vlaanderen lag ook het Gentse tempelhuis buiten de echte stadskern maar toch voldoende dicht in de buurt van belangrijke wegen of waterwegen. Het Gentse tempelhuis is van alle Vlaamse stichtingen de jongste en de kans op een vestiging in een handelsstad als Gent, vlakbij de grote handelsweg tussen Brugge en Keulen mocht zeker niet verwaarloosd worden. Een omwalde site zorgde voor relatieve veiligheid en verdedigbaarheid van mensen en financiën. Op enkele honderden meters afstand lagen het Gravensteen en de grafelijke munt.⁸ Met de Vlaamse graaf onderhielden de tempeliers zeker financiële contacten.⁹ Bij het omwalde tempelhuis met de kerk hoorden nog een huis *De Cluse* en diverse percelen grond verspreid in de stad waarover de tempeliers (en later de ridders van Malta) als landheren

⁵ W. PREVENIER, *Oorkonden der graven van Vlaanderen*, Brussel, 1964, dl. 2, nr. 48 (Mathilde, gravin van Vlaanderen, januari 1196).

⁶ W. PREVENIER, *o.c.*, nr. 146 (Boudewijn IX, graaf van Vlaanderen en Henegouwen, november 1200).

⁷ P. ROGGHE, *De Tempelridders ...*, passim en p. 150... *mensuram etiam quandam in Brielu apud Gandavus, in qua Robertus Brune domum fundaverat, et si qui aliud in eadem mansura habuit, domui milicie Templi in permpetuum elemosinam dedit ...*

⁸ L. CHARLES L. & M. C. LALEMAN, 'Geld en muntwezen in Gent', *Stadsarcheologie. Bodem en Monument in Gent*, 22/2, (1998), pp. 6-32.

⁹ M. NUYTENS, 'De bankiersrol van de tempeliers in Vlaanderen', in *Album Carlos Wyffels*, Brussel, 1987, pp. 377-381.

stonden.¹⁰ Na het tumultueuze proces en later, bij de eigenlijke afschaffing van de tempelorde (1312) gingen de bezittingen over in handen van de Orde van Sint-Jan (Baptist) van Jeruzalem, de hospitaalridders of de ridders van Malta, ook wel Johanniters genoemd. De confiscatie gebeurde bij pauselijke bul *Ad Providam* van 2 mei 1312 van paus Clemens V (ca. 1264-1314).

Het Gentse tempelhuis onder de ridders van Malta 1312-1796

In 1313 werd een volledige inventaris van alle goederen opgesteld. Er wordt aangenomen dat een aantal tempeliers onderdak vondt bij de hospitaalridders.¹¹ Als leden van een militaire ridderorde hanteerden de hospitaalridders een gelijkaardige organisatiestructuur als de tempeliers. Het voormalige tempelhuis viel hiërarchisch onder de commanderij van Caestre die tot in 1565 ondergeschikt was aan de commanderij van Slijpe.¹² Vanaf 1565 fungeerde de commanderij van Caestre zelfstandig. Bij de Franse revolutie ondergingen de hospitaalridders in onze gewesten hetzelfde lot als alle religieuze orden: afschaffing, in beslagname van de goederen en verkoop als nationaal goed. Internationaal capituleerde de orde pas in 1798 voor Napoleon bij de aanval op de hoofdzetel Valletta op Malta, stad genoemd naar grootmeester Jean de la Vallette († 1568). De stadsrekeningen tonen dat ook de hospitaalridders financiële contacten met de stad onderhielden in de vorm van kapitaalverschaffing.¹³ De

¹⁰ Rijksarchief Brugge (verder RAB), Gemeentearchief Tielt, supplement nr. 65, 305-313: de huizen waarover de ridders van Malta staan als landheren liggen in de Sint-Margrietstraat (1), op de Lieve (2), in de Molenaarstraat (3), in de Lange Steenstraat (2) waaronder het huis *de vijf caemeren*, in de Zaaianstraat (2) waaronder de herberg *'t Schomminckel*, in de Groenenbriel (1), op de Hoogpoort (1), het huis *de Ketele* (op deze grond rust ook een sousrente voor een kapelanij in het tempelhof).

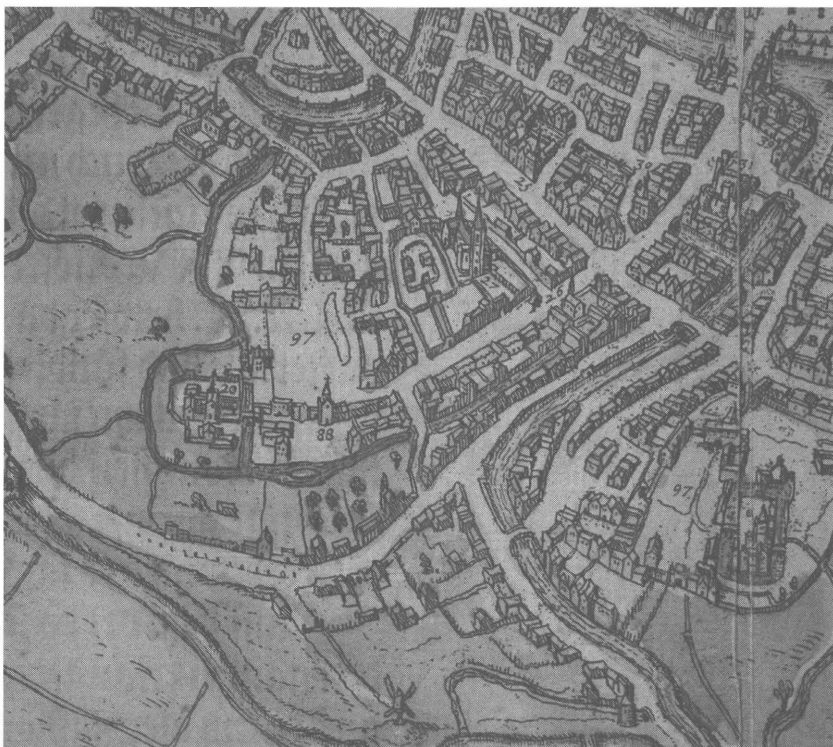
¹¹ Basisliteratuur over de hospitaalridders: E. MANNIER, *Ordre de Malte. Les Commanderies du Grand-Prieuré de France*, Paris, 1872, pp. 808; M. VANDER STICHELE, *De Hospitaalbroeders van Sint-Jan van Jeruzalem in de blije en commanderij Vlaanderen tot 1550. Een prosopografische benadering*, Leuven, 1982 (onuitgegeven verhandeling); M. FORRIER, *De Orde van Malta in de Zuidelijke Nederlanden (12de-18de eeuw)* (Algemeen Rijksarchief en Rijksarchief in de Provinciën, Educatieve dienst Dossiers; Tweede Reeks 7), Brussel, 1993, p. 136. H. STEVENS, *Ridders van Malta. 900 jaar monniken en militairen*, Zutphen, 2008, p. 302. J. M. VAN WINTER, *Sources concerning the Hospitallers of St John in the Netherlands, 14th-18th centuries*, Studies in the History of Christian Thought LXXX, Leiden, 1998, p. 821.

¹² E. MANNIER, *o.c.*

¹³ A. VAN WERVEKE, *Gentse Stads- en Baljuwsrekeningen (1351-1364)*, Brussel, 1970, p. 682: in de rekening van 1364-1365 p. 664 regel 35ev. start de stad met de terugbetaling van een lening over 12 jaar afgesloten via Bernard van Caestre voor de prior van Frankrijk. D. NICOLS & W. PREVENIER, *Gentse Stads- en Baljuwsrekeningen (1365-1376)*, Brussel, 1999, p. 539, p. 127 regel 32: de laatste afbetaling (*achtersten jare*) van deze lening vond plaats in 1372-1373. De aanvangsdatum van deze lening is onduidelijk - Bernard van Caestre overleed in 1356.

HET GENTSE TEMPELHOF

lokale vestigingen huisvestten gewoonlijk maximaal negen tot twaalf broeders. We weten met zekerheid dat midden zestiende eeuw commandeur Willem Antheunis langere tijd het tempelhuis bewoonde en er zelfs verbouwingen aan liet uitvoeren. Tot omstreeks 1637 bleef het tempelhuis ofwel een vaste verblijfplaats ofwel een tijdelijk pied-à-terre in de stad; daarna startte de verhuur van het tempelhuis aan particulieren. Niclays Paris Boissy was in 1637 de laatste commandeur die er regelmatig verbleef.

(Afb. 1) Tempelhuis met kapel, ca 1576 (SAG, AG lade 1/8).

Een opmerking over de naamgeving van huis en straten

Het tempelhuis maakte slechts gedurende 112 jaar deel uit van de tempelorde (1200-1312). Vanaf 1312 tot omstreeks 1794 waren de hospitaalridders er heer en meester. Desondanks duiken in de geschreven bronnen steevast de namen *tempelhof*, *tempelhuis* en *den tempelier* als benaming voor de lokale commandeur op. Nooit treffen we de naam hospitaalridder of ridder van Malta aan. In deze bijdrage hanteren we consequent de naam tempelhuis of tempelhof omdat dit de gangbare benaming was. Waar nodig, en dit om verwarring te vermijden, gebruiken we duidelijk de term hospitaalridders.

In de straatnaamgeving herinnert alleen de straatnaam Landeken van Herodes of *Herodeszak (twynckelstraetgen, 1671)* voor het doodlopende straatje in het Dobbelslot aan de hospitaalridders. Herodes is een verbastering van Rhodos, het Griekse eiland waar de hospitaalridders van 1309 tot 1532 hun zetel hadden. Soms kreeg dit doodlopende straatje ook de naam *Schammyncstraete*. Hiervoor is wellicht de 17de-eeuwse lokalisatie ervan recht tegenover de herberg 't *Schomminckel* verantwoordelijk.

De associatie van de naam Dobbelslot met het tempelhof of tempelhuis als dusdanig berust evenmin op een historische relatie.¹⁴ De herberg *Het Dobbelslot*, vermoedelijk vanaf het begin van de 17de eeuw gevestigd in het straatje van de Sint-Margrietstraat naar de Lange Schipgracht, en dan nog in het stukje het dichtste bij de Sint-Margrietstraat, gaf haar naam aan deze straat.¹⁵ De opgravingen van 1977-1979 concentreerden zich aanvankelijk op de hoek gevormd door het Dobbelslot en de Lange Schipgracht. Sindsdien worden Dobbelslot en tempelhof in één adem genoemd.

Het Dobbelslot heette vroeger de *Ser Seymansstraat* (volgens Fris verwijzend naar de mogelijke aanwezigheid van een *Ser Seymanssteen*). Deze straat vormde de verbinding tussen de Sint-Margrietstraat en de Korte Schipgracht. Al snel werd de straatnaam verkort tot *Seymansstraat (Scheymanstraete, Heymansstraete)*, en dit zeker tot 1799. Het verfranste *Rue des Semeurs* ontstond vanuit een fout begrip van de oorsprong van de straatnaam.¹⁶

De Sint-Margrietstraat werd vroeger aangeduid als *by den augustinen also men gaet van den tempelhuuse ten Groenenbrielle waert* (1487) of als de *Sente Margrietestraete* (1578). Ze leidt van de Lange Steenstraat naar de Groenenbriel en de kerk van de abdij van Sint-Margaretha. De Koningstraat tussen het Dobbelslot en de Groenenbriel heette ooit *Baviaenstraat* naar de herberg *den Baviaen* die gelegen was op de hoek van beide straten.

Verdwenen steegje

Geschreven bronnen lijken te wijzen op het bestaan van een steegje dat, zeker in de 14de eeuw en mogelijks ook later, de muur van het tempelhuis rondom rond volgde en dat aan de ene zijde uitgaf in het Landeken van Herodes en aan de andere kant in het Tempelhof.¹⁷ Dit steegje wordt in 1491 omschreven

¹⁴ V. FRIS, *De oude straatnamen van Gent*, Gent, 1925, p. 60.

¹⁵ Rijksarchief Gent (verder RAG), Archief Groenenbriel, landcijsboek nr. 103, 96 - 33 - Aan de zuidoostzijde van de Seymanstraete 2 s. 9 gr. *sousrente nu landceins up huus ende stede metter eerfve naest ende aen de noordoostzyde van 't voorgaende van oudts ghenaeamt De Rollebaene nu het Dobbelslot*; landcijsboek nr. 102, 59, (ca. 1581) *huus ende stede 'de Rollebaene' in de Seymanstraete*; dus 'Rollebaene' tot ca. 1581 en 'Dobbelslot' na 1581 en zeker in 1601.

¹⁶ V. FRIS, *o.c.*, p. 227.

¹⁷ Stadsarchief Gent (verder SAG), reeks 301, nr. 14, 43v, akte van 23 maart 1393; Tempelsteeg (1393, 1404, 1407, 1415, 1467, 1491); *Tempelierstraatkin* (1499).

HET GENTSE TEMPELHOF

als in de *tempelsteghe metten hachterhuuse ende poortkine vutcommende int straetkin zonder hende*. Hieruit zou men kunnen afleiden dat op dit moment er geen doorgang meer was achter de muur van het tempelhuis langs in de richting van het Landeken van Herodes.¹⁸ Ook tussen de huizen in de Tempelsteeg zuidelijk van de walgracht liep er een doorgang naar de walgracht.¹⁹

Het tempelhuis als verblijfplaats voor tempeliers en johannieters, 1200-1637

Waar Rogghe in 1970 nog twijfelde aan het feit of de tempeliers pas met de schenking van Zeger II in Gent verschenen, wint de stelling veld dat de schenking daadwerkelijk mag gelijkgesteld worden als het startschot voor de tempelorde in Gent. Het voornaamste argument hiervoor is de afwezigheid van Gentse tempeliers in de bronnen voorafgaand aan het jaar 1200.²⁰ Zeger II was burggraaf voor graaf Boudewijn IX (1194-1205). Een burggraaf stond aan het hoofd van een kasselrij, een vernieuwde geografische en bestuurlijke indeling van het graafschap uit de 11de eeuw. De burggraaf kreeg zeggenschap over een leenroerig gebied genaamd 's *Burggravengerechte*. Dit gebied werd pas in 1300 officieel door de stad geannexeerd. Burggraaf Hugo II (1212-1232) bewoonde het nabijgelegen Hof ten Walle, later bekend als het Prinsenhof, eveneens een omwalde site.²¹ In de onmiddellijke omgeving was nauwelijks sprake van enige betekenisvolle religieuze aanwezigheid. De kerk van Sint-Veerle was omstreeks 1180 al verbonden aan het Gravensteen en alle vestingen van kloosters of begijnhoven in de buurt zijn jonger dan het tempelhof: het begijnhof Sint-Elisabeth (1242), de geschoeide karmelieten (1287), de augustijnen (1295-1296) en de abdij van Sint-Margaretha *ter Groenen Briele* (1372). Het tempelhof was samen met het Gravensteen en het Hof ten Walle de derde omwalde site binnen een relatief klein gebied. Een dergelijk site bestond doorgaans uit een opperhof met een eerste gebouw in hout, later in steen en een voorhof met een kerk, dienstgebouwen, voorraadkamers, ambachtelijke bedrijvigheden en verblijven voor bedienden.

We weten niets over het uitzicht van het tempelhof in de beginperiode. Vermoedelijk was de structuur van de omwalde site al van in de beginperiode aanwezig. In latere eeuwen werden geen nieuwe sites met walgracht aangelegd in een verstedelijkte omgeving. Omwalde sites kwamen in de 11de en de 12de

¹⁸ SAG, reeks 301, nr. 61, 144v-145, akte van 24 mei 1491.

¹⁹ SAG, reeks 330, nr. 38, 13, akte van 29 oktober 1487: *bachten den tempelhuuse naest de scole ende ooc van eenen ganghe daer toe dienende streckende toot up dwartere van den tempelhuuse*.

²⁰ M. NUYTTENS., *Krijgers voor God ...*, p. 140.

²¹ M. C. LALEMAN, 'Chateau et pouvoir'. Beschouwingen by symboolarchitectuur in de ontwikkeling van het middeleeuwse Gent, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, NR., dl. LXII/1, (2008), pp. 5-42.

redelijk veel voor.²² Bij de noodopgravingen werden vier zware palen van ca. 30 tot 40 cm breed geregistreerd midden op de ophoging binnen de wal. Dit zou kunnen wijzen op een vroege houtbouw, voorafgaand aan het latere, stenen gebouw waarvan echter geen resten gerecupereerd zijn.²³ Wanneer deze versterking heeft plaatsgevonden, kon niet achterhaald worden.

De tempeliers betaalden een grondbelasting van 22 schellingen aan de stad voor het gebruik van een plein met linden voor hun poort (hoofdtoegang) en van de grond waarop drie aanpalende huisjes waren gebouwd. De oudste geschreven vermelding van deze belasting gaat terug tot 1360-1369 voor de drie huisjes en tot 1398 voor het plein voor de poort.²⁴

Over het interieur of de inrichting van het tempelhuis in de periode voorafgaand aan de beeldenstorm van 1566 weten we evenmin veel. Houtbewerker Jan vander Houte beloofde in 1377 voor de kapel van het wevershuis drie zetels te maken, *ghelyc ende van sulcker weerde ofte betere, als de zetele zyn int tempelhuus*.²⁵ Het tempelhuis lag binnen een walgracht en rondom dit domein was een hoge en stevige omheiningsmuur gebouwd. De vroegste vermelding ervan treffen we aan in 1383. Een boedelbeschrijving vermeldt de overerving van een kamer *an de tempelhuus muer*.²⁶ De eerste vermelding van de *templiers walgracht* lezen we in 1393 in een vonnis van de erfscheiders. Ze bemiddelen in een geschil tussen de ridders van Malta, vertegenwoordigd door Willem vander Munten *inden name van de goeden lieden van den templiers* en de buren van de Groenenbriel en van de Schipgracht, over het eigendomsrecht van de muur van het tempelhuis.²⁷ Hieruit leren we dat deze muur de volle eigendom is van de ridders van Malta.

Een akte uit 1464 verschaft ons informatie over de waterhuishouding in de walgracht.²⁸ De schepenen en de stadsontvangers doen een uitspraak in een geschil over het gebruik van het erf waar doorheen het afwateringskanaal van de walgracht naar de Schipgracht loopt. De ridders van Malta betalen aan de stad een jaarlijks gebruiksrecht van 1 s. 6 gr. Via dit kanaal kunnen zij, naar gelang de noodzaak, overtollig water uit de gracht in de rivier lossen of rivierwater in de walgracht laten bij droogte. De buren aan weerszijden van het erf van dit afwateringskanaal aan de Schipgracht krijgen toestemming om de oevers ervan te versterken met houten steigers zodat ze makkelijker bij het water kunnen. Aan de zuidzijde van het kanaal komt er een gemeenschappelijke mestvaalt. De rid-

²² M. C. LALEMAN & G. STOOPS, 'De Wal in de 13de en de 14de eeuw', in *Het Prinselijk Hof ten Walle in Gent*, Gent, 2000, pp. 13-21.

²³ G. DESMET & P RAVESCHOT, *Dobbel Slot/1 ...*, pp. 20-26.

²⁴ SAG, reeks 152/1, 17; 152/2, 36-36v; 152/3, 42v; 152/4, 40-4v; 152/5, 47-47v; 152/6, 48-49v; 152/7, 134v-136v; 152/9, 93v-95.

²⁵ SAG, reeks 301, nr. 6, akte van 16 februari 1377.

²⁶ SAG, reeks 330, nr. 7, 3v, akte van 30 augustus 1383.

²⁷ SAG, reeks 301, nr. 14, 43v, akte van 23 maart 1393.

²⁸ SAG, reeks 301, nr. 48, 71, akte van 9 maart 1464: *omme eene plaetse gheleggen up de scipgracht daer dwater bye ene conduite commende uter tempelgracht duer loopt tot in de voorseide scipgracht*.

HET GENTSE TEMPELHOF

ders van Malta moeten aan de kant van de rivier een muur of afsluiting voorzien zodat er hier geen afval in de Schipgracht wordt gegooid.²⁹ Kadastraal stemt dit erf overeen met perceel A 1231 of het Oostenrijkse huisnummer C 368 ter hoogte van het waterstraatje in het midden van de Lange Schipgracht.

Bij het verblijf van Maximiliaan van Oostenrijk en zijn gevolg in Gent (1477) wordt ook het tempelhuis als logeeradres gebruikt. De heer van Chaderay krijgt twee kamers ter beschikking met 4 bedden en in de stallen worden tien paarden ondergebracht.³⁰ Nog enkele andere huizen in de buurt voorzien twee kamers, enkele drie bedden, maar alleen het tempelhuis kan tien paarden stallen.

In januari 1562 wordt commandeur Willem Antheunis midden in de nacht overvallen terwijl hij zijn financiële afrekeningen maakte in zijn kantoor *dwelck vooren abstract staet van den huuse*.³¹ Er bestond dus blijkbaar een afzonderlijk kantoortje dat voor en los van het tempelhuis staat. Uit het verhoor van de commandeur blijkt dat hij, op het blaffen van zijn hond, het kantoor verliet *gheghaen ghelyc ghewone was te doene tot up zyne brugghe* om te achterhalen van welke kant het gevaar loerde. Hij hoorde een gekraak aan zijn *voorpoorte* en hij hurkte *aen zyne veynsters*. Het tempelhuis waar hij zijn zilverwerk bewaart, noemt hij zelf *zynen opperhus*. In de ochtend bemerkte hij dat het bootje in de walgracht verlegd was en dat de grond helemaal vertrappeld was. De dieven gingen met 528 pond groten aan de haal, 25 pond daarvan in daalders, de rest in goud. Uit de ondervraging van dienstknecht Hans de Boonen blijkt dat een schoenlapper in de Geldmunt hem nogal schamper gevraagd had *oft nieu huus dat zyn meestere ghemaect hadde der up tempelhof wel wederstaen zoude eenen uploop*. Blijkbaar had hij zo zijn twijfels bij de verdedigbaarheid van het nieuwe huis aangezien het buiten de walgracht stond. Toen hij 's ochtends na de overval bij zijn meester werd geroepen, zat deze in een *zetel* bij het *vuur*. Uit de verhoren blijkt dat de omgeving van het tempelhuis een kwalijke reputatie had (*ontrent den zelve tempelhove wonachtich es veel ylick volck*). Uit dit verhaal mogen we besluiten dat Willem Antheunis bouwheer is van een kantoor dat buiten de walgracht staat. Er is een brug over de walgracht naar het opperhuis en er ligt een bootje in de wal.

De belastingslijsten van 1571-1572 en 1578 waarbij een twintigste en een tiende penning (5% en 10%) op de huurwaarde werden aangerekend, vermelden het tempelhuis. In de Sint-Margrietstraat staat *topperhuus metter walgracht erfve ende boomgaerde van heer Willem Antheunis precepteur van den tempelhoven van Ghendt Saemslacht*. Willem bezit ook nog een huis *De Cluse* aan de kerk van het tempelhuis bewoond door de koster. De kerk zelf en de kluis zijn vrijgesteld van belastingen. In de Sint-Margrietstraat verhuren de ridders van

²⁹ Kadastraal stemt dit erf overeen met perceel A 1231 of het Oostenrijkse huisnummer C 368 ongeveer ter hoogte van het waterstraatje in het midden van de Lange Schipgracht.

³⁰ SAG, reeks 131, nr. 1, 1477, *van de vierweechsceden voor den augustinen tot in de muelenaerstrate*.

³¹ SAG, reeks 214, nr. 4, 379-382, proces-verbaal opgemaakt op 17 januari 1562.

HET GENTSE TEMPELHOF

sonen wordt bewoond. Een rekening van de commanderij van Caestre (1637-1642) bevestigt dit. Er werd al zeven jaar huur van het tempelhuis geïnd.³⁴

We mogen van het standpunt uitgaan dat vanaf omstreeks 1637 het tempelhof - het hoofdgebouw en de huisjes binnen het complex - aan private personen werd verhuurd. Gezien de nabijheid van de zetel van de Raad van Vlaanderen in het Gravensteen hoeft het geen verwondering te wekken dat we ook in het tempelhof vooral juristen aantreffen.

Andries de Graeve, procureur en advocaat bij de Raad van Vlaanderen, bewoonde het tempelhof zeker na 1635 maar voor 1649. In 1669 zou advocaat Philippe Francois Basbancq (Basboucq, Basbanc, de Baesbanc) even in het tempelhof gewoond hebben. Dit blijkt uit de reconversieplannen van Marie de Lede, dochter van de markies van Lede, die er een huis voor vrome vrouwen wou inrichten.³⁵ Haar voorwaarde was dat het steegje naast het tempelhuis zou afgesloten worden omdat er teveel misdaden en moorden worden gepleegd. Deze Philippe Francois Basbancq treffen we later aan als huurder tussen 1683 en 1688.

In 1670-1671 tot zeker omstreeks 1683 woonde advocaat Gregorius Huybrechts (Huybrechtsens) in het tempelhof.³⁶ Hij was advocaat in de Raad van Vlaanderen vanaf 7 september 1663 tot omstreeks 1700.³⁷ De families Huybrechts en De Graeve zijn aan elkaar verwant. Na 1683 en zeker in 1688 is de huurder opnieuw de eerder vermelde advocaat, namelijk Philippe Francois Basbancq.³⁸ Tussen 1701 en 1711 staat Suzanne Marie de Smet,

³⁴ Rijksarchief Kortrijk (verder RAK), Aanwinsten, IV, nr. 4143/2, rekening 1637-1642.

³⁵ SAG, Nota's Van Werveke, nr. 348, notarisakte van 14 november 1669.

³⁶ RAB, Gemeentearchief Tielt, supplement nr. 65, denombrement van de commanderij van Caestre, 1671; J. BETHUNE, *Cartulaire du Béguinage de Sainte-Elisabeth à Gand*, Brugge, 1883, p. 258, akte nr. 378 van 26 augustus 1677: overeenkomst betreffende de stichtingen door Marie vanden Kerchove-van Zevecote: Marie van Zevecote was laatst weduwe van Marcus vanden Kerchove en te voren van Paulus de Witte. Erfgenamen van deze Marie zijn: meester Louis de Grave en meester Gregorius Huybrechts, advocaten en meester Andries de Graeve, procureur in de Raad van Vlaanderen.

³⁷ SAG, Kaartcatalogus Juristen Raad van Vlaanderen. Hij huwde met Margareta van Bomble op 19 augustus 1664 in de parochie Sint-Michiels-Noord, in het bijzijn van de getuigen Pennemans Ferdinandus (voor de man) en Huybrechts Carolus. Zijn echtgenote overleed op 10 november 1678 in het Tempelhof.

³⁸ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985, visitatierapport, 1688. Hij overleed in de Groenenbriel, parochie Sint-Michiel, op 6 juni 1700; hij werd begraven in de kerk van de ongeschoeide karmelieten in de Burgstraat in de kapel van Sint-Joseph rechts van het altaar.

weduwe van advocaat Frederik Louis de Moor als huurster geregistreerd.³⁹ Het fenomeen van advocaten en procureurs van de Raad van Vlaanderen als huurders van het tempelhuys, stemt volledig overeen met het profiel van eigenaars en huurders in deze omgeving. Vooral op de Lange Schipgracht woont in de 17de en de 18de eeuw nogal wat personeel van de Raad van Vlaanderen, zowel advocaten, procureurs, als messagiers en deurwaarders.

Bouw- en herstelcampagne van 1688

Bij het aantreden van de nieuwe commandeur van Caestre, broeder ridder Claude de Beauclaire d'Achres, worden systematisch alle commanderijen bezocht. Op 26 mei 1668 wordt hiervan een uitgebreid visitatierapport opgesteld. Voor Gent betreft het een bezoek aan de kerk, het tempelhof en de plek waar het afwateringskanaal in de Schipgracht uitmondt.⁴⁰

Een intensieve periode van verbouwen en herstellen is net afgerond. Het visitatieverslag eindigt met een overzicht van alle kosten ingediend door de verschillende ambachtslieden voor hun werken op het domein. Een aantal gebouwen is grondig opgeknapt en er is zelfs sprake van enkele nieuwe gebouwen. We doorlopen samen met de visitor het Gentse tempelhuys en volgen hierbij redelijk getrouw de tekst.

De hoofdtoegang tot het afgesloten domein van de ridders van Malta is een grote rode, vernieuwde koetspoort uit baksteen met nieuwe, natuurstenen kapitelen (*pierre de taille en facon de chapiteaux*). De omheiningsmuur met steunberen is van baksteen. Men komt de voorhof binnen. Een wachthuisje met een raam uitkijkend op de ingang staat binnen het domein, rechts van de poort. Een slagboom (*barrière*) sluit de doorgang af. Dit wachthuisje heeft drie verbindingsdeuren: één op de straat (dit gedeelte is verhuurd) en één naar de koetspoort zelf en de stal voor acht paarden. De derde deur leidt naar een vierkante kamer langs waar men de bezoeker een hof of koer bereikt; hier begint een grote galerij die loopt langsheen een reeks aaneen gesloten kamers onder één dak. In de eerste kamer in de galerij op de rechterkant is een stenen trap naar de eerste verdieping van het wachthuisje en naar de zolder boven alle kamers langsheen de galerij. In het totaal zijn er drie aparte kamers onder de

³⁹ SAG, reeks 153/1, nr. 30, 84v (2). Ze huwden op 3 augustus 1699 in de parochie Sint-Michiels Noord. Getuigen bij het huwelijk waren voor de man priester de Vuldere Joannes Baptiste; voor de vrouw Joannes de Smet. Zij huwde een tweede maal met de advocaat Remigius du Laurij op 27 september 1712 in de parochie Sint-Michiels Noord. Getuigen bij hun huwelijk waren Jacques Toebast en Cornelia Carolus. Ze overleed in de Burgstraat als douarière van du Laurij en is begraven in het familiegraf in de kerk van de ongeschoeide karmelieten op 15 oktober 1749. Ze liet in 1723 verbouwingen uitvoeren aan een woning in de Lange Steenstraat. Vermoedelijk bleef haar dochter Anna in het tempelhof wonen met haar echtgenoot Lowijs de Groote; Anna overleed er op 14 januari 1742; ze huwden op 30 juli 1702 in de parochie Sint-Michiels Noord.

⁴⁰ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985.

HET GENTSE TEMPELHOF

galerij en aan het einde daarvan ligt de keuken. In de keuken staat een kast van mooi schrijnwerk, het enige waardevolle meubelstuk in de hele commanderij. Achter in de keuken is een kleine berging van waaruit men via een vierkant koertje en een gemetste trap met treden van Doornikse steen kan afdalen naar de gracht. Het lange gebouw onder de galerij is bedekt deels met dakpannen, deels met schalies. Bij het verlaten van de keuken naar de galerij zijn er links twee kleine bergingen met elk een deur die op het water uitgeven; in de éné bergruimte staat de waterpomp, in de tweede een volièrre. De bezoeker passeert over een geplaveide doorgang afgeboord met palissaden met een traliëwerk er boven.

Bij het betreden van het opperhof, dus binnen de omwalling, staat rechts eerst een apart *cabinet* met een luikje en een dak van dakpannen. Vervolgens komt er een bakstenen wachthuis onder een dak van dakpannen. Voordat men hier binnengaat, is er op de linkerhand een *nécessaire*. Hoe *cabinet* en *nécessaire* in deze tekst geïnterpreteerd dienen te worden, is niet erg duidelijk. Dit zou kunnen wijzen op sanitaire voorzieningen, in welk geval op deze plaatsen sporen van een beerput zouden moeten zijn.

Het opperhuis betreedt men via twee of drie treden, dan is er een deur en daarna volgen nog vier treden. Men komt een kamer binnen, met rechts daarvan een klein kamertje. In dit kamertje bevindt zich een kistje met twee lades en een plank. Hierin berusten papieren die eigendom zijn van de commanderij, archiefstukken dus. Dit archiefmateriaal is volkomen onbeheerd en er is geen inventaris voor handen, tot grote consternatie van de visitator. Alle archiefstukken worden meteen in verzegelde zakken verpakt en in de mooie kast in de keuken opgeborgen achter slot en grendel; opdracht zal gegeven worden een fatsoenlijke inventaris van de stukken op te stellen. Bij het verlaten van de grote kamer komt men op een galerij die leidt naar een andere grote kamer op het einde waarvan een kleine berging is; beide hebben ramen. Boven alle kamers is er een zolder en het geheel is met dakpannen afgedekt.

Eens buiten het opperhuis volgt links een gebouw dat vroeger als brouwerij diende - zonder plankenvloer zoals alle brouwerijen - en voorzien van dakpannen; deze brouwerij is tegen voorgaande kamers aangebouwd. Op het ogenblik van de visitatie dient de ruimte als opslagplaats. Al deze gebouwen bevinden zich binnen een grote gracht vol water met veel vis, met uitzondering van het eerste wachthuisje dat een bovenkamer heeft. Binnen het areaal van de walgracht en er rondom liggen moestuinen, boomgaarden en bloementuinen. Via de galerij gaat men terug in de richting van de grote toegangspoort; aan de rechterkant, over de hele lengte tot aan de poort, is een grote palissade die de afscheiding vormt met een weide vol fruitbomen (een boomgaard dus) die aan twee kanten ommuurd is. Enerzijds met de straatmuur, anderzijds met de muur van een buurhuis en voor de rest paalt hij aan de walgracht. Eveneens aan de linkerzijde is een grote poort ook met palissades waardoorheen men een grote hangar bereikt; deze hangar is gedekt met Hollandse pannen; aan de ene kant is de muur van een klein gebouw. De muren langs de kant van het water en aan de tuinzijde zijn vernieuwd en de voorgevel van de hangar is van

LEEN CHARLES

hout. Recht tegenover de voormelde deur is een andere weide vol fruitbomen, aan de ene kant afgeboord met de scheidingsmuur van de buurhuizen en de buurtuinen die eigendom zijn van de commanderij en aan de andere zijde met de walgracht.

Bij het verlaten van het hoofdgebouw (*la maison seigneuralle*) gaat men linksaf en men komt zo in een huis met boomgaard van de commanderij. Dit huis is verhuurd aan koster De Vliegheer. Iets verder naar links is nog een huurhuis en een verhuurde tweewoonst. De visitatoren vervolgen hun circuit achter het opperhuis langs en gaan zo in de Lange Schipgracht binnen - dit laat ons vermoeden dat er ergens langsheen de oostzijde van de muur een doorgang was of dat er geen volledige muur aan de zuid oostzijde was. Ze gaan de slagerij van Jean van Melle binnen, eigendom van de erfgenamen van Odemare naast het *cabaret Le Bateau*. Naast dit huis is een erf dat zich uitstrekt van de Schipgracht tot aan de walgracht, afgeboord door een muur, waaronder door een ondergronds kanaal loopt dat voor de waterhuishouding van de gracht zorgt.

Uit dit verslag leren we dat het opperhof een weinig imposante structuur bevatte van slechts twee bouwlagen. Een grote kamer met daarnaast een klein kamertje, een verbindingsgalerij gevolgd door nog een grote kamer met een bergruimte, dit alles onder een zolder. De opgravingen van 1977-1979 brachten geen (bak)stenen fundamenteën aan het licht. Alleen de eerder vermelde vier houten palen duiden op een bouwconstructie die, gezien de centrale ligging wellicht aan de stenen fase voorafging.

Terugkerend naar de kerk treffen ze nog verschillende huizen aan. Tegen het koor aangebouwd is een verhuurde éénkamerwoning met hof en tuin. Verder nog een huisje tegen het koor aangebouwd met een keuken en een zolder en een wachthuisje waarvan de bovenkamer verhuurd is. Aan straatzijde, aan het einde van de muur, pal tegenover de augustijnen is er nog een huisje waarin een winkeltje is gevestigd. Dit huisje heeft een grote boomgaard en een uitgang vlakbij de kerk.

Alle bezochte huisjes en gebouwen zijn in goede staat, goed gerepareerd en heropgetrokken.

In het tempelhuis zelf werden twee houten schoorsteenwanden hersteld en geschilderd in marmerimitatie. De trap naar de wal kreeg nieuw metselwerk van baksteen over een hoogte van 1,2 meter. Het vensterglas in achttien ramen werd vervangen. De totale kostprijs voor alle uitgevoerde werken bedroeg de grote som van 9712 pond 7 schellingen 6 deniers, Frans geld.

Reconversieplannen 1778

Op 15 maart 1778 richt bisschop Govard Gerard van Eersel (1772-1778), slechts enkele maanden voor zijn dood (24 mei 1778) een verzoek aan de commandeur van Caestre, Camille de Rohan en aan de grootmeester van de orde te Malta, om het tempelhuis te mogen aankopen of in eeuwige cijns te krijgen. Hij koestert het plan om er een tehuis voor arme bejaarden in onder te brengen;

HET GENTSE TEMPELHOF

de kerk zou haar functie behouden. In voorbereiding hierop had hij in januari van datzelfde jaar een rapport opgevraagd bij Drion, algemeen agent van de orde van Malta in de Nederlanden, over de toestand van het tempelhuis. Pas in 1793 neemt de grootmeester een gunstige beslissing over de erfpacht voor 99 jaar aan de bisschop en in 1794 gaat bisschop Ferdinand Maria de Lobkowitz (1779-1795) over tot de uitvoering ervan.⁴¹ Meester Pieter Colpaert verwerft deze erfpacht⁴² van de orde van Malta op 7 februari 1794.

Drion beschreef een domein, *nommé communément tempelhof*, bestaande uit een goed geconserveerde kapel gewijd aan de Heilige Maagd onder de aanroeping van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen. Het dak ervan is grotendeels vernieuwd, evenals het dak van het klokkentorentje. Verder is er een groot huis genaamd tempelhof met hof en tuin omringd door walgracht met een grote, goed aangeplante boomgaard ingesloten door muren. Het geheel bestaat uit *plusieurs batimens anciens, uné écurie et une remise*; een huis met als uithangbord *La Croix de Malthe*, met hof en ommuurde tuin; vijf kleinere huisjes omringd door muren; een kleine woning; drie tuinen en een plein omringd door muren. Volgens Drion wordt het tempelhuis zelf op dat moment bewoond door maar liefst tien huisgezinnen. De herberg *La Croix de Malthe* staat bekend als een oord van verderf (*lieu de débauches*).

De algemene toestand van de gebouwen is *assez mediocre pour ne pas dire mauvais*; toch zijn ze allemaal voldoende opgeknapt om permanente bewoning toe te laten. Drion gelooft dat deze gebouwen allemaal meer dan tweehonderd jaar oud zijn en men gaat van de veronderstelling uit dat *qu'ils s'en trouvent du temps des templiers*. Als pluspunten voor deze locatie worden de nabijheid van de Raad van Vlaanderen, het klooster en het college van de augustijnen en het stadscentrum aangevoerd.

Einde van het tempelhuis: nieuwbouwcampagne van Pieter Colpaert, 1794

In het verzoekschrift van Pieter Colpaert van februari 1794 om dit terrein in erfpacht te krijgen, is helemaal geen sprake van een plan voor de omvorming naar een bejaardentehuis. Zelf staat hij in juni 1794 het cijnsrecht over het *terreyn geseyt het tempelhof* af aan Constant de Vos Hulpiau, koopman, wonend in Sint-Margrietstraat nr. 18.⁴³ Huizenonderzoek toont aan dat dit overeenkomt met het Oostenrijkse huisnummer C 174 met de kelder C 174² en het

⁴¹ RAG, Archief Bisdom, nr. K18832.

⁴² SAG, Familiearchief Surmont de Volsberghe, nr. 248; over de bouwactiviteiten van Pieter Colpaert, zie W. DE VUYST, *Pieter Colpaert en de familie De Loose* (werkdokument); *Huizenonderzoek in Gent 1997. Huizen langs de Lange Steenstraat: voorstelling van de resultaten van drie huisonderzoeken: huis Bisschoppelijke Huis-houdleergangen, Hôtel de Looze, Hôtel Dons de Lovendeghem* (Postgraduaat Monumenten- en Landschapszorg Antwerpen), 1997, p. 29.

⁴³ SAG, reeks 535bis, Tempelhof, notarisakte van 17 juni 1794.

perceel sectie A nr. 1166. We durven voorzichtig veronderstellen dat op dit terrein de hoofdtoegang tot het domein van het tempelhof lag.

Op 2 juli 1794 verstrekt de stad een bouwtoelating aan dezelfde Pieter Colpaert die graag *het terrain geseijt het tempelhof ... straetewaerts saude laeten bebauwen*. Langsheen de Sint-Margrietstraat trekt hij een gevelrij met acht nieuwe panden op in een monumentale, uniforme stijl.⁴⁴ Het steegje van de Sint-Margrietstraat naar de kerk sluit hij af en hij verbreedt de Tempelsteeg met twintig voeten *tot wegnemen van schuijlhoeken en plaetsen voor dieven en baenstroopers 't gonne meermaels met de twee straeten rondt de capelle is voorgevallen*. Deze ingreep komt de algemene veiligheid ten goede maar als bijkomend argument geeft hij ook aan dat beide straten achteraan op één en hetzelfde punt uitkomen, namelijk in de Tempelsteeg.

Het bouwterrein was voorheen bebouwd met elf verschillende wooneenheden waaronder een herberg *het Cruijs van Maltha*. De herberg kreeg een onderkomen in één van de nieuwe panden. Onder het Franse kadaster treffen we de herberg aan in de kelder van Sint-Margrietstraat nr. 22 onder nr. 22bis, perceel sectie A nr. 1171, met Oostenrijkse huisnummers C 172 en C 172². Het pand is eigendom van Pierre Bleeker en de herberg wordt gehuurd door Frans van Melle.⁴⁵ De bouwtoestemming legt een termijn van afwerking op van vier jaar. Op 11 mei 1812 verwerft de familie De Loose van Pieter Colpaert twee van deze terreinen.⁴⁶ De cijnsnacht op deze terreinen was in november 1794 al verkocht voor een termijn van 99 jaar voor een bedrag van 1000 pond wisselgeld of 12690 frank ten gunste van de orde van Malta, vertegenwoordigd door procureur Guillaume Jean de Waele. Volgens dit document was Pieter Colpaert ook eigenaar van *des materiaux qui se trouvaient sur les dit terrains lors de l'acquisition*. Hij moest ook geen verantwoording afleggen over de bestemming van de materialen afkomstig van de *chapelle de notre dame ter swaluwe*. De cijns werd collectief verkocht aan de eigenaars van de nieuw gebouwde huizen, namelijk aan Pierre François de Bleeker, Jean Joseph Dullaert, Gerard vander Waerden, Constantin de Vos, Emanuel Ignace Dullaert, De Keyser en Marechal. Deze verkoop kaderde wellicht in de verplichte taxatie opgelegd aan de orde van Maltha (1794). Beheerder procureur De Waele, diende een bedrag van 50.000 frank op te hoesten. De orde behoorde met dit bedrag, samen met de familie Baut Rasmont (50.000), President Diericx (60.000), baron Draeck (80.000), de families De Looze (60.000) en Maelcamp (50.000), het bisdom (500.000), het seminarie (100.000) en het kapittel van Sint-Baafs (600.000) tot de zwaarst belaste instellingen of personen.⁴⁷

Met de verwerving van het domein van het tempelhuis door Pieter Colpaert komt meteen finaal een einde aan de visuele aanwezigheid ervan in het straatbeeld. Eerst wordt de kerk gesloopt en daarna systematisch alle andere gebouwen, de wal wordt gedempt en het terrein wordt bouwklaar gemaakt voor het nieuwbouwproject.

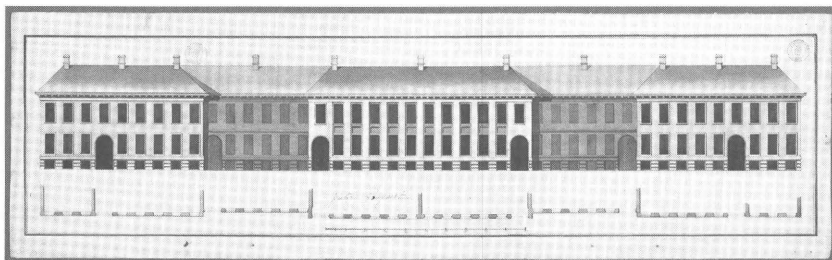
⁴⁴ SAG, reeks 535, nr. 317, Tempelhof, nr. 3 (1794).

⁴⁵ SAG, reeks DD, nr. 5, Sint-Margrietstraat.

⁴⁶ SAG, Familiearchief Surmont de Volsberghe, nr. 251, akte van 11 mei 1812.

⁴⁷ SAG, reeks C11 nr. 2, 1794, zitting van 19 fructidor II [5 september 1794].

HET GENTSE TEMPELHOF

(Afb. 3) Bouwaanvraag voor 8 woningen aan de Sint-Margrietstraat, Pieter Colpaert, 1794 (SAG, reeks 535, nr. 317).

Archief in het tempelhuis

Het spreekt vanzelf dat het beheer van het tempelhuis en de inning van de inkomsten uit gronden, huizen en landerijen enige administratie met zich mee bracht. Een ontvanger stond in voor de dagelijkse gang van zaken en voor de afrekening van de commanderij. Het archief van het tempelhuis zal minstens geregelde afrekeningen, briefwisseling en boekhoudkundige stukken bevat hebben. Vertrouwensfiguren, leden van de orde of reguliere bodes zorgden voor het transport van documenten en goederen tussen de vestigingen.

Naar aanleiding van een bestuurswissel moet Jooris de Meyere fs Jan als ontvanger van de huizen van Gent en Zaamslag in oktober 1487 binnen de acht dagen een schatting maken van de wereldlijke en geestelijke bezittingen, inclusief de juwelen. De sleutels van beide huizen moet hij overleveren in handen van Jan vanden Abbeele, commandeur van Gent en Zaamslag. Jooris wordt als beheerder vervangen door Reyniere vander Muelen. Binnen de veertien dagen moet hij ook alle *boucken, letteren, brieven ende bewijsen* overleveren. Deze procedure was afgerond in december 1487 volgens de verklaring van Jan Pierssins, afgevaardigde van de commandeur.⁴⁸

De nachtelijke inval in het tempelhuis in januari 1562 bracht aan het licht dat commandeur Willem Antheunis bezig was met zijn financiële afrekeningen in zijn kantoortje.⁴⁹ Naast contant geld veronderstelt deze activiteit ook enig papierwerk met een minimale boekhouding. Ook deze boekhouding maakt deel uit van het archief van de orde.

Het visitatierapport (1688) maakt op een nogal geschokte wijze melding van de gebrekkige zorg voor het archief die in het tempelhuis aan de dag werd gelegd. In een kamer palend aan de hoofdkamer in het opperhof bevond zich een kistje met twee lades en een plank met daarin papieren die eigendom waren van de

⁴⁸ SAG, reeks 301, nr. 59, 19v, akte van 12 oktober 1487 en 9, akte van 3 december 1487.

⁴⁹ SAG, reeks 214, nr. 4 (1561-1563), 379-382, proces-verbaal opgemaakt op 17 januari 1562.

commanderij, archiefstukken dus. Dit archiefmateriaal was volkomen onbeheerd en er was geen inventaris voor handen. Het tempelhuis was immers al geruime tijd verhuurd aan privé personen (sinds 1637): rondslingerende en onbeheerde archiefstukken waren dan natuurlijk uit den boze. Alle stukken werden op staande voet in verzegelde zakken achter slot en grendel weggeborgen en iemand zou de opdracht krijgen een fatsoenlijke inventaris van de stukken op te stellen, met eindbestemming de zetel van de commanderij in Caestre.⁵⁰

De kerk

De kerk bestond zeker al in 1288 en had twee kapelrijen, waaronder één gesticht door Adelisa, dochter van Henric Morsels.⁵¹ Volgens Mannier waren er in de 14de eeuw vijf kapellen.⁵² Dagelijks werd er een mis gelezen door een pater augustijn. De kerk stond bekend als Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen (*Onse lieve vrouwe gheseyt ter Swaelmen, in sacello M.M. virginis dicto ter Swalewe, Notre Dame aux Hirondelles*).⁵³ Een document van de orde zelf spreekt in 1688 van een kerk gewijd aan Sint-Jan Baptist.⁵⁴ In 1625 is er een kapelanij gewijd aan Onze-Lieve-Vrouw-boodschap.⁵⁵

De kerk werd gebouwd door de tempeliers, zeker voor het jaar 1288. Haar bescheiden afmetingen van 18 meter lengte op 5,7 meter breedte beantwoorden aan het bouwpatroon van de gangbare tempelierskerken, rechthoekig van vorm en met slechts één schip.⁵⁶ Er is een tekening van het grondplan bewaard uit 1794-1795.⁵⁷ Het koor van de kerk is op het oosten gericht en heeft twee ramen. Het schip telt 5 ramen tussen steunberen. Aan de westelijke gevel bevindt zich de centrale toegang met oostelijk een aangebouwd traptorentje waar boven het klokje hing. Er is een toren met een lager, smal klokkentorentje.⁵⁸ De kerk had een ommuurde en afgesloten kerkhof.⁵⁹ Tussen het ommuurde kerkhof en het tempelhof zelf liep een smal steegje dat in 1794 door Pieter Colpaert opgeheven werd. Links voor de kerk stond tot de beeldenstorm een kruisbeeld.

⁵⁰ RAK, Verzameling Aanwinsten IV, nr. 6985, visitatierapport, 1688.

⁵¹ P. ROGGHE, *o.c.*, p. 153

⁵² E. MANNIER, *o.c.*, p. 703.

⁵³ SAG, reeks 301, nr. 66, 33v, akte van 10 januari 1499: *int Tempelstraetkin bachten den tempelhuuse by onse vrouwe ter zwaluwen de scole van den tempelhuuse daer neffens staende*. Vroegste vermelding tot nu toe is 1499.

⁵⁴ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985; zie ook gedeeltelijke kopie in SAG, Nota's Van Werveke, nr. 348 Tempeliers en Tempelhof.

⁵⁵ RAG, Archief Bisdom, K 18831, lijst van renten, 28 februari 1625.

⁵⁶ M NUYTENS, *o.c.*, p. 80.

⁵⁷ SAG, Atlas Goetghebuer (verder AG), lade 50, nr. 2-3.

⁵⁸ SAG, AG, lade 50/7b. Afbeelding van het mirakel van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwalmen; RAG, Archief Bisdom, K 18832.

⁵⁹ SAG, AG, lade 50/2.

HET GENTSE TEMPELHOF

Het kruisbeeld werd neergehaald op 22 augustus 1566.⁶⁰ Alle beelden en schilderijen van heiligen, evenals de koperen grafornamenten (inscripties en wapens) werden vernietigd.

In 1688 wordt de kerk beschreven als oud (*elle noys ayt paru fort ancienne*) en het halve dak kreeg nieuwe dakpannen, alle ramen werden hersteld en voor zes ramen werd een beschermend ijzerwerk aangebracht. Tegen het koor was een huisje aangebouwd (de kluis) dat via een raampje een zicht had in het koor. Een steunbeer van de kerk die in het huisje was geïncorporeerd, werd vernieuwd tot op een hoogte van zes meter. Twee andere steunberen werden eveneens vernieuwd. Naast het koor waren nog twee huisjes gebouwd van twee bouwlagen. In de kerk lagen verschillende leden van de orde begraven, ridders en commandeurs, één ordezuster, één kluizenares en enkele burgers.⁶¹ Met uitzondering van drie (Loijs Du Sart overleden in het tempelhuis, Anthonette van Quaillem, kluizenares, en Marie Zaman (107 jaar oud)) dateren alle graven van voor de beeldenstorm. Anthonette is niet de enige bij naam bekende kluizenares. In 1439 krijgt zuster Margriete van Gavere het gebruik van de kluis in het tempelhuis toegewezen.⁶² Tussen 1439 en 1608 verbleef blijkbaar regelmatig een kluizenares in het huisje bij het koor. Bestuurder Mathias Panneman (1516-1522) kreeg de opdracht een kluizenaarster onderdak en kleding te verschaffen. Het is de vraag of er in Gent ook begravingen buiten de kerk plaatsvonden, zoals het geval was in de commanderie van Slijpe.⁶³ Het kerkmeubilair is iets meer dan een eeuw na de beeldenstorm terug aangevuld.⁶⁴ Het visitatierapport uit 1688, opgesteld naar aanleiding van het aantreden van Claude de Beauclaire d'Achères geeft een gedetailleerde opsomming van dit kerkmeubilair.⁶⁵ Omstreeks 1745 werd in de kerk de broederschap van het kindje Jezus gesticht. Elke tweede zondag van de maand gaat een mis door en op de dag van de Zoete Naam Jezus bijzondere diensten.⁶⁶ In 1778 krijgt de kerk nog een goed bouwkundig rapport in het verslag van Drion, algemeen agent van de orde van

⁶⁰ Universiteitbibliotheek Gent (verder UG), Hs. nr. 3467 J. B. WEMAER, Collection d'épithaphes de quelques églises de la ville de Gand. Copie des anciennes inscriptions sépulcrales et autres monuments, écrites sur les lieux mêmes par Diongène Harduin, docteur ès loi, très savant homme, 133v-135: *dans la cour du Temple ou Templiers nommé het tempel hof de l'ordre de St. Jean de Jérusalem présentement détruite*.

⁶¹ Zie bijlage 1: lijst van personen begraven in de tempelkerk.

⁶² SAG, reeks 301, nr. 35, 104v, akte van 12 maart 1439.

⁶³ I. ZEEBROEK, G. JANSSEUNE, D. TYS & M. PIETERS, 'Het Groot-Tempelhof te Slijpe, de oude Commanderie de Flandres van de orde van de tempelridders (gem. Middelkerke, prov. West-Vlaanderen). Geïntegreerde analyse van het landschap, archiefbronnen en opgravingsresultaten 1971-2003', *Relicta. Archeologie, Monumenten- en Landschapsonderzoek in Vlaanderen*, 1/1, (2003), pp. 167, 174-175.

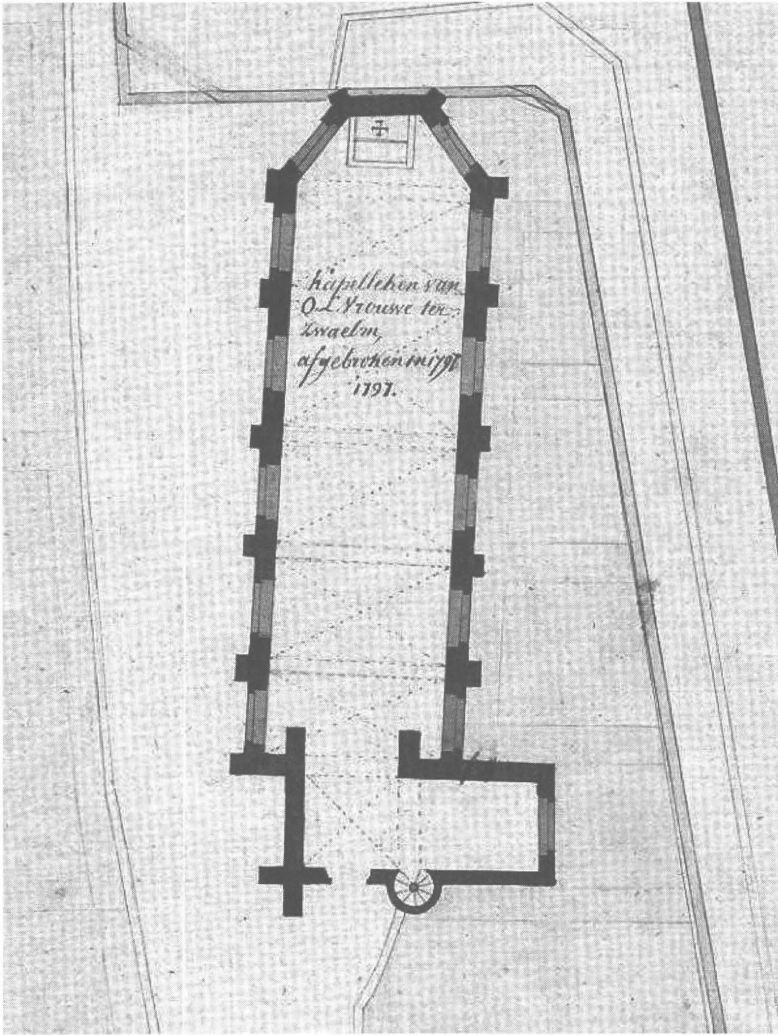
⁶⁴ RAK, Aanwinsten, IV, nr. 6985

⁶⁵ Zie bijlage 2: lijst van het kerkmeubilair, 1688.

⁶⁶ RAG, Archief Bisdom, K 18833, verzoekschrift van 15 november 1753.

LEEN CHARLES

Malta in de Nederlanden. Hij noteert dat de hele kerk en het klokkentorentje een nieuwe dakbedekking kregen. De algemene toestand van de kerk wordt als goed bestempeld.⁶⁷

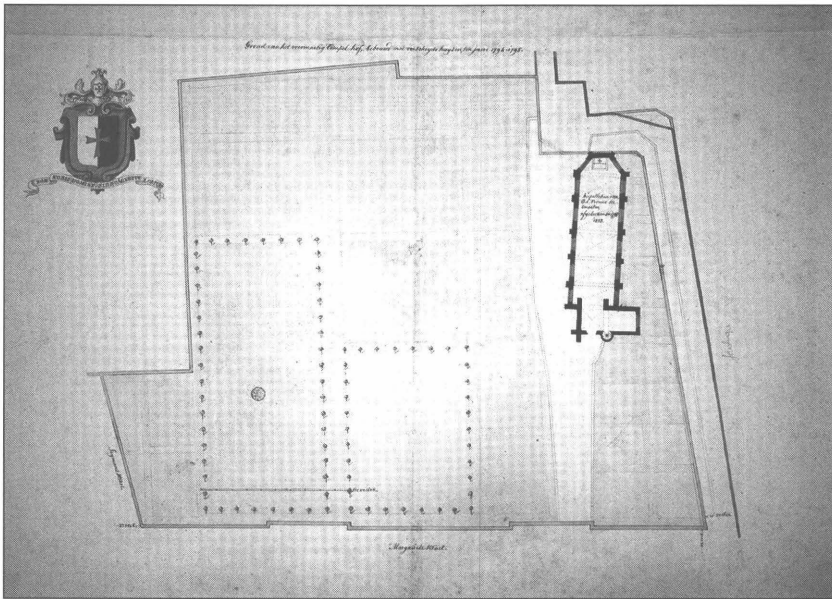

(Afb. 4) Plattegrond kerk, ca 1794 (SAG, AG, lade 50/2).

⁶⁷ RAG, Archief Bisdom, K 18832, nr. 1. beschrijving tempelhof 27 januari 1778.

HET GENTSE TEMPELHOF

Volgens Destanberg is de kerk in de loop van 1785 afgebroken⁶⁸ maar in juli 1794 spreekt Pieter Colpaert zeker nog over *de straete leijdende actueelijk naer de capelle*.⁶⁹ Een akte van 15 november 1794 ontslaat Colpaert van verantwoording over de afbraakmaterialen van de kapel van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen.⁷⁰ De kerk is op dat moment dus zeker afgebroken. Alle andere data zijn bijgevolg foutief. De cultusvoorwerpen, gewaden en schilderijen uit de kerk zouden op 4 november 1805 zijn ondergebracht in de kapel van het Sint-Jacobsgodshuis waar de verering van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen werd verder gezet. In 1853 werd de kapel gesloten, het meubilair werd verkocht en het beeldje van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen werd in bewaring gegeven bij de zusters van de Kindsheid Jesu te Gent aan de Oude Schaaapmarkt. In 1872 verhuisden deze zusters naar het Hôtel vander Meersche aan de Nederpolder.⁷¹

(Afb. 5) Plattegrond voormalig domein van het tempelhuis, ca 1794
(SAG, AG, lade 50/3).

⁶⁸ D. DESTANBERG, *Gent onder Jozef II 1780-1792*, Gent, 1910, pp. 307.

⁶⁹ SAG, reeks 535, nr. 317 *Tempelhof*, nr. 3, apostille van 2 juli 1794.

⁷⁰ SAG, Familiearchief Surmont de Volsberghe, nr. 251, akte van 11 mei 1812 met verwijzing naar een notarisakte van 15 november 1794.

⁷¹ M. DAEM, 'De verering van Onze-Lieve-Vrouw Ter Zwaluwen te Gent', *Oost-Vlaamse Zanten*, 72/1, (1997), pp. 17-29.

De kerk verdwijnt wellicht uit het straatbeeld op het ogenblik dat Colpaert effectief start met de uitvoering van zijn bouwwerken, misschien nog in de zomer van 1794. Als er al begravingen buiten de kerk zouden geweest zijn dan zullen deze vermoedelijk ook op dit ogenblik vernietigd zijn. Een situatieplan uit 1794 geeft een idee van de omvang van het domein.

De Scole en de Tempelhofsteeg

Bij het tempelhof was gedurende korte tijd een school. Het is niet duidelijk of deze school onderdeel was van de reguliere werking van het tempelhuis of dat we hier te maken hebben met een losstaand, individueel initiatief. Tussen 1451 en 1499 was er een school in een gebouw in de Tempelhofsteeg dat effectief de *scole* werd genoemd. In sommige bronnen is er sprake van *de scole int tempelhuus*, in andere van het huis *de scole* in de Tempelsteeg.⁷² De school lag in de Tempelhofsteeg in de buurt van de kerk. Later dan de 15de eeuw vinden we voorlopig geen sporen van deze school terug.

Laurens Temmerman, zoon van Marten en gehuwd met Katheline Utenbroucke krijgt onder het bewind van Jan Berthout in 1451 het huis *De Scole in het Tempelhof* in vruchtgebruik; hij mag er school houden maar moet zelf voor alle reparaties aan het huis instaan. Enkele jaren later (1459) blijkt het pand in vruchtgebruik door het echtpaar Willem vander Hoyen en Margriete Steertmans. Het huis wordt omschreven als *een huus staende int tempelhuus ende es gheheeten 'de Scole' ende daermen ter tijdt van nu scole in hout*. In 1463 neemt Jan vander Hoyen, zoon van Willem deze school over.⁷³ Enkele andere akten geven enig inzicht in de ligging van de school. Het gaat telkens om een huis dat gelegen is *bachten den tempelhuuse* en dat paalt aan een tweewoonst of twee huizen die altijd samen verkocht worden en die vrij huis vrij erf zijn.⁷⁴ Er hoort een gang bij die afgesloten is met een poortje en tot achteraan op het water van het tempelhuis loopt dat aan de zuidzijde blijkbaar geen muur heeft. Ook het hoekhuis van de Tempelhofsteeg en de Lange Schipgracht met een werf er achter en een *plaetse* waren vrij huis vrij erf. Het hoekhuis was een afsplitsing (1583) van een omvangrijker domein vrij huis vrij erf dat bestond uit een groot huis (samenvoeging van drie huizen) in de Lange Schipgracht met achterliggende tuin met

⁷² SAG, reeks 301, nr. 41, 91, akte van 12 februari 1451 (het huis *De Scole in het tempelhof*); reeks 330, nr. 28, 19v, akte van 19 november 1459 (*huus ende stede staende int tempelhuus ende es gheheeten de scole ende daermen ter tijdt van nu de scole in hout*).

⁷³ SAG, reeks 301, nr. 41, 91, akte van 12 februari 1451; reeks 330, nr. 28, 19v, akte van 9 november 1459; reeks 330, nr. 29, 72v, akte van 23 januari 1463.

⁷⁴ SAG, reeks 301, nr. 49, 45v, akte van 17 december 1467; reeks 301, nr. 54, 116, akte van 10 mei 1478; reeks 330, nr. 38, 13, akte van 29 oktober 1487; reeks 301, nr. 66,33v, akte van 10 januari 1499.

HET GENTSE TEMPELHOF

duiventoren.⁷⁵ Dit alles was eigendom van meester advocaat in de Raad van Vlaanderen Frodys Benyts (voor 1540 tot ca 1543) waarna het in handen kwam van de adellijke familie Willem vander Zype. Diens zonen jonkers Jan en Jacques vander Zype verkochten het complex in 1582 aan Guillaume de Witte fs Willem die onmiddellijk begon met een lucratieve opdeling van het domein. Hij verkocht het kleine huisje met voorgevel in het Tempelhuisstraatje aan Joos Molyn fs Lieven op 25 februari 1583. Dit pand bleef in handen van de familie Molyn en aanverwante families tot 1664 waarna het *huys metter eervve ofte asynhof* overging naar Jan Haeck fs Jaecques. In 1672 zou het gaan om een hof (dus is het huisje vermoedelijk afgebroken?) die gehuurd werd door Jan Haeck. Het bleef in deze familie tot in 1770 wanneer het verkocht werd aan Elisabeth Benoit, weduwe van Andreas Cornelis. Het ging om een huis of magazijn (*boye*) dat tot nu toe diende als opslagplaats voor azijn (*aynleggherye*). Zij diende in 1771 een aanvraag in bij de stad om het huis of het magazijn te verbouwen *ten voorhoofde in het cleen strattien achter de kercke van het tempelhof nevens den hof van mijn-heer Smet*.⁷⁶ Onder het Franse bestuur kwam het in handen van ene Morel die er een pakhuis in hield en onder het Hollands bewind werd het pakhuis eigendom van Petrus van Maldeghem.⁷⁷

Besluit

Het Gentse tempelhuis was gedurende een korte periode bezit van de tempelridders (1200-1312). De schenking van burggraaf Zeger II bij zijn toetreden tot de tempelorde lag aan de basis van de Gentse vestiging die de laatste stichting vormde in de rij van de tempelhuizen in Vlaanderen. Er hoorde een kapel bij het domein.

Vanaf 1313 waren de hospitaalridders de nieuwe eigenaars van het domein dat in de bronnen de naam tempelhuis of tempelhof zal blijven dragen. Het tempelhuis was gelegen binnen een omwalde gracht met boomgaarden en tuinen en daarom heen een omheiningsmuur, midden in het bouwblok Sint-Margrietstraat, Dobbelslot, Lange Schipgracht en Tempelhof.

Tot omstreeks 1637 gebruikten de johannieters het tempelhuis hetzij als vaste verblijfplaats in Gent, hetzij als tijdelijke wijkplaats. Vanaf 1637 werd het complex verhuurd aan privé-personen, veelal advocaten en procureurs in de Raad van Vlaanderen. In de 17de eeuw werd het hele complex grondig

⁷⁵ Kadaster Gent (1835), sectie A, perceelnummers 1241, 1242 en 1243.

⁷⁶ SAG, reeks 153, nr. 1, dl. 4, 440v; idem, nr. 3, dl. 1, 56v-60; reeks 303, nr. 37, 212-213v, akte van 4 december 1770; reeks 303 nr. 13, 62-62v, akte van 30 december 1664; reeks 535, nr. 317, Tempelhof, nr. 2.

⁷⁷ SAG, reeks DD, nr. 5, 17 en 42.

LEEN CHARLES

hersteld en verbouwd (1688). We beschikken over geen afbeeldingen van het gebouw zelf maar een uitgebreide visitatie verraadt veel over het materiële voorkomen van het domein. In 1788 ondernam de bisschop van Gent een poging om het complex om te vormen tot bejaardentehuis doch de Franse Revolutie en de komst van de nieuwe Franse bestuurders doorkruisten deze plannen.

In 1794 kreeg de bouwondernemer Pieter Colpaert een bouwtoelating om acht woningen aan de zijde van de Sint-Margrietstraat op deze grond op te trekken. Dit betekende meteen het einde van de kerk en van het effectieve tempelhuis. Noodopgravingen naar aanleiding van de bouw van de Volkskliniek in de jaren 1977-1979 brachten archeologische resten van de walsite aan het licht.

HET GENTSE TEMPELHOF

BIJLAGE 1: lijst van personen, begraven in de voormalige tempelkerk⁷⁸

Broeders, zusters, kluisenares, ridders, preceptors, priesters en commandeurs

Cornille de Hambrouck, ridder van de orde van Sint-Jan van Jeruzalem, commandeur van Vlaanderen en Hesnoij, overleden te Brugge, 7 april 1521 (voor Pasen)

Thomas de Cuijnghem, ridder, heer van Haverie en Garmanet (?), overleden 3 juni 1536

Francois Cousse, broeder, gouverneur van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem in Vlaanderen, overleden 26 mei 1450⁷⁹

Jehan de Biecre, ridder, *maître d'hotel* van de graven van Vlaanderen, overleden september 1373

Richardus Cousse, broeder, van het huis van Yvrij (?) en Zaamslag, overleden 31 oktober 1445

Jaspar de Witte, priester, broeder van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, preceptor⁸⁰ van Gent en Zaamslag, overleden 29 oktober 1554

Clays van Erdsvelde, broeder, ridder, gouverneur van het huis van Baelet (?), overleden 4 november 1508

Gisbertus IJsson, broeder van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, preceptor van het huis van Zaamslag en Gent in Vlaanderen, overleden 20 juli 1480

Marie Pedaerts, zuster, religieuze van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, overleden 26 augustus 1528.

Loijs Du Sart, broeder, ridder van de orde van Sint-Jan van Jeruzalem, commandeur van Caestre en Slijpe in Vlaanderen, geboren in het edele huis van Thuy in Vallois, overleden in het tempelhuis 4 juni 1598

Anthonette van Quailem, zuster, kluisenares gedurende 38 jaren, overleden 2 juli 1608

Particuliere personen

Margriete van der Schaeghen, echtgenote van Jan Barbasaens, overleden anno 1470

Katelyne Bous, overleden 26 september 1461

meester Buscaert de Zadeleere, doctor in beide rechten, overleden 25 april 1490

⁷⁸ UG, Hs. nr. 3467, J. B. WEMAER, *Collection d'épithaphes*, 133v-135: *dans la cour du Temple ou Templiers nommé het tempelhof de l'ordre de St. Jean de Jérusalem présentement détruite*.

⁷⁹ A.G. HOMBLE, 'Een inventaris en een ontgraving te Slype in verband met het Gentse Tempelhof', *Oostvlaamse Zanten*, 51/4, (1976), pp. 137-144: op 28 juni 1638 werd hij ontgraven uit de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwaluwen in Gent en herbe-graven in het koor van de kerk te Slijpe. In 1973 werd zijn skelet blootgelegd.

⁸⁰ De preceptor brengt bij de tempeliers een jaarlijkse visitatie en behoort tot de provincie Frankrijk (NUYTTENS M., *o.c.*, p. 74). Bij de hospitaalridders had een preceptor vermoedelijk eveneens als taak het visiteren van de lokale vestigingen.

LEEN CHARLES

Dieric de Jeude, overleden 1400

Lodewyck de Jeude en Aleyt Smedert

Jan van de Moere fs Jan, overleden 8 oktober 1498 en Kateleyne Reijgersvliet
anno 1510

Margriete van Longueval, vrouwe van Nevele, stichteres van dagelijkse mis
en andere diensten in de kerk; haar nakomelingen wilden dit niet betalen en
daarom heeft meester Jan van Munte, ridder van Sint-Jan van Jeruzalem met
succes geprocedeerd voor het Parlement van Parijs tegen Jan, ridder, heer van
Fosseux en Nevele, zonder datum

Marie Zaman, weduwe van Dirick vander Dickt, daarna van Jan van Nieulan-
de en daarna van Jan Lauwerijns, overleden 29 oktober 1619, 107 jaren oud

HET GENTSE TEMPELHOF

BIJLAGE 2: Lijst van het kerkmeubilair van de kerk van het Tempelhof, 1688⁸¹

- een geschilderd en verguld tabernakel, boven het grote altaar met twee treden, voorzien van zes kandelaars in verzilverd hout
- een gewijde steen (?)
- in het tabernakel een zilveren hostiekelk
- een altaarstuk met de voorstelling van Onze Lieve Vrouw ter Zwaluwen in een vergulde lijst, dit ter vervanging van een eerder schilderij met de voorstelling van de transfiguratie van Christus dat een plek terzijde kreeg
- een verzilverde kelk met pateen en zilveren lepel
- een romaans missaal
- een misboek, het evangelie van Sint-Jan en een wasbekken
- twee tinnen kannetjes met een tinnen schotel
- twee versierde altaardwalen op het altaar
- twee paar altaardwalen met kleine ruitjes
- een twaalfstal handdoekjes
- twee paar *corporaux de toile*, versierd met kant
- twaalf kelkdoekjes
- kazuivels: wit satijn, met vals galon afgeboord en versierd met een kruis; rood, met gelijke versiering; violet, met franjes; zwart fluweel met zilveren galon en een kruis, met doodskop boven- en onderaan; groen satijn met kant, goud en zilver en galon rondom rond; 7 stuks voor het altaar, groen satijn, met kant, goud en zilver; roze rood; wit satijn, met gouden bloemen, kant, zilver - zeer fijn; een van witte *tabis*, met kersen kleur en met wit kant versierd met de wapens van een particulier persoon; idem, met kant; grijze en witte zijde met een rode boord en zilveren kantwerk; een van violette *tabis* met witte bloemen, met geel borduursel, kant, goud en zilver
- een koperplaat met drie koperen kandelaars aan de muur
- een grote zilveren lamp
- een gebeeldhouwd *contre-table*
- een grote mooie linnen doek versierd met mooi kant om voor het altaar te liggen
- twee witte satijnen ornamenten met kant voor het beeld van de Maagd
- twee kussens bedekt met wit linnen
- drie koorhemden, waarvan twee in kant, met drie riemen
- een tafellaken
- een hoofdband met witte franjes
- een hoofdband met rode franjes
- een hoofdband met groene franjes
- een gouden en een zilveren reliekhouders met relieken
- een tinnen bloempot
- een koperen lamp

⁸¹ Rijksarchief Kortrijk, Aanwinsten, IV, nr. 6985.

LEEN CHARLES

- twee kleine belletjes voor de offerande
- een Onze Lieve Vrouw gebeeldhouwd in hout
- vier houten engelen, elk met een kandelaar
- een schilderij met de ontmoeting van Christus en Maria Magdalena
- een schilderij van de Heilige Maagd, Christus en Jozef
- een schilderij van Sint-Anna en van Sint-Jan, gebeeldhouwd in hout, op zuilen naast het altaar
- op de zuilen zijn er drie schilderijen en een korallen rozenkrans, devotiefiguurtjes in zilver, op de tweede een zilveren ketting en zilveren figuurtjes en op de derde ook zilveren devotiefiguurtjes
- twee kruisbeelden: één in verzilverd hout, één in ebbenhout
- een groot kruisbeeld, in het midden van de kerk aan de voet waarvan een troon en twee houten kandelaren
- een houten tafel, achter het altaar, om de priester te kleden
- twee tronen en verschillende andere schilderijen, banken en bloementuilen die het altaar versieren

BIJLAGE 3: Tempeliers en hospitaalridders die in verband kunnen worden gebracht met het huis in Gent⁸²

Zeger II, burggraaf van Gent schenkt het domein van het latere tempelhof bij intrede in 1200

Pieter uten Zak (1272-1297), commandeur baljuwschap Vlaanderen (+ 1309)
Bernard van Caestre (1306-1356), aanvankelijk tempelier, overgestapt naar de ridders van Malta, commandeur van Vlaanderen (1332); ontvanger van Vlaanderen voor Lodewijk van Male (1349-1350), lid van de grafelijke raad (1349).⁸³
Geldschieder voor stad Gent en voor de graaf

Francois Vierdinc (1355-1361), johannieter vanaf 1355, commandeur van Vlaanderen (1356-1360). Steldt een broeder aan om de kapel in Gent te besturen. Hij laat in 1356 een vervallen huis bij de kerk afbreken en een ander huis bij de kerk verbouwen

Elias de Castres (1355-1378), ontvanger baljuwschap Vlaanderen, bestuurder van verschillende huizen. Laat in 1377 herstellingswerken uitvoeren aan bezittingen van de kerk

Ponsart de Chiure (1356-1377), bekleedt officie in de kerk van Gent; is prior vanaf 24 mei 1356 in de kerk; bestuurder van het huis in Waregem (1373). Verblijft vermoedelijk van 1356 tot 1377 in het huis van Gent. Hij stond in 1373 aan broeder Laurent van Steelant (die ook in het huis van Gent woonde) het gebruik toe van een nabijgelegen huis van de orde. Zou geen goede bestuurder zijn geweest

Willem van Munte (1357-1399), ridder, commandeur van Vlaanderen (1388-1399). Trad op in een geschil met de burenen in 1394⁸⁴. Het herstel van de vervallen huizen behoorde tot zijn opdrachten; broer Bussaert was in 1393 burggraaf van Gent

Jan van Munte, ridder van Sint-Jan van Jeruzalem, laatste kwart 14de eeuw
Laurent van Steelant (1373-1386), lid van de orde voor 1364. bestuurder en ontvanger van huis en kerk in Gent (1373, 1377) Hij verschaft zeven broeders onderdak. Beschikt over een zekere rijkdom. Hij staat persoonlijk in voor het onderhoud van de gebouwen van de kerk, zonder dat de orde hem kan vergoeden. Ten gevolge van transgressies en het onder water lopen van landbouwgronden heeft de orde te weinig inkomsten

Guillaume Lauart (1373), priester, lid van de orde (1373), verblijft in het Gentse huis en bedient de kerk

Janne Mulaerde (Mulaert) (1371-1375), zoon van Goessin en jonkvrouw Katerline, achterkleinzoon van Raas van Gavere, lid voor 1371; afkomstig uit Gent. Zijn ouders zetten in 1372 een bedrag voor hem vast dat hem toevalt na hun overlijden⁸⁵

⁸² M. VANDER STICHELE, *De Hospitaalbroeders ...* passim.

⁸³ M. NUYTTENS, *o. c.*, p. 166.

⁸⁴ SAG, reeks 301, nr. 14, 43v, akte van 23 maart 1393.

⁸⁵ SAG, reeks 301, nr. 4, 11, akte van 12 december 1372.

LEEN CHARLES

Franchois Cousse (Cousen) (1382-1413), lid voor 1386, gouverneur, bestuurder voor het leven van de kerk in Gent, vanaf 1408. Staat bekend als goed bestuurder. Beschikt over persoonlijk kapitaal. Hij overlijdt op 26 mei 1450. Heeft een grafsteen in de kerk van Onze-Lieve-Vrouw ter Zwalmen⁸⁶

Nicolas (Clais) vanden Steene (1381-1400), ontvanger van het baljuwschap Vlaanderen (1381-1390), bestuurder kerk van Gent (< 1400). 1402; gasthuismeester van Sint-Jan van Jeruzalem.⁸⁷ Verblijft op het einde van zijn leven in het huis te Gent. Hij houdt er toezicht op de kapelaans. Prior en bestuurder van de kerk

Gheerard van Crombrugge (1409-1412), commandeur in Gent. Neemt in 1412 een kapelanij in de kerk in pacht voor een termijn van negen jaar van priester Jan de Cupere; de voorwaarde hieraan verbonden is dat Gheerard alle diensten in de kapelanij verzorgt⁸⁸

Jan Berthout (1432-1468), bestuurder baljuwschap Vlaanderen, plaatsvervanger van de commandeur. Verhuurt in Gent huizen van de orde (1451)

Nicole de Giresme (1435-1466), grootprior van Frankrijk, commandeur van Vlaanderen voor 1448. Stelt persoonlijk in 1448 in Gent Kerstiaen Knibbe, een leek, aan als bestuurder van het huis van Zaamslag en als gevolmachtigde bij rechtsgedingen. Hij stelt eveneens in 1458 broeder G. Hysson aan als gevolmachtigde voor het huis van Zaamslag. Hij vertrouwt in Gent de school toe aan leken en ook het bestuur van het tempelhuis, wat tot problemen leidt voor de inkomsten van het huis

Richardus (Ryckaert) Cousse (1429-+ 31 oktober 1445), broeder van het huis van IJvrij en Zaamslag; begraven in de kerk

Ghiselbrecht (Gisbertus) Hysson (IJsson, Yssone, Hyssone) (1458-1479), bestuurder van het huis in Gent voor 1464 en verblijft er vanaf 1458. Treedt op in een burengeschil in 1464 over het onderhoud van het afwateringskanaal van de walgracht.⁸⁹ Hij overleed op 20 juli 1480 en lag begraven in de kerk. In 1479 aanvaardt hij nog een schenking voor de orde van een tweewoonst in de Tempelsteeg vanwege Yde vander Straeten, weduwe van Adrysse van Melle⁹⁰

Jooris de Meyere fs Jan (1487 <), ontvanger van de huizen van Gent en Zaamslag

Jan vanden Abeele (1487), broeder; commandeur van de huizen van Gent en Zaamslag; neemt inventaris van de geestelijke en wereldlijke goederen (*boucken, letteren, brieven en bewijsen, catheilen en juwelen*) van het Gentse huis, evenals de sleutels ervan, over van Joerys de Meyere zoon van Jan; Reyniere vander Muelen zal als vervanger van Joerys naar Gent komen⁹¹

⁸⁶ SAG, reeks 301, nr. 20, 24v/11.

⁸⁷ SAG, reeks 301, nr. 16, 50v/7.

⁸⁸ SAG, reeks 301, nr. 21, 80, akte van 14 april 1412.

⁸⁹ SAG, reeks 301 nr. 48, 71, akte van 9 maart 1464.

⁹⁰ SAG, reeks 301 nr. 55, 107v, akte van 16 februari 1479.

⁹¹ SAG, reeks 301 nr. 59, 19v, akte van 12 oktober 1487; 9, akte van 3 december 1487.

HET GENTSE TEMPELHOF

Mathias Panneman (1516-1522), kapelaan, voor 1516 bestuurder van de kerk in Gent en daarna van het huis in Zaamslag. Verzorgt met vijf kapelaans de eredienst in de kerk te Gent. Hij moet een kluizenaarster onderdak en kleding verschaffen.

Cornille de Hambrouck, commandeur van Vlaanderen en Hesnoij, overleden te Brugge, 7 april 1521 (voor Pasen); ligt begraven in de kerk van het Gentse huis

Marie Pedaerts (+26 augustus 1528), zuster, religieuze van het hospitaal van Sint-Jan van Jeruzalem, begraven in de kerk

Jaspar de Witte (+29 oktober 1554), priester, broeder, preceptor van Gent en Zaamslag; begraven in de kerk

Willem Antheunis (1562-1578), commandeur van het huis in Gent

Louis de Sart (1580), ridder, commandeur van Caestre en Slijpe in Vlaanderen; telg van het huis Thuy in Vallois, overlijdt op 4 juni 1598 in het Gentse huis en is begraven in de kerk

Nyclais Paris Boissy, ridder, commandeur van Caestre, woont ca 1649 in het Tempelhof⁹².

Pieter Ingelbert de Condé (1649), sous-agent van de orde, jonker

Claude de Beauclair d'Achères, ridder, 1688, commandeur Caestre

Eugène Camille de Rohan, 1778-1790, commandeur Caestre

⁹² SAG, reeks XII, omslag 2.

EEN NOBELE ONBEKENDE

Tientallen vrijwel nooit gebruikte Gentse schepenboeken

Daniel Lievois

De schepenboeken van de Stad Gent

Bij de studie van de geschiedenis van Gent wordt er dankbaar gebruik gemaakt van de prestigieuze reeksen schepenboeken in het Gentse Stadsarchief.¹ De 167 jaarregisters of wettelijke passeringen in reeks 301 van het Oud Archief bieden onnoemelijk veel informatie over de periode van 1339 tot 1679. Het betreft de akten en contracten van de willige rechtspraak, geacteerd door de schepenen van de Keure. Behalve de akten uit het privé domein, vindt men er sententies van de schepenen en de vinders en allerlei stedelijke reglementen en voorgeboden. Van dit laatste type werden achteraf afzonderlijke registers aangelegd. Omdat de lijvige registers duizenden akten omvatten die grofweg op datum werden ingeschreven, werden er regestenlijsten opgemaakt.² Ze zijn echter verre van volledig. Het doorploegen van de andere registers vergt een grote inspanning van de archiefgebruiker. Aanvankelijk dienden de betreffende akten niet voor de schepenen van de Keure te worden geregistreerd als het om een Vrij huis, vrij erf ging. Om misbruiken en onzekerheid te voorkomen, werden de wettelijke passeringen aangaande dit type van grondbezit vanaf 1529 in afzonderlijke registers genoteerd. Reeks 303 biedt dan ook 42 schepenregisters van Vrij huis, vrij erf over de periode 1529-1796. Hiervoor staan er helaas (nog) geen regestenlijsten ter beschikking.

Uiterst belangrijk zijn verder ook de 314 registers in de reeks 330, gewoonlijk aangeduid als de Staten van goederen of ook als wezen- of wezerijboeken. Ze bestrijken de periode 1349-1795 en behoorden tot het ressort van de schepenen van Gedele die als oppervoogden de rechten van minderjarige kinderen veilig stelden. Vooral de goedgekeurde boedelbeschrijvingen worden vaak geraadpleegd. Verder bevatten die registers ook allerlei bescheiden waarbij die schepenen als *paysiers* of vredestichters optraden. Van de akten en contracten en van allerlei besluiten betreffende minderjarige en goederen die hen (ten

¹ Zie J. Decavele, & J. Vannieuwenhuysse, *Archiefgids*, dl. 1, *Oud archief*, Gent, 1983, pp. 156-158.

² J. Boon, *Schepenjaren 1339-1340, 1343-1344, 1345-1346, 1349-1350, 1353-1354, 1357-1358*, 2 delen, Gent, 1968-1969; J. Vannieuwenhuysse, *Schepenjaar 1360-1361*, Gent, 1981; M. Houbrechts-De Croock, *Schepenjaar 1400-1401*, 3 delen, Gent, 1967-1972; H. Vandenstein, *Schepenjaar 1401-1402*, Gent 1981; J. De Zutter, *Schepenjaar 1402-1403*, Gent, 1981; E. Pairon, *Schepenjaar 1403-1404*, Gent, 1983; J. Vande Wiele, *Schepenjaar 1404-1405*, Gent, 1981; M. Gevaert, *Schepenjaar 1406-1407*, Gent, 1983; R. Nowé, *Schepenjaar 1407-1408*, Gent, 1982.

dele) toebehoorden, werden er vanaf 1599 afzonderlijke registers opgemaakt. In reeks 333 vindt men die 136 registers over 1599-1788. Voor de beide reeksen van de schepenboeken van Gedele staan er indices of ontledingen ter beschikking.³ Er moet overigens aan worden herinnerd dat de registers niet alle akten bevatten die voor de schepenen werden verleden. Marc Boone wees erop dat de betrokkenen in sommige minder belangrijke gevallen de registrering afwezen om de kosten te vermijden.⁴

Andere schepenbanken binnen Gent

Er kan niet genoeg de klemtoon worden op gelegd dat de hierboven genoemde registers enkel behoorden tot het juridische ressort van de Gentse stadsschepenen. Binnen de 14de-eeuwse stadsomwalling waren er evenwel een aantal heerlijkheden gelegen die over eigen schepenbanken beschikten die instonden voor het verlijden van akten binnen hun domein. De voornaamste waren de heerlijkheden van Blaisant, van het Nieuwland, van Raveschot, die al door de graven van Vlaanderen in leen waren gegeven toen de Stad Gent tot stand kwam. De voornaamste heerlijkheid *intra muros* was die van Sint-Pieters die behoorde tot het oorspronkelijke domein van die abdij. Ingevolge de territoriale en administratieve hervormingen die werden geïnitieerd na de aanhechting bij de Franse Republiek op het einde van de 18de eeuw, werden die heerlijkheden opgenomen in het Gentse stadsgebied. Van de heerlijkheid van Sint-Baafs binnen de stad bleven er geen eigen schepenboeken bewaard.

Het valt op dat de schepenboeken van de genoemde vier heerlijkheden bijna nooit werden gebruikt. Charles-Louis Diericx behandelde enkele aspecten van de Sint-Pietersheerlijkheid *intra muros*.⁵ Hij raadpleegde in het archief voornamelijk de oorkonden, cartularia en rekeningen, maar in zeldzame gevallen ook de registers met akten en contracten. Ferdinand vanden Bemden consulteerde weliswaar het archief van de Sint-Pietersabdij, maar noteerde niets uit

³ SAG, reeks 330: zie Inventarissen nr. 47/1(A) tot en met 47/6 (1349-1385), Inventarissen nr. 47/7 tot en met 56 (1582-1795). Veel uitvoeriger zijn de regesten op de 14de-eeuwse registers (L. Wynant, *Regesten op de Gentse staten van goed. Eerste reeks: 1349-1400, I: 1349-1370*, Brussel, 1979). Verder ook: W. Steeghers, *Staten van Goederen en Indices op de Registers van Gedele. Schepenjaar 1508-1509*, Gent, 1982; idem, 1509-1510, Gent, 1983; idem, 1510-1511, Gent, 1984; idem, 1511-1512, Gent, 1984; idem, 1512-1513, Gent, 1984. Voor reeks 333: zie Inventaris nr. 58 (1716-1750) en Inventaris nr. 59 (1750-1774).

⁴ M. Boone, 'De Gentse staten van goed als bron voor de kennis van de materiële cultuur : mogelijkheden en beperkingen (late middeleeuwen - vroege moderne tijden)', in: F. Daelemans (ed.), *Bronnen voor de geschiedenis van de materiële cultuur, staten van goed en testamenten*, Brussel, 1988, [Archief- en bibliotheekwezen in België, extranummer 25, deel 2], pp. 51-73.

⁵ C.L. Diericx, *Continuation des mémoires sur la ville de Gand*, Gand, 1815, pp. 335-384.

de schepenboeken.⁶ Guillaume Des Marez beschreef en belichtte de juridische situatie van en in de behandelde heerlijkheden en maakte hiervoor gebruik van oorkonden, cartularia en cijnzenboeken.⁷ De schepenregisters bleven bij hem echter buiten beeld. Frans de Potter behandelde kort de juridische relaties tussen de Stad Gent en de heerlijkheid van Sint-Pieters, maar hij repte met geen woord over de eigen schepenregisters van die heerlijkheid.⁸ Vermits hij er niet toe kwam de beschrijving te geven van de straten in Sint-Pieters, werd hij niet geconfronteerd met de noodzaak tot een analyse van die bescheiden. Hetzelfde kan worden gezegd over de andere zelfstandige heerlijkheden die hij volkomen onvermeld liet. Dit was eveneens het geval voor Maurits Gysseling in zijn summiere overzicht van het Gentse territorium.⁹ Kortom, de schepenboeken van die vier heerlijkheden vormen een ontgonnen terrein. Het bestaan van die talrijke schepenboeken werd weliswaar vermeld in de basispublicatie over het huizenonderzoek in Gent, maar ook daar werd er niet dieper op ingegaan.¹⁰

De heerlijkheid van Sint-Pieters *intra muros* strekte zich uit tussen de Schelde, de Ketelvest, de Leie en de derde stadsomwalling, maar ook *extra muros* buiten de Overpoort en de Kortrijksepoort in Sint-Pieters-Aaigem, Sint-Pieters-Aalst, Zwijnaarde, Zevergem en Maalte. De schepenen van Sint-Pieters distantieerden zich altijd zeer scrupuleus van het Gentse schepengebied en vermeldden hun territorium steevast als de heerlijkheid van Sint-Pieters nevens Gent. Zij lieten akten en contracten registreren die zij dan onder het opgezegd van de abt van Sint-Pieters garandeerden. Naast de erfelijke meier, stelde de prelaat immers de baljuw en de dertien schepenen van de heerlijkheid aan. Zij behoorden tot de notabelen van de heerlijkheid en bleven in principe levenslang in functie. In de loop van de eeuwen ontstonden er tal van bevoegdheidsconflicten tussen de Gentse stadsschepenen en de schepenen van Sint-Pieters. Zo werd de heerlijkheid tijdens de Calvinistische periode gewoon door de stad opgeslorpt, maar over het algemeen vormden de beide territoria een soort federatie. In de meeste gevallen werd er een compromis gevonden.

De administratieve structuur van de Sint-Pietersheerlijkheid kan onder vele opzichten worden vergeleken met die van de stad, maar er waren ook verschillen die meestal uitvielen in het voordeel van de inwoners van de heerlijkheid.

⁶ Universiteit Gent, Hs nr. 2484, F. Van den Bemden, *Rues et fonds bâtis*, dl. 21.

⁷ G. Des Marez, *La formation du territoire de la ville de Gand au moyen âge: le droit urbain, son extension et son influence au point de vue de la propriété urbaine*, Bruxelles, 1896; G. Des Marez, *Etude sur la propriété foncière dans les villes du Moyen-Âge et spécialement en Flandre avec plans et tables justificatives*, Gent, 1898.

⁸ F. De Potter, *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, dl. 1, Gent, 1882.

⁹ M. Gysseling, *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954.

¹⁰ L. Charles, G. Everaert, M.C. Laleman & D. Lievois, *Erf, huis en mens. Huizenonderzoek in Gent*, Gent, 2001, p. 11.

Voorbeelden hiervan zijn de mogelijkheden om sommige stedelijke accijnzen te ontlopen en een vrijstelling te genieten van het issuerecht, dat in de stad werd geheven op bezittingen die de stad verlieten door erfenisoverdracht aan niet-poorters of door lieden die hun Gentse poorterschap opgaven en die met hun bezit naar elders trokken. Deze voordelen en vrijstellingen waren in de loop der eeuwen onderhevig aan wijzigingen en verdienen zeker om meer in detail te worden onderzocht. Een lopend onderzoek over de bebouwingsgeschiedenis van de Sint-Pietersheerlijkheid *intra muros* wijst duidelijk uit dat zelfs vooraanstaande Gentse erfachtige lieden en poorters een of meer huizen bezaten binnen die heerlijkheid, en verder dat er een aanzienlijk aantal edelen en juristen hun verblijf kozen, een beslissing die ongetwijfeld werd ingegeven door een woon- en levenssituatie die voordelen bood.

Dit alles bracht mee dat de schepenen van de Sint-Pietersheerlijkheid heel wat akten en contracten van willige rechtspraak ter aktering kregen voorgelegd. Aanvankelijk gebeurde dit onder de vorm van chirografen; het exemplaar ten behoeve van de schepenbank bleef op de griffie in een bewaarplaats die als *den block* werd aangeduid, ongetwijfeld een stevig archiefmeubel onder het toezicht van de schepenen. In het begin van de 16de eeuw liet de bekommernis zich gevoelen om nog meer zorg te dragen voor dergelijke bescheiden door ze in registers te laten inschrijven. Hiertoe kreeg Joos Wauters, griffier van de heerlijkheid, de opdracht omstreeks Pasen 1525. Het eerste register bevat bescheiden van 1525 tot 1545. De eerste akte dateerde van 29 april 1525. Bij Wauters' overlijden bleek echter dat hij weinig systematisch had gewerkt en dat de registratie een onvoldoende juridische garantie bood. Dit kwam ter ore van abt Ghelain de Temmerman (prior 1559, abt 1569, overleden 1581), die aan griffier Philips Gansman, zoon van Anthonis, de taak toevertrouwde een en ander op orde te stellen. Hij ordende en kopieerde de akten over de periode van 1545 tot 1553, die hij na Joos Wauters' overlijden in diens huis aantrof. Vanaf dan werden de akten op correcte wijze geregistreerd. De lijst van de in totaal 45 registers treft men aan in bijlage. Omstreeks 1575 vervaardigde Gansman een supplementair register met kopieën van allerlei akten en contracten die hij nog had weten op te sporen. In een eerder willekeurige orde werden er bescheiden van 1325 tot 1576 in opgenomen.

In het Fonds van de Sint-Pietersabdij bevinden er zich ook drie indices op de schepenregisters over de periode van 1660 tot 1796. Er staan voor dit gebied weliswaar geen landcijnzenboeken ter beschikking, maar men kan zich ook laten leiden door sporen in de talrijke heerlijke rentenboeken voor de Sint-Pietersheerlijkheid.¹¹ Ze vermelden soms een datum of een jaartal waarop een onroerend goed naar een andere eigenaar overging. Een precieze verwijzing naar een folio is weliswaar nooit voorhanden, maar toch kan de akte meestal in

¹¹ Zie M. Carnier, *Inventaris van het archief van de Sint-Pietersabdij te Gent: 'registers' (reeks I en de delen en banden) (944/946-1796)*, Brussel, 2009.

GENTSE SCHEPENBOEKEN

de registers worden opgespoord. Voor de 18de eeuw vindt men een belangrijk hulpmiddel in de boeken van het huisgeld in het Gentse Stadsarchief.¹² Daar wordt meestal het folio aangegeven waar de eigendomsovergang werd geregistreerd en in zeer veel gevallen ook de datum of het jaartal. Ten slotte bezaten of verwierven een aantal panden binnen de Sint-Pietersheerlijkheid het statuut van Vrij huis, vrij erf. In de desbetreffende archiefdocumentatie kan men heel wat informatie inwinnen.¹³

Benevens de registers met akten en contracten, bleven er ook twee registers en een bundel met boedelstaten bewaard (zie bijlage). Nader onderzoek zal moeten uitwijzen waarom de schepenen van de heerlijkheid in sommige gevallen als oppervoogden van de wezen optraden, terwijl deze rol in de allermeeeste gevallen werd waargenomen door de stadsschepenen van gedele. Bij de bedoelde boedelstaten werden er regesten opgemaakt door August De Baets.¹⁴

De heerlijkheid van Blaisant, soms verbasterd tot Plaisant of Plasant, was gelegen aan de Muide, meer specifiek de Voormuide en langsheen de Papenstraat, de huidige Doornzelestraat, in de parochie van het Heilig Kerst. Uit de beschrijvingen van de panden in het enige landcijzenboek dat bewaard bleef, schijnt het om vrij ruime erven te gaan, voorzien van toegangspoorten en hovingen, getuigen van het semirurale karakter van die zone. Het betreffende landcijzenboek vertoont precies dezelfde structuur als die welke in de Stad Gent werd gehanteerd.¹⁵ De heerlijkheid was in het bezit van het kapittel van Sint-Veerle die er de baljuw, de burgemeester en de schepenen aanstelde. Ook deze schepenenbank hielden registers van akten en contracten bij waarvan er zes bewaard bleven.¹⁶ In heel wat gevallen ging het om wettelijke passeringen voor een van de beide Gentse schepenenbanken of notariële contracten die door de schepenen van Blaisant werden geacteerd en bevestigd. Toch traden zij ook op als een zelfstandige juridische entiteit en gaven ook akten uit op eigen initiatief. Een aantal van die bescheiden vindt men terug in een bundel met losse akten op perkament¹⁷ en onder de verzameling oorkonden van Sint-Veerle, die zelfs akten uit de 15de eeuw bevat.¹⁸

¹² SAG, Oud Archief, reeks 153.1.

¹³ Zie L. Charles, e.a., 2001, pp. 46-47.

¹⁴ A. De Baets, *De Staten van Goede van de Heerlijkheden afhangende van Sint Pieters Abdij te Gent, dl. 1, St Pieters Dorp, Baerle, Berchem, Overmeersch en gedeeltelijk Saffelaere (1625-1706)*, Gent, 1970.

¹⁵ RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021), nr. 140, 1654, met notities over 1584-1795.

¹⁶ RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021), nr. 141 (1696-1727), nr. 142 (1727-1749), nr. 143 (1749-1776), nr. 144 (1767-1776), nr. 145 (1776-1782) en nr. 146 (1782-1797).

¹⁷ RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021), 1636-1663.

¹⁸ RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021/2), *Inventaire des Chartes du chapitre de Ste Pharaïlde à Gand*, & RG, Fonds Sint-Veerle (toegang 021/3), *Gedeeltelijke inventaris van de charters van het Sint-Veerlekapittel te Gent*. 1073-1449.

De heerlijkheid van het Nieuwland strekte zich eveneens uit op de Muide. De as ervan werd gevormd door het Nieuwland, met de Doornzelestraat, de omgeving van de Sint-Salvatorskerk, het Godshuishammeken en het Klein en Groot Huidenvetterken. De heerlijkheid hing af van het leenhof van de Oudburg en stond onder de jurisdictie van een baljuw en zeven schepenen die werden aangesteld door de heer van het Nieuwland. Van die rechtbank bleven negen verzamelingen met akten en contracten - registers en bundels – bewaard. Ze bestrijken de periode van 1634 tot 1792, met enkele hiaten.¹⁹

De heerlijkheid van Raveschot was geringer in oppervlakte. Ze hing af van het leenhof van Dendermonde en strekte zich uit op het Zand van de Vijfwindgaten tot de Sint-Lievenspoort en de Keizerspoort en zelfs buiten de stadsomwalling tussen die poorten. Er bleef één register van akten en contracten bewaard over de jaren 1632-1638²⁰ en bovendien een ontvangboek van heerlijke landcijnzen in de heerlijkheid over de 17de- en 18de eeuwen.²¹

Tot besluit. Met dit overzicht wordt de aandacht gevestigd op het bestaan van in totaal eenenzestig schepenregisters die totnogtoe vrijwel nooit bij het historisch onderzoek in Gent zijn gebruikt. Toegegeven, de schepenboeken van de Stad Gent zelf zijn veel meer gevarieerd qua inhoud, omdat ze de rijkdom van een specifiek stedelijke samenleving weerspiegelen. De heerlijkheden Raveschot, Nieuwland en Blaisant daarentegen behielden tot het einde van de 18de eeuw en zelfs nadien een semiruraal karakter, terwijl Sint-Pieters *intra muros* meer verstedelijkte allures vertoonde. Voor het huizenonderzoek en de studie van de persoonlijke eigendom in weinig onderzochte zones van Gent bieden de hier gepresenteerde schepenboeken een onvermoede rijkdom.

¹⁹ Rijksarchief Gent, Fonds Stad Gent (toegang 018), nr. 77 (1634), nr. 65 (1641-1676), nr. 70 (1641-1647 & 1688-1700), nr. 72 (1647-1659), nr. 71 (1666-1667), nr. 66 (1676-1723), nr. 67 (1724-1761), nr. 68 (1761-1779) en nr. 69 (1779-1792).

²⁰ RG, Fonds Stad Gent (toegang 018), nr. 54.

²¹ Ibidem, nr. 63.

BIJLAGE

Lijst van de registers met akten en contracten van de Sint-Pietersheerlijkheid bij Gent

Er wordt telkens verwezen naar RG, Sint-Pietersabdij, 1ste reeks (toegang 34 IA) en naar de recente inventaris: Carnier, M., *Inventaris van het archief van de Sint-Pietersabdij te Gent: 'registers' (reeks I en de delen en banden) (944/946-1796)*, Brussel, 2009.

1525-1545 (ibid. nr. 579/2 – nr. 921)	1695-1696 (ibid. nr. 579/26 – nr. 944)
1545-1553 (ibid. nr. 579/3 – nr. 922)	1697-1699 (ibid. nr. 579/25 – nr. 945)
1553-1561 (ibid. nr. 579/4 – nr. 923)	1700-1702 (ibid. nr. 579/27 – nr. 946)
1561-1565 (ibid. nr. 579/5 – nr. 924)	1703-1706 (ibid. nr. 579/28 – nr. 947)
1567-1570 (ibid. nr. 579/6 – nr. 925)	1707-1709 (ibid. nr. 579/29 – nr. 948)
1570-1575 (ibid. nr. 579/8 – nr. 926)	1709-1712 (ibid. nr. 579/30 – nr. 949)
1576-1593 (ibid. nr. 579/7 – nr. 927)	1712-1713 (ibid. nr. 580 – nr. 950)
1594-1605 (ibid. nr. 579/9 – nr. 928)	1714-1716 (ibid. nr. 580/1 – nr. 951)
1605-1610 (ibid. nr. 579/10 – nr. 929)	1717-1722 (ibid. nr. 580/2 – nr. 952)
1611-1616 (ibid. nr. 579/11 – nr. 930)	1723-1728 (ibid. nr. 580/3 – nr. 953)
1617-1624 (ibid. nr. 579/12 – nr. 931)	1728-1734 (ibid. nr. 580/4 – nr. 954)
1625-1630 (ibid. nr. 579/14 – nr. 932)	1734-1747 (ibid. nr. 580/5 – nr. 955)
1631-1636 (ibid. nr. 579/13 – nr. 933)	1748-1756 (ibid. nr. 580/6 – nr. 956)
1637-1642 (ibid. nr. 579/15 – nr. 934)	1757-1762 (ibid. nr. 580/7 – nr. 957)
1643-1647 (ibid. nr. 579/16 – nr. 935)	1763-1767 (ibid. nr. 580/8 – nr. 958)
1648-1653 (ibid. nr. 579/18 – nr. 936)	1768-1771 (ibid. nr. 580/9 – nr. 959)
1654-1662 (ibid. nr. 579/17 – nr. 937)	1772-1775 (ibid. nr. 580/10 – nr. 960)
1663-1668 (ibid. nr. 579/19 – nr. 938)	1776-1778 (ibid. nr. 580/11 – nr. 961)
1669-1675 (ibid. nr. 579/20 – nr. 939)	1779-1781 (ibid. nr. 580/12 – nr. 962)
1676-1680 (ibid. nr. 579/21 – nr. 940)	1782-1784 (ibid. nr. 580/13 – nr. 963)
1681-1685 (ibid. nr. 579/22 – nr. 941)	1785-1786 (ibid. nr. 580/14 – nr. 964)
1686-1690 (ibid. nr. 579/24 – nr. 942)	1787-1789 (ibid. nr. 580/15 – nr. 965)
1691-1694 (ibid. nr. 579/23 – nr. 943)	1793-1796 (ibid. nr. 580/16 – nr. 966)

DANIEL LIEVOIS

Indices

- 1660-1732 (ibid. nr. 613/2 – nr. 967) – op voornaam
- 1733-1783 (ibid. nr. 613/1 – nr. 968) – op familienaam
- 1784-1796 (ibid. nr. 613 – nr. 969) – op familienaam

Boedelstaten

- 1709-1735 (ibid. nr. 583 – nr. 970)
- 1722-1767 (ibid. nr. 584 – nr. 971)
- 1737-1792 (ibid. nr. 613/3 – nr. 972)

TOONDICHTER CYRIEL VAN DEN ABEELE (1875-1946)

Lieve Vande Casteel¹

*L'orgue est un
orchestre entier,
auquel une main habile
peut tout demander.*
Balzac

Inleiding – Status quaestionis

Op Allerzielen 1946, de geboortedag van zijn elfde kleinkind Helena, luiden de doodsklokken voor Cyriel Van den Abeele, organist van de Sint-Niklaaskerk. De Gentse muzikale wereld was in rouw. Collega-virtuoos Gabriël Verschraegen (1919-1981) speelde werk van César Franck (1822-1890) en zong de uitvaartliturgie. Ook de meesterzanger Alfons Ossemerck stak zijn beste beentje voor en de toonkunstenaar werd in besloten kring op de Westerbeegraafplaats in Mariakerke-Gent ten grave gedragen (tombe MA / A 220).² In de verschillende *In Memoriam*-bijdragen in kranten en tijdschriften werd hij als één der beste Vlaamse improvisatoren gehuldigd. Het nieuw opgerichte orgeltijdschrift *De Schalmei* eerde hem met tekst en foto.³

In de *Dictionnaire biographique des sciences, des lettres et des arts en Belgique* werd hij reeds in 1936 als improvisator geprezen.⁴ In 1947 werd zijn Sint-Coleta-Cantate, gecomponeerd voor de 500ste verjaardag van het heengaan van de heilige, postuum opgevoerd. Toen in mei 1950 in de dekanale Sint-Lievenskerk in Ledeborg een nieuw orgel van de firma Jos.Loncke uit Esen (West-Vlaanderen) werd ingewijd, hief organist Gabriël Van den Abeele,

¹ Naast de in voetnoten geciteerde bronnen baseert dit artikel zich ook op gesprekken met de familieleden van Cyriel Van den Abeele (met name met de kinderen Antoinette, Daniël en Beatrice Van den Abeele, met Jos Van den Abeele en Wilfrieda Gillis), op gesprekken met Jan de Brabandere o.p., Marcel Machiels, organist Paul De Maeyer, organist Remy Suys, pastoor Jan Baptiste Vereecken. Tevens dank aan de kleinkinderen van Cyriel Van den Abeele en Geertrui Vandenabeele die documenten ter beschikking stelden.

² A. Capiteyn en J. Decavele, *In Steen en Brons van Leven en Dood. Inventaris van de waardevolle grafmonumenten en portretgalerij van verdienstelijke personen rustend in de begraafplaatsen van de Stad Gent*, Gent, 1981, p. 311.

³ 'In Memoriam', *De Schalmei, tweemaandelijks tijdschrift voor Orgelbeweging*, jrg 1, 6, november 1946, p. 21.

⁴ E. De Seyn, *Dictionnaire biographique des sciences, des lettres et des arts en Belgique*, Brussel, 1936, II, p. 1002.

LIEVE VANDE CASTEELE

oudste zoon van Cyriel, de *Pontificale Intrede* aan van zijn vader, gevolgd door *Abdijvrede* van Flor Peeters.⁵ Bij het verschijnen van het eerste deel van het Nationaal Biografisch Woordenboek in 1964 had hij de eer de rij van de Vlaamse prominenten te openen.⁶ Later volgden enkele geïsoleerde pogingen voor de ontsluiting van zijn werk. Zo bestudeerde Geertrui Vandenaabeele (kleindochter van Adiel Van den Abeele) in 1975 voor een proefschrift voor de sectie musicologie aan de UGent, de stylistische kenmerken en karakteristieken van zijn motetten.⁷

Op 12 juni 2004 werd de muur van stilte rond de musicus opnieuw doorbroken door Jan Van Mol van de organisatie Calcant die een artikel aan hem wijdde.⁸ Door deze vereniging werden tijdens een orgelwandeling in de Gentse Sint-Annakerk zijn *Salve Regina*, een *Andante con Espressione* en een *Laudatum Dominum* ten gehore gebracht.

Joris de Henau, thesisstudent aan de Leuvense Alma Mater duidde Van den Abeele in 2002 als één van de drie titularissen die de klankenrijkdom van het Cavaillé-Coll orgel tot zijn recht liet komen.⁹ Het merkwaardige orgel, voorzien van 40 registers over 3 manualen en pedaal, kreeg aandacht als historisch monument. In 1954 beklemtoonde adviseur Berten De Keyser het belang van het speelinstrument niet alleen omwille van de verfraaiing van de kerkdiensten, “*doch niet het minst omwille van een unieke orgelbeweging in de stad Gent, die men terecht de glorieuse naam van ‘orgelstad’ heeft gegeven. [...] Het orgel van de Sint-Niklaaskerk werd immers gedurende tientallen jaren ingeschakeld in een bedrijvig en hoogst waardevol concertwezen, dat rechtstreeks heeft bijgedragen tot de trots van de stad*”.¹⁰

Naar aanleiding van de heropening van de kerk op 24 april 1992 droomde Pastoor Fernand Van der Stelt ervan het kerkgebouw opnieuw als een centrum voor Gregoriaanse zang en religieuze concertmuziek op te waarderen: “*We denken aan orgel improvisatie (cfr. de traditie van wijlen organist Van den Abeele). In een latere fase denken we aan echte orgelconcerten op ons uniek groot orgel waarvan de bouwer beweert dat het een van zijn meest geslaagde instrumenten is*”.¹¹ En conservator Geert Van Doorne speepte lyrisch: “*Zij (de Sint-Niklaaskerk) was een plechtige pronkkamer voor de zondagse litur-*

⁵ De Gentenaar, 15 mei 1950.

⁶ G. Van den Abeele, in: *Nationaal Biografisch Woordenboek*, I, Brussel, 1964, 1-3, sub verbum ‘Abeele, Cyriel van den’.

⁷ G. Vandenaabeele, *Stijlkritische analyse en karakterisering van de motetten van Cyriel Van den Abeele (1875-1946)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling RUG, 1975.

⁸ J. Van Mol, ‘Organistenprofiel: Cyriel Van den Abeele’, *Calcant*, maart 2004.

⁹ J. De Henau, *Aristide Cavaillé-Coll in de Sint-Niklaaskerk te Gent. De ontstaans-geschiedenis van een orgel*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling KULeuven, 2002.

¹⁰ Archief Sint-Niklaaskerk, *Begroting van fabriek der kerk van Sint-Niklaas te Gent over het jaar 1954*.

¹¹ Vrienden van de Sint-Niklaaskerk, *Brochure Sint-Niklaaskerk*, Gent, 1992.

CYRIEL VAN DEN ABEELE

*gie en de grote sacramenten in gezinsverband, voor pompeuze begrafenissen van welstellende parochianen, voor grandioze Te Deums en Requiems op het machtige orgel van het huis Cavaillé-Coll uit Parijs ... Soms werd die intieme devotieruimte ook door buitenstaanders betreden. Hoeveel niet-gelovige muzikliefhebbers werden na de hoogmis niet aangetrokken door de meesterlijke improvisaties van orgelist Van den Abeele?"*¹²

De Sint-Pietersabdij in Gent vormde op 5 en 6 oktober 2006 het kader voor een prestigieus Internationaal Colloquium georganiseerd rond het Cavaillé-Coll-instrument. De stad wou orgelexperts, organisatoren en orgelbouwers een discussieforum bieden rond de kernvragen van het restauratieproject en een beroep doen op alle expertise die daaromtrent in de orgelwereld aanwezig was. De Nederlandse expert Hans Brink concludeerde na zijn aanvullende studie als volgt: *"Iedere keer als men Cavaillé-Coll orgels bezoekt komt men onder de indruk van de grote kunde, inventiviteit, en smaak, samengebracht in het bedrijf van Aristide Cavaillé-Coll. Speciaal dit Gentse orgel is (nog niet) uit een 'Doornroosje'-achtige slaap ontwaakt. Zó gaaf en overanderd is er niet één orgel aan ons overgeleverd"*.¹³ Els Bieseman en Kristien Heirman vergastten de deelnemers op een gevarieerd speelprogramma respectievelijk op het Forrest-orgel in de Augustijnenkerk en op het Schijven-orgel in de Sint-Annakerk. Van den Abeeles *Andante con espressione* (in 1912 getoonzet), kwam twee maal aan de beurt.

In oktober 2009 werd de korte 'Sonate II in F dur' van Van den Abeele door organist Heye tijdens een concert op het Lenglet-Van Peteghem orgel in de Sint-Machariuskerk in Laarne opgevoerd en samen met werk van andere componisten op een CD 'Laarnse Orgelpracht' samengebracht en als wereldprijmer (sic) uitgegeven.

Sinds juni 2009 is Gent door de Unesco als 'creative city of music' erkend en hierbij mogen de mogelijkheden van een uitgelezen orgelpatrimonium niet over het hoofd gezien worden. Bij de eindfase van de restauratie van de Sint-Niklaaskerk, het opnieuw in gebruik nemen van het wereldbepaalde Cavaillé-Coll orgel en het mijmeren over nieuwe concerten, hoort het even stil te staan bij de mens en kunstenaar Cyriel Van den Abeele, die met zijn meesterlijk spel gedurende bijna een halve eeuw drommen Gentenaars naar de muziektempel lokte.

¹² G. Van Doorne, Toespraak bij de opening van de tentoonstelling *Twee eeuwen iconografie van de Sint-Niklaaskerk*, in: Het Toreken, Gent, 8 mei 1992.

¹³ H. Brink, 'Huidige toestand van het Cavaillé-Coll orgel in de Sint-Niklaaskerk te Gent' in: *Compendium voor het Cavaillé-Coll Colloquium*, Gent, 2006, 2, p. 6.

1. Afkomst, geboorte en kinderjaren

1a. Genealogische verkenning¹⁴

Er huisden in de 18de-19de eeuw nogal wat 'speellieden' in Dentergem (arrondissement Tielt) die de naam Van den Abeele droegen. Zo telde de harmonie Sint-Cecilia "Yver en Eendracht" in Dentergem in 1823, dit is twee jaar na haar stichting, vijf gebroeders-kleermakers Vandenabeele onder haar muzikanten. Voormeld muziekkorps zou uit een kerkkoor gegroeid zijn dat door pastoor Jan Demeyer (1783-1803) vermoedelijk in 1780 werd opgericht. De harmonie werd door de wereldlijke en kerkelijke overheid aangesproken voor het opluisteren van festivals, plechtigheden en manifestaties. Graaf Constant de Kerchove de Denterghem (1790-1865), burgemeester in Gent en zijn broers Emmanuël (1774-1858) en Eugène (1780-1863) waren ereleden van de harmonie.¹⁵

Cyriels overgrootvader Charles Philippe Van den Abeele, op 15 juni 1765 in Dentergem geboren en kleermaker van beroep, huwde er tijdens de Franse republiek met de naaister Maria Jacoba Sergeant. Hun zoon Johannes-Baptist Van den Abeele (Dentergem 1789- Gottem 1871) huwde in 1823 met de 25-jarige landbouwster Beatrix Mariën, die toen reeds wees was. Na haar overlijden hertrouwde hij op 51-jarige leeftijd met de 36-jarige spinster Eugenie De Coker. Diezelfde Johannes-Baptist Van den Abeele en diens nakomelingen Désiré (1830-1899) en Adelard (1847-1924), respectievelijk grootvader en ooms van Cyriel, werden koster-organist in Gottem bij Deinze. Vader Hyppolytus (Gottem 1824-Lovendegem 1908) is waarschijnlijk te vereenzelvigen met de man die sinds 1852 de dirigeerstok hanteerde van de reeds vermelde "Ijver en Eendracht" en met zijn groep diverse prijzen wegkaapte.

In 1872 werd vader Hyppoliet, in opvolging van Petrus De Baets, als koster-organist in Ursel benoemd. De groene gemeente Ursel, in het Meetjesland tussen Aalter en Maldegem gelegen, bestond toen nog voor twee vijfden uit bos (ongeveer 897 ha op een totale oppervlakte van 2073 ha).¹⁶ De huidige graven van Ursel zijn de descendanten van Wolfgang Willem (1750-1804), de laatste heer Van Ursel, die in 1771 huwde met Maria Florentia van Arenberg.¹⁷ Het patronaat van de kerk van Ursel behoorde aan de abtjheer van Drogen. Sinds die norbertijnerabdij er in 1784-85 de pastorie liet bouwen, zijn verscheidene van haar paters in Ursel pastoor geweest. Omdat van het kosterschap niet rijkelijk te leven viel, maakte de nieuwe organist ook kaarsen.

¹⁴ Rijksarchief Beveren, Registers van de Burgerlijke Stand 1796-1870, Microfilms.

¹⁵ R. Bekaert, *De Harmonie Sint-Cecilia "Ijver en Eendracht" te Dentergem 1821-1996*, Dentergem, 1996, pp. 5, 7, 10, 15.

¹⁶ A. Ryserhove en J. Vandeveire, *Oud Ursel*, Maldegem, 1974, pp. 12, 28-29.

¹⁷ F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der Oost-Vlaanderen*, Reeks I, dl VI, Gent, 1864-1870, pp. 9, 27.

Hij huwde in januari 1874 met de hoedenmaakster Amelie Landuyt (Ursel 1831-Ursel 1907).

Jan Baptiste Landuyt, Cyriels grootvader langs moederszijde, was geboren in Knesselare en schoenmaker van beroep. De meisjesnaam van grootmoeder Landuyt was Joanne Marie de poortere.

1b. Geboorte en kinderjaren

Het jaar daarop, in 1875, trad in België een algemeen economische recessie in, die tot omstreeks 1893-95 zou aanhouden. De protectionistische politiek door meerdere Europese landen gevoerd en de daaruit voortvloeiende sluiting van diverse traditionele afzetmarkten veroorzaakten de crisis.¹⁸ 14 januari 1875 was een zachte druilerige winterdag.¹⁹ Slechte tijden dus en miezerig weer. Desondanks heerste er die dag grote vreugde in het gezin Van den Abeele toen moeder Amelie Landuyt, 44 jaar oud, haar eerste kind Cyriel ter wereld bracht. Diezelfde dag zag in Kaysersberg (in het toen nog Duitse Elzas) Albert Schweitzer (1875-1965) het leven. Hun wegen zullen elkaar nooit kruisen. Naast hun gedeelde interesse voor kerkelijke aangelegenheden en hun filosofische levenshouding zullen zij allebei als Bachvereerders naam maken en voor het uitvoeren van diens orgelmuziek hun voorliefde bekennen voor het Franse symfonische instrument van de befaamde Aristide Cavallé-Coll.

Opvallender dan bij andere kunstvormen treffen we in muzikantenkringen 'voorlijkje' kinderen aan. Ook de dreumes Cyriel bleek vrij spoedig een be-gaafd godenkind. De keuze van het instrument was het vanzelfsprekend resultaat van een decennialange familietraditie. Op zevenjarige leeftijd speelde de wonderboy met brio het lof op het befaamde orgel dat in 1749 ontworpen en geconstrueerd werd door Pieter Van Peteghem voor de Sint-Medarduskerk van Ursel. Hij groeide verder als enig kind op in een veilig, beschermend, relatief welvarend nest en als kosterszoon wellicht in een sfeer van gebed, wierook en Latijn.

Eerdere publicaties vermelden dat hij in het Sint-Vincentiuscollege in Eeklo schoolliep. Voor het schooljaar 1888-1889 staat zijn naam (Cyrille) inderdaad geboekt bij de zestien leerlingen ter gelegenheid van de prijsuitdeling van de Sixième, dit is de eerste klas van de Latijnse humaniora aldaar. Honoré Coppieters (1874-1947) uit Overmeire, de latere 27ste bisschop van Gent, die hij als studiegenoot beweerde te kennen, beëindigde toen de Quatrième (derde Latijnse klas). Voor de schooljaren 1889-90 tot en met 1892-93 staat zijn naam niet langer tussen de leerlingen van de Latijnse afdeling en evenmin in de Cours de

¹⁸ A. Capiteyn, *Gent in Weelde herboren. Wereldtentoonstelling 1913*, Gent, 1988, p. 47.

¹⁹ Genealogie online, KNMI, weerstation Utrecht.

Commerce (voorloper van de moderne humaniora).²⁰ Het is niet duidelijk of en waar hij schoolliep vooraleer in 1893 het Conservatorium aan te vangen.

2. Studies Conservatorium Gent²¹

Sinds 1835 kende Gent een Stedelycke toon- en zangkonst-bewaerschool onder de leiding van Martin-Joseph Mengal. In 1879 werd het Conservatorium een staatsinstelling en van de portiersloge van het stadhuis naar het kulder- of weeshuis op het Bisdomplein overgebracht, naast het Geraard de Duivelsteen en met zicht op de Reep. Van een echte hogeschool was aanvankelijk geen sprake. Men kon er na het slagen van een toelatingsexamen vanaf de leeftijd van 10 jaar aan de slag. In 1866 werden de klassen in drie niveaus: voorbereidend, middelbaar en hoger, ingedeeld. In 1871 werd met de orgelklas gestart. In 1895 telde *Le Conservatoire* 649 leerlingen.

In 1898 werd het gebouw aan het Bisdomplein gesloopt en verhuisde Cyriel van den Abeele met de instelling mee naar het huidige complex gevormd door de Zwarte Moor, de Grote Sikkel en de Achtersikkel gelegen op de hoek van de Hoogpoort en de Biezekapelstraat. De verwachtingsvolle student betrok een kamer bij pasteibakker De Reu in de Langemunt en was daar zo welkom dat zij hem het peterschap van hun pasgeborene Hubert (later apotheker De Reu) aanboden.

In de orgelklas werd hij in de Duitse traditie door de beslagen leraar Jozef Tilborghs (1830-1910) opgeleid die sinds 1871 in Gent benoemd was. Tilborghs was een meester in het improviseren en wist zijn leerlingen met zijn Bijbel: *Die Kunst des freien Orgelspiels* van Börnicke die kunst op ongeëvenaarde wijze bij te brengen.²² Verschillende van zijn leerlingen, waaronder Van den Abeele zijn geleerde Bachisten geworden. De musicograaf Lambrecht Lambrechts (1865-1932) getuigde later over Tilborghs: 'Wie zijn discipel-medewerker C. Van den Abeele, den Gentschen wonderman, hoort, kan zich een denkbeeld vormen van zijn trant, zijn poëzie en zijn smaak. Die Van den Abeele is één der schoonste improvisators van ons land!'²³ Emiel Hullebroeck (1878-1965) beschreef het moment dat hij naar de orgelklas van Tilborghs overging als volgt: 'De Groote Brengier zat juist voor het orgel en wij keken tegen hem aan als een reus, niet enkel in figuurlijken zin! Na hem kwam Cyriel Van den Abeele aan de beurt en nadat wij die twee rasorganisten hadden gehoord, werd ons

²⁰ Stadsarchief Eeklo, *Collège Episcopal Saint-Vincent à Eeclo. Distribution so-lennelle des prix* (1889 tot en met 1893).

²¹ C. Bergmans, *Le Conservatoire Royal de Musique de Gand*, Gent, 1901; M. Anseeuw, *Meesters in het Rijk der Tonen. Het Koninklijk Muziekconservatorium Gent en het Nieuwe Klankschap*, Gent, 1989.

²² Online, Studiecentrum voor Vlaamse Muziek (SVM), *Nieuwsbrief* 39.

²³ L. Lambrechts, 'Jozef Tilborghs', *Muziek-Warande*, jrg 9, 4, april 1930, pp. 75-76.

CYRIEL VAN DEN ABEELE

*duidelijk dat die orgelklas geen speelklas zou zijn, doch dat er gewerkt zou worden. En ik kan u verzekeren dat wij dat hebben gedaan! Jaak Opsomer zal dat wel kunnen getuigen!*²⁴

De fundamenteën van het componeren werden Van den Abeele door de grote Adolphe Samuel (1824-1898), sinds 1871 bestuurder van het Conservatorium, bijgebracht. Directeur Samuel geboren in Luik en van joodse origine haalde in 1895 de voorpagina's toen hij tot het katholieke geloof overging en zich samen met zijn echtgenote in de St Baafskathedraal liet dopen.²⁵ Onder de leiding van Samuel werd het Gentse Conservatorium, behalve voor de leergangen Nederlandsche declamatie en Nederlandschen zang, door en door verfranst.²⁶ Niettemin stelde de erudiete musicus en Wagneriaan het volste vertrouwen in zijn Vlaamsvoelende discipel Van den Abeele.

Afb. 1: Cyriel van den Abeele met zijn ouders.

De beloftevolle jongeman werd ook de lievelingsleerling en vriend van Adolphe D'Hulst (1851-1916), die eveneens bij Tilborghs en Samuel afstudeerde, als eerste in de geschiedenis van het Gents conservatorium de 'Prix d'excellence' voor orgel verwerfde, en in hetzelfde Conservatorium repetitor or-

²⁴ E. Hullebroeck, 'Mijn Oud-leeraar Tilborghs', *Muziek-Warande*, jrg 9, 4, april 1930, pp. 78-79.

²⁵ L'Indépendant, 18 en 24 maart 1895.

²⁶ P. Fredericq, *Schets eener Geschiedenis der Vlaamsche Beweging*, dl II, Gent, 1906, p. 182.

LIEVE VANDE CASTEELE

gel en contrapunt werd. Een lijvig oefenboek van de wakkere student Van den Abeele getuigt van de oneindige oefenstunden en manuele arbeid om toonladers en harmonisaties onder de knie te krijgen.²⁷

Vanaf 1893 haalde hij schitterende cijfers en de eerste prijzen stapelden zich op.²⁸

1893: eerste prijs theoretische harmonie (1ste graad), met algemene instemming en grote onderscheiding

1894: tweede prijs praktische harmonie (Prof. François Van Avermaete)

22 juli 1895: eerste prijs orgel (cours supérieur) met grootste onderscheiding en toejuiching door de jury (Prof. Tilborghs – jury: Samuel, Van Reysschoot en Tilborghs)

16 augustus 1895: eerste prijs theoretische harmonie (cours supérieur) met algemene instemming en grote onderscheiding (Prof. Lebrun)

16 augustus 1895: eerste prijs ‘basse chiffrée’(basso continuo als onderdeel van de praktische harmonie) met algemene instemming en met onderscheiding (Prof. François Van Avermaete)

17 augustus 1895: eerste prijs contrapunt (cours supérieur) met algemene instemming en onderscheiding (Prof. Samuel)

1896: eerste prijs fuga met toejuiching en grootste onderscheiding (Prof. Samuel)

17 augustus 1897: met meerderheid van stemmen en grote onderscheiding ‘diplôme de capacité’ voor orgel

In maart 1897 gaf studiegenoot Jacques Opsomer in het Conservatorium een auditie met Van den Abeeles compositie *Prélude et Fugue pour orgue*, en behaalde hiermee ‘à l’unanimité et avec distinction’ zijn eerste prijs orgel.

Voor Van den Abeele werd de doorgedreven technische muzikale vorming in het Conservatorium in 1897 met toejuiching door de jury en het virtuositeitsdiploma afgesloten. Dergelijk bekwaamheidsdiploma voor orgel was sinds twintig jaar (sinds Adolphe D’Hulst) niet meer uitgereikt. De jonge virtuoos behield na zijn opleiding een verering voor Bach en Wagner en speelde bij voorkeur ook werk van de Duitsers Rheinberger (1839-1901), Rinck (1770-1846) en Mendelssohn (1809-1847).

In september 1897 werd Ursel feestelijk bevlagd om de jonge laureaat te vieren. Bij het binnenrijden van het dorp werden aan de ‘voiture’ diverse wensen voorgelezen. Er kwamen felicitaties en heilgroeten van de pastoor, de heren leden der kerkfabriek en de zangers van de gemeente. Ook de familie liet zich niet onbetuigd.

Tot 1909 hanteerde het Belgische leger het lotingsysteem. Alle 19-20 jarigen moesten deelnemen en wie een laag nummer trok werd opgeroepen om de

²⁷ Privéarchief.

²⁸ Archief conservatorium Gent en privéarchief.

vrijwilligersreserve aan te vullen. De jonge Cyriel meldde zich vanaf 1895 tot en met 1898 voor de militielichting. De kandidaat-rekruut met een lengte van 1.75m, kreeg als 'unique descendant' telkens een jaar uitstel.²⁹ In 1899 staat hij niet langer in de militielijsten vermeld en kon hij vermoedelijk aan de legerdienst ontsnappen. Tijdens de komende twee wereldoorlogen zal hij evenmin rechtstreeks bij het krijgstoneel betrokken geraken.

3. Beginnende loopbaan

3a. Uit de startblokken

De primus onder de kerktoren zijn, is een mooi begin. Cyriel was thuis en in zijn dorp een gevierd wonderkind dat in 1897 het Conservatorium op een briljante manier afrondde. Karel Heyndrickx (1875-1962) uit Sint-Niklaas, dan nog student in de rechten in Leuven, schreef hem in 1898 aan met de vraag een liedtekst van zang en begeleiding te voorzien.³⁰ De bestemming was hem aangeraden door zijn 'goede vriend en wakkere medewerker' Jaak Opsomer (1873-1952), de oudste broer van kunstschilder baron Isidoor Opsomer. Heyndrickx werkte toen aan de uitgave van een tweedelig studentenliederenboek met 167 liederen. Het waren allemaal echte studentenliederen, door of over studenten, waarvan een aantal speciaal voor de publicatie werden geschreven en getoonzet. Het werk werd opgedragen aan J. B. Abbeloos, oud-rector van de KU Leuven. Op de Lijst der inschrijvers prijken onder meer leden van het Belgische en het Nederlandse koningshuis, de Gentse bisschop Stillemans, en Mgr Doutreloux, bisschop van Luik. Uiteindelijk zal Cyriel voor de prestigieuze uitgave twee teksten *De Zwane* en *Rookerslied* toonzetten.³¹ Hoogleraar musicoloog Van der Mueren, van de Gentse universiteit stak de loftrompet voor het toonzetten van *De Zwane* op tekst van Albrecht Rodenbach "waarin Van den Abeele het beeld transposeert in melodieën die om hun stemming en constructieve encenering tot het degelijke van een bloemlezing kunnen behoren".³² Het *Rookerslied* op tekst van Julius Vuylsteke (1836-1903), Gents jurist, auteur en liberaal politicus, bezingt de band tussen Noord- en Zuid-Nederland via een vrije en goedkope tabakhandel. 'Geen pijp ontbreekt' waar nectar vloeit! En wat is liefdebrand bij 't vuur dat in de pijpen gloeit in 't rookend Nederland' ... De tabakswalm wiegend op de tonen van de muziek zal wellicht de hedendaagse milieubewuste student wat minder begeistere. Karel Heyndrickx zal tijdens de Eerste Wereldoorlog geleidelijk in de collaboratie belanden en een leerstoel aan de Gentse vernederlandsste Van Bissinguniversiteit aanvaarden.

²⁹ Rijksarchief Beveren, Milice Nationale, Province de Flandre Oriëntale, 7e canton de milice, boeken 1894 tot en met 1899.

³⁰ K. Heyndrickx, brief 17 oogst 1898, privéarchief.

³¹ K. Heyndrickx, *Studentenliederboek*, Brussel, 1899, pp. 240-245, 419-421.

³² Fl. Van der Mueren, *Perspectief van de Vlaamse muziek sedert Benoit*, Hasselt, 1961, pp. 12-13.

3b. Kandidaat voor de Prijs van Rome

Met de cantate *Bruilofsklokken* dong Cyriel in 1899 samen met zijn studiemakker Ernest Brengier (1873-1940) uit Sint-Eloois-Vijve mee voor de Prijs van Rome. Het was François Rasse (1873-1955), een discipel van Eugène Isayë, en de latere directeur van het Conservatorium in Luik die met *Cloches nuptiales* als primus van die tweejaarlijkse staatsprijs voor compositie werd toegejuicht. Rasse was bij een eerste poging in 1897 reeds met een tweede prijs bekroond.

Voor Van den Abeele die het zoals Brengier zelfs zonder eervolle vermelding moest stellen, betekende dit wellicht een eerste belangrijke teleurstelling. Het is onbegrijpelijk dat iemand met zijn palmares geen tweede beurt waagde. Diverse uitstekende musici die als student of leraar aan het Gentse conservatorium verbonden waren, waaronder Jan Baptiste Van den Eede (1842-1917), Emile Mathieu (1844-1932), Robert Herberigs (1886-1974) en JulesToussaint De Sutter (1889-1959) schoten pas na een tweede of derde poging de hoofdvogel af. Een prijs van Rome hield een officiële bekroning in als componist. Met de aan de prijs verbonden reisbeurs kon men enkele jaren in het buitenland studeren, een artistiek sociaal netwerk uitbouwen en een roemrijke carrière voorbereiden. Jaren na datum bleef het een kwaliteitslabel, een belangrijke referentie voor een opstap naar de wereldpodia en het was toentertijd een noodzakelijke voorwaarde om als directeur van een Conservatorium aangesteld te worden.

Zijn Van den Abeele en Brengier wantrouwig geworden ten aanzien van jury's en prijzen? De taalkwestie lag toen heel gevoelig. In Vlaanderen leefde alvast de perceptie dat Franstaligen bevoordeligd werden. Pas in 1865 werd door minister Alfons Vandenpeereboom het gebruik van een Nederlandse tekst toegelaten.³³ Hoogleraar-historicus Paul Fredericq (1850-1920) verhaalde hoe bij de vorige wedstrijd in 1897de bekroning van de Luikenaar Joseph Jongen (1873-1953) boven de Vlaamse mededingers, in het Walenland 'uitbundige vreugde' verwekte. De *Journal de Liège* van 21 september kapittelde daaromtrent: "*Des victoires comme celle de samedi nous vengent singulièrement des bouffonnes persécutions flamingantes; car elles crient à ces pitres malfaisants: Faites tout ce qui vous plaît: faites commander la garde civique en flamand; faites dire la messe en flamand; faites traduire notre divise nationale, nos noms des rues, que sais-je encore; mais vous ne ferez pas que le tempérament wallon ne soit un tempérament d'artiste; vous ne ferez pas que la Wallonie ne soit un des foyers les plus vivifiants et les plus réconfortants de la musique. Et comme on voit bien qu'il n'en est pas de même chez vous et que la musique n'a jamais adouci vos moeurs*".³⁴ En over de Sinjoor Frans Corneel D'Haeyer (1889-1971) staat geschreven dat hij in 1919 niet werd geklasseerd 'want hij werkte op een Vlaamse tekst'.³⁵

³³ P. Fredericq, dl I, op. cit., p. 83.

³⁴ P. Fredericq, dl II, op. cit., 255; *Vlaams België sedert 1830. Studiën en Schetsen bijeengebracht door het Algemeen Bestuur van het Willems-fonds ter gelegenheid van het jubeljaar 1905*, (Gent), dl III, stuk 1, p. 255.

³⁵ H. De Backer en A. Van Ryckeghem, *Woorden zonder klanken. Liederen op gedichten van Rene De Clercq*, Deerlijk, 2003, p.56.

3c. Een beginnend parcours met hindernissen

Musicoloog Dr. Jan De Brabandere o.p. (°1928), die hem als jonge knaap nog persoonlijk gekend heeft, meent dat Van den Abeele vervolgens naar Parijs trok. Hij zou er de romantische orgelbouwer Aristide Cavallé-Coll ontmoet hebben, maar de lichtstad vrij vlug verlaten hebben.

In 1901 volgde de jonge musicus de populaire Désiré Van Reysschoot (1831-1908), nazaat uit het beroemde schildersgeslacht, op als organist in de Sint-Niklaaskerk in Gent. Als eminente leerling van Tilborghs rekende hij daarnaast op diens opvolging in het Conservatorium wanneer laatstvernoemde in 1902 met pensioen zou gaan. Die functie zou hem door directeur Samuel zelf beloofd zijn. Onder de opvolger van Samuel, Emile Mathieu - directeur sinds 1898 - werd beslist hiervoor een wedstrijd uit te schrijven, waarop de kandidaat zich voorbereid wist. Uiteindelijk werd het examen op de valreep afgelast en benoemde het ministerie de Waal Léandre Vilain (1866-1945) als orgelleraar. En precies Vilain had geweigerd aan het concours deel te nemen. Mondelinge bronnen opperen dat de favoriete discipel Van den Abeele, omwille van zijn katholiek flamingantisme gepasseerd werd.

Paul Fredericq maakte allusie op een opschudding in januari 1902 verwekt door de benoeming in het Conservatorium van Gent *“van twee Vlaamschonkundige Walen, die onbekwaam waren hunne Franschonkundige leerlingen uit de volksmassa te onderwijzen”* en de benoeming in september daaropvolgend aan dito instelling van een derde Waal *“ondanks al de protesten der Vlaamschgezinden en der Vlaamsche pers”*.³⁶

Bij het officieel bezoek van het prinsenpaar Albert en Elisabeth aan Gent in datzelfde jaar hield burgemeester Braun zijn welkomsspeech in het Nederlands en communiceerden de prins en de prinses (met Duits accent) in dezelfde taal. Bisschop Stillemans hield met een tweetalige causerie de kerk in het midden. Het Gentse Conservatorium presteerde het evenwel uitsluitend de taal van Molière te gebruiken.³⁷

Hoe dan ook, Vilain had naast zijn einddiploma in het Brusselse Conservatorium eveneens het ‘Diplôme de Capacité’ behaald, een diploma dat slechts viermaal werd uitgereikt gedurende het dertigjarige professoraat van Alphonse Mailly (1833-1918). Bovendien had Vilain al drie jaar in de Brusselse instelling zijn sporen als monitor verdiend. Hij bezette daarnaast de orgelbank van de Sint-Petrus-en-Pauluskerk in Oostende en werd de internationaal gevierde organist van het Kursaal van de kosmopolitische ‘koningin der badsteden’.

De leerstoel contrapunt en fuga was naast het directeurschap de functie met het meeste aanzien. In 1929 werd de francofone Bruggeling Joseph Ryelandt (1870-1965) hiervoor aangesproken. Langs moederszijde was hij de kleinzoon van de Gentse senator en amateurviolist Jean Casier.

³⁶ P. Fredericq, dl II, op.cit. p. 331.

³⁷ P. Fredericq, dl II, op. cit. p. 408.

LIEVE VANDE CASTEELE

In 1931 deed Van den Abeele opnieuw een aantal tevergeefse pogingen om de vrijgekomen leerstoel orgel te bemachtigen. In navolging van Vilain (bijna 30 jaar geleden!) weigerde hij deze keer eveneens koppig zich aan een examen te onderwerpen. Hierbij voelde hij zich gesteund door de Stad en de (Nederlands-talige en Franstalige) pers en had onrechtstreekse contacten op ministerieel niveau. Het was evenwel Flor Peeters, (1903-1986), organist van de Sint-Rombautskathedraal in Mechelen, die na een persoonlijke tussenkomst van Koningin Elisabeth de leraarsstoel van Vilain overnam.³⁸ Er zijn geen concrete aanwijzingen van rancune in de latere professionele confrontaties met Flor Peeters.

Voor de afgewezen kandidaat was in 1902 de wereld ingestort. Hij is toen even door de woestijn gegaan en is die tegenslag, die een cesuur betekende in zijn artistieke carrière, nooit helemaal te boven gekomen. De kunstenaar was een robuust man met kruim en temperament. In zijn diepste ziel teleurgesteld, wist hij uiteindelijk de rug te rechten, met genoeg zijn pijpje te stoppen als van tevoren, en weer alle registers open te trekken. Hij plooidde zich terug op zijn gezin en zijn kerk en ging verder door het leven als een vrolijk filosoof, die zijn Cavallé-Coll orgel liet zalven, bidden en jubelen en als een uitmuntend contrapuntisch improvisator bekend zou geraken.

De consequenties op materieel en artistiek vlak waren niet min. Voor een musicus was het geen sinecure om van zijn composities te leven. Gelegenheidsopdrachten waren zoniet pro-deo dan toch nooit zeer renderend. De tijd noodzakelijk voor verdere studie, uitbreiding en verdieping van een repertoire ging naar het genereren van inkomsten, ook buiten de kunstensector. Ook voor zijn kompaan Ernest Brengier, die in het vooruitzicht leefde van een aanstelling aan het Antwerpse Conservatorium, ging de vlieger niet op na het overlijden van zijn streekgenoot en beschermheer Peter Benoit (1834-1901). Ook hij zal geen passende betrekking vinden en om den brode in de commerciële sector terechtkomen.³⁹

4. Het buitenland wenkt

Een mogelijke optie was emigreren. Ondanks het gebrekkige vervoer was het muziekleven in de 19de eeuw uitgesproken internationaal georiënteerd. Solisten en componisten trokken 'per diligence, stoomtrein of boot van stad naar stad om te concerneren of hun werken te creëren'.⁴⁰ Minstens twee maal werd de jonge Van den Abeele voor een buitenlandse tournee uitgenodigd, waar hij niet op inging.

³⁸ A. Focquaert, Studiecentrum voor Vlaamse muziek, online, Biografie Flor Peeters.

³⁹ A. Defoort, red., *Lexicon van de Muziek in West-Vlaanderen*, dl 3, Brugge, 2002, pp. 51-52.

⁴⁰ Online, Studiecentrum Vlaamse Muziek, *Nieuwsbrief* 9.

Een eerste aanbod betrof Zuid-Afrika. In 1902 gaven de leiders van de opstandige Boeren in Zuid-Afrika zich over aan de Britse kroonkolonie en beëindigden zo de tweede Boerenoorlog. De zaak van Zuid-Afrika en de getroffen Boeren stond in die tijd ook in Vlaanderen hoog op de politieke agenda. Overall in België werden door Zuid-Afrikaners voordrachten gehouden. Dr. A. Lodewyckx uit de Gentse taalkundige school van Prof. Jozef Vercoullie en medewerker van Prof. De Vries aan het Groot *woordenboek der Nederlandse taal* te Leiden, werd in 1904 als hoogleraar aan het Victoria College te Stellenbosch bij Kaapstad benoemd.⁴¹ Een privéleerling van Van den Abeele zou als muziekdirecteur van een concertzaal (in Stellenbosch of Johannesburg?) benoemd zijn.

Mogelijk kwam het tourneeanbod van Edmond Schelpe (°1886), die het land verliet om organist te worden van de Emmanuel Cathedral in Durban, waar de familie Abbott & Smith in 1909 een drie-klaviersorgel had gebouwd. Edmond Schelpe, een telg uit een kosterfamilie van Vosselare, behaalde tussen 1904 en 1908 de drie diploma's in de sectie koster-organist van de Bisschoppelijke Normaalschool van Sint-Niklaas. In 1903 was hij in Vosselare, en vanaf 1908 in Waasmunster benoemd. De koster van hetzelfde bisdom kenden elkaar. Zij namen verplicht deel aan een jaarlijkse 'geestelijke afzondering' van een paar dagen in de Bisschoppelijke Normaalschool en ontmoetten elkaar op koster- en organistenconferenties.⁴² Schelpe was in ieder geval een goede bekende van orgelleraar Adolphe D'Hulst, die aan hem een vierdelige Orgelsymfonie heeft opgedragen.⁴³

Een vaste beluisteraar van zijn kerkoptredens raadde Van den Abeele aan zijn talent te beproeven aan de andere kant van de Atlantische Oceaan. Op het eind van de 19de eeuw werd het Amerikaanse muziekleven door Europees talent op gang getrokken en gedomineerd. De grote Amerikaanse orkesten bestonden voor een groot deel uit buitenlanders.⁴⁴ De maestro overwoog het aanbod maar bleef uiteindelijk met vrouw en kinderen en de Mechelse meubelen in de Lage Landen. Een schoonbroer, Cyriel Van Hecke, had als 22-jarige kolenhandelaar in 1906 de grote oversteek naar de Nieuwe Wereld gewaagd en was na enkele jaren, naargelang de bron met goudstaven en dollarbiljetten of met een lege beurs teruggekeerd.⁴⁵

Niet alle Europese musici zijn goed gevaren in Amerika. Het eigentijdse nationalisme was sterk bepalend voor de identiteit van de kunstenaar. Antonin Dvorák (1841-1904) voelde zich in 1892 als conservatoriumdirecteur thuis in

⁴¹ P. Fredericq, dl II, op. cit., p. 313.

⁴² Archief Bisdom Gent, *Choortabelle voor het Bisdom van Gent*, Gent, 1904.

⁴³ A. Focquaert, 'Geknoopte oren: Orgel Symfonie van Adolph D'Hulst', in: *Nieuwsbrief 63* van het *Studiecentrum voor Vlaamse Muziek*.

⁴⁴ J. Dewilde e.a., 'Ik ga voyageren door Amerika' *De Amerikaanse concertreis (1893-1894) van Julius J.B. Schrey*, Gent, 2003, p. 25.

⁴⁵ Online, Ellis Island, Passenger Search.

LIEVE VANDE CASTEELE

New York, componeerde enthousiast een *Ode aan de Nieuwe Wereld* maar keerde door heimwee geplaagd uiteindelijk terug naar Bohemen. Gustav Mahler (1860-1911), verliet in 1907 Wenen om directeur van de Philharmonic Society in New York te worden, maar leefde er niet gelukkig.

De merkwaardige reis van de Sinjor Julius B.J. Schrey (1870-1936) die in de jaren 1893-1894 als violist met het internationale kamermuziekensemble 'The Mendelsohn's Quintette Club' doorheen de Verenigde Staten trok, vond een boeiende neerslag in een brievenreeks, die recent getranscribeerd en geannoteerd werd.⁴⁶ Zijn stadgenoot Lodewijk Mortelmans (1868-1952), die in 1921 voor een rondreis in de Verenigde Staten uitgenodigd werd, was een van de eerste Vlaamse toondichters van wie het werk in de Nieuwe Wereld uitgevoerd en uitgegeven is.

De bewonderaar die Cyriel over de streep wou halen, was misschien de Gentse likeurhandelaar Maurice Snoeck (°1883), waarmee hij tot aan zijn overlijden correspondeerde. Na het overlijden van zijn ouders vertrok Maurice Snoeck als 24-jarige jonggezel in 1907 naar Chicago (Illinois), de migrantenstad bij uitstek en werd in 1910 ambtshalve uit de Gentse bevolkingsregisters geschrapt.⁴⁷

De naam van de Gentse bakkerszoon is terug te vinden op de lijst van de miljoenen Europese immigranten die tussen 1892 en 1924 voet op Amerikaanse bodem zetten en in het opvangcentrum op Ellis Island belandden voor een medische keuring.⁴⁸ In 1920 resideerde hij in Hudson/New Jersey. In 1947 stuurde hij vanuit Cleveland, de op een na grootste stad van de Amerikaanse staat Ohio aan de weduwe Van den Abeele zijn deelneming en verwees in dit schrijven naar de pedagogische kwaliteiten van de afgestorvene en hun gemeenschappelijk zangstonden in De Rode Hoed en in de Sint-Niklaaskerk.⁴⁹ In 1926 betreurde *Le Bien Public* dat Van den Abeele in zijn jonge jaren toch het Amerikaanse engagement niet aanvaard had: '*s'il avait aquiescé, comme il aurait élargi le renom belge en faisant résonner de ses plus beaux accords quelque cathédrale du Nouveau Monde*'.⁵⁰

⁴⁶ J. Dewilde e.a., op. cit., p. 28.

⁴⁷ Archief Bevolkingsdienst Gent, Registers van de bevolkingstellingen.

⁴⁸ Online, Ellis Island, Passenger Search.

⁴⁹ Brief van Maurice Snoeck aan mevrouw Van den Abeele, 1947, privéarchief.

⁵⁰ *Le Bien Public*, 3 & 4 oktober 1926.

CYRIEL VAN DEN ABBEELE

Afb. 2: Trouwportret

5. De familieman

5a. Voogd

Toen in 1899 Désiré Van den Abeele, zijn oom-koster in Gottem (bij Deinze), met lantaarn en bel op weg naar een berechting plotseling stierf, aanvaardde Cyriel de voogdij over zijn jonge neef Adiel (1887-1978). De twaalfjarige knaap trok regelmatig naar zijn leraar-beschermheer in Ursel. Van auto- of busvervoer was nog geen sprake. In 1886 kreeg Oost-Vlaanderen een eerste buurttramlijn van Gent naar Zomergem, gevolgd door een 'zusterlijn' Tielt-Aalter.⁵¹ Adiel begon een traject van drie uur marcheren naar Ruiselede en nam vervolgens de stoomtram Tielt-Eeklo tot Ursel, waar hij dan een paar dagen logeerde ofwel nam Cyriel zelf de fiets naar Gottem. De muzieklessen omvatten piano (Clementi, Haydn, Mozart e.a), orgel en harmonie. Eens zestien geworden, kreeg Adiel als kosterszoon toegang tot de koster-organistenopleiding in de Bisschoppelijke Normaalschool in Sint-Niklaas en het bijhorend internaat. Het driejarig studieprogramma behelsde de verplichte vakken kerkgebruiken, kerkzang en harmonie en de vrije proeven diatoniek en contrapunt. De adept getuigde later hierover: 'Het eerste jaar heb ik daar niet veel geleerd, ik kende het reeds allemaal' en 'Op 't examen in 1905 speelde ik de moeilijkste trio's Van Piel en bekwam een tweede diploma'. Adiel werd in datzelfde jaar als organist in Zingem benoemd. In 1906 werd hem ook het eerste diploma uitgereikt, dit is het hoogste attest voor zeer grote parochies. Van 1916 tot 1944 zal hij met verve het orgel bespelen in de O.L.V-Geboortekerkerk in Pamele (Oudenaarde), een parel van de Scheldegotiek. Intussen bouwde hij als stichter-directeur van de drukkerij-uitgeverij Sanderus wel een lucratiever bestaan op voor zijn kroostrijk gezin. Cyriel creëerde een gelegenhedszang (tekst en muziek) voor het huwelijk van Adiel en zijn bruid Aline op 7 juni 1910. In 1940 zal hij voor diens bruiloft een compositie met orgel en viool opdragen aan Adiels oudste zoon, de kunstschilder Jos (1912-1991) die zijn petekind was. Bij zijn negentigste verjaardag bracht Adiel nog expliciet hulde aan wijlen zijn leermeester Cyriel.⁵²

5b. Echtgenoot

Cyriel Van den Abeele werd tijdens de piano- en/of zangles verliefd op Maria Van Hecke (Ursel 1884-Dendermonde 1965), een bevallige dorpsgenote met een zoetgevooisde stem. Het charmeoffensief, begonnen met snoepjes achterlaten op het toetsenbord, liep uit op een trouwpartij in juni 1904. Victor Hulpiou, inspirerend lid van de Gregoriusgilde, kwam met een vijfstrofig gedicht het feest van zijn 'vriend en bestuurder' opluisteren. De georganiseerde huwe-

⁵¹ E. De Keukeleire, *Société nationale des chemins de fer vicinaux. Beschrijving van de planning, de aanleg en de uitbating van de eerste buurttramlijn in Oost-Vlaanderen*, dl. I, 1986, pp. 4, 19, 63.

⁵² A. Van den Abeele, *Viering van de negentigste verjaardag van Adiel Van den Abeele*, gedrukte tekst, 14 februari 1977.

lijksreis van 30 juni tot 7 juli, bracht het jonge paar per spoor via Tourcoing, Lille, Parijs en Bordeaux naar het Franse bedevaartsoord Lourdes.⁵³

De uitverkoren bruid kwam uit een familie van houthandelaars uit de woonwijk Roze, die in de streek bossen bezat op de locatie waar onder meer later het vliegveld van Ursel zal komen. Zij hielden ook enkele melkkoeien. Maria's grootvader Petrus van Hecke staat als landsman geboekt en was gehuwd met Seraphine Welvaert.⁵⁴ Toen vader Francies Van Hecke (1836-1887) aan maagkanker overleed, zette de weduwe Julia De Meyer (1851-1941), moeder van zes jonge kinderen, stoutmoedig met de hulp van de familie en een aantal knechten de zaak verder, tot haar oudste zoon Camiel de firma kon beredderen. Vanaf 1888 ontwierp de Nationale Maatschappij voor Buurtspoorwegen laadwagens. Camiel wist te verkrijgen dat een buurtspoortram vanuit Gent rechtstreeks de goederen (vooral hout) op zijn domein in de Rozestraat afleverde. Hij werd een welvarend man en was de eerste dorpeling die prat kon gaan op een eigen Ford-automobiel. In zijn privéleven werd hij zwaar beproefd toen zijn echtgenote ziek werd van verdriet nadat bij hun enige zoon Arnold een been werd geamputeerd na een schoolongeval in het Gentse Sint-Lievenscollege. De moeder-weduwe Van Hecke trok als ex-zakenvrouw met haar meid in bij haar zoon Achiël (1886-1949), pastoor-deken in Assenede. Zij was een heel strenge vrouw die (door omstandigheden?) zelden lachte maar wel genereus bleek voor het personeel.

Toen Cyriel en Maria elkaar hun ja-woord gaven stond een robuuste, joviale bruidegom met muzikale vleugels tegenover een frêle tien lentes jongere wat afstandelijke bruid, die zoals haar moeder een uitstekende zakenvrouw zou worden.

5c. Gezinshoofd

“Late kinderen – vroege wezen”. Moeder Landuyt overleed in 1907; een paar maanden later in 1908 gevolgd door haar echtgenoot. Cyriel Van den Abeele had 33 kaarsjes uitgeblazen toen hij ouderloos werd. Maar het eigen gezin breidde snel uit. Geboorteregeling was niet aan de orde. In achttien jaar tijd kwamen er elf kinderen, waarvan drie meisjes op zeer jonge leeftijd vermoedelijk aan luchtwegeninfecties overleden.

De oudste zussen Marie-Joséphé en Antoinette verbleven op het pensionaat in het Sint-Franciscusinstituut in Melle Vogelhoek en kwamen elke trimester naar huis. De oudste drie jongens startten extern in eigen stad het bisschoppelijk Sint-Lievenscollege en zongen in het Schola Cantorum in de kathedraal. Georganiseerde kinderopvang voor werkende moeders was nog niet evident. De laatste vier telgen Daniël, Beatrice, Christine en Francine werden van bij de geboorte met paard en kar opgehaald en verbleven tot hun drie jaar in het kinderkasteeltje in Nazareth. Betrokken kasteeltje werd in 1880 in opdracht van de baronessen Marie, Louise en Augusta Kervyn de Volkaersbeke ge-

⁵³ Alliance Catholique, *Voyages de Noces*, Brussel, 1904.

⁵⁴ Rijksarchief Beveren, Registers van de Burgerlijke Stand 1796-1870.

LIEVE VANDE CASTEELE

bouwd. In 1912 werd het aan de zusters cisterciënzerinnen geschonken die het onder de naam 'Gesticht voor voedsterlingen O.L.V. Onbevleete' inrichtten als kleintjesoord voor kansarme zuigelingen. Onder de leiding van Dr J Stubbe, diensthoofd, hielpen de cisterciënzerzusters mee bij de verzorging. In de jaren 1920-1930 waren de belangrijkste indicaties voor opname: kinderen van oorlogsweduwen, verzwakte kinderen en kroost van zelfstandigen (vooral tuinders, marktlui, bakkers en restauranthouders).⁵⁵ Beatrice heeft er even met de dood geflirt tot, naar haar eigen zeggen, de moeder overste de zuigeling in Lourdeswater baadde. Baby Francine is er overleden. Luchtwegen- en longinfecties waren de kwaal van de eeuw en konden nog niet met penicilline of antibiotica bestreden worden.

5d. Woonst

Het gezin betrok eerst een huis naast de onderpastoor in de Bennesteeg nr 17/19. De fraaie huurwoning telde drie bouwlagen en drie traveeën onder zaddeldak. De bepleisterde en beschilderde lijstgevel met gemarkeerde bovenverdieping was voorzien van rondboogvormige deurvensters met booglijsten op imposten en ijzeren leuning.⁵⁶ De 19-jarige kersverse bruid, onervaren in de huishouding, werd door de meid van de pastoor met veel succes in de kookkunst ingewijd. Na het debacle met het Conservatorium diende naar een bijverdienste uitgekeken.

In 1914 verhuisden ze naar de Goudenleeuwplaats (Place du Lion d'Or) nr 9 en namen er het huis Helleputte-Ceuterick over, een zaak 'specerijen, wijnen en likeuren' (nu Novotel). In september 1927 namen zij hun intrek in de Hoogpoort nr. 26 in een prestigieuze classicistische herenwoning met drie bouwlagen, vier traveeën en vier gecanneleerde, kolossale composiete pilasters.⁵⁷ Tot aan zijn huwelijk hield zoon Raphaël in deze ruime woning zijn tentoonstellingen publiciteitstekenen en fotografie. Er was een aparte speelkamer en buiten de muzieklessen mochten de kinderen in de gang stoeien die tot aan de Donkersteeg liep. Op 1 augustus 1940 werd de zaak verlaten en vertrok het gezin met de vijf nog inwonende kinderen naar een bescheidener enkelhuis in de Nieuwpoortstraat nr 19.

⁵⁵ Informatie kloosterzusters Kinderkasteeltje Nazareth.

⁵⁶ Stad Gent, *Bouwen door de eeuwen heen*. Inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur, dl 4na, Gent, 1976, p.19.

⁵⁷ *Bouwen door de eeuwen heen*, op. cit., p. 28.

Afb. 3: Tentoonstelling in het huis van Cyriel van den Abeele hier afgebeeld met werken van zijn zoon Raphaël.

5e. Ten huize van ...

Wie het gezin Van den Abeele benaderde werd getroffen door respectievelijk de godsdienstigheid, de Vlaamsgezindheid en de hechte familiebanden.

Zelfs voor het Rijke Roomse leven van toen was het gezin uitgesproken en rotsvast diepgelovig. Beide echtelieden staan geboekstaafd in de lijsten van de diverse broederschappen die in de Sint-Niklaaskerk gevestigd waren, zoals de Confrerie van den Lijdenden Saligmaecker Jesus Christus van Gembloux, de Confrerie van O.L.V. ter Radiën, de Broederschap van Het H. Hart, de Confrerie van de H. Moeder Anna, de Confrerie van het H. Sacrament, de Confrerie van de H. Antonius en de Confrerie van de H. Barbara.⁵⁸ Via dergelijke Broederschappen werd de devotie gestimuleerd en konden aanzienlijke aflaten bekomen worden. Zij waren ook lid van het Liefdewerk van O.L.V. der Roepingen en van de Zielen des Vagevuurs (paters assumptionisten) en van de Derde Orde van Sint-Franciscus. De franciscaanse spiritualiteit werd ernstig genomen. Pater Antonius was zowat de geestelijke leider van het gezin en de jongste dochters vergezelden hun moeder naar zijn retraits in Strijpen (bij Zottegem). De kunstschilder pater Andreas Bosteels was een vertrouwde gast. De toondichter was ook thuis bij de paters carmeliëten in de Burgstraat. Elke avond werd gezamenlijk onder de leiding van de pater familias een hele pater-noster gepreveld en een gebed gezongen, door hemzelf gedicht en getoonzet (variante op Lentedroom van Rene De Clercq).

De oudste dochter Marie-Joséphé, die niet zo'n sterke gezondheid had, trad op 24 jaar binnen in het klooster van de arme claren in de Rabotstraat en sprak in augustus 1940 als zuster Maria-Amata haar eeuwige geloften uit. De bezorgde vader trok wekelijks naar de Vrijdagmarkt om een mandvol groenten en versterkend voedsel voor zijn lievelingskind. Zoon Gabriël ruildde het noviciaat bij de paters recoletten in Lokeren voor een academische opleiding en een wereldse bruid. Zoon Michel volgde de priesteropleiding in het Groot Seminarie, haakte op de valreep - net vóór de wijding - af en stichtte eveneens een gezin. Cyriel Van den Abeele zou meermaals de wens uitgedrukt hebben, wanneer hij weduwnaar werd zich terug te trekken bij de ongeschoeide carmeliëten in de Burgstraat en als kloosterling aan het orgel de Heer te loven. Die kans kreeg hij niet. In 1950, vier jaar na het overlijden van de musicus zal de 64-jarige weduwe de kloostervoile aannemen bij de clarissen in Dendermonde. Drie jaar later in 1953 legde de moeder van acht kinderen en (uiteindelijk) 32 kleinkinderen er de plechtige kloostergeloften af.⁵⁹ Vijftien jaar lang zal de fiere succesvolle zakenvrouw de strakke H. Regel volgen en een leven leiden van gebed, armoede, boete, vasten en waken. In de bezoekruimte kon zij van achter een tralievenster haar kinderen en kleinkinderen ontmoeten. Documenten en boodschappen vonden via een doorgeefluik hun weg naar de bestemmeling.

⁵⁸ Archief Sint-Niklaaskerk, *Naamlijst der leden van de Broederschappen gevestigd in de Sint-Niklaaskerk*.

⁵⁹ La Libre Belgique, 23 augustus 1953.

CYRIEL VAN DEN ABEELE

Het was in 1875, het geboortjaar van Cyriel, dat Albrecht Rodenbach de Blauwvoeterie oprichtte en de prille Vlaamse beweging zal ook de jonge musicus niet onberoerd laten. In Ursel stond de wieg van de Ledegancks. Frans Ledeganck en Jan Ledeganck droegen er respectievelijk in 1708 en 1740 de burgemeesterssjerp.⁶⁰ Diverse families waaronder de Van Heckes stonden als Vlaamsvoelend bekend. Cyriel Van den Abeele was een cultuurflamingant zonder separatistische agenda. Hij zag Vlaanderen als een subnatie binnen de Belgische realiteit en heeft zich ook altijd buiten de politiek gehouden. De taalvervreemding was voor hem een maatschappelijk en moeilijk te dragen onrecht. Zijn daverend marslied "Wij willen Vlaams" vertolkte het strijdbaar en lyrisch gekleurd idealisme zoals het hem in zijn geboortedorp en in Eeklo had geraakt. Het meer intellectuele discours omtrent de vervlaamsing van de Gentse Hogeschool was niet aan hem besteed. De ouders gebruikten onder elkaar verder hun streektaal - met de kinderen werd algemeen Nederlands gesproken. Zij werden op school in het Frans onderwezen en hun vader wilde dat zij perfect tweetalig werden. Daartoe werd zelfs thuis op sommige momenten in het Frans geconverseerd. Het gezin had een abonnement op het katholieke dagblad De Gentenaar. Eén of tweemaal per week las men ook een Franse krant (La Libre Belgique of Le Vingtième Siècle) en voor de meisjes bracht de postbode La Semaine d'Averbode.

De organist nam nooit verlof en het gezin ging nooit samen op reis. Tijdens de schoolvakanties logeerden de kinderen bij familie op het platteland. Michel en Daniel speelden voetbal. De meisjes gingen met moeder flaneren in de stad of rondwandelen in het Citadelpark. Zij werden in de Sint-Antoniusring betrokken bij de liefdadigheidswerken ten voordele van de armen en waren lid van de burgersjeugd. Vader was toegelijker dan moeder, maar thuis ging het er algemeen streng aan toe met duidelijke grenzen. Aan tafel was zwijgen de regel. De kinderen werden weinig betrokken bij het sociale leven van de ouders. Bij bezoek van vrienden of kennissen van vader en moeder moesten ze komen groeten en zich nadien discreet terugtrekken. Op de jaarlijkse familiefoto werden geen uitbundige gezichten geduld. Zij hadden via de school en de buurt wel een eigen hechte vriendenkring en via via leerden zij ook jong volk van de andere sekse kennen. Op O.L.V Hemelvaartsdag, ook moeders feestdag, werd een toneelstukje opgevoerd. Bij familiebezoek kregen de oudste meisjes al eens het verzoek voor een quatre-mains maar overigens werd weinig of niet in familieverband gemusiceerd.

⁶⁰ F. De Potter en J. Broeckaert, *Geschiedenis van de gemeenten der Oost-Vlaanderen*, Reeks I, dl VI, Gent 1864-1870, p. 16.

LIEVE VANDE CASTEELE

Afb. 4: Het gezin Cyriel Van den Abeele.

Bloedverwantschap werd in ere gehouden. Nonkel deken Achiel (1886-1949) die in Gent een retraite gaf, nonkel Camiel die op vrijdag de Beurs bezocht, tante Hermie die hoedenmaken leerde in de Peperstraat, nicht Wilfrieda die als onderwijzeres in Beervelde benoemd werd, neef Marcel die aan de universiteit geschiedenis studeerde, neef Joseph die zich in Sint-Lucas in de architectuur verdiepte ... allerlei verwanten uit het Meetjesland (Van Hecke, Gillis en De Coninck) of Oudenaarde (Van den Abeele) konden terecht in de logeerkamer, aan tafel aanschuiven of de eigen boterhammendoos aanspreken. Sommigen kregen ook orgel- of pianoles. Tante begijntje Leonie De Meyer (1865-1941) verblijvende in het Convent H. Elisabeth (nu het groothuis) in het Groot Begijnhof in Sint-Amandsberg, kwam bij ziekte aan huis of liet patiëntjes bij haar logeren.⁶¹ De 17-jarige goedlachse Angèle Christeyns (°Oostende 1903), in 1920 als magazijnbediende tewerkgesteld, hielp spontaan bij het wassen en kleden van de kinderen en werd de facto in het gezin opgenomen. Zij zal vijf jaar later als soeur Francine de zusters franciscanessen in het Gentse Crombeeninstituut vervoegen en daar belast worden met het studietoezicht en de zorg voor de pensionnaires. Tot haar overlijden bleef zij met diverse kinderen Van den Abeele een warm contact houden.

Bij feestdagen vertrokken van vaders hand pennenvruchten naar tantes, neven en familie. Die karamellenverzen zijn geen literaire hoogstandjes en getuigen veeleer van humor en geplaag. Met het Oudenaardse front, dat hem als kunstenaar het meest steunde en op handen droeg, bekoelde het contact enigszins gedurende de Tweede Wereldoorlog. De toondichter ging jaarlijks nieuwjaren in Sint-Martens Latem bij de kunstschilder Albijn Van den Abeele (1835-1918), met wie er verre verwantschap bestond.⁶²

6. De zakenman⁶³

Zoals reeds vermeld, diende een bijkomend inkomen buiten de artistieke schijnwerpers gezocht. Het was met een aanvankelijke gêne dat mevrouw Van den Abeele die nooit had moeten werken, in overleg met haar echtgenoot in 1914 het huis Ceuterick-Helleputte in de Gouden Leeuwplaats nr 9 overnam. De zaak, gelegen naast de pianohandel van Justin Van Hyfte, spitste zich toe op 'specerijen, wijnen en likeuren'. Zij moeten één van de eerste telefooneigenaars in Gent geweest zijn (Téléphone 903).⁶⁴ De eerste telefoonlijn van Gent dateert van 8 november 1880. De Réseau de Gand van de Compagnie Belge du Thélophone Bell telde in 1882 320 abonnees, hoofdzakelijk bedrijven. Slechts

⁶¹ E. Schepens en Roger Poelman, *125 jaar Groot Begijnhof te Sint-Amandsberg 1874-1999*, Sint-Amandsberg, 1999, p. 155.

⁶² Informatie Antoinette Van den Abeele.

⁶³ Stadsarchief Gent, *Wegwijzers van Gent*.

⁶⁴ H. Collumbien, Dit jaar herdenken we: 125 jaar geleden: 8 november 1880: De eerste telefoonlijn van Gent, *GOV-Heraut*, jrg 40, 1, Gent 2005, p. 11.

LIEVE VANDE CASTEELE

vanaf 1910 functioneerden de eerste automatische telefooncentrales.⁶⁵

De kersverse handelaars adverteerden voor de eerste keer in 1916 in de *Wegwijzer van Gent* met een ‘*Grande spécialité de Conserves en tous genres, Cafés fins, Thés, Bonbons, Vins, Liqueurs, Champagne, Cidres, Bières anglaise, etc.*

Er was een grote wijnkelder met zuilen (huidige Novotel) en er kwam een knecht om de inkomende tonnen wijn in flessen te tappen. Toch wel een rijkelijk aanbod voor een bevolking in oorlogsnoed! De auteur Virginie Loveling schreef in haar dagboek over de wisselvallige voedselvoorziening in de jaren 1917-18: “*De menschen zien er slecht uit, het leven is duur ... en des zondags staat ge verbaasd over het tentoonspreiden van luxe bij alle standen der bevolking, uitzonderingen maken enkel de heel-heel armen uit ... De suikerbakkerijen en taartenwinkels klagen ook niet over het vertier*”. En op 6 december 1917: “*Het is Klaasdag. De menschen hebben geld. Hij wordt weder gevierd*”. En in april 1918: “*De schouwburgen en cinemas zitten opgepropt. Er is brood te kort en de banketwinkels liggen vol taarten en snoeperij*”.⁶⁶ Hoewel Loveling waarschijnlijk geen kind aan huis was bij de werkloze arbeiders uit de textiel fabrieken, bleef er blijkbaar een cliënteel voor luxeproducten. Vanaf 1920 gebeurde de publiciteit in de *Wegwijzer van Gent* in het Nederlands. Er werd door een knecht met een stootkar aan huis geleverd en er was intussen een bijkomend aanbod van Spratt’s voeder voor honden en gevogelte, Couques de Dinant, thé Otto Roelofs d’Amsterdam en wol d’Aoust. In 1921 maakten zij hun winkel bekend als “*Eenig depot der echte Coucques de Dinant et de Reims, voor de Vlaanderen, Antwerpen en Limburg*”. De heer des huizes toonde interesse voor de bereiding van likeuren en experimenteerde met essences om in gebak te doen.

In 1927 namen zij hun intrek in een ruimere woning in de Hoogpoort nr. 26, waar voorheen de ongetrouwde zussen Vander Stock een kruidenierswinkel uitbaatten. Er kwamen wederzijdse bestellingen, ook van het thuisfront en de ‘boeren’ uit het Meetjesland. Aan het Sluizeken kwamen de ‘boeren’ met paard en kar om olie en andere producten te leveren en op te halen. Hun eigen voerman bracht de producten met paard en kar over en weer van het Sluizeken naar de Hoogpoort. Van 1931 dateert een stempel: C. Vandabeele, 26, Rue Haut Port, Concessionnaire Général de la célèbre marque ‘Ideal du Gourmet’.

De Van den Abeeles waren niet de enigen die in de commercie hun heil zochten. Ook heel wat land- en industriearbeiders zochten in die tijd een aanvullend inkomen. In 1904 telde men in Gent één kruidenier-winkelier op 200 in-

⁶⁵ J. Laloup en J. Nelis, *Communautés des Hommes. Initiation à l’Humanisme social*, Doornik/Parijs, 1950.

⁶⁶ L. Stijnen, ed., *In Oorlogsnoed: Virginie Lovelings Dagboek 1914-1918*, Gent 1999, pp. 637, 646.

woners.⁶⁷ In het centrum waren toen enkele grote zaken, waaronder Van den Abeele-Van Hecke in de Hoogpoort, Colin in de Brabantdam en Vandecaveye op de Botermarkt. Gewone kruidenierswaren als groenten en fruit mochten zij niet verkopen. Er was een meid (achtereenvolgens Marie De Neve en Juliette Van Boven) in dienst maar na het sluitingsuur 's avonds was het de moeder die nog uitvoerig kookte en vestimentair waren de kinderen steeds piekfijn in orde. De zaak draaide prima tot het opkomen van de eerste grootwarenhuizen. Zonder zich rijk te wanen, kon het gezin tot het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog een burgerlijk bestaan leiden.

Dit alles uiteraard ten koste van de artistieke productiviteit. Het is tekenend dat in de *Wegwijzer van Gent* wel uitvoerig voor de zaak publiciteit werd gemaakt maar dat, in tegenstelling tot zijn voorgangers en collega's, de naam Van den Abeele nergens in de rubrieken musici, componisten, orgelisten, pianisten, muzikelaars e.a. voorkomt. Alhoewel hij nooit in de winkel kwam, leverde hij hand- en spandiensten voor de zaak. Zo spoorde hij regelmatig naar Dinant in verband met de Coucques de Dinant en de Langues de Reims (koekjes). Hij was om den brode ook handelsreiziger voor babyvoeding. Nederlandstalige en Franstalige kranten spraken er schande van dat een dergelijk kunstenaar als vertegenwoordiger diende rond te trekken.⁶⁸ Aan de kinderen liet hij alvast niet merken dat hij met tegenzin op zakenpad ging.

In augustus 1940 werd de voedingzaak verlaten en verhuisde het gezin naar de Nieuwpoortstraat nr. 19. Toen werd het financieel krappere en gingen de dochters Beatrice en Christine, respectievelijk als gouvernante en winkelbediende (Tack en Sohair) tot aan hun huwelijk een tandje bijsteken. De meisjes waren onder de indruk van de zingende Duitsers die voorbij de vlakbijgelegen Sint-Jacobskerk marcheerden en hielden van Duitse films maar vader hield hen met de voeten bij de grond.

7. Titularis van het Cavallé-Coll orgel in de Sint-Niklaaskerk in Gent

7a. Ontstaansgeschiedenis van het orgel⁶⁹

In 1851 richtte de Oost-Vlaamse gouverneur een brief naar de diverse kerkfabrieken in Gent waarin hij zijn ongenoegen uitte "*qu'il arrive fréquemment que les administrateurs de nos églises s'adressent à des étrangers pour l'acquisition d'orgues et la fonte de clocher, tandis qu'il existe en Belgique*

⁶⁷ J. De Maeyer, *De rode baron. Arthur Verhaegen 1847-1907*, Leuven, 1994, p. 212.

⁶⁸ *Le Bien Public*, 3-4 oktober 1926; *De Gentenaar*, 5 november 1946; *Het Volk*, 6 november 1946.

⁶⁹ J. De Henau, *Aristide Cavallé-Coll in de Sint-Niklaaskerk te Gent. De ontstaansgeschiedenis van een orgel, licentiaatsverhandeling KU Leuven*, 2002.

LIEVE VANDE CASTEELE

des facteurs et des fondeurs qui ne le cèdent en rien à ceux des autres pays et dont les prix sont en moins aussi modérés que ceux de leurs concurrents du dehors".⁷⁰ Die oproep viel in dovemansoren bij de ambitieuze kerkfabriek van Sint-Niklaas die haar vertrouwen schonk aan een Franse orgelbouwer.

Aristide Cavaillé-Coll had zijn reputatie gevestigd met het orgel in de basiliek van Saint-Denis bij Parijs (1841), op dat ogenblik het grootste en meest complete van Frankrijk. De belangrijkste vernieuwing was de toepassing van de Barkermachine; dit zijn mechanische hefboomen die gekoppeld werden aan de toetsenmechaniek van het *Grande Orgue*. Bij een romantisch orgel is de toetsweerstand hoger dan bij het vroegere barokorgel. De Barkermachine maakte het voor de organist mogelijk om de verschillende manualen te koppelen, zonder dat de weerstand van de toetsen verhoogde. Hand in hand met de nieuwe technieken ontwikkelden componisten en improvisatoren een nieuwe orgelstijl.

Zowel de musicus François-Joseph Fétis (1784-1871), die de orgelcultuur in het katholieke deel van Europa wou verbeteren, als de Gentse kanunnik Désiré-Ignace Verduyn engageerden zich voor de bouw van een nieuw orgel voor de Sint-Niklaaskerk. Verduyn, priester gewijd in 1817 en lid van het Nationaal Congres (1830-1831) was een van de meest vooraanstaande liberaal-katholieken onder de Gentse clerus. Het inspelingsconcert in maart 1856 in de nieuwe Franse (opera)stijl moest het kwalitatief superieure instrument met de nodige luister en effect aan het publiek voorstellen. Het was de favoriet Louis-James Alfred Lefébure-Wely, organist van de Madeleine in Parijs, die het instrument met de nodige mis-en-scène inspeelde.

7b. Illustere voorgangers⁷¹

De namen van drie illustere vertolkers: Auguste Strauven, Désiré Van Reyschoot en Cyriel Van den Abeele zijn onafscheidelijk met de geschiedenis van het orgel verbonden.

De eerste titularis Auguste Strauven (1814-1892) was een zoon van Cornelus Henricus Strauven en Maria Bernardina Van Reysschoot en gehuwd met Silvia Vande Voorde.⁷² Hij had reeds in 1840 in de Sint-Niklaaskerk met verve het orgel van Pierre Charles Van Peeteghem ingespeeld met de ouverture van *la Reine d'un Jour*, een komische opera van de Franse Adolphe Adam (1803-1856). Hij legde in 1853 de eerste contacten met Cavaillé-Coll in verband met veranderingen die hij aan het instrument wenste te laten uitvoeren. De Franse orgelbouwer stond erop hiervoor zelf naar Gent te komen (logies in Le Comte d'Egmont) om de kerk en het orgel te bestuderen. Uiteindelijk werd plaats gemaakt voor een nieuw instrument en Auguste Van Assche (1826-1907) werd de eerste architect van het orgelbuffet (ont-

⁷⁰ Stadsarchief Gent, Erediensten, reeks P, nr. 358, brief 17 februari 1851.

⁷¹ J. De Henau, op. cit., pp. 88-90.

⁷² Archief Bevolkingsdienst Gent, Registers van de geboortes, huwelijken en overlijdens.

werp hem later uit handen genomen). Strauven muteerde in 1867 naar de Sint-Baafskathedraal

De gelukkige opvolger in de Sint-Niklaaskerk was zijn jonge neef Désiré Van Reysschoot (1831-1908). Hij was een achterkleinzoon van kunstschilder Jean Emmanuël (1751-1795).⁷³ Désiré liet door rijksarchivaris Parthon een familie-stamboom opmaken die tot 1392 teruggaat.⁷⁴ Tijdens zijn muziekstudies zou hij nog drie jaar tekenles in de Academie voor Schone Kunsten volgen. Zoals zijn vader Pieter, die als contrabassist aan het theater verbonden was, koos hij uiteindelijk voor de toonkunst. Sinds 1854 volgde hij speciale lessen bij Lefébure om zich in het orgelspel te vervolmaken. Naast zijn monitorschap in het Gentse Conservatorium was hij hier van 1867 tot 1901 de gevierde kapelmeester en organist, die zijn naam evenals de begin- en einddatum van zijn orgel-carrière in het instrument vereeuwigde. Strauven en Van Reysschoot maakten de bloeiperiode mee van de grootse orkestrale en triomfantelijke kerkmuziek. Bij de aankomst van Van den Abeele in 1901 was het zogenaamde plan-Braun, de tweede fase van het stedelijk urbanisatieplan Zollikofer-De Vigne, in uitvoering. De eeuwenoude Sint-Niklaaskerk en omgeving ondergingen ingrijpende veranderingen. Rond 1904 verdwenen de meeste huisjes langs Klein Turkije - de schaduwrijke straat waardoor hij dagelijks kuierde - onder de sloophamer. In 1907 kwam de kerk helemaal vrij te staan. In 1912-13 volgde de restauratie van het westportaal.

7c. De restauratie in de kerkmuziek

Ook op muzikaal vlak veranderde een en ander. De nieuwe titularis had de naam een uitstekende Bachvertolker te zijn en improviseerde veel in hetzelfde genre. Hij putte ook inspiratie uit Wagner (1813-1883), Reger (1873-1916) en de Duitse romantische school. Het publiek in Gent was aanvankelijk niet zo opgetogen met de strengere contrapuntische muziekkeuze en de uitvoerder weigerde over te schakelen op het toegankelijker en decoratiever Franse repertoire. Maar de belangrijkste beperking kwam uit Rome.

De ingrijpende industrialisatie en verstedelijking gedurende de 19de eeuw bracht een toenemende schaalvergroting met zich mee. Vanuit de Heilige Stad groeide de behoefte alle katholieken door een gemeenschappelijke taal, het Latijn, en een universele liturgie, de Romeinse, te verbinden. Als reactie op de toenmalige theatrale muziekuitvoeringen liet Paus Pius X in 1903 in zijn encycliek *Motu Proprio* onder de Italiaanse titel *Tra le sollecitudini* nieuwe regels voor de uitzuivering van profane invloed in de kerkmuziek vastleggen. Het traditionele gregoriaans diende terug op de eerste plaats te komen in de kerkmuziek en de monniken van Solesmes kregen een jaar later de opdracht nieuwe edities van de gregoriaanse zangboeken voor te bereiden. Hoewel het gregoriaans in oorsprong ongebeleid gezongen moet worden, werd in de prak-

⁷³ Ibidem.

⁷⁴ M. Fredericq-Lilar, *Gent in de 18de eeuw. De schilders van Reysschoot*, Ruiselede, 1992, p. 33.

*Afb. 5: de jonge organist aan het Cavaillé-Coll orgel
in de Gentse Sint-Niklaaskerk.*

tijk de zang doorgaans met orgelbegeleiding ondersteund.⁷⁵

Uit de kerkbegrotingen tussen 1846 en 1910 blijkt een relatief constante basisbezetting met een organist, vier zangers, een serpentist, drie violisten en een vijftal koralen of koorknepen. Daarnaast waren er een drietal klokkenluiders en een orgelblazer. *Motu proprio* verplichtte te breken met die orkestrale traditie en verbande de instrumenten naar de concertzalen. Na 1910 werden de budgetten voor muziek ook in de Sint-Niklaasparochie zeer verlaagd en werd minder voorzien voor koor en orkest.

7d. De elfurenmis

Van der Mueren beschreef hoe drie typische vertegenwoordigers: Oscar De-puidt, organist van de kathedraal in Mechelen, A. Paepe van de kathedraal te Antwerpen en Cyriel Van den Abeele van de Sint-Niklaaskerk in Gent, in de cultus van hun orgelspel aan de geest van de restauratiebeweging tegemoetkwamen.

Over Van den Abeele getuigde hij: “...(hij) was ongetwijfeld de diepste. Hij was een virtuoos die geen publiek zocht. Hij verwierf nooit de roem van de eerste twee, omdat hij, in zichzelf gekeerd, nooit sprak voor een grote kathedraal, doch voor de bescheiden oude Sint-Niklaaskerk te Gent, waar hij 's zondags te 11 uur voor een steeds aangroeiend aantal getrouwen getuigde van de geest van Bach, die in hem een kind van de fuga had laten herboren worden. Bij hem overheersten geenszins de orkestrale effecten van de symfonist, doch de stilte ... Zoals in nagelaten klavierwerk, legde hij in zijn orgelspel getuigenis af van een beheerste contrapuntische parafraseringskunst, waarin hij geen effectrijke explosies zocht, doch het onuitputtelijk spel van een liturgische thematiek, waarvan de feilloze consequentie en de gevatte logica deden terugdenken aan de ideale bouwtechniek van J.S.Bach ... De liefde voor het wezenlijke lineaire orgelspel dat door de vele luisteraars in de Sint-Niklaaskerk te Gent zozeer werd bewonderd, had iets van het nooit haperend combinatievermogen, dat de logische en constructivistische orgelkunst van de barok in haar goede voorbeelden had getekend met een eigen karakter en dat in de explosieve en charmerende krachten van de orkestrale verbeelding sedert de 18^e eeuw geleidelijk was verloren gegaan’.⁷⁶

De restauratie in de kerkmuziek betekende in ieder geval een afwijzing van de ‘nieuwe muziek’ met het aftasten van de grenzen van de strakke tonaliteit van de Westerse muziek, waar de kunstenaar mee naartoe evolueerde. De organist streefde naar een oplossing waarin enerzijds aan de liturgische voorwaarden, maar anderzijds toch aan de hoogste technische en artistieke eisen tegemoet gekomen kon worden. Daarom schakelde hij over op liturgische improvisatie,

⁷⁵ M. Hoondert, *Gregoriaans in de steigers. Restauratie en verspreiding aan het begin van de twintigste eeuw*, Utrecht/Kampen, 2003, pp. 9-10.

⁷⁶ Fl. Van der Mueren, *Perspectief van de Vlaamse muziek sedert Benoit*, Hasselt, 1961, pp. 50-51.

LIEVE VANDE CASTEELE

zijn meesterlijke kant. Hij was vergroeid met zijn orgel, kende de geheimen van de klavieren en pijpen en wist er het beste uit te puren. Repetitietijd hoefde niet. Elke zondag tegen 11 uur dronk hij thuis vooraf een borreltje, beklom dan de vierentachtig treden naar het doksaal en liet de vrije teugel aan zijn improvisatie. De elfurenmis was een stille mis zonder preek, waarbij het orgel kon doorspelen. Drie kwartier lang moduleerde hij op één thema ontleend uit de gregoriaanse muziek van de dagliturgie. Met een verbazend gemak wist hij in onuitputtelijke variaties de kerk te vullen met een waterval van klanken en parels van muzikaliteit.

De elfurenmis werd door sommigen de ‘vrijzinnigenmis’ genoemd omdat ook niet-gelovigen en kunstliefhebbers uit andere parochies en andere steden er een time-out voor lichaam en geest vonden en hun adem inhielden bij het wonder vanaf het neerdalen van de allereerste akkoorden tot het einde van de georganiseerde klankenvloed. François-August Gevaert (1828-1908) die als musicoloog een Europese faam genoot, was bij leven graag bij zijn optredens aanwezig. De flamboyante musicoloog Lambrecht Lambrechts noemde de concerten van de ‘prachtorganist’ zijn ‘grote Zondagsweelde’ en hij verzeleek de vertolker met *een Oostersche prins, die volle grepen edelstenen onder de menigte uitstrooit*.⁷⁷

Vandaag zouden we spreken van een *flow* ervaring, waarbij het bewustzijn, het handelen en de creativiteit van de musicus met een verbazend gemak met elkaar versmelten. En waarbij de uitvoerder, in diepe concentratie en één met zijn instrument, een virtuele realiteit bewandelt, die de actuele werkelijkheid transendeert.⁷⁸ Het succes overweldigde hem niet. Zoals voor de diepgelovige Brückner (1824-1896) was componeren voor hem een religieuze act, een genadig gebed, een daad van hulde aan zijn Schepper.

7e. Het orgelkoor

Aanvankelijk was er geen vast a-capellakoar. Op 8 mei 1840 werd er te Gent een ‘Maetschappy van Kerk-Zang’ gesticht, die de grote kerkdiensten in de verschillende parochies gratis diende te verzorgen. Voorzitter van deze maatschappij was de pianobouwer B. Van Hyfte.⁷⁹ Er waren één of meerdere vastbenoemde zangers. Voor speciale diensten als bijvoorbeeld begrafenissen, vroeg men operazangers die door de particuliere bestellers werden betaald. Van den Abeele was een getrouwe gast in de herberg De Rode Hoed waar musici bijeen kwamen en zangstonden hielden. Er is sprake van een informeel vriendenkoor dat hij beroemd zou maken. Mevrouw De Smet (moeder van Marie-Jeanne) getuigde dat Cyriel Van den Abeele de eerste was die vrouwen liet zingen in

⁷⁷ L. Lambrechts, ‘Cyrille Van den Abeele’, *Muziek-warande*, jrg 5, 8, augustus 1926, pp.172-173.

⁷⁸ L. Nijs, *Het muziekinstrument als natuurlijke extensie van de musicus. Een analyse van de muzikale uitvoering en de relatie tussen musicus en muziekinstrument*, licentiaatsthesis KU Leuven, 2007-2008.

⁷⁹ *Compendium voor het Cavallé-Coll Colloquium*, Gent 5-6 oktober 1906, p. 97.

zijn kerk, toen het in de kathedraal nog verboden was. In de bezette stad werd in 1940 officieel het Sint-Niklaaszangkoor gesticht, dat een dertigtal leden waaronder een aantal operazangers telde en elke dinsdag repeteerde in het lokaal "Rooden Hoed" in Klein Turkije, nr. 4. Het secretariaat huisde in de Veldstraat 73. Er werd vooral tijdens het lof gezongen. Als dirigent trad een van zijn leerlingen Raph Machiels op, die in de Majestic (stomme film) zong, tevens in de opera dirigeerde en daarnaast als secretaris van de kerkfabriek fungeerde. Mevrouw Machiels nam ooit de taak van vroedvrouw op zich toen moeder Van den Abeele onverwacht van een zoon beviel. Als wederdienst vroeg zij het kind Raphaël te dopen naar de naam van haar echtgenoot, wat geschiedde.

7f. Hemelse muziek en schaduwzijden – niet alles rozengeur en maneschijn

In die tijd was Sint-Niklaas de kleinste Gentse parochie. Zij telde onder haar parochianen een aantal adellijke families en grootgrondbezitters, maar bestond vooral uit detailhandelaars

Traditioneel was de kerkgang binnen deze parochie erg laag.⁸⁰

Waardering

Cyriel Van den Abeele werd enerzijds naar waarde geschat. *Meermalen hebben wij het Gentsche volk hooren orakelen: "De beste organist is die van St.Niklaas, de tweede beste die van St.Baafs (Emiel De Groot) en de derde beste die van Ledeberg (Octaaf De Hovre)".*⁸¹ Anderzijds stuitte hij ook op onbegrip. Een goede band met de kerkelijke overheid, welke als opdrachtgever doorgaans een verregaande dienstbaarheid en beschikbaarheid verwachtte, was vrij belangrijk. Niet alle broodheren bleken melomanen. Aan de goedwillende pastoor Maurits Cruyt (aangesteld van 1911 tot aan zijn overlijden in 1919) heeft hij een muziekwerk opgedragen. Met pastoor Edgar Bracq (aanstelling in 1931), een neef van bisschop Bracq, was de verstandhouding overduidelijk stroef. En tot zijn grote ergernis verliepen de vergaderingen ten huize van de pastoors altijd in het Frans.

Statuut

Titularis-organist was men voor het leven maar overigens was het met het beoepsstatuut vrij droevig gesteld. Er was geen vast honorarium en met het uitgekeerde bedrag viel doorgaans niet te leven. De Kerkfabriek betaalde en elke kerk had zijn eigen tarief. Een som werd uitgekeerd in functie van het aantal diensten (uitvaarten in vier klassen, plechtige missen...). Daartegenover stond een dagelijkse beschikbaarheid. Het was vroeg opstaan voor de eerste mis van

⁸⁰ J.J. De Smet, *Biographie de Mr le Chanoine Désiré Ignace Verduyn curé doyen de St-Nicolas à Gand*, Gent, 1869, p. 35.

⁸¹ L. Lambrechts, 'Cyrille Van den Abeele', *Muziek-Warande*, jrg 5, 8, 1 augustus 1926, p. 169.

LIEVE VANDE CASTEELE

zes uur voor de arbeiders. Er werden toen twee tot drie missen (ook om zeven en acht uur) per dag opgedragen, allemaal gezongen. Op zondag en dagelijks in de meimaand waren er de vespers en het lof. Daarnaast kwamen de missen in opdracht (jaargetijden, de Sint-Jorisgilde, de rederijkerskamer De Fonteyne en andere verenigingen, ommegangen, kruisdagen).

Techniek

Er was nog geen geluidsversterking voorzien en door de grote afstand tussen het doksaal en het koor verliep het contact met het misgebeuren niet altijd even vlot.

Een orgel is naast een klavier- ook een blaasinstrument. Aanvankelijk was geen sprake van een motor voor de windvoorziening en moesten twee orgelblazers de blaasbalgen, die onder de doksaalvloer waren opgesteld, mechanisch bedienen. De zonen Michel en Daniël werden jarenlang ingeschakeld om elk aan één kant van het orgel te trappen. Wanneer ze al te tomeloos te keer gingen en het orgel teveel wind kreeg, rinkelde de verstoorde vader een bel en hielden ze er achteraf een warme wang aan over. Vanaf 1911 verscheen de uitgavepost 'elektrische kracht' wat vermoedelijk met het installeren van een elektrische ventilator met schakelaar te maken had. Maar ook dan waren de zonen niet werkloos en spurten bij elke (courante) panne naar de elektriciteitswinkel in de Veldstraat. Marcel Machiels (°1919), zoon van Raphaël, en later lid van de kerkfabriek herinnert zich nog hoe ook hij, vóór schooltijd, de missen van zes, zeven en acht uur diende en voor Van den Abeele regelmatig de blaasbalg omhoog trapte.⁸²

Koster-organist

De musici Auguste Strauven en Désiré Van Reysschoot konden achtereenvolgens een beroep doen op de koster Livinus en Adrianus Trensaert, Antonius en Franciscus Anthoon en Petrus Boedriz. In tegenstelling tot zijn voorgangers, was Cyriel Van den Abeele sinds 1904 als koster-orgelist benoemd (custos = bewaker) en aldus ook met de dagelijkse zorg van het kerkgebouw belast. Misschien gebeurde dit op eigen verzoek want organisten, koster, onderkoster, zangers en orgelblazers werden afzonderlijk gehonoreerd. Zo voorzag de begroting van de kerkfabriek van 1932 de som van 8000 F voor een organist en 2100 F voor een koster.⁸³ Koster waren kerkbedienden en verplichtend lid van de Maatschappij van Onderlingen Bijstand der Kosteren en Organisten van het Bisdom Gent. Bij 'ziekte of lijframp' konden zij om onderstand verzoeken. Zij dienden hiervoor maandelijks een bijdrage te betalen, die via de kosterboeken te achterhalen zijn.⁸⁴

⁸² G. Van Doorne en J. De Block, interview met Marcel Machiels, in: *Nieuwsbrief 11* van de Vrienden van de Sint-Niklaaskerk te Gent, augustus 2008.

⁸³ Archief Sint-Niklaaskerk, *Begroting van de fabriek der kerk van St-Niklaas 1932*.

⁸⁴ Bisschoppelijk archief, *Matricula non? Episcopati Gandavensius*.

CYRIEL VAN DEN ABEELE

Om 4u 's morgens stond Van den Abeele op om de sacristie en het altaar in orde te brengen voor de arbeidersmis van zes uur. Voor hoogdagen moesten speciale priestergewaden, kandelaars en tapijten voorzien worden. De jongste drie kinderen werden betrokken bij het jaarlijks koperpoetsen van het wierookvat, hostieschrijn en kleinere zaken. Michel en Daniel waren misdienaar. Maandelijks hield de organist de zware boeken voor de pastoor, onderpastoor en koster bij, die door de kinderen naar de pastorie gebracht werden. Na verloop van tijd werden de meest praktische beslommeringen door een onderkoster Richard overgenomen.

Afb. 6: de organist op leeftijd aan het Cavaillé-Coll orgel.

Comfort

Hij zocht niet de praalzucht van een kathedraal. In de eeuwenoude Sint-Niklaaskerk met haar naakte en stoere schoonheid vond de figuur van de kunstenaar wel een passend decor maar geen al te comfortabele werkplek. De geschiedenis van het kerkgebouw is een aaneenschakeling van aftakeling en verminking. Bij de grote urbanisatieplannen bij de eeuwwisseling wilde men ook de oorspronkelijke gotische kerk herstellen. Tijdens de lange jaren van continue restauratie was het er tochtig en koud. Wie er dagdagelijks verbleef kon niet naast de tekenen van verval kijken. Tijdens de Tweede Wereldoorlog was de situatie binnen het kerkgebouw ronduit rampzalig. Op 13 november 1940 veroorzaakte stormweder schade aan de vorsten, vensters, het dak en de steekbogen.⁸⁵ In volle wind en met gesneuvelde ruiten in een stoffig oksaal, stopte de speelman de kleumende handen in vingerloze handschoenen. Rond

⁸⁵ Stadsarchief Gent, Erediensten, reeks XV/422/7-10, Kerkfabriek Sint-Niklaas.

LIEVE VANDE CASTEELE

de speeltafel improviseerde hij zelf een soort afsluiting, deed kleine reparaties en stemde zelf 'zijn' instrument dat hij tot het einde zou koesteren.

En ook de organist zelf voelde de tand des tijds. Een meubelmaker bracht een leuning aan de orgelbank voor wat meer rugcomfort. Het hart begon te haperen en aangepaste bottines ondersteunden de gevoelig gezwollen benen. De knieën voelden pijnlijk bij het beklimmen van de meer dan tachtig treden om tot bij het orgel te komen. En de dag brak aan dat hij niet meer tot boven geraakte en zich met een harmonium moest beredderen.

7g. Speciale speelmomenten⁸⁶ (chronologisch weergegeven)

Het fenomeen van de Wereldtentoonstellingen - in 1851 ontstaan als exponent van het geïndustrialiseerde westen - bracht ook Gent in 1913 in euforie. De verfraaiing van het stadscentrum was quasi voltooid en honderdduizenden bezoekers raakten in de ban van de recentste internationale technologische innovaties en andere ontwikkelingen. Alhoewel Auguste De Bock, algemeen vicaris en deken van de kathedraal in de beheerraad werd opgenomen, waren de Belgische bisschoppen niet onverdeeld gelukkig met deze triomfale expressie van het burgerlijk liberalisme. Via een herderlijke brief waarschuwden zij de gelovigen dat zij voor de goede zeden sommige zalen, zoals het 'Paleis voor Schoone Kunsten' beter konden vermijden.⁸⁷ De kerkfabriek van Sint-Niklaas deed een lucratieve zaak door met toestemming van de gemeenteraad een perceel met pachthoeve in de Sint-Pietersaalstraat tot einde 1914 te verhuren aan de Maatschappij der Tentoonstelling met slopingsrecht van het gebouw.⁸⁸ Volgens pastoor Vereecken speelde Cyriel Van den Abeele tijdens het feestelijke tentoonstellingsjaar een aantal extra concertmissen.

De Van den Abeeles konden van uit hun woning zien hoe op 12 oktober 1914 de Duitse vlag aan de voorgevel van het stadhuis werd gehesen maar niet vermoeden dat de bezetting vier jaar zou duren. De Sint-Niklaaskerk was in het begin van de oorlog een garnizoenkerk in dienst van de Duitsers. Zij hadden hun eigen aalmoezeniers en zongen zelf in de taal van Goethe. Duitse militairen met verlof kwamen hier de eredienst bijwonen. Bij de begrafenis van Duitse officieren ging de dienst altijd in de St Niklaaskerk door en nooit in de plechtstatiger kathedraal, zetel van de bisschop. Mogelijk wilde de Kerk hiermee het officiële karakter van de bezetting relativeren. De trouwe geloofsbeleving van de vijand ging niet ongemerkt voorbij. Kossmann beschreef hoe vooral de Vlaamse katholieken onder de indruk waren van de ernst van de Duitsers,

⁸⁶ Archief Sint-Niklaaskerk en privéarchief.

⁸⁷ A. Capiteyn, *Gent in Weelde herboren. Wereldtentoonstelling 1913*, Gent, 1988, pp. 47, 92, 97.

⁸⁸ Stadsarchief, Erediensten, reeks P, nr. 286, brief 3 april 1913.

van hun tucht en van hun zedelijkheid.⁸⁹ En Virginie Loveling noteerde: “*de geestelijken van Gent houden niet op uitbundigen lof te verkondigen over de stichtende houding der duitsche soldaten tijdens de goddelijke diensten en over het groot aantal hunner, die des zondags de heilige tafel naderen*”.⁹⁰

In december 1914 kwamen brokstukken uit één der zijtorentjes op het wegdek terecht. Na bouwkundig onderzoek werden de aardshokken door het rijtuigvervoer van zwaar oorlogsmateriaal en de luchtschokken door het knallen van ontploffingsstoffen als boosdoeners aangeduid. Het oude bidhuis werd tijdelijk gesloten en de voetpaden van de Catalognestraat en Koornmarkt voor het publiek verboden. Voor de goddelijke diensten kon men in de kathedraal terecht.⁹¹ Nu de kerk toch voor het publiek gesloten was, vond men het opportuun het monument aan een grondig onderzoek te onderwerpen. Een commissie belast met een grondige doorlichting van het gebouw stelde een zestal consolidatiemaatregelen voor die zonder verdere hinder voor passanten, gelovigen en de kerkdiensten konden gerealiseerd worden. Bij het verzoek het bidhuis te mogen heropenen op Pinksterdag 1915 verwees de Kerkfabriek naar de vurige wens van de gelovigen én naar de handelaars uit de wijk wiens omzet in de restauratieperiode gevoelig gedaald was.⁹² Na een half jaar rust kon het Cavaillé-orgel opnieuw bespeeld worden.

In juli 1930 werd het dertiende eeuwfeest van de H. Amandus gevierd. Kardinaal Van Roey celebreerde in de kathedraal een pontificale mis opgeluisterd door de Scola Cantorum. In het stadhuis volgde een academische zitting door de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde georganiseerd. In de namiddag volgde op het koningsorgel in de stampvolle Sint-Niklaaskerk een auditie van gewijde muziek. Van den Abeele bracht een bewerking op het eerste Confessor voor orgel van Palestrina en improvisaties op gregoriaanse thema's. Emiel De Groote, organist van de Sint-Baafskathedraal vervulde het feestprogramma onder meer met muziek van Widor, Bach en Tinel. Tussendoor brachten het Schola Cantorum van de kathedraal en het koor van de Seminaristen hun lofwaardige zangen. Het optreden van beide organisten werd unaniem in de pers bewierookt.⁹³ 's Avonds stroomde het volk samen voor de openluchtvertoning van het Lam Godsspel in aanwezigheid van Prins Karel.

Voor het zangkoor Sint-Cecilia was zondag 21 december 1930 een uitgelezen dag. Onlangs met de titel Koninklijke Maatschappij vereerd, vierde zij haar

⁸⁹ E.H. Kossmann, *De Lage Landen 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België*, dl II, Amsterdam/Brussel, 1986, p. 8.

⁹⁰ L. Stijnen, ed., op. cit. p. 162.

⁹¹ Le Bien Public, 4 december 1914; Het Volk 5 december 1914; Stadsarchief, Erediensten, Reeks XV, nrs. 373, 386.

⁹² Stadsarchief, Erediensten, Reeks XV, nr. 373.

⁹³ Het Volk, La Libre Belgique; Le Bien Public, 25 juli 1930.

LIEVE VANDE CASTEELE

zilveren jubileum en mocht een nieuw vaandel inhuldigen. De communiemis van 7u in de Sint-Niklaaskerk werd met kunstig orgelspel van Van den Abeele opgeluisterd. Na een ontvangst ten huize van de ere-voorzitter notaris Libbrecht trok men opnieuw naar dezelfde kerk voor de wijding van het vaandel en de opvoering van de driestemmige mis van Van den Abeele door het jubelvierende zangkoor.

In oktober 1931 richtte professor Louis Arschodt zich tot de dames en juffrouwen van Pro arte Vocali, om op zondag 29 november aanstaande, onder zijn leiding met 150 vrouwelijke 'elementen' de driestemmige mis van orgelist-toondichter Cyriel Van den Abeele te helpen uitvoeren in de Sint-Niklaaskerk. Het betrof een voorbereiding op de eigenlijke uitvoering voor het 21ste volksconcert dat op 20 december in het conservatorium zou doorgaan.

Het kerkelijk parcours verliep niet helemaal vlekkeloos. Op 14 september 1935 werd de kunstenaar in het weekblad Het Legioen van hoogverraad beschuldigd omdat hij zou geweigerd hebben de Branbançonne te spelen bij het begin van een herdenkingsplechtigheid na de tragische dood van Koningin Astrid op 29 augustus in Küsnacht.⁹⁴ Het is niet duidelijk of een Vlaamsgezinde oprisping of een of andere frustratie (bv. tussenkomst van het koningshuis voor een concurrent) tot een mogelijke weigering aanleiding had gegeven. Uit zijn loopbaan blijken geen vroegere obstructies van de nationale hymne, ook niet anderhalf jaar voordien bij het overlijden van koning Albert. De toondichter zelf repliceerde laconiek dat niemand hem daartoe de opdracht had gegeven en dat hij na de dienst op verzoek van het kerkbestuur wel het vaderlandslied ten gehore bracht.

In 1936 ontstonden de Vrienden van de St-Niklaaskerk, een vereniging die ijverde voor de restauratie en promotie van de kerk. Les 'Amis du Vieux Gand' planden als eerste initiatief een geestelijk concert in de betrokken kerk. Het programma hiervoor werd toevertrouwd aan abbé Van Laere met zijn Scola Cantorum en aan Flor Peeters, 'le 1er organiste du pays', sinds vijf jaar leraar aan het conservatorium en die zijn leerlingen examen liet afleggen aan het Cavallé-Collorgel.⁹⁵

Tussen 1939 en 1948 herbouwde men de westgevel van het kerkgebouw in zijn primitieve vorm. In januari 1940 werd in aanwezigheid van Mgr Coppieters een inhuldigingsplaat (parchemin commémoratif) ingemetseld om de eerste restauratie te gedenken. De toespraken van de voorzitter van de kerkfabriek

⁹⁴ J. Van Mol, 'Cyriel Van den Abeele (1875-1946) en het orgel van de Sint-Niklaaskerk in Gent', in: *Orgelkunst*, jrg XXVII, 2, juni 2004, 104; Irold, in: *Vrede*, 29 september 1935.

⁹⁵ Le Bien Public, 18 november 1936; Belgisch Staatsblad, Statuten, 7 maart 1936.

CYRIEL VAN DEN ABEELE

Vercruysse de Solart, de burgemeester Van der Stegen, hoogleraar-ingenieur Magnel en de bisschop werden voorafgegaan door een orgelouverture door Van den Abeele en afgesloten met een concerto van dezelfde componist.⁹⁶

Op 1 en 15 december 1940, tijdens de tweede invasie van de oosterburen, ging in de Sint-Niklaaskerk een “Orgelkonzert für die Angehörigen der Deutschen Wehrmacht” door met op het programma muziek van Bach en variaties op Mozart. De uitvoerders waren Gefreiter (korporaal) Knauer en Cyriel Van den Abeele. De verjaardag van het afsterven van Mozart (5 december 1791) bepaalde mogelijk de keuze van het repertoire.

Er werd geen commentaar op die audities gevonden. Het Laatste Nieuws berichtte tussen 9 en 16 december wel uitvoerig en geestdriftig over de reis van een groep vooraanstaande Vlaamse kunstenaars (auteurs, schilders, beeldhouwers en één architect) die, op uitnodiging van rijksminister Goebbels naar Duitsland vertrokken om aldaar verschillende steden te bezoeken. Goebbels onderhield hen in Berlijn over de grote culturele opdrachten welke het nationaal-socialistische Duitsland tijdens de oorlog en na de eindoverwinning had uit te voeren.

Van den Abeele bleef gedurende de oorlog trouw aan zijn kerk en orgel zo goed mogelijk verder de diensten verzorgen. Onder het SS-bewind waren er geen Duitse aalmoezeniers noch geestelijke bijstand door vreemden. Hij ontving hoffelijk de Duitse priesters die bij hem thuis over de vloer kwamen om missen te bestellen. En er waren mensen die zich ergerden aan die ‘Duitse missen’. De organist behield zijn publiek van trouwe bewonderaars en tijdens de concertmissen riposteerde hij heimelijk door stiekem akkoorden van het Belgisch volkslied tussen zijn improvisaties te weven.

Tijdens de tweede bezetting was de verhouding tussen de vijand en de bevolking grimmiger. De meeste uitingen van Belg zijn waren verboden. Toch werden de gelovigen in de Sint-Niklaaskerk regelmatig uitgenodigd ter H. Tafel te naderen en een vurig gebed te storten ter intentie van Vorst en Vaderland. Speciale missen werden opgedragen voor de zielerust der weggevoerden, krijgsgevangenen, gevallen soldaten en leden van het Geheime Leger. Er werden collectes gehouden voor de door de oorlog geteisterde gezinnen. Op 21 juli, de nationale feestdag en op 15 november, de dag van de Dynastie, mocht na de hoogmis de Brabançonne op het orgel gespeeld worden. Dan zaten de kerken overvol met tot tranens toe geroerde gelovigen.⁹⁷

Op 15 oktober 1941 werd onder de leiding van Louis Arschodt, leraar van het Conservatorium, opnieuw een concertenreeks van klassieke en religieuze

⁹⁶ Archief Sint-Niklaaskerk, Inauguration du travail de Restauration, 1940.

⁹⁷ M. Verleyen, ‘Lode Wils over Van de Belgische naar de Vlaamse natie’, *Knack*, jrg 39, 28, 18 juli 2009.

LIEVE VANDE CASTEELE

muziek georganiseerd. De uitvoeringen werden uitsluitend aan Gentse musici toevertrouwd en gingen iedere maand, van oktober tot maart door in de Sint-Niklaaskerk. De bedoeling was de door de crisis noodlijdende muzikanten materiële en morele ondersteuning te bieden. Naast Louis Arschoot waren lid van het uitvoerend comité: pastoor Edgard Bracq, de industrieel Philip de Béhault, de provinciale directeur van het onderwijs Richard De Wilde, de publicist Libert Ervynck, de journalist Adolphe Fordeyn, de raadsheer bij het Hof van Beroep Fernand Haus, de industrieel René Martens, de secretaris-generaal van de organisatie van de Middenstand Camille Struyvelt en de ingenieur-industrieel-senator Fernand van Ackere. De prijs per concert bedroeg vijf frank. De inschrijvingen (verzameld per wijk of parochie) waren een overrompend succes. Gravin Christine de Hemptinne was onmiddellijk enthousiast en een rist ronkende namen van de Gentse adel (inclusief uit Sint-Denijs-Westrem en Sint-Martens Latem) waren op de lijsten terug te vinden. De fine fleur uit de academische, juridische, industriële en economische wereld wou niet achterblijven. Ook personen die men eerder met het toenmalige anticlericale liberalisme zou associëren zoals bv. de politica Alice De Keyser-Buysse, ondersteunden het initiatief. De Duitse bezetter bij monde van Oberinspektor Dietz, gaf zijn goedkeuring aan het project. Orgelist Van den Abeele mocht op 18 oktober 1941 in een eerste auditie de spits afbijten met een improvisatie en met het concerto opus 4 nr 4 in fa van Georg Frederich Händel. Bij dezelfde auditie traden ook de violiste Jenny De Muynck en de zangeres Mariette Andries op. Bij de tweede editie op 22 november kwam Emiel De Groote van de kathedraal aan de beurt.

Vanaf 1942 moest de orgelman wegens hartklachten (angina pectoris) zijn werkzaamheden op een lager pitje zetten en liet hij zich soms vervangen door zijn zoon Michel. Maar na de Bevrijding in 1946 gaf hij een onvergetelijk avondrecital voor de officieren van de 'vreemde troepen' waarin hij een vol uur improviseerde: *'De kunstenaar begon met een praeludium: een parafrase op een levendig thema. Men had gezegd een murmelend en kronkelend water. Dan volgde wat men zou mogen noemen een "Landelijk Tafereel", vol dichtertlijk gevoel en verder een "Molto Vivace". De improvisatie op de "God save the King" waarmede de kunstenaar eindigde werd niet het minst opgemerkt. Eerst met brokken aangekondigd, weerklonk weldra op het groot orgel de vaderlandsche hymne van Engeland, als conclusie van dit onvergetelijke recitaal met volle kracht gespeeld. De vreemde officieren zijn de kunstenaar gaan gelukwensen op het oksaal.*⁹⁸ De muzikant had zichzelf overtroffen en met dit triomfantelijk orgelpunt nam hij afscheid van zijn majestatisch instrument.

Voor de Gentse Orgelfeesten, op initiatief van De Schalmei (gesticht in 1946) kwam er nog een laatste zwanenzang.⁹⁹ De orgels van de stad zongen hun

⁹⁸ De Gentenaar, 28 augustus 1946.

⁹⁹ De Schalmei, *In Memoriam*, jrg 1, 6, november 1946, p. 21.

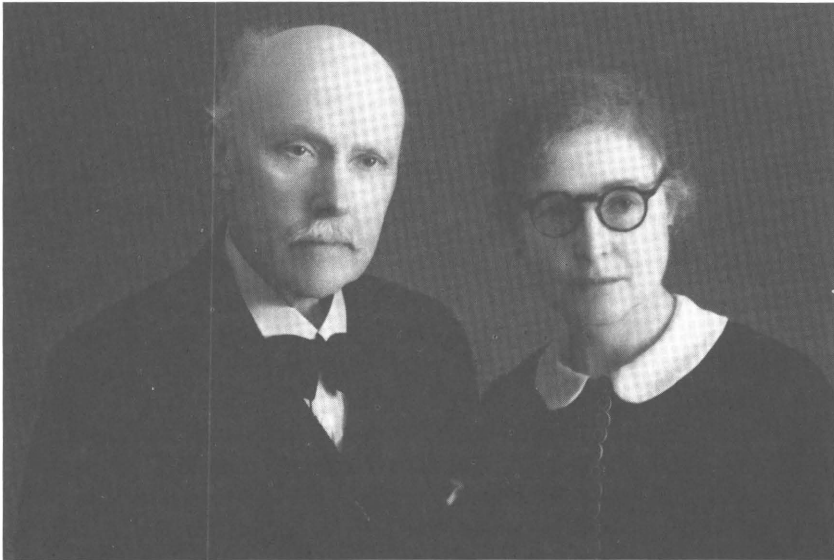
CYRIEL VAN DEN ABEELE

mooiste lied en Van den Abeele trapte op zondag 29 september nog eens naar het doksaal voor een improvisatie tijdens de gesolemniseerde mis voor de Orgelbouwersgilde. In vrede en zonder doodsstrijd ontving hij een goede maand later thuis de laatste sacramenten en nam hij afscheid van zijn vrouw en kinderen Michel en Christine. Hij was klaar voor de laatste klim via de Bijbelse Sint-Jacobstrap naar het Vaderhuis.

Aan de parochianen werd meegedeeld: "te 10 ½ u Sol. Uitvaart van Mr Van den Abeele, die gedurende 46 jaren koster (sic) dezer Kerk is geweest. Wij bevelen zijn ziel aan in uw godvruchtige gebeden. Gansch de week te 8u, Lof tot zielerust van onze dierbare gestorvene".

Cyriel Van den Abeele werd in 1947 als organist opgevolgd door Ferdinand Vanden Heede (°1914), afgestudeerd aan de Bisschoppelijke Normaalschool in Sint-Niklaas. Van den Heede, wiens echtgenote Billiet op de Vlasmakmarkt een zaak met kinderwagens runde, had in zijn villa in Deurle een eigen Stevens-orgel. Hij was een fervente duivenliefhebber en moest een keuze maken tussen zijn troeteldiertjes loslaten of de zondagdiensten opluisteren. Zo kon Remy Suys (°1919) vanaf de jaren vijftig het Cavallé-Coll orgel nog even bespelen. Toen na 1960 in Gent maar één soort elektriciteit meer bestond in plaats van twee (gelijkschakeling wisselstroom en gelijkstroom) kon het orgel niet meer elektrisch bespeeld worden en voor handbediening was de gebarsten blaasbalg buiten dienst. Suys kon alleen nog het bovenste register aan de rechter kant bespelen en schakelde noodgedwongen over op een harmonium. Het voorstel van Gabriël Verschraegen in 1960 om het instrument naar de Sint-Baafskathedraal over te brengen vond geen doorgang. Het orgel geniet trouwens, als onroerend goed vastgemaakt aan het monument, van het beschermingsbesluit van het kerkgebouw. Het bleef ter plekke versierd met duivenuitwerpselen, eieren, duivenkarkassen en stro. In 1964 - wanneer het kerkgebouw voor restauratie gesloten werd - werd het orgel in afwachting op betere tijden deskundig in goudronpapier ingepakt. In 1989 kroop de Antwerpse orgelspecialist Stanislas Deriemaecker letterlijk in het orgel. "Er zijn daar immers trappen ingebouwd om zo hoog mogelijk in het pijpenhuis te kunnen klimmen. Hij zei verbaasd te zijn over de goede staat waarin het geheel zich nog bevond ... wat niet betekent dat het orgel bespeelbaar zou zijn".¹⁰⁰

¹⁰⁰ Het Laatste Nieuws, 24 april 1992.

Afb. 7: het echtpaar Van den Abeele.

8. Opgavten uit de schaduw van de Sint-Niklaaskerk – nog meer muziek

Buiten de Sint-Niklaaskerk had Van den Abeele nog enkele vaste muzikale engagements. Zo ontving hij privéleerlingen bij hem thuis en in het jozefieten-college in Melle en verzorgde hij een aantal liturgische diensten in kapelleke Schreiboorn en in de kerk van de paters franciscanen.

8a. Privés in zijn woonst

Van den Abeele moet ook een uitstekend pianist zijn geweest. De piano was hét instrument voor de huiskamer maar het salonleven van de burgerjuffers was niet zijn natuurlijke habitat. Op zijn zwarte Van Hyfteklavier gaf hij les aan jonge organisten die wilden promoveren en aan een aantal acteurs van de opera waaronder Raph Machiels (tevens kapelmeester Sint-Niklaaskoor en gehuwd met Meyvaert, beiden afkomstig uit de Veldstraat). Wanneer hij echt talent ontdekte, zoals bij Jan De Brabandere, verwees hij de betrokkene door naar het Conservatorium. Pater Jan De Brabandere behaalde uiteindelijk aan de Colombia University in New York het doctoraat muziekwetenschappen met de prijs American Eagle voor een 'dedication song' *Amerika* getiteld. Hij kreeg tevens de Italiaanse Tweede Prijs van Rome met *Il mare* en won in 1970 met *Der Tod eines Kindes* de Unicef-prijs van Lausanne.¹⁰¹ In zijn herinneringen

¹⁰¹ A. Defoort, red., *Lexicon van de Muziek in West-Vlaanderen*, dl II, Brugge, 2001, pp. 67, 70.

blijft hij nog altijd vol bewondering voor de orgelspeler van de Sint-Niklaaskerk, die een persoonlijke vriend van zijn vader, tandarts De Brabandere was.

8b. La Maison de Melle, lez-Gand

Twee maal per week bracht de tram Van den Abeele naar de kloosterschool van de paters jozefieten in Melle. De jozefieten is de enige priestercongregatie die in het bisdom Gent ontstaan is. Kanunnik Constant Guillaume Van Crombrugge (1789-1865) startte zijn stichting in 1817 in Geraardsbergen maar verwierf toch vooral bekendheid met het pensioonaat in Melle. 'La Maison de Melle, lez-Gand, institution littéraire, scientifique, commerciale et industrielle' was op Engelse leest geschoeid en internationaal gerenommeerd. De kinderen uit rijke families afkomstig, doorliepen van 7 tot 13 jaar het 'Collège des petits', tussen 13 en 16 jaar het 'Collège des moyens' en boven de 16 het 'Collège des grands'. Een aantal industriëlen die hun 'fistons' hier inschreven, begiftigden er het musée d'Ethnographie et de Géographie, het musée Commercial et Industriel en het Musée de l'Histoire Naturelle. Er was een eigen voetbalploeg met uniform in Engelse snit.

Naast de sport kreeg ook de muziek bijzondere aandacht. De school had een eigen orkestje en er stond een klein orgel in de kapel. *Le chant des Mellistes: On y revient toujours* (tekst van Van Waesberghe en muziek van Louis De Clercq), in 1856 ontstaan, verwees naar de hechte band tussen student en instelling. De vele buitenlandse leerlingen die naar hier kwamen om Frans te leren, namen nogal wat particuliere lessen. Befaamde musici met een conservatoriumbul waaronder Jules en Emiel De Groote, Delhougne, Jos De Maeght, V.De Vogelaere, Isidore De Vos, Ervinck, R Henderick, Emiel Hullebroeck, Jan Torck, Cyriel Van den Abeele en Paul Wante, hebben hier een mooie bijverdienste gevonden.

Het college gaat prat op haar mecenaat t.a.v. François Auguste Gevaert die hier op 17 jaar zijn debuut als pianoleraar maakte en hier in 1846 zijn eerste cantate "Les Vacances" (en niet "België") uitvoerde. Het jaar 1847, waarin hij de prijs van Rome ontving, componeerde hij voor zijn leerlingen uit Melle de cantates "Chant de Fête" en "Le Lion de Flandre". Met de cantate "Le Départ" verliet hij in 1848 het college om een plaats op het internationale podium te veroveren.¹⁰²

Het uitgebreide muziekarchief van de colleges van Geraardsbergen en Melle¹⁰³ getuigt van de veelvuldige opdrachten naar Vlaamse componisten (met of zonder leraarsfunctie) voor liederen, cantates en zangspelen ter gelegenheid van feestelijkheden. Van Karel Miry (1823-1889) zijn 'Le Bon Berger', 'Les souvenirs de Melle', 'Ce que disent les fleurs', 'Les petits fleuristes de Melle',

¹⁰² Maison de Melle, *Annuaire* 1923, Gent, jrg 60.

¹⁰³ KU Leuven, Archief van de Centrale Bibliotheek, recent ontsloten muziekarchief van de jozefietencolleges Geraardsbergen en Melle.

'Nos Chants, nos Fleurs et nos Portraits', 'A St Louis', 'Si j'étais', 'Ses Bienfaits et nos Sentiments' en 'Dialogue' bewaard gebleven. Leraar Isidore De Vos (eerste prijs van Rome in 1875) componeerde 'Notre Dame de la Maison de Melle', 'L'Ange de Melle', 'A notre Saint Patron', 'Saint-Louis de Gonzague' et 'Scènes lyriques'. V. De Vogelaere (1871-1917) toondichtte de 'Marche des footballistes' voor de 'cour des grands'. Er werd geen gelegenheidswerk van Van den Abeele aangetroffen, wel twee partituren 'Laudate Dominum' en 'Salve Regina', overdrukjes van de publicatie in *Musica Sacra* in 1898-1899.

In de Revue Melliste, maandelijks orgaan van 'la maison de Melle' werd Van den Abeeles deelname aan de feestelijkheden ter gelegenheid van de afgestudeerden uit de retoricaklas tweemaal bewierookt. In 1925 ondertekenden 23 studenten en hun leraar een brief met dank aan de organist "*qui s'est dévoué si généreusement pour développer en eux le goût pour la grande improvisation musicale*".¹⁰⁴ Retoricastudent Jacques Gauthier wiens klas in 1926 een privéauditie kreeg in de Sint-Niklaaskerk gaf zijn onvergetelijke impressies als volgt weer: "*Quel calme et quelle reposante fraîcheur dans cette église où les Rhétoriciens viennent écouter le talentueux artiste Monsieur C. Van den Abeele! Une lumière tamisée descend des verrières gothiques et projette sur les dalles l'ombre flou des chaises. D'énormes piliers aux contours finement découpés vont se perdre dans l'obscurité des voûtes séculaires. Que de mystères d'architecture se devinent sous le malencontreux platras qui recouvre les lignes en relief de fenêtres, aveuglées dans la suite. Et voilà que tout à coup, les ogives immenses sont secouées d'un long frémissement. Une cataracte d'accords puissants déferle du jubé et emplît la nef. C'est le maître Van den Abeele qui, le regard fixé au loin et assis devant son triple clavier d'ivoire jauni, prélude au thème du "Veni Sancte Spiritus". Nous sommes dans l'octave de Pentecôte. Ce grand chrétien s'inspire presque invariablement de la musique sacrée. Et durant plus de quarante minutes, ce thème magnifique lui servira de prière. Tantôt, l'orgue se fait majestueux, interprète de toute la foule, implorant à grands cris les lumières de l'Esprit-Saint; les bombardes et les trompettes dominant par leur sonorité éclatante, le choral soutenu des autres jeux. Tantôt l'orgue se fait doux, humble, suppliant: les voix célestes et les voix humaines se font si tendres qu'on dirait des anges à genoux devant le Tout-Puissant et une méditation profonde. Et l'improvisation continue, trouvant toujours des accents nouveaux pour le thème sacrée. Et quand son âme s'est abimée devant le mystère qui devait "renouveler la face du monde"; quand le chrétien a senti sa prière exaucée, alors c'est une explosion de joie qui s'exteriorise en une avalanche de gammes et de mélodieux accords. Après le concert, nous nous sommes rendus au jubé, où le maître voulut bien nous entretenir de son instrument et de sa carrière".*¹⁰⁵ In Melle was Van den Abee-

¹⁰⁴ Revue Melliste, jrg 5, juli 1928.

¹⁰⁵ J. Gauthier, 'Récital d'orgues à l'église St-Nicolas, in: *Revue Melliste*, jrg 6, 8 juni 1929, p. 242.

le overigens vooral bevriend met de collega-lesgevers architect-kunstschilder Adolf Baeyens en de filoloog Albert Vereecken. De begin- en einddatum van zijn leraarsambt is niet bekend. In ieder geval dienden in 1940 alle lekenleraars het instituut te verlaten om problemen met de bezetter te vermijden.

8c. Kapelleke Schreiboorn

Traditioneel verzorgden de organisten van de Sint-Niklaaskerk ook enkele diensten in de kapel van het voormalige Hebbrechtsgodshuis in de Kortrijksepoortstraat, beter bekend als Schreiboorn. Van den Abeele bespeelde er elke tweede zondag van de maand het orgel. Sinds 1869 was het godshuis in het bezit van de Congregatie van de Kindsheid Jesu.¹⁰⁶ In 2006 heeft de Orde het complex verlaten.

In Schreiboorn hangen zeventig kinderportretten die als devotiestukken of dankoffer aan de kapel werden geschonken. Door stijlvergelijking meende M. Fredericq-Lilar met grote waarschijnlijkheid vier afbeeldingen aan Anna Maria Van Reysschoot te mogen toeschrijven. Anna Maria Van Reysschoot (1758-1850), de twintig jaar jongere zus, leerlinge en medewerkster van kunstschilder Pieter-Norbert (1738-1795) bracht hier haar laatste levensjaren door als meesteresge of economie van het toen nog burgerlijk godshuis Schreiboorn. Elvire Van Reysschoot vertoefde hier van 1952 tot aan haar overlijden in 1956. Zij was een dochter van de organist Désiré en zus van de componist Dorsan Van Reysschoot.¹⁰⁷

8d. Paters franciscanen

Cyriel Van den Abeele speelde ook maandelijks in de Oude Houtlei bij de paters franciscanen die over hem getuigden: *'Medebroeder Cyriel was een zwijgzame, daarom geen teruggetrokkene. Integendeel hij kon gemoedelijk, o, zoo hartelijk met u omgaan.'* *'Zijn ingetogenheid kreeg een speciale uitdrukking wanneer men hem aan 't orgel zag, dan lag er als 't ware een afwezigheid in zijn blik, een aanvoelen van zuiverder ruimten, een puren in einders van naamloos geluk'* *'Wij zien hem nog onopgemerkt de maandvergadering binnenglippen, tusschen twee diensten in, ons eigen maandelijksche H. Mis opluisteren met zijn beroemd geworden improviseeren ... en dan verontschuldigde hij zich weer, fluisterend dat hij niet kon blijven, dat een nieuwen dienst hem riep ... Nooit heeft men de gelegenheid gehad hem te bedanken ... echter nooit heeft hij ontbroken: hou en trouw aan zijn Derde-Orde en ... ridderlijk als St.Frans'*.¹⁰⁸ De onverminderde trouw aan zijn franciscaans ideaal bekroonde hij met de Coletacantate.

¹⁰⁶ M. Daem, *Votiefschilderijen en mirakelboek van Kapelletje Schreiboorn te Gent*, Gent, 1975, p. 20.

¹⁰⁷ L. Vande Castele, 'Women artists in Ghent at the End of the Ancien Régime', in: *Jaarboek Koninklijk Museum voor Schone Kunsten*, Antwerpen, 2000, pp. 212-221.

¹⁰⁸ Paters franciscanen, 'Een begenadigd kunstenaar ging ter ziele', in *'t Serafijns Wachtwoord*, Gent, 1946.

8e. Gelegenheidsoptredens¹⁰⁹ (chronologisch weergegeven)

In 1910 vierde het Conservatorium de 75ste verjaardag van haar stichting. Onder de leiding van directeur Mathieu werd een avond gewijd aan de uitvoering van werken van toondichters die hier hun opleiding genoten. Het flamingante weekblad Volksbelang hekelde dat er geen gebenedijd woord voor Karel Miry kwam en met geen woord werd herinnerd aan de uitstekende toonkundigen die van hem hun eerste onderwijs in de compositie ontvingen. ‘Moeten misschien ook de namen van al die Vlaamsche toondichters doodgezwegen worden?’¹¹⁰ Ook de jonge laureaat Cyriel Van den Abeele kwam niet ter sprake.

Hij schreef in 1911 de muziek voor het zang- en bijbelspel ‘David’ getiteld, vrij in het Nederlands bewerkt naar de tekst van P.F. Chaffour, s.j. Uit de jaargang 1911-1912 van “Toon- en Tooneelkundige Avondstond”, blijkt dat de Katholieke Tooneelmaatschappij ‘Nut in ’t Vermaak’ hiervan een opvoering met 75 uitvoerders bracht. De opbrengst van het feest diende tot de stichting van studiebeurzen voor de katholieke middelbare scholen.

De koren werden aan de Sint-Ceciliakring toevertrouwd, dat onder de leiding stond van de heer De Scheemaeker. Met medewerking van prof. J. De Clercq van de Gentse Hogeschool werden de verschijning der engelen en de verheerlijking van David met bijzondere lichteffecten weergegeven. In het uitgebreide tekstprogramma werd van bij het eerste tafereel de componist bewierookt: “Zoo eenvoudig de herderszang, zoo vol eerbied is de lofzang der offeraars en terwijl in het treurlied van David de smart doorstraalt, zoo hoort men in het engelenkoor een melodieuze stijl dewelke, door rijke samenwerking, de machtigste begoocheling teweegbrengt. Het is ten andere, dit zelfde engelen motief dat terugkomt tweestemmig verwerkt in het tweede bedrijf, om ook het zesde tafereel te sluiten in een machtig gemengd koor”.¹¹¹

In een optimistische belle epoquesfeer etaleerde de Gentse burgerij haar welstand op de Wereldtentoonstelling die doorging van april tot november 1913. Dorsan Van Reysschoot, zoon van Désiré, werd als kunstbestuurder voor de muzikale opvoeringen aangesteld. Buiten een openings- en sluitingsconcert werden elke zaterdagavond grote concerten voorzien.¹¹² Het Franstalig karakter van het evenement werd door Vlaamse groeperingen bestreden en doorbroken met een Hedendaagsche Vlaamsche Muziekplechtigheid. Op vrijdag 19 en zaterdag 20 september werd in het Feestpaleis een overzicht gegeven van liederen en werken van een 35-tal Vlaamse meesters. De meeste toondich-

¹⁰⁹ Privéarchief.

¹¹⁰ Koninklijk Muziekconservatorium van Gent, 1835-1910, 75e verjaring zijner stichting, Gent, 1911, p. 50.

¹¹¹ Tekstbrochure Toon- & Tooneelkundige Avondstond, *Opvoering van het Bijbelspel David*, Gent 1911-12.

¹¹² E. De Keukeleire, *De Wereldtentoonstelling van 1913 te Gent. 1896-1920. Verzameld uit 31.600 kranten*, Gent, 2004, p. 155.

ters leidden zelf de uitvoering van hun creaties. Uit de Gentse school kwamen Arthur De Hovre, Henry Georges D'Hoedt, Robert Herberigs, Emiel Hullebroeck, Jaak Opsomer, Paul Lebrun, Oscar Roels, Franz Uyttenhove, Jozef Van der Meulen en Leo Van Gheluwe op het podium. Als apotheose kwam de uitvoering van De Schelde van Peter Benoit onder de leiding van Emile Mathieu van het Gentse conservatorium op zondagnamiddag 21 september. Ondanks allerlei pesterijen en getouwtrek vanuit Franstalige hoek werd het optreden een succes.¹¹³ Van den Abeele stond niet op de agenda.

In december 1931 werd onder de leiding van Louis Arschodt een concert voor gewijde en ernstige muziek georganiseerd in het Conservatorium. Toen ging het leeuwenaandeel van het programma wel naar Van den Abeele, die er eigen werken waaronder *Op weg naar de nachtmis*, een *Offertorium* en een greep fragmenten uit een *mis in Fa kleine terts* en composities van Corelli, Bach en Franck uitvoerde. Muziekrecensent Lambrecht Lambrechts blokletterde toen: 'in het Conservatorium kregen wij een selectie te hooren, die ons een ongevoon hoogen dunk van zijn gaven en zijn techniek heeft geschonken' en: 'edele, voorname en stijlvolle muziek, een stroom van melodie ... onberispelijk schoon'.¹¹⁴ Een zekere L. Veire beëindigde zijn naar aanleiding van deze auditie uitvoerige 'Hulde aan Cyriel Vanden Abeele' "een overwinning, bijzonder voor den scheppenden Kunstenaar, die hier het bewijs heeft gegeven dat hij gevoel en fantasie bezit, dat hij beschikt over ware schatten van melodie en harmonie, dat hij de innigste verzuchtingen en de heerlijkste droomen weet om te tooveren in levendige, zangerige en bezielde muziek. Vanden abeele een meester orgelist het is insgelijks één van onze welsprekende en onze best gewapende componisten".

Inspeelconcerten waren een uitzonderlijke kans om buiten de traditionele kerkdiensten talent te demonstreren. Van den Abeele heeft op 31 januari 1932 het nieuwe orgel van de Sint-Ghislenuskerk in Waarschoot ingehuldigd en ingespeeld. Om de gebeurtenis een zekere luister te geven waren naast de clericus ook de burgerlijke en rechterlijke overheden uitgenodigd. Het programma vermeldde: *Marche, Voorspel en Fuga, Adagio Cantabile, Fantazia, Noël en Finale* van de componist.¹¹⁵ De kerk zat bomvol nieuwsgierigen die wellicht verwachtten wat lustige deuntjes te horen, want naarmate de auditie vorderde, verminderde het aantal toehoorders tot uiteindelijk een kern van ware muzikliefhebbers geboeid bleef luisteren. Bij zijn buitentreden werd hij warm geluk

¹¹³ Affiche op de tentoonstelling *Defitg vermaak, ijdel vertier. Burger en ontspanning in Gent rond de belle époque* (niet in catalogus), Gent, Caermersklooster 17 juli-13 september 2009.

¹¹⁴ L. Lambrechts, *Het Volk*, 27 december 1931.

¹¹⁵ Parochiale Kerk van Waarschoot, Aankondiging plechtige inwijding en inhuldiging van het Nieuw Orgel, 1932.

LIEVE VANDE CASTEELE

toegewenst.¹¹⁶ Het instrument was van de hand van de gebroeders Reygaert uit Geraardsbergen, die wel het pijpwerk van het vorige orgel van Van Peeteghem uit 1760 gebruikten. Betrokken orgel is in de nieuwjaarsnacht van 2001 op 2002 door brandstichting in de kerk zwaar beschadigd en vervangen door het huidige barokke Kleuker-instrument.

Jos De Maeght (1895-1951), kapelmeester van de kathedraal en leraar aan het Sint-Lievenscollege, werd de stichter, leider en bezieler van een concertreeks rond het werk van Vlaamse componisten. Deze concerten begonnen in 1920 werden tot aan de Tweede Wereldoorlog georganiseerd. Het jaarlijkse feest ter ere van de Superior van het Sint-Lievenscollege, kanunnik Van der Straeten, werd op 7 maart 1932 extra luisterrijk gevierd. Een uitgelezen orkest van veertig muzikanten, onder leiding van Jos De Maeght opende de avond met de majestueuze ouverture van 'Polyeucte' van Edgard Tinel. Hierop volgde de 'ongemeen stoer en sterk contrapuntisch geschreven 'Largo' van Cyriel Van den Abeele.' 'Van den Abeele werkt met moderner palet; men hoort als het ware de symfonie van het orgel in de betonvaste onderlagen zijner kompositie bruisen, en het blijft onze vurigste wensch dit werk nog elders te kunnen hooren'.¹¹⁷

De preciese stichtingsdatum van het Gentse Schola Cantorum is onbekend. In 1453 traden ze op in de "Schepencamere" voor het stadsbestuur. Priesterleraar Van Laere van het Sint-Lievenscollege nam in het schooljaar 1928-29 opnieuw de draad op. In 1931 telde de Schola van Sint-Baafs 140 leden, waaronder 70 kinderstemmen (45 sopranen en 25 alten), allemaal leerlingen van het Sint-Lievenscollege en 70 mannenstemmen, waaronder 50 seminaristen en 20 heren-liefhebbers uit de stad. Op Pasen 1932 werd samen met dit koor de a-capella-mis *Ave Maria Stella* van Van den Abeele in de kathedraal uitgevoerd onder de leiding van de zangmeester E.H. Van Laere.¹¹⁸

Le Bien Public ontketende daarop een hele polemiek: *C'est la première fois, croyons-nous, que la musique dite moderne résonnera dans l'antique cathédrale...* 'Cette musique très souvent dissonante semblera assez creuse. Du reste, un style moderne est presque toujours lourd et monotone ... Le modernisme musical est incapable de s'adresser au coeur... quelles hérésies musicales et quelles contorsions de voix par moments! ... l'or pur en un vil plomb s'est changé...'¹¹⁹ De archivaris van het bisdom Gent, kanunnik Gabriël Van den Gheyn (1862-1955), een veelzijdig begaafd en kunstminnend man, nam persoonlijk in een uitgebreid wederwoord in dezelfde krant de verdediging van de componist op zich en sprak van 'cette oeuvre d'un très grand et incontes-

¹¹⁶ Streekkrant, anonieme berichtgeving, s.d.

¹¹⁷ De Standaard, 18 maart 1932.

¹¹⁸ W. De Rycke, e.a., *Over Sint-Lievens gesproken. 1865-1991*. 125 jaar Sint-Lievenscollege, Gent, 1991, p. 159.

¹¹⁹ Le Bien Public, 24 maart 1932.

table mérite. Hij bekende zelf onder de indruk gekomen te zijn *'du caractère absolument religieux qui se relève, pour ainsi dire, à chaque page'*. *"Ne parlons pas du Kyrie puisqu'on est unanime à l'admirer. Mais ce début du Gloria, cette magnifique interprétation du Crédo, cet Hosanna du Sanctus très impressionnant et de si haute envolée, ce dona nobis pacem, sublime prière bien digne de couronner une oeuvre qui s'inspire d'un souffle si profondément pieux'* Hij ontzenuwde ook de bewering dat de uitvoering in tegenstrijd zou zijn met le *Motu proprio* en voegde er tot slot aan toe dat : *'L'église a toujours reconnu favorisé le progrès des arts'*.¹²⁰

Een aantal werken van de componist werden op 20 december 1931 terug op het podium van het Conservatorium gebracht tijdens het Muzikaal Kunstfeest (Louis Arschodt-31ste Volksconcert). Deze keer klonk *Op weg naar de midernachtmis Adeste*. Het betrof de eerste uitvoering van het kerstlied, in 1931 gecomponeerd. Daarna volgde zijn *Fragmenten der Mis in Fa kleine terts* voor drie vrouwenstemmen, orgel en strijkkwartet, tussen 1898 en 1931 getoonzet. Bij de aankondiging van het 32ste Volksconcert in het Conservatorium, deelde Arschodt mee dat, op algemeen verzoek, een tweede uitvoering van de mis van Cyriel Van den Abeele zal worden gebracht met drie vrouwenstemmen, orgel en een orkest met 150 uitvoerders.

In 1931 werd de *Cantate jubilaire* op tekst van de priester-dichter Camille Melloy (geboren Camillus De Paepe – kloosternaam Théodule) door Van den Abeele getoonzet. De jozefiet Melloy (1891-1941) was een vooraanstaand figuur in de toenmalige literaire wereld. Zijn dichtbundel *Retour parmi les hommes* werd in 1931 door de Franse Academie voor Taal- en Letterkunde bekroond en met zijn bundel *Enfants de la terre* (opnieuw in Parijs uitgegeven) verwierf hij in 1934 de Edgard-Poe-prijs. In 1938 werd hem het ereteken van Ridder in de Orde van het Erelegioen toegekend, de toen hoogste burgerlijke onderscheiding in Frankrijk. Door auteurs als Stijn Streuvels en Felix Timmermans in het Frans te vertalen, maakte hij Vlaanderen bekend in het buitenland. In 1928 begon hij te doceren aan de poëties van het jozefietencollege in zijn geboortedorp Melle en werd aldus een naaste collega van Van den Abeele.¹²¹

De jubileumcantate werd in mei 1932 uitgevoerd ter gelegenheid van het eeuwfeest van O.L.Vrouw ten Doorn in Eeklo. In het tijdschrift van de school verscheen een foto van de uitvoerders met de componist (afb. 8). Zowel de poëet als de toonkunstenaar werden in de pers bejubeld: *"Le cantate est un mois de Marie tout en fleurs et en soleil: le poème de Camille Melloy", "Ce chantré délicat et fervent de perfections de Dieu, des vertus de Marie, des fraîches beautés de la nature... avec ses chœurs alternés d'enfants et de jeunes filles, se prêtait à une interprétation pleine de fraîcheur et candide. Mais je ne sais*

¹²⁰ Le Bien Public, 30 maart 1932.

¹²¹ St. Vanclooster, 'Camille Melloy', in: *Zacht Lawijt*, 1, oktober 2001, pp. 34-39.

LIEVE VANDE CASTEELE

*quel compositeur eut pu mieux exprimer que M. Van den Abeele, ces ferveurs à genoux ... Le charme de cette musique, c'est l'alliance de tant de délicatesse et d'une solidité inattendue. La clarté du matin, le son des cloches ou du chalumeau, l'élan de la jeunesse sont tissés avec une finesse toute féminine sur une trame ferme et pleine. Le "Gloire à Dieu! Gloire à Marie!" final est grandiose, d'un enthousiasme qui se possède et grandit jusqu'au Ciel sans s'égarer ou trembler un moment".*¹²² Deze keer was Van den Abeele wel met een Franse tekst scheid gegaan en had na de feestmis met zijn spel de Brabantse in goede banen begeleid. Een musicienne en oud-leerlinge gaf haar doorgrondte impressies over de cantate weer in het tijdschrift van de Orde van de zusters van Liefde.¹²³

Afb. 8: het jubileumcantate te Eeklo, in aanwezigheid van de organist en het koor.

¹²² Mlle Biermé, 'Le Centenaire de Notre-Dame aux Epines à Eecloo', in *La Libre Belgique*, 14 mei 1932.

¹²³ M.P. Tackx, 'Impressions d'une musicienne', *Caritas*, jrg 25, 4, juli-augustus 1932, pp.112-113.

Herdenkingsfeest Sint-Coleta van 18 tot 22 juni 1947.

Het leven van Sint-Coleta van Corbie (Corbie lag op de grote heirbaan van Gent naar Parijs), werd kort na haar dood door haar biechtvader Pierre de Vaux neergeschreven. Een geïllustreerde handschriftenkopie vervaardigd in opdracht van Margaretha van York, derde echtgenote van Karel de Stoute, werd aan het Gentse klooster der arme claren-coletienen geschonken.¹²⁴ Coleta (1381-1447) kreeg van de toenmalige tegenpaus Benedictus XIII volmachten om de Orde der clarissen, destijds verzacht door paus Urbanus IV, in haar oorspronkelijke strengheid te herstellen. Zo kwam zij met toestemming van de stadsmagistraat in 1442 naar het klooster Betlehem in de Goudstraat in Gent, waar zij tijdens een tweede verblijf in 1447 zal overlijden. In 1807 heiligverklaard door Pius VII, wordt zij onder de Vlaamse heiligen gerekend. De relaties tussen de zusters coletienen en de Sint-Niklaaskerk waren traditioneel hecht. Désiré Ignace Verduyn (1792-1869, deken van de Sint-Niklaaskerk, nam tevens de taak van biechtvader en directeur van de zusters arme claren-coletienen op zich en hielp hun een nieuw klooster in Dendermonde bouwen. Volgens de traditie was de moeder van Coleta ruim 60 jaar bij de bevalling van het meisje. Vandaag trekken nog gelovigen naar de arme claren-coletienen in de Rabotstraat in Gent om de mantel van Coleta even op de schouders te nemen om de vervulling van een kinderwens te bekomen.

In een historische stoet werd het reliekschrijn met het kostbare gebeente van de heilige, dat speciaal uit het Franse Poligny was overgebracht, rondgedragen. Zo kort na de oorlog was het België-gevoel nog vrij levend en kwam er hulde uit alle hoeken van het land. In de stoet figureerden groepen uit Aalst, Antwerpen, Boom, Brugge, Brussel, Ciney, Dendermonde, Doornik, Edingen, Geraardsbergen, Genk, Hasselt, Ieper, Kortrijk, La Louvière, Leuven, Lier, Lokeren, Namen, Nieuwpoort, Oostende, Roeselare, Ronse, Sint-Niklaas, Sint-Truiden, Tongeren, Turnhout, ... De mensen verdrongen zich van aan de Begijnhoflaan tot aan de Sint-Jacobskerk (parochiekerk waar de heilige stierf) waar een vierstemmige gelegenheidskantate met begeleiding van orgel en strijkkwartet, compositie door wijlen Van den Abeele onder de leiding van Jef Verniers voor het eerst werd uitgevoerd. Marie-Josephe, de oudste dochter van de componist, had toen zes jaar geleden in het monasterium Betlehem haar geloften afgelegd. Door de pers werd vol lof gejubeld over de begeistereerde toonzetting van de toch zelf voor die tijd wel loodzware tekst van Toon de Mindere.¹²⁵ Dezelfde grootse kantate werd een week later, op zondag 29 juni voor de tweede keer in openlucht opgevoerd in Dendermonde voor het klooster van de arme claren. De tachtig uitvoerders uit het Sint-Gregoriuszangkoor der collegiale kerk van Dendermonde en het scoutskoor stonden daar onder leiding van de heer Suys.

¹²⁴ C. Van Corstanje, e.a., *Vita Sanctae Coletae (1381-1447)*, Tielt, 1982.

¹²⁵ De Gentenaar, 23 juni 1947; De Nieuwe Landmacht, 23 juni 1947; Het Volk, 29 juni 1947.

9. De burgerman

Cyriel Van den Abeele was een vriendelijk en voorkomend man, groot van gestalte en met de allure van een maestro. Voorzien van een grote snor kwam hij uitgelezen naar buiten in pak, met strikje en artiestenhoed, en een lange frak waar zijn pijpje uitkwam. Die jas, in de kerk steeds aan een houten kapstok met nagels aan het oksaal opgehangen, werd aldus door Jules De Bruycker vereeuwigd (afb. 9). Jules de Bruycker was sinds 1936 een vertrouwde verschijning, die hij bijna dagelijks in de Sint-Niklaaskerk ontmoette en voor wie hij ooit model stond (portret niet teruggevonden). De organist rookte graag een pijp of sigaar en kon genieten van een geurige koffie in het Grand Café. Hij hield van klare wijn en een rechtoe-rechtaanstijl, wars van kaponses en forum. Hoewel hij in een vertrouwde omgeving gemoedelijk en grappig uit de hoek kon komen, leidde hij een sterk innerlijk leven en liet zich zelfs voor de nabestaanden moeilijk kennen. In gezelschap was hij doorgaans ernstig, zwijgzaam en ingetogen, al te nederig maar wel warm en betrokken. Hij was meestal goedgeluimd en verborg op een bijna heroïsche manier zijn beroepsperikelen voor de huisgenoten.

De dagelijkse trapklim (84 treden) naar zijn instrument was de enige sportprestatie en ook handenarbeid was niet aan hem besteed. Vóór het kriecken van de dag moest hij uit de veren en na de middag vergezelde Klaas Vaak hem als ongenode gast. Dan dutte hij van moeite in met heel wat gesneuvelde pijpjes (die moesten van terre cuite zijn) als gevolg. Voor lectuur was er buiten de dagelijkse pers weinig tijd en weinig geduld. Bij een nieuwe roman nam hij het eerste en laatste hoofdstuk door en beweerde dat hij er de rest wel zelf kon bijfantaseren. In de bibliotheekkast was Jules Verne (1828-1905) goed vertegenwoordigd. Hij was een fervent bewonderaar van het eerste uur van de stripauteur Hergé (1907-1983), die toen nog niet door politieke correctheid werd belaagd. Wekelijks werd uit *Le Vingtième Siècle* de strip *Tintin et Milou* verwijderd, en later door zoon Raphaël met lijm en pers tot een boek verwerkt. Zoals met Jules Verne kon hij in zijn hoofd en zonder lastige verplaatsingen met reporter Kuifje op avontuur in alle landen van de wereld.¹²⁶

De vriendenkring werd bepaald door zijn werkomgeving en telde vooral priesters en kunstenaars. Zijn kinderen citeren op de eerste plaats dirigent Louis Arschodt (1879-1946), pionier in het bespelen van de viola da gamba en leraar kamermuziek en strijkkwartet aan het Gentse Conservatorium, die daags na hem (op 3 november) in Sint-Amansberg overleed. Zij werden beiden op het-

¹²⁶ M. Van Nieuwenborgh, 'Hergé in het harnas van Kuifje', *Knack Spécial*, 10 september 2009. Er bestond geestelijke verwantschap tussen de auteurs Verne en Hergé. Palmyrin Rosette, uit de roman 'Hector Servodac' van Verne stond model voor Hergés professor Zonnebloem, p. 43.

CYRIEL VAN DEN ABEELE

zelfde moment begraven.¹²⁷ Als trouwe vriend gold ook kunstschilder Adolf Baeyens (1886-1969) uit de Frère Orbanlaan, collega aan het college in Melle en auteur van “*De Zang der Torens*”, een overzicht van de Mariaverering in ons land. Baeyens, die excelleerde in bostaferelen, schilderde ook portretten, marines, bloemen en landschappen en exposeerde dikwijls in het “Salon d’Hiver” te Parijs.

De franciscaan Andreas Bosteels (1901- 1970) die meer dan 900 voornamelijk religieuze werken schilderde, mocht zich ook een vertrouweling noemen. Via zijn vriend tandarts-melomaan De Brabandere kende hij diens patiënt, de mystiek-religieuze schilder Oscar Colbrandt (1879-1959). Hij had intense contacten met een Franse priester (Jos. Joubert?) die een uitstekend musicus was. Abbé Van den Eede, directeur van het begijnhof Ter Hoye kwam geregeld met zijn koster die ook Cyriel heette, op bezoek.

Het Conservatorium, dat pas in 1941 volledig Nederlandstalig werd en de Kerkfabriek waren conservatieve Fransgezinde bastions waar hij moeilijk mee om kon. Individueel kon hij het met fijnbesnaarde francofonen wel vinden. Hij was bevriend met de huisarts die een Franssprekende vrijmetselaar was. Hij besepte ook dat de *beau monde* het meest zijn werk apprecieerde en bereid was wat meer voor een bestelde mis neer te tellen.

De Rode Hoed, oorspronkelijk het neringhuis van de kruideniers waar Dürer ooit logeerde tijdens zijn bezoek aan de Nederlanden (1520-1531), bestond in zijn tijd uit een centraal café en restaurant waar boven bijeenkomsten gehouden werden, vooral door organisaties van roomse signatuur. Hier vergaderden de Katholieke Burgerkring, het Algemeen Syndicaat van reizigers, bedienden en patroons en het Algemeen syndicaat van de middenstand. De *Gé Catholique* (katholieke studenten) opgericht in 1879 was er thuis. De Rodenbachvrienden, een studentenvereniging in mei 1888 gesticht met de leuze: ‘Alles voor Vlaanderen en Vlaanderen voor Christus’, verzamelde hier vooral in verband met de Vlaamse kwestie. Maar er werd ook gemusiceerd. De Muzikale Verbroederling, de Koorvereniging St. Cecilia, de Gentsche Vereniging voor Kunstzang (onder leiding van Karel De Sutter) en het St-Niklaaskoor hadden er hun lokaal. Op één getuigenis na van Maurice Snoeck uit Cleveland (Ohio): ‘ik behoorde tot zijn koor in ‘t rood hoedje’, zijn er geen bewijzen waar hij allemaal bij betrokken was.

¹²⁷ F. Roquet, *Lexicon Vlaamse componisten geboren na 1800*, Roeselare, 2007, p. 23; De Gentenaar, 5 november 1946.

LIEVE VANDE CASTEELE

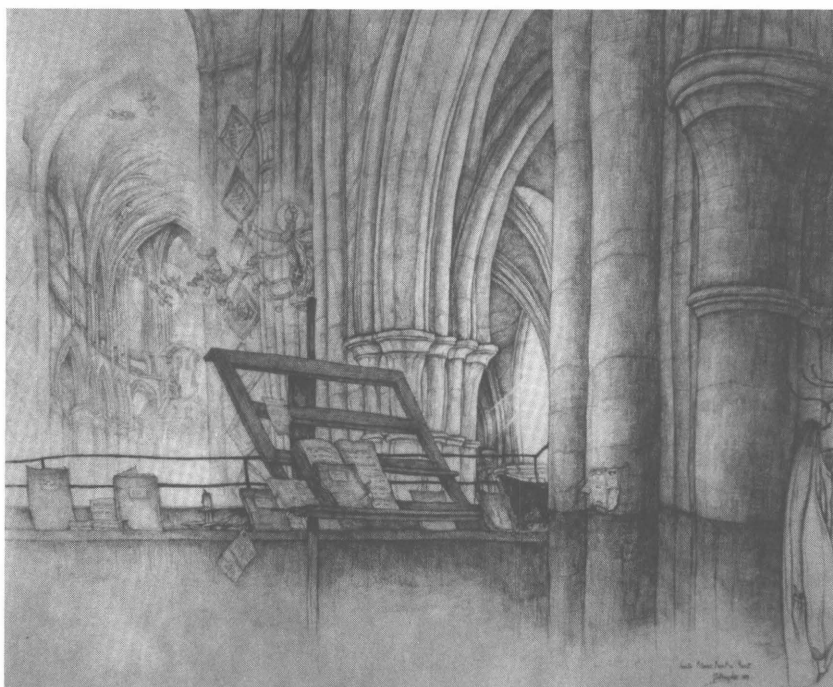
10. Nazaten

1. Marie (april 1907-juli 1907)
2. Marie-Joséphé (1909-1973), zuster Amata, koorzuster bij de arme clarencoletienen te Gent. Sprak op 28 augustus 1940 haar eeuwige geloften uit.
3. Antoinette (1912-2003), in 1936 gehuwd met Dr. Sc. Edmond Vande Casteele (1906-1995). Twaalf kinderen
4. Gabriël (1913-1986), licentiaat kunstgeschiedenis en oudheidkunde. Lesgever in het Hoger Sint-Lucasinstituut Gent en koster-organist in de Livinuskerk in Ledeberg. Gehuwd met Rosa Bellon (1915-1996), kunsthistorica. Geen kinderen.
5. Raphaël (1915-1985), studies Sint-Lucasinstituut voor publiciteitstekenen en fotografie. Kunstfotograaf. Gehuwd met onderwijzeres Maria Van Speybrouck (1916-2005). Zes kinderen
6. Beatrice (juli 1916-september 1916)
7. Michel (1919-1998), priesteropleiding Groot Seminarie. Administratieve functie in brouwerij Excelsior in het Steendam. Talentvol pianist. Gehuwd met Lena Van Lul, haute-couturezaak Auteuil in de Korte Dagsteeg. Twee kinderen.
8. Daniël (1920-2007), pasteibakker, pralineur bij Dascalidès. Lid van het Koninklijk Sint-Vincentiuskoor (leider Antoine Bauwens). Gehuwd met Mady Willems. Vijf kinderen.
9. Beatrice (°1921), gehuwd met architect-expert Albert Vereecken (1917-2005). Vier kinderen.
10. Christine (1923-1985), gehuwd met ingenieur Michel (Joseph) Boonen (1921-1972). Drie kinderen.
11. Francine (juni 1924-maart 1925), overleden in Nazareth.

De speelliedentraditie van de Van den Abeeles kende haar zenit met de grootmeester Cyriel Van den Abeele. Bij de nabestaanden smeul(d)en nog enkele vonken van het virtuositeitsvuur maar de scepter werd niet echt overgedragen. De oudste zoon Gabriël volgde tijdens zijn collegejaren (tussen 1924 en 1926) notenleer en piano in het Conservatorium¹²⁸ en behaalde naast zijn licentie kunstgeschiedenis en oudheidkunde, het diploma koster-organist in de Bisschoppelijke Normaalschool in Sint-Niklaas. Van 1940 tot 1982 bezette hij de organistenbank van de Sint-Lievenskerk in Ledeberg en leidde er het parochiekoor. Hij was een degelijk muzikant die het oeuvre van Bach tot leven en bidde bracht - even verlegen en bescheiden als - maar zonder de podiumprésence van zijn vader. Hij heeft verscheidene publicaties over muziekgeschiedenis, waaronder een studie over Hendrik Waelput (1845-1885) op zijn naam staan.¹²⁹

¹²⁸ Archief conservatorium, inschrijvingsfiche 7676.

¹²⁹ J. Crick, 'Kunstkroniek', *Het Volk*, 20 juli 1939.

Afb. 9: Ets van Jules De Bruycker: het doksaal van de Sint-Niklaaskerk met de jas van de organist.

11. Oeuvre¹³⁰

De lijst van werken wordt onder voorbehoud weergegeven omdat niet alle partituren toegankelijk zijn en de stukken meestal niet ondertekend of gedateerd zijn. Van zijn improvisaties is er niets bewaard gebleven. Buiten enkele liederen en partituren in verzamelingen opgenomen, zijn weinig werken gepubliceerd. Muziek laten drukken was een kostbare zaak, die componisten meestal voor eigen rekening moesten nemen en de mogelijkheden van verspreiding waren gering.

Van der Mueren maakte ons attent op de eenzijdigheid in het beklemtomen van Van den Abeeles uitzonderlijke contrapuntische orgel improvisaties. De toondichter was geen vertolker van wereldse pathos en erotische passie. Hij interesseerde zich evenmin voor de muzikale begeleiding van de stomme films in de toenmalige Gentse bioscoopzalen. De Opera als toenmalig centrum van het Gentse concertleven is aan hem voorbijgegaan. Hij verzette zich tegen de op

¹³⁰ J. Van Mol, 'Cyriel Van den Abeele (1875-1946) en het orgel van de Sint-Niklaaskerk in Gent', *Orgelkunst*, jrg XXVII, 2, juni 2004; Fl. Roquet, op. cit. p. 715; Vandenaabeele, G., scriptie 1974-1975, pp. 6-9; Archief Conservatorium Antwerpen, Archief Conservatorium Gent.

LIEVE VANDE CASTEELE

Parijs georiënteerde muziekcultuur met het repertoire van Franse en Italiaanse aria's, romancen en liederen. De meeste religieuze werken ontstonden in de relatie met zijn activiteiten als organist en bevinden zich, samen met een aantal liederen in het Koninklijk Vlaams Conservatorium in Antwerpen.

Zijn composities zijn onder te brengen in de categorieën motetten, missen, cantates, symfonieën, kamermuziek, werken voor orgel, orkestwerk en liederen.

Motetten

- Tantum ergo, voor 2 tenoren, bariton en bas, 1896
- Laudate Dominum, voor 3 gelijke stemmen en orgel, 1897-98, gepubliceerd als bijlage bij *Musica Sacra* 1898/97
- Salve Regina, voor 3 gelijke stemmen en orgel, 1897-98, gepubliceerd als bijlage bij *Musica Sacra* 1898/99 en in *Choix de musique religieux: comprenant des motets à 1, 2, et 3 voix pour les saluts du Très St. Sacrement, pris dans les oeuvres d'église de compositeurs en renom*, Dethier Emile, Luik/Arras, 1927, pp. 284-292
- Alma redemptoris, voor 4 gelijke stemmen, 1898
- Dominus conservet eum, voor sopraan of alt, tenor, bariton en bas, 1898-99, opgestuurd als bijlage voor *Musica Sacra*. Geweigerd door Edgard Tinel: "Bien comme style musical, - mais trop de repetitors de paroles"
- Alma redemptoris, voor gemengd koor en orkest, 1900-1903
- Regina Coeli, voor gemengd koor en orkest, 8 maart 1902
- O quam suavis, voor tenor, bas en orgel, tweede versie voor tenor, bas en orkest, 1902
- Tantum ergo, voor gemengd koor en orkest, 1903-1905
- Te Deum, voor gemengd koor en orkest, 1904

Missen

- Mis voor 3 stemmen en orgel, 1897
- Mis voor 2 tenoren, bas en orgel, tweede versie met strijkkwartet, 1898
- Mis 'Ave Maris Stella', vierstemmig a capella. Mis speciaal voor het kathedraalkoor van Sint-Baafs in Gent getoonzet, 1933
- Requiem (Missa pro defunctis) voor 3 stemmen

Cantates

- Bruiloftsklokken, dramatisch orgelspel, 1899
- Cantate Holstraat, ca 1900. Het betreft een feestlied voor het toenmalige Sint-Michiëlsgesticht in Gent, een Lasalliaanse school voor arbeiderskinderen. (Jean Baptiste de la Salle (1651-1719) is de stichter van de Congregatie van de broeders van de christelijke scholen).
- Zangspel 'David', 1911
- Cantate Jubilaire, voor koor en orkest, 21 juli 1930
- Cantate Jubilaire, 1931, voor O.L.V.-Ten Doorn Eeklo
- Cantate Coleta, 1946, opname BRT onvindbaar
- Mariaspel (onvoltooid), 1946

Symfonieën

- Symphonie in E groot, ca 1900
- Symphonie Andante molto tranquillo in F
- Symphonie in Mi-major, Introduction, voor orkest

Kamermuziek

- Andante con espressione voor vioolsolo, strijkkwartet en piano, met transcriptie voor viool en piano, 1896, in: *Les Maîtres contemporains de l'Orgue*, een reeks door priester Jos.Joubert uitgegeven, deel 3, Parijs, 1912. Het is een cantilene opgedragen “A mon curé Le très Révérend Monsieur l'abbé Cruyt”. Pastoor Cruyt was de oom van de vader van de Gentse notaris Bernard Cruyt
- Sonate voor piano en harmonium (partituur voor harmonium slechts gedeeltelijk), ca.1900
- Marche voor viool en orgel of piano, 1902
- Verzuchting (Andante) voor 2 violen en piano, 1921
- Offertorium voor klavier en strijkkwintet, ca 1920-25
- Verzuchting (Andante), interlude consecratie, voor vioolsolo, strijkorkest en piano, 1932
- Allegro moderato, voor piano (of Suite voor klavier), opgedragen aan zijn petekind Jozef, 1938
- Gebed voor viool en piano of orgel, gesigeneerd en opgedragen “aan mijn petekind Jos. Vandenabeele ter gelegenheid van zijn huwelijk”, 1940
- Allegro con fuoco, voor piano, 1941?
- Adagio con animo, piano, 1941
- Sonate II in F dur

Werken voor orgel

- Scherzando (Fantasia),1897
- Andante con expressione in e, vóór 1912

Orkestwerk

- Largo voor orkest, 1921

Liederen

Voor een bijdrage aan de nationale liedkunst verliet hij ook het godsdienstige genre. Het aantal liederen van eigen bodem in zijn tijd voortgebracht, is overweldigend. Elk Vlaams dorp kende zijn Hullebroeck-avonden, Meulemans-avonden, Van Hoof-avonden, De Vocht-avonden e.a.¹³¹ Kunst- en volksliederen op Vlaamse teksten paste in het taalflamingantisme van Jan Frans Willems (1793-1846), de liefde voor het oude Nederlandstalige lied dat door Florent Van Duyse (1843-1910) werd uitgedragen en de invloed van het florerende

¹³¹ Fl. Van der Mueren, *Vlaamsche Muziek en Componisten in de XIXe en XXe eeuw*, 's Gravenhage, 1931, p. 100.

LIEVE VANDE CASTEELE

West-Europese nationalisme. Succesvolle bewegingen als het Willems- en Davidsfonds promootten liederavonden en -publicaties. Bij het Davidsfonds verschenen van hem minstens twee liederen. Het Willemsfonds deed voor haar meer dan 300 uitgegeven liederen geen beroep op hem. Binnen de toenemende verzuiling hadden beide fondsen elk een duidelijk uitgesproken ideologisch cultuurideaal.¹³² De antiklerikale wending die de organisatie onder Julius Vuylsteke nam, zal een mogelijke medewerking bemoeilijkt hebben.

- De Zwane, op tekst van Albrecht Rodenbach, 1899, gepubliceerd in 'Gees-
telijke Liederkrans', 'Het Vlaamsche Lied' en 'Studentenliederboek'
- Rookerslied, op tekst van Julius Vuylsteke, 1898, gepubliceerd in Studen-
tenliederboek (Luim, gezelschapsleven, drinkgezangen), 1898
- Fuga voor sopraan, alt, tenor en bas. Schets voor de wedstrijd van Rome,
1899
- Gelegenheidszang, voor zang en orgel of piano, 7 juni 1910, opgedragen
aan Adiel en Aline ter gelegenheid van hun huwelijk. Tekst incipit: 'Blauw
is de lucht en kalm de zee, waar 't huwelijksbootje gaat op varen'
- Kerstlied Adeste, 1922. Meer dan 150 toondichters maakten gebruik van
de teksten van de letterkundige Rene De Clercq (1877-1932). De tekst *Ade-
ste* ook uitgegeven als *een klêe klêe klokske*, inspireerde vijftientig com-
ponisten. Bij Van den Abeele werd het een vierstemmige uitvoering met
piano en orgel of strijkers. De piano geeft een imitatie van de klokken.¹³³
- Lied der K.M. Jeugd, voor zang en klavier, 1928
- Moet ik U, 1928, op tekst van Emiel Kersten. Tekst incipit: 'Moet ik U zeg-
gen hoe ik lijd', in: 'Het Vlaamsche lied', Davidsfonds, 1938, pp. 21-23
- Waai nu zoetjes, 1928, voor één zangstem en piano op tekst van Emiel
Kersten, Tekst incipit: 'Waai nu zoetjes, o, zoete wind', in: 'Het Vlaamsche
lied', Davidsfonds, 1936, pp. 14-15
- 'k Heb iets van u gevangen, op tekst van G. Demey, voor zang en klavier,
1928?
- Sinte-Elisabeth, voor zang en klavier, 1929-30
- Op weg naar de middernachtmis. Adeste, 1931
- Liefste moeder (alleen de bewerking voor orgel bleef bewaard), 1937
- Adeste, voor solist, koor en orgel, 1939
- Avond, voor vierstemmig koor, ca. 1942
- De Held, voor vierstemmig koor, ca. 1942
- Ware 't Zake, voor zang en klavier, ca. 1944
- Moederklacht, voor sopraan en piano
- O land, voor zang en piano
- Kent gij uw Vlaanderland, voor zang en piano

¹³² G. Marechal, 'Cultuurflamingantisme en pluralisme in Eeklo voor de Eerste Wereldoorlog', in: *Appeltjes van het Meetjesland*, 46, Maldegem, 1995, p. 45.

¹³³ H. De Backer en A. Van Rijckeghem, *Lieder en gedichten van Rene De Clercq: Woorden zonder klanken*, Deerlijk, 2003, p. 162.

CYRIEL VAN DEN ABEELE

- Ave Maria, voor vierstemmig koor en orgel
- Litanie en faux bourdon, voor sopraan, tenor, bariton en bas
- 't Lied der Limburgse mijnen, voor zang en piano
- Geboorteland, voor zang en piano
- Broeder Vlaming, voor zang en piano
- 'k Wou dat het hart
- La prière de l'artiste, voor zang en piano of orgel
- Wij willen Vlaamsch, op tekst van A.V. Bultynck, postkaart, ed. De Zee in Zomergem,
Betrokken zangstuk blijft voor enige controverse zorgen. Pater De Brabandere meent dat het revolutionaire lied hem zijn conservatoriumleerstoel kostte (onwaarschijnlijk gezien de vermoedelijke ontstaansdatum). August Van Parijs vermoedt dat het lied kort na de Eerste Wereldoorlog ontstond en als strijdlid in activistische kringen populair werd.¹³⁴
- Kerstlied, op woorden van M. Claeys, voor solist, koor en snaarkwartet
- Alleluia, schets, voor zang en orgel
- Gelukkige Stonden, voor zang en piano. Tekst incipit: 'Liefken, liefken, als de lente met haar levenslust', ed. Joh. De Liefde, Utrecht, bijvoegsel van het *Ideaal*, s.d. (geklasseerd bij Cyriel maar gedrukt als Ch. Van den Abeele)
- Op 't Kerkhof, op tekst van K.V.M.A., Andante, zang en piano. Tekst incipit: 'Op 't sombre Kerkhof zek'ren nacht, zag men een meisje knielen'
- Bij het Veronica-doek, op tekst van Fl. Prims, voor één zangstem met begeleiding van orgel. Gesigneerd handschrift 23 261r in de Verzameling Leon Torck (1903-1969) in het Conservatorium van Gent. Leon Torck, professor in het Conservatorium behaalde een eervolle vermelding bij de uitreiking van de Prijs van Rome in 1933 en werd in 1954 als directeur benoemd).¹³⁵
- Lofzang tot de H. Familie, op tekst van J. Hammenecker, voor één zangstem met begeleiding van orgel of piano. Gesigneerd handschrift 23261v in de Verzameling Leon Torck.

In zijn laatste levensjaar correspondeerde de toondichter nog met een aantal muziekuutgeverijen en met Sabam (sinds 1945 de opvolger van het in 1922 door Hullebroeck opgerichte NAVEA, de Belgische Vereeniging der Auteurs, Componisten en Uitgevers) in verband met een aantal liedbewerkingen, waaronder 'Rij maar aan', 'Het beiaardliedje van Duynkerken', 'Het vertrek naar Ijsland' en 'Anne-Marieken'.

¹³⁴ A. Van Parijs, *Wereldoorlog II en het oorlogsvliegveld te Ursel*, 2000, s.l., pp. 44-45.

¹³⁵ M. Anseeuw, *Meesters in het Rijk der Tonen, Het Koninklijk Muziekconservatorium Gent en het Nieuwe Klankschap*, Gent, 1989, pp. 133, 166.

12. Epiloog

Cyriel Van den Abeele vergelijken met Rheinberger, Brückner of Widor is wellicht teveel eer. Als organist hoort hij veeleer thuis in het pantheon der toonkunstenaars van eigen bodem zoals Lemmens, Tilborghs, D'Hulst, Maily, De Hovre en zovele anderen. Als scheppend componist blijkt de meest vruchtbare periode de leertijd op het Conservatorium en de leeftijd tot 30 jaar te zijn geweest. De overdaad aan talent zal ondanks de oersterke opleiding echter onvoldoende vruchten dragen. Waar het op benoemingen, onderscheidingen en opdrachten aankwam, waren anderen hem vlugger af. Het gaat niet om een verhaal van miskende genialiteit maar veeleer om een complexe compositie van gemiste kansen. Een ongewone bescheidenheid, beginselvastheid en vroomheid sierden zijn persoon, maar bleken geen bouwstenen naar een roemrijke carrière. Hij waagde zich niet op de orgeltribunes buiten eigen stad en land en kreeg niet altijd de nodige erkenning en steun uit de directe omgeving.

Zijn grote droom, met name een leraarsstoel in het Conservatorium, is niet in vervulling gegaan. Daardoor had hij ook geen bekende leerlingen en kreeg hij het te druk met alledaagse trivialiteiten om een omvangrijk repertoire op te bouwen. Soms moest hij capituleren voor de gemakkelijker smaak van de parochianen en de wetten van de kerkmuziek. Maar echt talent blijft bovendien. Aan het orgel boven in de Sint-Niklaaskerk was hij de ongeëvenaarde meester die een diepdoorleefde melodische veelkleurigheid, oprechte uitbundigheid of mystieke sfeer kon scheppen. Hij heeft geen fortuin vergaard maar misschien wel de kroon verdiend van beste lyrisch en dichterlijk improvisator die Gent ooit kende. Musicologe Geertrui Vandenabeele weerhield bij haar analyse van zijn motetten een duidelijke invloed van Cesar Franck en Max Reger. Verder analytisch onderzoek van zijn globale oeuvre zou uitsluitel moeten brengen in hoeverre hij de geniale man was die de tijd vooruit liep in gevoelsdiepte en uitdrukingskracht of eerder een begenadigde exponent was van een tijdsgebonden genre en techniek.

BIBLIOGRAFIE VAN DE GESCHIEDENIS VAN GENT, 2008-2009¹

Leen Charles² & Marie Christine Laleman³ & Valérie Meillander⁴

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën (4015-4030), Archeologische kronieken (4031-4046), Algemeen (4047-4058), Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden (4059-4073), Middeleeuwen (4074-4099), Moderne Tijden (4100-4113), Hedendaagse tijd (4114-4157), Industriële archeologie (4158-4182), Kerkgeschiedenis, kloosters (4183-4198), Gebouwen, monumenten, stadsbeeld (4199-4341), Kunst, cultuur (4342-4401), Materiële cultuur (4402-4413), Heemkunde, volkskunde, genealogie (4414-4502), Biografieën (4503-4527).

Inventarissen, archiefbeschrijvingen, repertoria, bibliografieën

4015. BERENDSE M. & P. BROOD (red.), *In 21 stappen vrij onverveerd. Constitutionele topstukken van het Nationaal Archief*, Den Haag, 2009, 63 blz. Bij de gelegenheid van de herdenking van het Twaalfjarige Bestand werd een denkbeeldige wandeling gemaakt door de collectie van het Nationaal Archief om vast te stellen in hoeveel stappen de inwoners van de Lage Landen bij de zee de weg naar volwassenheid hebben afgelegd. Het oudste stuk dateert van 1477, het Groot Privilege, het jongste van 1983. Met onder andere aandacht voor de Pacificatie van Gent. Geïllustreerd.

¹ In tegenstelling tot de vroegere jaargangen die afsloten op 31/08 werd deze bibliografie beëindigd per 31/12/2009. Ten einde een zo groot mogelijke volledigheid van de bijdragen te kunnen verwezenlijken, roepen we graag de auteurs op hun werk (of overdruk, of kopie) te bezorgen aan het Stadsarchief, De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge. Deze bijdragen worden dan in de bibliotheek van het Stadsarchief opgenomen.

² Stadsarchivaris, Stadsarchief, De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge, tel. 09/266 57 60, fax. 09/223.11.58, e-mail stadsarchief@gent.be.

³ Adviseur & Stadsarcheoloog, De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge, 09/266.57.60, fax. 09/266.57.87 e-mail stadsarcheologie@gent.be. Met bijzondere dank ook aan Peggy Zenner, administratief medewerker van de Dienst Stadsarcheologie, voor haar bijdrage bij de eindredactie, het nummeren en de samenstelling van het register.

⁴ Historica, Stadsarchief, De Zwarte Doos, Dulle-Grietlaan 12, 9050 Gentbrugge, tel. 09/266 57 60, fax. 09/223.11.58, e-mail stadsarchief@gent.be. Met dank ook aan Leen Demey, historica en stagiair bij het Stadsarchief, voor de medewerking bij het opstellen en het invoeren van een aantal rubrieken.

4016. COENE A., *Het Fonds J. Monsaert; een politiek archief met sociale inslag*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 284-289. Het archief van voormalig burgemeester Jacques Monsaert werd in 2002 overgedragen aan het Documentatiecentrum voor Streekgeschiedenis Dr. Maurits Gysseling in het Begijnhof van Sint-Amandsberg. De 20 lopende meter archief was niet geïnventariseerd of geordend. De eerste overzichtslijst leert dat het fonds stukken bevat met betrekking tot de scouts, zijn carrière als CVP-politicus, als schepen van openbare werken en rechtszaken in Gent (1977-1983), als burgemeester van Sint-Amandsberg (1970-1976) en van Gent (1983-1989). Stukken met betrekking tot de vermelde Gentse functies zijn kenmerkend voor het 'kantelend' omgaan met stedenbouw en ruimtelijke ontwikkeling in de jaren 1976-1977 en 1988-1989.

4017. De CONINCK R., *Het archief van Gaston Crommen*, in *Brood & Rozen*, (2009), nr. 2, p. 69-72. Korte biografie van Gaston Crommen en inhoud van het archief dat hij achter liet.

4020. ERVYNCK G., *Gentse huwelijken*, in *@rchieflink*, 9, (2009), nr. 3, p. 1-2. De bijdrage schetst hoe een groep vrijwilligers de database voorbeidde met de inventarisgegevens over de huwelijken in negen parochies voor de periode van omstreeks 1600 tot eind 1796. Geïllustreerd.

4021. *Grootse plannen*, in *@rchieflink*, 9, (2009), nr. 1, p. 4-5. Over de plannen rond digitaal archiefbeheer in het Gentse Stadsarchief.

4022. KETELAAR E., *Levend Archief*, in WAALWIJK, H. & J. WETERINGS (red.), *Spreken is goud. Oraties en colleges van hoogleraren en de archivistiek*, in *Jaarboek 2008, Stichting Archiefpublicaties*, 's Gravenhage, 2009, p. 15-27. Met talrijke verwijzingen naar laatmiddeleeuwse archiefbronnen in Gent.

4023. LALEMAN M.C. & V. MEILLANDER, *Bibliografie van de geschiedenis van Gent 2007-2009*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent* (2008), nr. LXII/2, p. 349-409. Met register op auteursnamen.

4024. LUYTEN J., *Ad Majorem Dei Gloriam. Het archief van de Vlaamse jezuiten in Heverlee*, in *Nieuwsbrief KADOC*, Leuven, 2008, nr. 9, p. 4-7. Na de afschaffing van de jezuitenorde in de 17de eeuw, werd de 'sociëteit' in 1814 opnieuw erkend door paus Pius VII (1800-1823). Na 1830 kregen jezuiten opnieuw de toestemming om zich in België te vestigen, onder meer in Gent. De oprichting van een nieuwe Belgische jezuitenprovincie in 1832, door Jan Rootham (1785-1835), ging gepaard met de vorming van een specifiek archief. Over dit archief brengt de bijdrage een beknopte voorstelling. Geïllustreerd.

4025. MARTENS M., L. MEGANCK, M. HEYN & A. DE HAAN, *Onderzoeksbalans. Onroerend Erfgoed Vlaanderen*, in *Vitruvius. Onafhanke-*

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

lijk vakblad voor erfgoedprofessionals, (Educom), Rotterdam, 2009, nr. 8, p. 12-14. Op initiatief van het Vlaams Instituut voor het Onroerend Erfgoed (V.I.O.E.) werd er in 2007-2008 werk gemaakt van een onderzoeksbalans over het onroerende patrimonium in Vlaanderen. Essentieel gaat het om de vragen: wat weten we en wat zijn de lacunes in de kennis van de oudste menselijke bewoningssporen tot vandaag. Conform de structuur van de diensten omvat de balans drie grote delen: archeologie, bouwkundig erfgoed en landschap. Verder werd de onderzoeksbalans onderverdeeld in chronologische en thematische hoofdstukken, gekoppeld aan een vrij uitgebreide bibliografie. De *Onderzoeksbalans Onroerend Erfgoed Vlaanderen* is een dynamisch werk-instrument dat on line kan worden geconsulteerd: www.onderzoeksbalans.be. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

4026. SUENENS K., *Ad fontes. Klooster- en abdijarchieven in Vlaanderen en Brussel, (FOKAV-CRKC)*, Heverlee, 2009, 98 blz. De publicatie biedt een historisch overzicht van het klooster- en abdijwezen in België, een beknopte stand van het onderzoek over kloostergeschiedenis, de noden en bedreigingen voor kloosterarchieven.

4027. VAN DIJCK M.F., *Tot eigen roem en glorie? Stadsgeschiedenis in Belgische en Nederlandse historische tijdschriften (2007)*, in *Stadsgeschiedenis*, 4, (2009), nr. 1, p. 74-91. Overzicht van de in 2007 verschenen artikels die handelen over de geschiedenis van de steden van de Lage Landen. Met betrekking tot Gent worden volgende bijdragen vermeld: *Economische verandering en inkomensongelijkheid. De inkomensverdeling in Oost-Vlaamse steden in de negentiende eeuw* van J. HANNES en E. VANHAUTE, verschenen in *Tijdschrift voor sociale en economische geschiedenis*. In hetzelfde tijdschrift van de hand van W. RYCKBOSCH is verschenen: *Stedelijk initiatief of hertogelijke repressie? Financiële hervormingen en kredietbeleid te Gent (1453-1495)* over de Gentse stedelijke financiën. Binnen het onderdeel 'stedelijk bestuur en machtsrelaties' wordt in verband met Gent het artikel 'Het nooden van de Heeren'. *Een verkenning van verticale relatienetwerken en patronage in de Antwerpse, Brusselse en Gentse corporatieve wereld* van F. VERLEYSEN, verschenen in *De achttiende eeuw*, vermeld.

4028. VANDENBROUCKE M., *Inventaris van het archief van de Belgische Socialistische Partij (1944-1978)*, (AMSAB), Gent, 2009.

4029. VAN HERREWEGHE J., *DIA FIN: de eerste digitale overdracht uit de Gentse stadsadministratie*, in *@rchieflink*, 9, (2009), nr. 4, p. 7.

4030. VAN PETEGHEM S., *Vliegende Bladen...*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 283-288. Bespreking van het Fonds Vliegende Bladen in de Gentse Boekentoren, dat in de 19de eeuw werd samengesteld door Ferdinand Vander Haeghen.

Archeologische kronieken

4031. ANTHEUNIS G., *Ledeberg, Frans De Coninckstraat & Loskaai*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 116-117. Vaststellingen van 20ste-eeuws oorlogspatrimonium. Geïllustreerd.

4032. ANTHEUNIS G. & E. RAEYMAEKERS, *Vaderlandstraat 5*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 90-92. Vaststellingen van 20ste-eeuws oorlogspatrimonium. Geïllustreerd.

4033. BERKERS M., *Zandberg 11-12*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 93-96. Bevindingen van archeologische vaststellingen. Geïllustreerd.

4034. BERKERS M., M.A. BRU, M.C. LALEMAN, P. STEURBAUT, G. STOOPS & G. VERMEIREN, *Archeologisch onderzoek in Gent in 2008 (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 84-87.

4035. BERKERS M. & G. STOOPS, *Meulesteedsesteenweg*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 28-33. Met enkele gegevens over de ontwikkeling van deze plek op de grens van Meulestede en Oostakker. Geïllustreerd.

4036. BRU M.A. & G. VERMEIREN, *Archeologisch onderzoek op de Korenmarkt (deel 2), Gent (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 101-108.

4037. HOORNE J., e.a., *Resten van een middeleeuwse nederzetting (late 9de tot 12de eeuw) te Sint-Denijs-Westrem-Flanders Expo Zone 3/IKEA (Stad Gent) (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 40-44. Geïllustreerd.

4038. HOORNE J., e.a., *Vroegmiddeleeuwse erven in de wegekoffer te Sint-Denijs-Westrem-Flanders Expo/Zone 2 (Stad Gent) (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 35-39. Geïllustreerd.

4039. LALEMAN M.C., *Gent. Opgravingen, (Erfgoedmemo, nr. 41)*, Gent, 2009, 4 blz. Algemene toelichting over opgravingen in Gent. Geïllustreerd.

4040. LALEMAN M.C. & E. RAEYMAEKERS, *Wasstraat*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 161. Met gegevens over een 19de-eeuws kerkhof. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4041. LALEMAN M.C. & P. STEURBAUT, *Walsites in Gent (O.VI.)*, in *Archeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 141-142.

4042. STEURBAUT P. & G. VERMEIREN, *Emile Braunplein*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 24. Verslag van archeologische waarnemingen bij boringen. Geïllustreerd.

4043. STOOPS G., *Drongen, Luchterenkerkweg*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 167. Met de resultaten van een bescheiden archeologische veldprospectie. Geïllustreerd.

4044. STOOPS G., *Oostakker, Eikstraat 75, Wolfput*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 3)*, Gent, 2009, p. 118-122. Met gegevens over landindeling. Geïllustreerd.

4045. STOOPS G., *Wondelgem, Botestraat 98-100*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 182-185. Verslag van archeologisch proefsleuvenonderzoek. Geïllustreerd.

4046. VERMEIREN G., *Kantienberg*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 40-42. Verslag van waarnemingen op de Kantienberg. Geïllustreerd.

Algemeen

4047. ALLEGAERT P., A. CAILLIAU, A. COUCKHUYT, B. MARIUS & N. VERTRIEST, *Het spel van de waanzin. Over gekte in film en theater, (Museum Dr. Guislain/ Filmfestival Gent)*, Brugge, 2008, 172 blz. Boek samengesteld naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling in het Museum Dr. Guislain en in samenwerking met het Filmfestival Gent. In vijf essays wordt de fascinatie van kunstenaars voor de wereld van de psychiatrie toegelicht. Centraal thema is de relatie tussen waanzin, psychiatrie en de wereld van de verbeelding, de cinema en de schouwburg. Geïllustreerd.

4048. BALDUCK J., *Historisch overzicht van de aanpassingen aan de Leie en de erop aansluitende kanalen*, in *De Leiegouw*, 50, (2008), nr. 2, p. 381-394. Een natuurlijke rivier heeft een zomer en een winterbedding. Door de overstroming van het winterbed wordt scheepvaart onmogelijk evenals iedere vorm van landbouw of begrazing. De mens heeft dus steeds gepoogd de over-

stroming van het winterbed te beperken. De auteur geeft een overzicht van deze ingrepen vanaf de 13de eeuw.

4049. BEYAERT M. (red.), *België in kaart. De evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie*, Tielt, 2006, 250 blz. Aan de hand van cartografisch materiaal en fotografie wordt nagegaan hoe het landschap in België evolueerde sinds het einde van de 18de eeuw. De stedelijke, rurale, toeristische en industriële evolutie van het landschap wordt bestudeerd. Bij het onderdeel van de stedelijke evolutie komt Gent sporadisch aan bod. Geïllustreerd.

4050. BOGAERT D., L. MEURIS, F. HENDRICKS & L. GEVAERT (red.), *De Damvallei. Een bloeiend verhaal*, Gent, 2008, 175 blz. In dit boek over het natuurgebied ten oosten van Gent wordt in eerste instantie de evolutie van het landschap geïllustreerd vanaf de ijstijd tot het begin van de vorige eeuw. In een tweede hoofdstuk komt de band tussen mens en natuur tot uiting: de Schelde als decor voor het werk van boeren, turfstekers, steenbakkers, wijmentelers, jagers, vissers en stropers. Ook het facet recreatiegebied wordt toegelicht om ten slotte flora en fauna evenals de geschiedenis van het natuurbehoud onder de loep te nemen. Geïllustreerd.

4051. CALDERON A., *Bieren en brouwerijen van België*, 2009, 599 blz. Nagslagwerk over de brouwerijen die vandaag nog actief zijn en met verwijzingen naar verdwenen bedrijven. Met referenties naar Gent. Geïllustreerd.

4052. DE PORRE A., *Calamiteitenplan in het Stadsarchief van Gent*, in *@rchieflink*, 9, (2009), nr. 1, p. 6-7. Geïllustreerd.

4053. DEVOLDERE L., *Voor de Schelde het water. Voor de Leie den room*, in *De Franse Nederlanden*, 33, Jaarboek 2008, p. 113-181. Verslag van de tocht die de auteur volgde langsheen de Leie. De route begint in Lisbourg, aan de bron van de rivier, en eindigt in Gent waar de Leie uitmondt in de Schelde. De auteur staat afwisselend stil bij het hedendaagse uitzicht van de oevers van deze rivier en de historische gebeurtenissen die rondom de Leie plaatsvonden.

4054. DE WEERDT C. & H. DEFOORT (dir.), *Het STAM zet de deur op een kier*, (STAM, Stadsmuseum Gent, nr. 1), Gent, 2009, 17 blz. Stand van zaken van het nieuwe Gentse stadsmuseum in opbouw, met gegevens over bouw en restauratie, archeologisch en bouwhistorisch onderzoek, collectie, museuminrichting en museumprojecten. Geïllustreerd.

4055. GELAUDE F. & L. DEVRIESE, *De Vlaamse Vallei en haar rivieren*, in *Jaarboek De Oost-Oudburg*, (2008), nr. XLV p. 249-260. In deze bijdrage wordt aandacht besteed aan het hydrografische net waarbij vooral de wordingsgeschiedenis van Leie en Schelde wordt beschreven met als voornaamste doel het verhaal van hun loop in het Gentse in een breed geologisch kader te plaatsen.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4056. NOTTEBOOM H. (red.), *De Lieve, tscoenste juweel dat de stede heeft*, Wondelgem, 2008, 216 blz. Sinds de 13de eeuw had ook Gent een verbindingsvaart met de zee, de Lieve. Dit boek behandelt verschillende aspecten van het kanaal de Lieve, onder andere de ontstaansgeschiedenis, het strategische en het economische belang van deze vaart komen aan bod. Ook wordt er aandacht besteed aan de relatie van de Lieve met de steden Gent, Damme en Eeklo. Geïllustreerd.

4057. VANMAELE N., *Ankerplaats Moervaartdepressie te Lokeren, Gent, Moerbeke, Stekene, Sint-Niklaas, Wachtebeke en Lochristi*, in *Monumenten, landschappen & archeologie*, 28, (2009), nr. 2, binnenkrant p. 10-11. De beslissing van Minister Dirk Van Mechelen, eind 2008, om de Moervaartdepressie definitief tot ankerplaats, gekoppeld aan de Vlaamse landschapsatlas, te duiden, vormt de aanleiding om kort de betekenis van dit fenomeen te schetsen. De Moervaartdepressie, gevat tussen de dekzandrug Maldegem-Stekene ten noorden en de Zuidlede ten zuiden, doorkruist ook de Gentse deelgemeenten Mendonk en Sint-Kruis-Winkel. De Moervaartdepressie is vanuit paleoecologisch, paleoklimatologisch, geomorfologisch en bodemkundig oogpunt uniek in Zandig-Vlaanderen.

4058. WOUTERS P., *Stadsmusea in de steigers. STAM in Gent*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 1, p. 14-19. De bijdrage is opgebouwd aan de hand van een interview met C. DE WEERDT en H. DEFOORT, de bezielende verantwoordelijken belast met de voorbereiding en de realisatie van het nieuwe Gentse stadsmuseum of STAM, waarvan de opening eind 2010 wordt voorzien. De bijdrage maakt deel uit van een reeks waarin ook de in de steigers staande nieuwe musea van andere steden worden voorgesteld. Geïllustreerd.

Prehistorie, Romeinse en Merovingische tijden

4059. DEFORCE K., *Botermarkt: antracologisch onderzoek van een Romeins brandrestengraf*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 3)*, Gent, 2009, p. 10-12. Geïllustreerd.

4060. DE VOS S., *Wondelgem, Helmkruidstraat, Lange Velden*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 186-189. Archeologisch proefsleuvenonderzoek leidde tot de ontdekking van structuren die aan de metaaltijden konden worden toegeschreven. Geïllustreerd.

4061. HANECA K., *Sint-Denijs-Westrem, Adolphe Pégoudlaan: houtonderzoek*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009, (Stadsarcheologie. Bo-*

dem en monument in Gent, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 166-173. Onderzoek op het hout van Romeinse en middeleeuwse waterputten. Geïllustreerd.

4062. HOORNE J., *Flanders Expo-The Loop. Gent. Archeologische begeleiding van een grootschalig buitenstedelijk herontwikkelingsproject*, in *Monumenten, landschappen & archeologie*, 28, (2009), nr. 2, p. 6-20. De bijdrage brengt een eerste samenvatting van het grootschalige archeologische vooronderzoek dat in 2007 werd opgestart in het plangebied The Loop rond de Flanders Expohallen in Sint-Denijs-Westrem. De resultaten handelen over graven uit het Finaal-Neolithicum (ca. 2600-2100 vóór onze tijdrekening), nederzettingssporen en een grafheuvel uit de vroege en de midden bronstijd (ca. 2100-1100 vóór onze tijdrekening), enkele nederzettingssporen uit de late bronstijd (ca. 1100-750 vóór onze tijdrekening), de ijzertijdoccupatie met woonerven binnen een ruimtelijke organisatie rondom een mogelijk sacrale of rituele ruimte (ca. 750-50 vóór onze tijdrekening), woonerven, landindeling en brandrestengraven uit de Romeinse tijd (late 1ste-vroege 3de eeuw), een landelijke nederzetting uit de vroege middeleeuwen, een landelijke nederzetting met molen uit de volle middeleeuwen (10de-13de eeuw). Er wordt ook kort verwezen naar de sporen uit beide 20ste-eeuwse wereldoorlogen. In een kadertekst gaat S. DE DECKER in op de betekenis van archeologische voorschriften in de milieueffectenrapportage (MER). Geïllustreerd.

4063. HOORNE J., *Sint-Denijs-Westrem, Adolphe Pégoudlaan: archeologisch onderzoek The Loop*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 126-165. Samenvatting van de archeologische bevindingen voor de periodes van het Neolithicum tot de middeleeuwen. Geïllustreerd.

4064. HOORNE J., J. SERGANT, B. BARTHOLOMIEUX, M. BOUDIN, G. DE MULDER & M. VAN STRYDONCK, *Een klokbekergraf te Sint-Denijs-Westrem-Flanders Expo (Gent, provincie Oost-Vlaanderen)*, in *Notae Prehistoricae*, 30, (2008), p. 101-108. Drie kuilen uit de opgravingen 2007 zijn hier aan de orde. De objecten in één van de kuilen - fragmenten van een klokbeker, een schrabber en een gepolijst stenen bijltje - wijzen mogelijk in de richting van een klokbekergraf uit het Finaal Neolithicum en kunnen gedateerd worden ca. 2200-2020 voor onze tijdrekening. Een tweede kuil was misschien ook een dergelijk graf. De derde kuil bleek ouder. De auteurs situeren deze bevindingen in de ruimere context van andere klokbekervondsten in Oost- en West-Vlaanderen, de datering van andere contexten uit het Finaal Neolithicum, de algemene chronologie en parallellen uit andere gebieden. Geïllustreerd.

4065. MESSIAEN L. & B. BARTHOLOMIEUX, *Sint-Denijs-Westrem, Flanders Expo Zone 5*, Gent, 2008, 20 blz. Syntheserapport van het archeologische wegkofferonderzoek, de rioleringsbegeleiding en de opgraving voorafgaand aan de aanleg van een bufferbekken in het plangebied The Loop in Sint-

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

Denijs-Westrem. Dit onderzoek vond plaats in de maanden augustus en september 2008. De bevindingen omvatten vooral nederzettingssporen uit de ijzertijd. Geïllustreerd.

4066. MESSIAEN L., B. BARTHOLOMIEUX, T. BONCQUET & K. KEP-PENS, *Sint-Denijs-Westrem, Kortrijksesteenweg Zone 4-Fase 1*, Gent, 2008, 34 blz. Dit rapport schetst het onderzoek en de resultaten van een opgraving die in september en oktober 2008 plaats vond, voorafgaand aan de oprichting van een grootschalige nieuwbouw. De bevindingen hebben vooral betrekking op sporen van een nederzetting uit de ijzertijd. Uit het geheel van greppels en van hoofd- en bijgebouwen blijkt een strakke ruimtelijke organisatie. De Romeinse tijd was er vertegenwoordigd door enkele brandrestengraven. Geïllustreerd.

4067. MESSIAEN L. & T. BONCQUET, *Sint-Denijs-Westrem-Flanders Expo Zone 3/Impact & Natha*, (Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting v.z.w.), Ename, 2009, 13 blz. Verslag van een archeologisch vooronderzoek dat van 16 tot 18 februari 2009 plaats vond op een bouwterrein aan de Bovenhove in Sint-Denijs-Westrem, op de plaats waar een grootschalig bouwproject was gepland. Het archeologische bodemarchief was op die plaats grotendeels verstoord. Geïllustreerd.

4068. MESSIAEN L. & G. DE DONCKER, *Sint-Denijs-Westrem. Kortrijksesteenweg Zone 4-Fase 1*, Gent, 2008, 16 blz. Archeologisch proefsleuvenonderzoek, uitgevoerd in juli 2008, leverde een eerste inzicht in het archeologische onderzoekspotentieel van dit terrein. De meeste sporen verwezen naar de ijzertijd en de Romeinse tijd. Geïllustreerd.

4069. MESSIAEN L. & K. KEP-PENS, *Sint-Denijs-Westrem, Kortrijksesteenweg Zone 4 - Fase 2: Archeologisch vooronderzoek van 17 november tot 5 december 2008*, (Stad Gent, provincie Oost-Vlaanderen), Gent, 2009, 16 blz. Verslag van een proefsleuvenonderzoek op een terrein binnen het plangebied The Loop in Sint-Denijs-Westrem. De aangetroffen sporen lijken voornamelijk te behoren bij woonerven uit de ijzertijd. De resultaten sluiten derhalve aan bij de archeologische bevindingen die op de nevenliggende terreinen werden gedaan. Geïllustreerd.

4070. MESSIAEN L., K. KEP-PENS & T. BONCQUET, *Sint-Denijs-Westrem, Kortrijksesteenweg Zone 4-Fase 2* (Ename Expertisecentrum voor Erfgoedontsluiting v.z.w.), Ename, 2009, 31 blz. Verslag van een archeologisch vooronderzoek dat plaats vond van 5 tot 30 januari 2009 in opdracht van Group De Paepe, voorafgaand aan de bouw van een kantoortoren. De bevindingen hebben voornamelijk betrekking op een nederzetting uit de IJzertijd. Geïllustreerd.

4071. MEYLEMANS E., D. DE WILDE & K. VAN DAELE, *Lithica: een databank voor de registratie van lithisch materiaal*, in *Notae Prehistoricae*, 30, (2008), p. 143-145. Lithica is een databank, uitgewerkt in Microsoft Access, voor de verwerking en het gebruik van lithische artefacten. Deze databank is voor alle gebruikers toegankelijk.

4072. NOENS G., *Gent. Jagers-verzamelaars in Oost-Vlaanderen, (Erfgoed-memo, nr. 35)*, Gent, 2008, 4 blz. Kort overzicht van de actuele kennis over voornamelijk het laat-Paleolithicum en het Mesolithicum in Oost-Vlaanderen: Het onderzoek naar de menselijke levenswijze in deze perioden kende sinds de jaren 1990 een opmerkelijke ontwikkeling, essentieel onder impuls van de Vakgroep Archeologie van de Universiteit Gent. Geïllustreerd.

4073. THEUNISSEN E.M. & A. MÜLLER, *Cirkels in het land van Kloosterzande*, in *Vitruvius. Onafhankelijk vakblad voor erfgoedprofessionals*, (EDUCOM), Rotterdam, 2009, nr. 8, p. 24-28. Luchtfotografische prospectie en terreinverkenningen brachten nabij Kloosterzande verscheidene sporen van het verleden aan het licht, onder meer grafcircels zoals die in Vlaanderen voor de vroege en de midden Bronstijd bekend zijn. Met verwijzingen naar het onderzoek rond grafcircels en luchtfotografische archeologische prospecties van de Vakgroep Archeologie van de Universiteit Gent. Geïllustreerd.

Middeleeuwen

4074. *De Annales Gandenses. Een eigentijdse kroniek van de Vlaamse vrijheidsstrijd 1297-1310, (Uitgave De Leiegouw)*, Kortrijk, 2008, 176 blz. De Gentse minderbroeder die deze kroniek schreef, vatte zijn werk aan kort na 25 maart 1308. De voltooiing wordt gesitueerd tussen 17 augustus en 11 oktober 1311. Op basis van ooggetuigenverslagen en teksten wordt een verslag gegeven van de voornaamste gebeurtenissen in Vlaanderen tussen 1297 en 1311. De oorspronkelijk in het Latijn gestelde tekst wordt vergezeld van een Nederlandse vertaling. Geïllustreerd.

4075. BOONE M., *Langue, pouvoirs et dialogue. Aspects linguistiques de la communication entre les ducs de Bourgogne et leurs sujets flamands (1385-1505)*, in *Revue du Nord*, 379, (2009), nr. 1, p. 9-33. Over de communicatie tussen de Bourgondische hertogen en hun Vlaamse onderdanen. Deze communicatie verliep niet altijd vlekkeloos: problemen deden zich voor op taalkundig gebied, evenals op het protocollaire en het ideologische vlak.

4076. BORREMANS P., *Gent belegert Oudenaarde in 1452. Gentse banieren in de basiliek van Halle (1453)*, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde, van zijn Kastelnij en van den Lande tusschen Maercke en Ronne*, (2009), nr. XLVI p. 117-130. In 1542 belegerde Gent de

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

stad Oudenaarde die partij had gekozen voor Filips de Goede, waartegen Gent oorlog voerde. In het artikel worden de belegering van 1452 en de veldslag bij Gavere in 1453 besproken, waarbij Gentse milities verslagen werden door Filips de Goede.

4077. BUYLAERT F., J. DUMOLYN, P. DONCHE, E. BALTHAU & H. DOUXCHAMPS, *De adel ingelijst. "Adelslijsten" voor het graafschap Vlaanderen in de veertiende en vijftiende eeuw*, in *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Geschiedenis*, (2007), nr. 173 p. 47-187. Terwijl de edelen in het graafschap Vlaanderen in de hoge middeleeuwen reeds het onderwerp werden van diepgaand onderzoek is er voor de 14de- en 15de-eeuwse opvolgers nog geen vergelijkbare synthese voorhanden. Voor het onderzoek naar de Vlaamse adel is de ontdekking van enkele bewaarde adelslijsten, documenten die overzichten aanreiken van de edellieden van een bepaald gewest, van groot belang, maar ze zijn wel vrij zeldzaam. De in het artikel gepubliceerde lijsten vermelden gezamenlijk iets meer dan 1900 namen en openen grote onderzoeksmogelijkheden, maar de auteurs wijzen weliswaar op een aantal restricties.

4078. COIGNEAU D. & S. MAREEL (red.), *Met eigen ogen. De rederijker als dichtend individu (1450-1600)*, (*Jaarboek De Fonteine*, reeks 2 nr. 50), Gent, 2008. Een hele keure van Neerlandici, romanisten, theater- en cultuurspecialisten onderzochten de positie van het individu in het collectieve genootschap van een rederijkerskamer in de 15de en de 16de eeuw.

4079. DE KEYZER L., *Een mislukte greep naar de macht. Jelle Haemers over Vlaamse opstand tegen Maximiliaan*, in *Bibliotheek - & Archiefgids*, 85, (2009), nr. 5, p. 5-9.

4080. DE MAESSCHALCK E., *Karel de Stoute en zijn tijd*, in *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 58, (2009), nr. 2, p. 74-79 Schets van het leven van Karel de Stoute met nadruk op de jaren waarin hij graaf van Vlaanderen en hertog van Bourgondië was.

4081. DE MEY L., *Nederpolder 4, Gent. Een huizenonderzoek, toegespitst op 'het leven achter de gevel' (1360-1577)*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), nr. LXII/2, p. 223-258. Via de Gentse methode van huizenonderzoek en het daar voorgestelde bronneninstrumentarium werden de eigenaars en bewoners van het middeleeuwse stadshuis Nederpolder 4 achterhaald. Dit vormde het uitgangspunt voor een zoektocht om uit te maken wie zij waren en wat hun sociale betekenis was in de Gentse samenleving van de late middeleeuwen.

4082. DEPOORTER M., *De vermeteale vorst. Tentoonstelling over Karel de Stoute*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 2, p. 20-23. Beknopte samenvatting van de tentoonstelling over de Bourgondische hertog

Karel de Stoute (1433-1477), die van april tot juli 2009 in het Groeningemuseum te Brugge werd opgebouwd. Geïllustreerd.

4083. DESSAUX N., *Jeanne de Constantinople. Comtesse de Flandre et de Hainaut*, Paris-Lille, 2009, 288 blz. Een hele reeks auteurs hebben zich gebogen over het leven en de betekenis van gravin Johanna van Constantinopel (c. 1194-1244) aan wie het Hospice Comtesse van Lille ook een tentoonstelling wijdde. De hoofdstukken zijn biografisch, politiek, religieus, intellectueel en artistiek georiënteerd. De catalogus omvat alle tentoongestelde werken. De publicatie sluit af met een index op persoon- en plaatsnamen. Geïllustreerd.

4084. DE ZUTTER J. (red.), *Cahier Feest van de Gouden Ridder. Middeleeuws Festival. De 14de eeuw. Lezingen en concerten*, Gent, 2008, 84 blz. In oktober 2008 vond de eerste editie plaats van het middeleeuwse festival in het Gravensteen, het *Feest van de Gouden Ridder*. Tijdens dit feest probeert men de middeleeuwen in een historisch verantwoord perspectief te plaatsen. In het boek wordt tekst en uitleg gegeven bij het programma van het *Feest van de Gouden Ridder*. Deze editie legde de klemtoon op de tijd van graaf Lodewijk van Male, de tweede helft van de 14de eeuw. Geïllustreerd.

4085. DONCHE P., *Edelen en leenmannen van Vlaanderen in 1437*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 217-234. In dit artikel wordt dieper ingegaan op de historische waarde van een lijst van edelen en leenmannen die Filips de Goede vergezelden tijdens de militaire expeditie van 1421. Deze was gericht tegen de Franse *dauphin* en was bedoeld om de moord op zijn vader, Jan zonder Vrees, te wreken. Verder worden vier verschillende versies van de lijst en de makers ervan besproken. Als de bijlage is Cornelius Gailliards lijst opgenomen, waarin men de edelen en leenmannen van Gent terug vindt.

4086. HAEMERS J., *Opstand adelt? De rechtvaardiging van het politieke verzet van de adel in de Vlaamse Opstand (1482-1492)*, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden. Themanummer over Adel*, 123, (2008), nr. 4. p. 586-608. Na de dood van Maria van Bourgondië weigerden de Drie Leden, Gent, Brugge en Ieper, Maximiliaan van Oostenrijk als regent van zijn minderjarige zoon Filips de Schone te erkennen. In dit artikel wordt de rol van de Drie Leden, waaronder Gent, en de edelen in de Vlaamse Opstand bestudeerd, in het bijzonder Adolf van Kleef en zijn zoon Filips, evenals Lodewijk van Gruuthuuse. Deze drie edelen werden door het Gulden Vlies, de ridderorde waarvan zij lid waren, aangeklaagd voor hun deelname aan de Vlaamse Opstand. De edelen dienden allen op hun beurt een verweerschrift in tegen deze aanklacht.

4087. HAEMERS J. & L. DE JAEGHER, 'In den tijd dat de stede van Audenarde beleit was'. *De politieke en militaire geschiedenis van Oudenaarde op de kentering van middeleeuwen en nieuwe tijden*, in *Handelingen van de*

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde, van zijn Kastelnij en van den Lande tusschen Maercke en Ronne, (2009), nr. XLVI, p. 97-116. In dit artikel gaat men op zoek naar historische precedentes van de veldslag van 1708. De middeleeuwse veldslagen van 1382, 1452 en 1485 worden bestudeerd. Deze drie veldslagen hangen samen met de Gentse geschiedenis in deze periode, aangezien Oudenaarde vaak in het brandpunt stond van de militaire strijd tussen Gent en de Bourgondisch-Habsburgse vorsten.

4088. HAEMERS J. & B. VERBIST, *Het Gentse gemeenteleger in het laatste kwart van de vijftiende eeuw*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), nr. LXII/2, p. 291-325. De bijdrage brengt een politieke, financiële en militaire analyse van het Gentse gemeenteleger en koppelt daaraan een aantal nieuwe inzichten op de militaire geschiedenis van Vlaanderen. Eerst worden het kader en de bronnen toegelicht. Daarna ontleden de auteurs de samenstelling van het Gentse gemeenteleger. En ten slotte wordt er in een derde hoofdstuk dieper ingegaan op de bevelstructuur over de periode 1477-1492. De Gentse stadsmilities werden ingezet in de oorlog tegen Frankrijk, door Maria van Bourgondië in 1477 aangevat, en in de strijd tegen de Habsburgse vorst Maximiliaan tijdens de Vlaamse Opstand.

4089. KETELAAR E., *Ter Prevylege*, in *@rchieflink*, 9, (2009), nr. 4, p. 1-3.

4090. KLUYSKENS P., *De grote Bourgondische huwelijken: Filips de Schone en Joanna van Castilië*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 39-42. In deze heruitgegeven bijdrage wordt de achtergrond van het huwelijk tussen Filips de Schone en Joanna van Castilië geschetst.

4091. KLUYSKENS P., *Filips II*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 298-302. Postume heruitgave van een kroniekje over deze 16de-eeuwse landvorst.

4092. KLUYSKENS P., *Zes eeuwen geleden: De Zwarte Dood. De Geselaars en de Jodenslchting te Gent in 1349*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 3, p. 161-166. De pestepidemie wekte schrik op en een vrees die tot verlies van zelfcontrole en uitzinnigheid leidde. Een veruiterlijking hiervan waren de Geselaars, een sekte afkomstig uit Hongarije. Zij arriveerden in 1349 in Gent. Deze geselaars waren ook de verspreiders van het verhaal dat de pestepidemie en de hongersnood de schuld van de Joden was. Het gevolg van het aanwijzen van een zondebok waren de Jodenslchtingen die ook in Gent plaatsvonden.

4093. LAMBERT V., *Vrouwen van Vlaanderen. Een ongewone kijk op de geschiedenis van het graafschap Vlaanderen*, (Stichting Kunstboek), Oostkamp, 2009, 48 blz. De publicatie begeleidde een gelijknamige tentoonstelling die zich van 15 mei tot 13 september 2009 spreidde over het Museum Kortrijk 1302, het kasteel van Rumbeke en de Sint-Trudo-abdij van Male. Het thema

belicht de vrouwen van Vlaanderen, gravinnen en gravendochters, die een belangrijke rol vervulden in het graafschap Vlaanderen tussen de 9de en de vroege 16de eeuw. De publicatie is thematisch opgebouwd en behandelt achtereenvolgens onderwerpen als politiek en dynastie, huwelijk en moederschap, godsdienst en cultuur. Ter afsluiting volgt een gedetailleerd genealogisch overzicht. Rijk geïllustreerd.

4094. LIEVOIS D., *Kaas en boter in Gent (1314-1542)*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 62, (2008), nr. 1, p. 43-79. Kaas en boter waren in de late middeleeuwen de voornaamste bron van dierlijke eiwitten. In dit artikel worden verschillende aspecten van de zuivelhandel, de nering van de Gentse zuivelverkopers en enkele neringhuizen besproken. Er wordt tevens aandacht geschonken aan de verschillende soorten kaas die op de markt te verkrijgen waren.

4095. MARI S., T.H. BORCHERT & G. KECK, *Karel de Stoute (1433-1477). Pracht en praal in Bourgondië, (Mercatorfonds)*, Brussel, 2009, 382 blz. De uitgave kwam er naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling die van 27 maart tot 21 juli 2009 in Brugge werd gehouden. De Bourgondische hertog Karel de Stoute profileerde zich als een ambitieuze man die de versnipperde bezittingen van Brugge tot Dijon tot een groot rijk aan elkaar wilde rijgen. Het sneuvelen op het slagveld bij Nancy maakte een einde aan deze politieke en strategische ambities. Tentoonstelling en boek vragen ook aandacht voor de figuur van Karel de Stoute als mecenas, als vorst die met verfijnde cultuur de pracht en praal van het Bourgondische hof in belangrijke mate gestalte gaf. Geïllustreerd.

4096. TANGHE J., *Karel de Stoute: militair, maar geen strateeg*, in *Kunsttijdschrift Vlaanderen*, 58, (2009), nr. 2, p. 81-85. Artikel waarin kort de militaire campagnes van Karel de Stoute worden geschetst en de vernieuwingen die hij doorvoerde en die de manier van oorlogsvoeren sterk zou beïnvloed hebben.

4097. VANDER LINDEN F., *Vorzienicheit van goede. Uitkering tot levensonderhoud aan gehuwde vrouwen in noodsituaties in het laatmiddeleeuwse Gent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent* (2008), nr. LXII/1, p. 81-120. Het gebrek aan regelgeving hield de Gentse schepenen van de keure tijdens de late middeleeuwen niet tegen om toch maatregelen te ondernemen voor gehuwde vrouwen in materiële nood. In een eerste gedeelte gaat de auteur na hoe provisie geregeld werd om haar lopende proceskosten voor een scheiding van tafel en bed te betalen. Als tweede mogelijkheid wordt de provisie onder de loep genomen als oplossing voor noden van het dagelijkse bestaan. Het derde aspect handelt over provisie voor vrouwen in onzekerheid wanneer hun man afwezig was. Ten vierde bespreekt de auteur de onvolmaakte scheiding van tafel en bed.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4098. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK M., *Eendrachtelic commende vriendelic vereffent: boedelverdelingen voor de schepenen van de keure van Gent tussen echtparen gescheiden van tafel en bed 1439-1450*, in *Handelingen Koninklijke Commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België*, (2006), nr. XLVII, p. 9-134. Al van in de 14de eeuw tekenden de jaarregisters van de schepenen van de keure in Gent boedelverdelingen op ten bate van echtparen die in een kerkelijke rechtbank van tafel en bed waren gescheiden. Ook de schepenen van gedele lieten regelingen registreren ten behoeve van de kinderen van echtparen in die situatie. Het archiefonderzoek spitste zich toe op de boedelverdelingen van echtparen tussen wie ook een scheiding van tafel en bed was uitgesproken door de officialiteit van Tournai (Doornik), voor het gebied ten westen van de Schelde, en door de officialiteit van Cambrai (Kamerijk) voor het gebied ten oosten van de Schelde. Na een toelichting over de algemene bevindingen van het onderzoek volgt de tekstuitgave van de betreffende akten. De uitgave sluit af met een index op persoons- en plaatsnamen.

4099. VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK M., *Ghesceet van tafelen ende bedden ten spirituele hove. De scheidingsbrief als voorwaarde tot boedelverdeling voor de schepenen van de keure van Gent 1428-1439*, in *Handelingen Koninklijke Commissie voor de uitgave der oude wetten en verordeningen van België*, (2007), nr. XLVIII, p. 87-248. Dit werk vormt een aansluiting bij de in 2006 uitgegeven bronnen (zie VLEESCHOUWERS-VAN MELKEBEEK, 2006), die handelde over de tijdsspanne 1439-1450. In dit bundel komen de schepenenjaren 1428-1439 aan bod. De uitgave is op dezelfde manier opgebouwd als de vorige: de bevindingen van het onderzoek, de eigenlijke tekstuitgave van de bronnen, een index op persoons- en plaatsnamen.

Moderne Tijden

4100. CASSIMAN P. & R. CASSIMAN, *Een Beyaert en het Werk der Vlamingen te Parijs* in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009), p. 151-154. De familie Beyaert woonde sinds de 18de eeuw in Baarle. Eén van hen, Livinus Beyaert, was de stichter van het *Werk der Vlamingen* in Parijs. Arbeiders die hun eigen streek geen werk vonden, werden door het *Werk der Vlamingen* naar Frankrijk en Parijs gestuurd om daar seizoensarbeid te verrichten.

4101. DAMBRUYNE J., *Het Gentse huizenonderzoek in macro-economisch en macro-sociaal perspectief (zestiende-achttiende eeuw): een terugblik*, in D'HONDT J. (red.), *Huizenonderzoek & Stadsgeschiedenis. Colloquium Brugge 28 november 2008*, Brugge, 2009, p. 57-74. De bijdrage handelt over socio-economische, demografische, topografische patronen en stedelijke transformaties in het Gentse huizenbezit op basis van geschreven bronnenmateriaal. Geïllustreerd.

4102. DE BIE A. & R. VERMOESEN, *Boeren en hun relaties op het Vlaamse platteland (1750-1800)*, in *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 121, (2008), nr. 4, p. 430-445. Deze bijdrage wil ingaan op de relaties die kleine boeren en vermogende rurale huishoudens met elkaar aangingen en dit in het kader van de tweede helft van de 18de eeuw. Hoe functioneerde de lokale landelijke economie in Binnen-Vlaanderen? In welke mate groeiden beide groepen, in tijden van expanderende markteconomie, uit elkaar of werden ze juist economisch afhankelijk van elkaar. Het zijn de vragen die de auteurs proberen te beantwoorden aan de hand van een micro-onderzoek van de casus Erembodegem.

4103. GROENVELD S., *Het Twaalfjarig Bestand, 1609-1621. De jongelingsjaren van de Republiek der Verenigde Nederlanden*, (*Haags Historisch Museum*), Hilversum, 2009, 152 blz. De auteur beschrijft de achtergronden van het bestand van 1609 en geeft aan waarom men in 1621 terug de wapens opnam. De aandacht gaat vooral uit naar de conflicten tijdens dit twaalfjarige bestand. Geïllustreerd.

4104. GROENVELD S., H.L.P. LEEUWENBERG & H.B. VAN DER WEEL, *Unie-Bestand-Vrede. Drie fundamentele wetten van de Republiek der Verenigde Nederlanden*, Hilversum, 2009, 200 blz. De staat van de zeven verenigde provincies ontstond in een tijd waarin bestuurlijke structuren en regelgeving in heel Europa in ontwikkeling waren. Centraal staat de toelichting van de Unie van Utrecht (1579), het Twaalfjarige Bestand (1609) en de Vrede van Munster (1648). Geïllustreerd.

4105. JANSSENS S., *Elk zegge 't voords. Opsporingsberichten in de Gazette van Gend 1775-1799*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), nr. LXII/1, p. 121-159. Het aanwenden van advertenties als historische bron komt niet zo veel voor. Na duiding van de bronnen en de opbouw van het onderzoek wordt de inhoud zelf ontleed. Bij de reden tot vermissing worden de volgende themata onderscheiden: criminaliteit, krankzinnigheid, huwelijksproblemen. Verder gaat de auteur na wie de adverteerders waren in de *Gazette van Gend*. Met talrijke grafieken en tabellen.

4106. LEYDER D. & F. JOHAN, *Isabella's canten cleedt (1760). Meer dan een banaal huwelijksgeschenk uit Vlaanderen*, in *@rchieflink*, 9 (2009) nr. 2, p. 4-5. De auteurs onderzochten de aanleiding, de financiering en de uitvoering van het naaldkanten kleed dat de Staten van Vlaanderen in 1760 schonken ter gelegenheid van het huwelijk van aartshertog Jozef van Oostenrijk met Isabella van Parma. Daaruit blijkt ook de rol van de Gentse burggraaf Jean Philippe Vilain XIII (1712-1777). Brusselaar Mathias Bedtingher had de leiding van de uitvoering. Brusselse kantwerksters en Gentse begijnen leverden de kanten onderdelen aan die in Parijs, het modecentrum van die tijd, werden geassembleerd. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4107. MADDENS N., *Het Gentse monopolie van het lastbreken*, in *De Leiegouw*, 50, (2008), nr. 2, p. 375-380. Tijdens het Ancien Régime werd het economische leven gehinderd door allerhande voorrechten en monopolies van de stedelijke ambachtsgilden of neringen. Zo maakte het Gentse schippersambacht aanspraak op het lastbreken of verbodemen, wat inhield dat alle koopwaren die per schip door Gent vervoerd werden in Gent overgeladen moesten worden op een schip van een Gentse schipper tegen betaling. Deze maatregel stuitte uiteraard op heel wat verzet waardoor over deze materie talrijke processen gevoerd werden, zowel voor de stedelijke als voor de hogere rechtbanken.

4108. MAES D., *Het resolutieboek van de Bourgoyen 1713-1796*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009), p. 155-205. Transcriptie en omzetting naar hedendaags Nederlands van het resolutieboek van de Bourgoyen. Het boek bevat verslagen of resoluties van zesentwintig vergaderingen van de 'grote gelande' in de Bourgoyen tussen 26 augustus 1713 en 25 mei 1796.

4109. MATTENS D., *Het leen "Roosbroeck"*, in *Heemkundig Nieuws*, (2009), p. 16-18. De eerste vermelding van dit leen is terug te vinden in het archief van het leenhof van de Sint-Baafsabdij en dateert van 1638, de laatste van 1766. De auteur heeft zich beperkt tot de denombrementen van deze periode.

4110. OSSIEUR E., *De leners en de Gentse graanlening van 1586*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 248-268. Overzicht van de leners en de bedragen die zij ter beschikking stelden van de stad naar aanleiding van de graanlening van 1586.

4111. VERGRACHT P., *Over de talrijke opeisingen in de kasselrij Oudenaarde in de jaren 1701-1713*, in *Handelingen van de Geschied- en Ouhedkundige Kring van Oudenaarde, van zijn Kastelnij en van den Lande tuschen Maercke en Ronne*, (2009), nr. XLVI, p. 36-93. Vlaanderen was vaak het strijdtoneel waar naburige landen hun oorlogen uitvochten. Deze oorlogen brachten talrijke lasten mee voor de plaatselijke bevolking. In het artikel gaat de aandacht naar de opeisingen, gedaan naar aanleiding van de vorming van een Zuid-Nederlands leger, met nadruk op de opeisingen in de kasselrij Oudenaarde voor en na de slag bij Oudenaarde.

4112. VERVAET L. *De sociaal-economische organisatie in een Wase plattelandsgemeenschap en de relatie met het landschap: Sinaai in de 17de eeuw*, in *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, (2009), nr. 112, p. 19-105. De studie beoogde om vooral aan de hand van landboeken en boedelbeschrijvingen te achterhalen hoe het sociale agrosysteem in Sinaai voor de 17de eeuw kon worden gereconstrueerd. Essentieel in de benadering van de sociaal-economische aspecten zijn de eigendomsverhoudingen en de bedrijfsstructuur binnen het dorp, de bedrijfsvoering en de inkomensstrategieën van de landbouwbedrijven. Voorts onderzocht de auteur hoe de

sociale organisatie terug te vinden was in de occupatie van het cultuurareaal. De Baudeloo-abdij was een belangrijke eigenaar in Sinaai. Ondersteund met talrijke grafieken. Met verwijzingen naar Gent.

4113. VOS B., *Huizen van ontucht: het bordeel in Gent in de Nieuwe Tijd*, in *Van Mensen en Dingen*, VI, (2008), nr. 1/2, p. 3-20. Een kijk op bordelen en bordeelhouders in het Gent aan het einde van de 18de eeuw, gebaseerd op de processtukken van de Gentse schepenbank uit de periode 1775-1795.

Hedendaagse tijd

4114. ANNEMANS F., *Beestig Gent. Culturele en wetenschappelijke aspecten van de Gentse dierentuin*, in *@rchieflink*, 8, (2008), nr. 4, p. 1-3. Gebaseerd op een eindverhandeling waarin nagegaan wordt wat de wetenschappelijke doelstellingen waren van de zoo.

4115. ANTHEUNIS G., *Sint-Denijs-Westrem, Kortrijksesteenweg 1086: een Kompensierscheibe*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 3)*, Gent, 2009, p. 174-177. Bouwwerken brachten de sporen aan het licht van een *Kompensierscheibe* uit de Tweede Wereldoorlog, waarmee vliegtuigen werden afgesteld. Geïllustreerd.

4116. ANTHEUNIS G., C. DE DECKER & P. DHANENS, *Een eeuw luchtvaart boven Gent. Deel 2. 1940-1945*, Erembodegem, 2009, 224 blz. Deze publicatie vormt het resultaat van archiefmateriaal dat in de loop van de jaren werd verzameld, vooral met betrekking tot de geallieerde aanvallen op het spoorwegknooppunt van Merelbeke. Ook de rol van het vliegveld van Sint-Denijs-Westrem wordt op een nieuwe manier behandeld. In dit tweede deel wordt het lucht oorloggebeuren in en boven Groot-Gent in kaart gebracht. Geïllustreerd.

4117. BEYEN M., L. ROMBOUTS & S. VOS (eds), *De beiaard. Een politieke geschiedenis*, (University Press), Leuven, 2009, 254 p. Verscheidene auteurs belichten de betekenis van beiaardmuziek in de steden van de Lage Landen. In het bundel wordt verduidelijkt dat het om meer dan muziek gaat, maar ook over politieke stellingen, maatschappelijke tegenstellingen, burgerlijk-liberale waarden en katholicisme. Geïllustreerd.

4118. BOONE M. & P. UYTENHOVE, *Mijn Gent. Interview met Frank Beke, burgemeester van Gent (1995-2006)*, in *Stadsgeschiedenis*, 3, (2008), nr. 2, p. 226-240. De publicatie van het boek *Frank Beke. Mijn Gent* (I. RENSON, 2006) vormde het uitgangspunt van een interview met Frank Beke (°1946), burgemeester van Gent van 1996 tot 2006, dat op 19 september 2007 plaats

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

vond en waarvan de neerslag in deze bijdrage wordt weergegeven. In het gesprek kwam de politieke loopbaan aan bod, maar worden ook het wezen van een stad, de lectuur van de stad, stadsprojecten, ruimtelijke ontwikkeling, wonen, mensen, toerisme en cultuur toegelicht. Geïllustreerd.

4119. BOSSAERT S., *Landbouwstokerijen en alcoholisme in Zuid-Oost-Vlaanderen*, in *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, (2009), nr. XIV, p. 35-72. Diverse publicaties tonen aan dat Oost-Vlaanderen het centrum was van de Belgische jeneverproductie. Het onderzoek situeert zich daarom in de regio Zuid-Oost-Vlaanderen en voor de periode 1840-1920. De auteur baseerde zijn studie op bronnen zoals patentbelastingen, kadastrale bronnen, hinderwetgeving en adresboeken. De invloed van alcohol op het dagelijkse leven werd onderzocht aan de hand van krantenartikels.

4120. BRUYNEEL E., *De Hoge Gezondheidsraad (1849-2009). Schakel tussen wetenschap en volksgezondheid*, Leuven, 2009, 230 blz. Dit boek handelt niet alleen over het ontstaan, de geschiedenis en de werking van de Hoge Gezondheidsraad, maar ook over de invloed van de adviezen van de raad op het gezondheidsbeleid en de sociale wetgeving in België.

4121. CARLIER J., *Emilie Claeys (1855- 1943), een adepte van August Bebel's 'vrije huwelijk'?. Een 'grote' oefening in historische kritiek: het persoonlijke en het politieke in een socialistisch-feministische strijd aan het einde van de 19de eeuw*, in *Brood en Rozen*, (2008), nr. 3, p. 5-25. Systematische analyse van Claeys' gedachtegoed en van de actiepunten van de organisaties waarin zij actief was. Verder wordt nagegaan wat het verband was tussen het privéleven van deze alleenstaande moeder uit de arbeidersklasse en haar feministisch-socialistische ideologie, met inbegrip van haar ideeën omtrent het huwelijk. De auteur focust ook op het vermeende gebrek aan feministisch engagement van de BWP, waarin toch een aantal aanhangers te vinden waren van Bebel's theorieën over de vrouw en het huwelijk. Tenslotte wordt het schandaal geïdentificeerd rond haar vermeende medeplichtigheid aan overspel.

4122. CHRISTIAENS K., *Een verdedigingslinie van de revolutie. Nicaraguacomités in België en politieke solidariteit in een transnationaal netwerk (1977-1990)*, in *Brood en Rozen*, (2009), nr. 4, p. 29-49. Nicaragua kwam op het einde van de jaren 1970 na de val van de Somozadictatuur en de daaropvolgende machtsovername door het Sandinistische Front in de belangstelling. Ook in België manifesteerde er zich een sterke solidariteit. Aan de hand van uitgebreid archiefonderzoek en talrijke interviews verkaart de auteur het opmerkelijke ontstaan van de solidariteitscomité's. Voorts belicht hij hun werking en evolutie tot 1990. Hij gaat na wat het belang was van deze comités en hoe zij zich positioneerden in de toenmalige derdewereldbeweging. Ook aandacht voor Gent.

4123. COMPAGNE K.P., K.F.E. HENDRIKS, K.F.E. VERAGHTERT & B.E.M. WIDDERSHOVEN, *Two centuries of solidarity. German, Belgian and Dutch social health Insurance 1770-2008*, Amsterdam, 2009, 393 blz. In deze studie wordt de ontwikkeling van de Duitse en Belgische ziekenfondsen en ziektekostenverzekering getoetst aan de ontwikkeling in Nederland. De ontwikkelingsdynamiek van het ziekenfondswezen wordt bestudeerd met aandacht voor de veranderingen en de duurzaamheid van de institutionele kenmerken van het ziekenfondswezen. Andere vragen hebben betrekking op de relaties tussen de ziekenfondsen en andere belangengroepen: op de complexe en niet altijd soepele wisselwerking tussen de ziekenfondsen en andere groepen zoals artsen, werkgevers, vakbonden en politieke partijen. Met aandacht voor de koplopersrol van Gent.

4124. DEBAENST B., "*Par défaut de précaution ou de prévoyance...*". *De waarde van strafrecht dossiers inzake arbeidsongevallen voor het historisch onderzoek*, in *Brood en Rozen*, (2009), nr. 1, p. 29-42. Aan de hand van een casus wordt de historische waarde van straf dossiers inzake arbeidsongevallen toegelicht. Deze bronnen kunnen worden gebruikt om talrijke aspecten van het maatschappelijke leven in het verleden te ontdekken, onder andere de situatie in de nijverheid van de late 19de eeuw. In tegenstelling tot de situatie in Wallonië is de auteur eerder teleurgesteld over de omvang van het archief met betrekking tot deze straf dossiers in Vlaanderen.

4125. DE CRAENE T., *Terechtgesteld. Duitse executies in Oost- en West-Vlaanderen 1941-1944*, Erembodegem, 2009, 205 blz. Bij nader inzicht bleek dat heel wat vragen over de Gentse executie oorden uit de Tweede Wereldoorlog onopgelost waren gebleven. Via deze publicatie beschikt men voor het eerst over een quasi volledig beeld van de in totaal 96 executies die door de *Oberfeldkommandant* werden bevolen. De Craene vestigt daarmee de aandacht op een groep die wat weggedeedsterd is in de Vlaamse collectieve herinnering. In een eerste deel worden de terechtstellingen gesitueerd in tijd en ruimte. Vervolgens worden de biografische gegevens van de slachtoffers opgegeven en tenslotte verschuift de focus naar de naoorlogse geschiedenis. Geïllustreerd.

4126. DEDOBBELEER W., *De laatste weken van de Grote Oorlog en de rol van Edward Anseele*, in *Gandavum*, 14, (2008), nr. 1, p. 30-38. Fragment uit zijn scriptie *De Grote Oorlog bekeken door een pince-nez. Edward Anseele, het socialisme en de bezetting van Gent*, waarin de rol van Edward Anseele wordt bestudeerd bij het behouden van de rust en orde in Gent, terwijl net buiten de stad werd gevochten tegen de Duitsers.

4127. DE GOIGNIES G., *200 jaar aannemers van schrijn- en timmerwerken van Gent. Jubileumboek*, Gent, 2009, 66 blz. Vertrekend vanuit de huidige vereniging, de *Confederatie Bouw*, klimt de auteur op in de tijd en biedt hij een terugblik op tweehonderd jaar activiteit: wat doet de vereniging, welke rol vervult ze en bij welke initiatieven was ze betrokken. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4128. DE SMAELE H., *Rechts Vlaanderen. Religie en Stemgedrag in negentiende-eeuws België*, Leuven, 2009, 479 blz. Over de verflechting tussen de katholieke religie en de rechtse politiek, die complexer is dan doorgaans wordt aangenomen en bovendien een Vlaams fenomeen is. Het huidige rechtse Vlaanderen is echter niet meer dat van de 19de eeuw. De auteur hoopt dat de historische studie naar het stemgedrag in het verleden ook betekenis kan hebben voor de interpretatie van het actuele kiesgedrag. Geïllustreerd.

4129. DE WILDE S. & F. VERLEDEN, *Ambtenaren in dienst van de vijand. De bestraffing van het activisme in de Belgische rijksadministratie (1918-1921)*, in *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 124, (2009), nr. 1, p. 30-56. De repressie van het activisme na afloop van de Eerste Wereldoorlog was niet enkel van strafrechtelijke aard, maar er volgde ook een politieke zuivering binnen het Belgische ambtenarenkorps. De auteurs onderzoeken in dit artikel het verloop van deze administratieve zuivering.

4130. DHAENE S. & G. VANDERHAEGEN (dir.), *Notities bij het kijken, (Huis van Alijn)*, Gent, 2009, 64 blz. Drie filmmakers, zes schrijvers en een grafisch ontwerper hebben zich in vervoering laten brengen door honderden minuten familiale filmbeelden die tussen 1930 en 1980 werden gemaakt. Via een project rond levend beeld lanceerde het Huis van Alijn een oproep, verzamelde, verwerkte, zorgde voor conservering en publiekstoepassingen. De filmmakers koppelden beelden aan elkaar en creëerden een nieuw verhaal. *Schimmen uit de jaren '50* van J. VANDEVELDE kreeg notities van G. DAEM en B. DEWULF. Bij *C'est la vie* van L. DE BRAUWER zorgden G. DENDOOVEN en E. MORTIER voor tekst. Bij *Zoete Zeventig* van K. BALCI schreven C. VEKEMAN en A. VERBEKE een tekst. Rijk geïllustreerd en met CD-rom.

4131. FINDLING J.E., & K. D. PELLE, *Encyclopedia of World's Fairs and Expositions*, Jefferson, North Carolina-London, 2008, 474 blz. Een overzicht van de wereldtentoonstellingen, met de bedoeling de grootteorde van deze evenementen te vergelijken. Het overzicht wil de historische wortels van een wereldtentoonstelling doorgronden. Daarnaast is er aandacht voor de tijdsgeest, de innovaties en de specifieke visies. Een rubriek is gewijd aan de Wereldtentoonstelling van Gent in 1913. Geïllustreerd.

4132. FRAEYMAN N., *UZ 50, 50 jaar UZ Gent*, Gent, 2009, 175 blz. Jubileumboek uitgegeven bij de gelegenheid van het vijftigjarige bestaan van het Gentse universitaire ziekenhuis dat een officiële start kende in 1959. In een eerste deel wordt de rijke geschiedenis van de ziekenverpleging gedocumenteerd, van de 13de eeuw tot vandaag. In een tweede deel wordt de evolutie van het onderwijs aan de Faculteit Geneeskunde en Gezondheidswetenschappen belicht. En tenslotte geven een aantal sleutelfiguren uit het heden en het verleden hun visie op de turbulente geschiedenis van het ziekenhuis. Geïllustreerd.

4133. GOOSSENS P. & L. MEIRESONNE, *Vlaanderen Niemandland 1914. Van gendarmen, vrijwilligers en burgerwachten tijdens de eerste oorlogsmaanden*, Leuven, 2009, 403 blz. De auteurs proberen de leemte te vullen in de geschiedschrijving rond de Eerste Wereldoorlog in onze contreien. Er was immers tot op heden weinig bekend over de guerillaoorlog tussen de Duitse Ulanen (verkenners) en de gewapende burgerwacht. Wanneer de Duitse troepen vanuit Brussel richting Parijs trokken door het land van Dendermonde, werd in deze regio hevig gevochten om steden als Aalst en Dendermonde. Het is een 'vergeten' oorlog die zeer veel leed berokkende onder de burgerbevolking. Geïllustreerd.

4134. KEYMEULEN S., *Henri Pirenne en Mahonet et Charlemagne, genese en wedervaren van een historische hypothese. Een kleine tentoonstelling*, (Universiteit Gent), Gent, 2009, 38 blz. De tentoonstelling en de website kwamen tot stand in het kader van het Pirenne-jaar dat de Universiteit Gent en de Université Libre de Bruxelles in het academiejaar 2008-2009 hebben uitgewerkt. De brochure traceert bondig het leven en de betekenis van historicus Henri Pirenne (1862-1935) en belicht de themata die werden voorgesteld: het eerste oeuvre als historicus, de schok van de Eerste Wereldoorlog, historicus 'des vaderlands', de studie en de uitgave van *Mahomet Charlemagne*, het spirituele testament van Pirenne, evolutie van de Pirenne-these vanaf 1939. De brochure sluit af met een overzichtslijst van de tentoongestelde werken. Geïllustreerd.

4135. LABBEKE L., V. POELS & R. WOLF (red.), *Bezielde zorg. Verpleging door katholieke religieuzen in Nederland en Vlaanderen (19de-20ste eeuw)*, (Uitgeverij Verloren), Hilversum, 2008, 192 blz. Onder de titel tussen traditie en moderniteit behandelt J. DE MAEYER de vrouwelijke religieuzen in de gezondheidszorg voor België in de 19de en de 20ste eeuw. De bijdrage maakt deel uit van een meer omvattend werk met opstellen rond dit thema, voornamelijk met een Nederlandse invalshoek. Geïllustreerd.

4136. MERTENS M., *Een liberale zuil in Gent? Aspecten van het Gentse (georganiseerde) liberalisme tijdens het interbellum*, (Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, nr. XXXII), Gent, 2008, 146 blz. Het verenigingsleven verdient aandacht omwille van zijn historische belang voor de Belgische samenleving. Die maatschappelijke rol kwam zeker tot uiting in de sociale bewegingen. Het interbellum was een scharnierperiode, aangegeven door de invoering van het algemeen enkelvoudig stemrecht. Tal van organisaties boden ook een antwoord op het fenomeen vrije tijd. Terwijl de voorbeelden uit katholieke en socialistische hoek al heel wat bekendheid kregen, was het liberale verenigingsleven nog minder bestudeerd. Dit werk vormt de neerslag van een licentiaatsverhandeling die het georganiseerde liberale verenigingsleven in de periode tussen de twee wereldoorlogen tot onderwerp had. Met diverse bijlagen, onder meer overzichten van verenigingen, evenals met een index op de namen van personen en verenigingen. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4137. MORTIER S & C. DE DECKER, *Luchtvaartarcheologie versus archeologische erfgoedzorg in Vlaanderen*, in *Monumenten, landschappen & archeologie*, 28 (2009), nr. 6, p. 4-25. De bijdrage schetst de gedrevenheid en activiteiten van een groep amateur-archeologen, historici en luchtvaartfanaten die onder meer onderzoek verrichten naar de materiële getuigen van de luchtvaart uit de eerste helft van de 20ste eeuw. Tot deze activiteiten behoren het lokaliseren en inventariseren van *crash sites* of plaatsen waar vooral in de Tweede Wereldoorlog vliegtuigen zijn neergestort. De schatgraverij die soms gepaard ging bij het zoeken naar materiële resten leidt naar een conflictzone met de professionele en wettelijk ondersteunde archeologische patrimoniumzorg. Het overzicht dat in de bijdrage wordt gegeven en ondersteund wordt met concrete voorbeelden, eindigt met een voorstel van een protocol voor luchtvaartarcheologie in Vlaanderen en een aangepaste beheersvisie. Geïllustreerd.

4138. *Museumjournaal*, 4, (2009), nr. 6, 20 blz. Dit berichtenblad, een uitgave van het Huis van Alijn vzw en de Vrienden van het Huis van Alijn vzw, geeft een overzicht rond de activiteiten over het leven van elke dag in de periode 1880-1990, zoals het Huis van Alijn dit al een decennium lang vernieuwend opvat. Geïllustreerd.

4139. MUSSCHOOT D., *Sint-Pietersinstituut Gent 1908-2008*, Gent, 2008, 109 blz. Geschiedenis van het Sint-Pietersinstituut bij de gelegenheid van het honderdjarige bestaan van de instelling: de beginjaren, de twee wereldoorlogen, schoolreizen, het internaat, tucht, mannelijke leerkrachten, alle grote en kleine momenten van het schoolbestaan worden in kaart gebracht. Geïllustreerd.

4141. PEETERS J., *Het openbaar vervoer in België 1945-1960. Beleid en realiteit*, Mons, 2009, 287 blz. De auteur probeert na te gaan wat het naoorlogse beleid is geweest op het vlak van openbaar vervoer, wat de tijdgeest was zowel bij het publiek als bij de politici, hoe het aanbod evolueerde, het comfort, de tarieven, de lijnen, de stations en het materieel. Geïllustreerd.

4142. PEIREN L., '*Coupe Syndicale*': een syndicale geschiedenis van de Belgische haarkappers, in *Brood en Rozen*, (2008), nr. 4, p. 37-47. Artikel verschenen bij de honderdjarige verjaardag van de Algemene Centrale van het ABVV. Een eeuw geleden werd de *Centrale Vereeniging der Bouwwerkers van België* opgericht. Zoals de naam laat vermoeden groepeerde de Algemene Centrale meer dan enkel arbeiders. De auteur koos ervoor een beeld te schetsen van de groep van de haarkappers en te kijken wat de sociaal-economische positie was op het einde van de 19de eeuw, zoals de positie op de werkvloer, de arbeidsomstandigheden en het loon.

4143. RONSSE S., *De consumptierevolutie in het achttiende en vroeg-negeniende-eeuwse Gentse advertentiewezen*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), nr. LXII/1, p. 161-179. Naar het voorbeeld van een onderzoek voor het 18de-eeuwse Engeland ging de auteur twee aspecten na. Allereerst analyseerde hij de ontwikkeling van advertenties in de *Gazette van Gent* en vervolgens probeerde hij vast te stellen wat ze vertellen over ontwikkelingen op het vlak van consumptie. Met tabellen en grafieken onderbouwd.

4144. THYSSENS J., *Deftig vermaak, ijdel vertier. Stedelijkheid en burgerlijke ontspanning in het 19de- eeuwse Gent*, Gent, 2009, 128 blz. Publicatie bij de gelijknamige tentoonstelling in het kader van de 'Bijdragen van het Museum van de Sociale Strijd', een reeks onderzoeksprojecten rond de sociale emancipatiebewegingen in Vlaanderen vanaf 1830. Geïllustreerd.

4145. TOLLEBEEK J., *Pirenne en Fredericq. Over historiografische ambities omstreeks 1900*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), LXII/2, p. 327-347. Meer dan vier decennia hebben Henri Pirenne en Paul Fredericq elkaar goed gekend. Toch kwamen zij niet openlijk tot intellectuele en politieke discussies, waardoor hun relatie in biografische overzichten weinig aandacht kreeg. Beiden verpersoonlijken echter nieuwe historiografische ambities die omstreeks 1900 opgeld maakten en die in deze bijdrage verder worden uitgediept. Uitgangspunt is het niet-gepubliceerde dagboek van Fredericq, *Aantekeningen over mijn leven*, uit de Gentse Universiteitsbibliotheek.

4146. TOLLET A., *Samen aan tafel. 100 jaar ABVV Horval*, Gent, 2008, 207 blz. De voedingscentrale van het ABVV, kortweg HORVAL, is honderd jaar oud. Opgericht als een krachtenbundeling van de federaties van bakkersgasten, chocoladebewaterkers en suikerbakkers, werd deze landelijke federatie even later ook verwoegd door de 'garçons' en het hotelpersoneel. Het is een vakbond die zijn wortels heeft in de mutualistische en coöperatieve beweging. In aparte hoofdstukken worden oude verhalen verteld over chocolade, over brood en over de coöperatieve bakkerijen, over het hotelpersoneel en over de hotelcentrale. Ook de periode van de tweede Wereldoorlog, van de Koningskwesie en de recente geschiedenis van de Voedingscentrale passeren de revue. Geïllustreerd.

4147. VAN DAMME E. & Y. T'SJOEN, *'Zijde bij de Hitlerjugend nie meer dan?' 'Vooruit' en 'Pierken de Spiegelleire' op het breukvlak van twee discourses: van socialisme naar nationaalsocialisme (1931-1944)*, in *Brood & Rozen*, (2009), nr. 2, p. 41-53. In de krant Vooruit werd wekelijks een *Brief van Pierken* gepubliceerd. In deze bijdrage worden de *Brieven van Pierken* voor de periode 1931-1939 en 1940-1944 bestudeerd. Na de situering van deze brieven in hun historische en internationale context, wordt een discoursanalytische studie van de brieven gemaakt.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4148. VANDEN BAVIERE P., *Aan de wieg van de (Koninklijke) Oudheidkundige Kring van het Land van Waas: Henry Raepsaet (1816-1871): een biografie*, in *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, (2008), nr. 111, p. 19-108. Henry Raepsaet uit Oudenaarde, maar vooral bekend als vrederechter en cultureel mecenas in Lokeren, onderhield banden met tal van intellectuele gelijkstemden in Gent. Via de biografische analyse gaat de auteur in op een aantal aspecten van de burgerlijke mentaliteit in Gent in het tweede kwart van de 19de eeuw. Met een overzicht van de geconsulteerde bronnen als bijlage.

4149. VAN DEN EECKHOUT P., *Gestrand in Gent. Of hoe zich te ontdoen van een dure Engelse meesterknecht*, in *Brood en Rozen*, (2009), nr. 1, p. 15-27. Aan de hand van een casus waarin een meesterknecht zijn werkgever dagvaardt voor de werkrechtensraad wegens vroegtijdig ontslag door de werkgever, worden de mogelijkheden van het archief van deze werkrechtensraden toegelicht. De studie van dit archief levert gegevens op over zowel de functie en organisatie van de werkrechtensraden, als over de rol van de meesterknecht en de organisatie van het werk in een bedrijf aan het einde van de 19de eeuw.

4150. VAN DEN EECKHOUT P., *De lokale armenzorgarchieven en wat zij de historicus te bieden hebben (1796-1925)*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 5, p. 453-461. In essentie worden hier de Burelen van Weldadigheid en de Burgerlijke Godshuizen in aanmerking genomen waarbij de auteur nagaat welke documenten men over deze instellingen kan terugvinden in de archieven van de OCMW's en in de gemeentearchieven. De meeste bronnen zijn documenten die door de instellingen werden gegenereerd. Veel minder prominent aanwezig zijn die documenten door de armen zelf werden geproduceerd.

4151. VAN DE PUTTE F., *Leven in Merelbeke 1930-1944. De jaren dertig - oorlog en bezetting - de bombardementen - de nasleep*, Merelbeke, 2009, 208 blz. Om beter de evenementen tijdens de Tweede Wereldoorlog te begrijpen gaat de auteur op zoek naar het Merelbeke van de jaren 1930, en probeert hij te achterhalen wie de inwoners waren, wat zij deden, hoe ze leefden. Gebaseerd op oude kranten, boeken, archiefbronnen en getuigenissen. Geïllustreerd.

4152. VAN DER FRAENEN J., *Voor den kop geschoten. Executies van Belgische spionnen door de Duitse bezetter*, Roeselare, 2009, 480 blz. Over de Grote Oorlog, gezien als een kruistocht tegen de Duitse barbaarsheid. Het is tegen die achtergrond dat het burgerverzet van de Eerste Wereldoorlog wordt ontleed. Het smokkelen van brieven naar het Belgische front, de verzetspers, het over de grens smokkelen van gestrande geallieerde soldaten, het bijeenprokkelen van informatie over de Duitse legers: allemaal oorlogsinspanningen geleverd door een grotendeels ongewapend verzet (in tegenstelling tot de Tweede Wereldoorlog). De oorlog, die ontaardde in een meedogenloze stellingenoorlog, plaatste de Duitsers voor de moeilijke opgave het bezette gebied

te besturen. Vermits het gros van de plaatselijke bevolking niet happig was met de bezetter mee te werken, waaide algauw een terreurwind door België, waarbij elke vorm van weerspanningheid werd bestraft, ook met de doodstraf. Meer dan driehonderd Belgen, Fransen en Britten werden terechtgesteld, in Gent en de andere provinciehoofdsteden van het land. Dit boek gaat over deze burgers die 'wegens diensten aan het vaderland' werden geëxecuteerd. Geïllustreerd.

4153. VANDERSTEENE L., *De geschiedenis van de Rechtsfaculteit van de Universiteit Gent. Van haar ontstaan tot aan de Tweede Wereldoorlog (1817-1940)*, (*Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, nr. XXXIII), Gent, 2009, 253 blz. De verhandeling bespreekt het juridische onderwijs aan de Universiteit Gent vanaf het begin van de 19de eeuw. In dit historische overzicht besteedt de auteur aandacht aan de relaties van de faculteit rechten met de samenleving, met (inter)nationale en stedelijke context evenals met de gebeurtenissen en processen die ermee verband hielden, met staats- en natievorming, ten aanzien van de Belgische onafhankelijkheid, confessionele en sociale polarisatie, democratisering, de Eerste Wereldoorlog, vernederlandsing, vrouwenemancipatie, maatschappelijke diversificatie en specialisering, andere instellingen zoals de kerk, andere universiteiten, het gerecht en de rechtswereld. Ook gaat de aandacht uit naar de faculteit zelf: de opleiding, de docenten en de studenten. Het overzicht is chronologisch opgebouwd. Bij de indeling in hoofdstukken vormden de belangrijkste (wettelijke) hervormingen van het universitaire onderwijs en van de opleiding in de rechten, de breuklijnen. Geïllustreerd.

4154. VANDE WINKEL R. & D. BILTEREYST, *Filmen voor Vlaanderen. Vlaamse beweging, propaganda en film*, (*Bijdragen van de Vlaamse Sociale Strijd*, nr. 23), Antwerpen, 2008, 220 blz. Deze publicatie kadert in een reeks, een initiatief van de provincie Oost-Vlaanderen, en plaatst de cinematografische productie van Clemens De Landtsheer, secretaris van het IJzerbedevaartcomité, in een historisch perspectief. De Landtheer en zijn bedrijf Flandria Film maakten tientallen films voor en over Vlaanderen. Vooral de politieke films zijn een unieke bron over de Vlaamse beweging en het Vlaams-nationalisme. Verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

4155. VERHOEVEN P., *Docks & Dockers. 1900-1970. De Belgische zeehavens*, s.l., [2008]. In tekst en dvd's probeert de auteur een antwoord te bieden op de vraag hoe mensen in de loop van de tijd getracht hebben hun tijd te documenteren, hem vast te leggen voor het nageslacht. De eerste beelden gaan terug tot 1897. Ze tonen duidelijk hoe de havens grote technologische ontwikkelingen hebben doorstaan en de perfecte spiegel vormen voor de geschiedenis van de samenleving in dezelfde periode. De films op de dvd komen bijna allemaal uit het Koninklijke Filmarchief. De film over de Gentse haven komt uit het Stadsarchief Gent. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4156. VIAENE V., D. VAN REYBROUCK & B. CEUPPENS (eds), *Congo in België. Koloniale cultuur in de metropool*, (University Press), Leuven, 2007, 352 blz. Deze bundel waaraan meerdere auteurs meewerkten, belicht de invloed van de kolonie op de Belgische cultuur en samenleving. Politiek, media, kunsten, missieverhalen en speelfilm, samenstelling van gezinnen en herinneringen van gewone mensen aan de voormalige kolonie, behoren tot de behandelde themata.

4157. WEBER D., 'Le souci du pittoresque'. *Wielertoerisme en de bescherming van het landschap, 1895-1914*, in *Brood en Rozen*, (2009), nr. 3, p. 55-81. In deze bijdrage komen een drietal grote items naar voren: de komst van de fiets en de geboorte van de 19de-eeuwse fietsersbeweging, de culturele wortels van deze beweging, de strijd tussen twee rivaliserende fietsersorganisaties en tenslotte de brug naar een bredere culturele beweging in de toenmalige samenleving van burgers die ijverden voor de bescherming van pittoreske landschappen, een verre voorloper van de ecologische beweging.

Industriële archeologie

4158. ANTOINE F. & T. LEMOINE, *Het belang van dossiers van geleden oorlogsschade voor de studie van ons industrieel erfgoed*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 108, p. 40-47. Met betrekking tot het industriële patrimonium bevatten de archiefdossiers oorlogsschade inlichtingen over gebouwen en infrastructuur maar ook over de aanwezigheid of de opslag van producten die giftig of gevaarlijk waren. De bijdrage geeft een toelichting over het ontstaan en de vorming van dossiers 'Oorlogsschade'. Voorts gaat het algemeen over de inhoud. Met verwijzing naar Gent en Wondelgem. Geïllustreerd.

4159. DE HERDT R., *Bedrijvig Gent. Gent op geporseleinde kaarten*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 107, p. 36-37. Beknopt overzicht ter gelegenheid van een gelijknamige tentoonstelling die van 12 juni tot 18 oktober 2009 in het M.I.A.T. was opgebouwd. Geïllustreerd.

4160. DE HERDT R., *Bedrijvig Gent. Gent op geporseleinde kaarten*, Gent, 2009, 288 blz. Catalogus bij de gelijknamige tentoonstelling over de geporseleinde kaarten in het bezit van het MIAT. Er wordt informatie verschaft over het productieprocédé van de geporseleinde kaart, over het stadsbeeld in die periode (1840-1875), over het gebruik ervan, over de iconografie en over de verschillende bedrijfstakingen die figureren op deze reclamekaarten. Geïllustreerd.

4161. DE HERDT R. (red.), *Armand Heins. Etser, lithograaf en de drukker. De technische wereld van een kunstenaar*, Gent, 2009, 270 blz. Naar aanleiding van een tentoonstelling die op 21 november 2009 opende in het Gentse Museum voor Industriële Archeologie en Textiel, werd een overzichtswerk uitge-

geven rond het veelzijdige personage Armand Heins. Met de medewerking van verschillende auteurs (A. DE SEYNE, E. LEVIS, M.C. LALEMAN, L. DAE-NENS & F. HUYGENS) werden onder meer de bijdragen van Armand Heins als kunstenaar, oudheidkundige en initiator van het *Musée de Modèles* en de *Bibliothèque speciale d'art décoratif* (1904-1931) toegelicht. De klemtoon ligt echter op zijn werk als etser, lithograaf, tekenaar en aquarellist. Geïllustreerd.

4162. DE MEYER B., *Bibliografie Industriële Archeologie & Industrieel Erfgoed in België 18*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 108, p. 1-24. Selectief bibliografisch overzicht over de periode van juli 2008 tot en met juli 2009. Met register op auteursnaam.

4163. DE MEYER B., *Selectieve Bibliografie Industriële Archeologie en Industrieel Erfgoed in België-Deel 17*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 25, (2008), nr. 104, afzonderlijk katern, 24 blz. Met talrijke verwijzingen naar Gent of onderwerpen die ook voor Gent belangrijk zijn.

4164. DE PAEYE K., *De Gentse katoennijverheid op de internationale katoenmarkt in de 19de eeuw*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 108, p. 2-31. Toen in de tweede helft van de 18de eeuw de industriële revolutie in Groot-Brittannië op gang kwam, was dit het snelst merkbaar in de textielnijverheid. Het Engelse succes waaide over naar het vasteland. Gent slaagde er snel in om de textielindustrie te mechaniseren en werd zo de eerste continentale stad met een bloeiende katoennijverheid, ook Manchester van het vasteland genoemd. Een aantal vragen lagen aan de basis van het onderzoek waarvan dit artikel de resultaten beknopt weergeeft. Zo werd onderzocht waar het katoen vandaan kwam en waar het naartoe ging. Welke betekenis speelde overheid versus private sector? Hoe slaagde Gent erin om te overleven ten opzichte van andere concurrentiële steden in West-Europa? Hoe kan de internationale positie van Gent worden geëvalueerd. De analyses zijn chronologisch geordend en behandelen respectief de Franse, Hollandse en Belgische periodes. In de laatste hoofdstukken worden de overgang naar de markteconomie in 1850 en de periode van de Amerikaanse burgeroorlog (1860-1869) toegelicht. De bijdrage wordt onderbouwd met grafieken, tabellen en kaarten van K. WAEGEMAN. Ook rijk geïllustreerd.

4165. DE PORRE A., *Nieuw materiaal over beluiken in het Stadsarchief*, in *@rchieflink*, 9, (2009), nr. 4, p. 4-6. Beknopt overzicht van archief dat vanuit het MIAT naar het Stadsarchief in De Zwarte Doos werd overgebracht en dat vooral betrekking heeft op 19de-eeuwse beluiken.

4166. DESEIJN G., *Gent. Een stad ooit onder de rook van schoorstenen. Een parcours langs overgebleven fabrieksschoorstenen*, in *Interbellum*, 29, (2009), nr. 3, p. 9-15.

4167. DESIMPELAERE N., *De fabriek Desmet-Guequier en een conciërgereelaas uit de jaren 1940-1950*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26,

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

(2009), nr. 107, p. 42-47. Van uit de geschiedenis van het bedrijfspand waar het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel is gevestigd, wordt de overgang gemaakt naar de conciërges, in het bijzonder Louise De Buck (1904-1958) en haar familie die voor het UCO-bedrijf van de Oude Vest werkten. Een mondelinge getuigenis vormt de basis voor dit stukje menselijke fabrieksgeschiedenis. Geïllustreerd.

4168. DESIMPELAERE N., *Een stukje geschiedenis in woord en beeld*, in *Tijdschrift voor Industriële Archeologie*, 26, (2009), nr. 106, p. 40-48. In 1907 richtte Ernest De Porre een katoenweverij op aan de Jules de Saint-Genoisstraat in Gentbrugge. Het bedrijf groeide uit tot een groot textielcomplex en genoot onder meer bekendheid door de productie van flanelen lakens, beddengoed en soepele katoenen weefsels. In 1980 ging het bedrijf in falen en startte de teloorgang van het industriële patrimonium. De bijdrage is onder meer uitgewerkt aan de hand van mondelinge getuigenissen van een voormalig werknemer. In 2000 werd een renovatieproject, met integratie van enkele fabrieks-onderdelen, opgemaakt, maar dat wacht nog op uitvoering. Geïllustreerd.

4169. DESIMPELAERE N., L. DENYS & I. AHMED, *De (stam)boom in! De invloed van de industriële revolutie op de eigen familiegeschiedenis*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 25, (2008), nr. 104, p. 40-47. Voorstelling van een bekroond werk voor de EUSTORY geschiedeniswedstrijd die in België georganiseerd werd door het Belvuemuseum in Brussel. Aan de hand van de eigen familiegeschiedenis en via interviews onderstreept het onderzoek de grote veranderingen inzake woning, voeding, kledij en consumptiegoederen. Geïllustreerd.

4170. D'HONDT M., *Het verhaal van de Louisiana, (Uni-look)*, 2009, 169 blz. Romanverhaal gebaseerd op een Gentse arbeidersfamilie uit de tweede helft van de 19de eeuw.

4171. GOEMINNE L., *Vergunningen voor molens in Oost-Vlaanderen, 1830-1870*, in *Molenecho's*, 37, (2009), nr. 1, p. 27-32. Overzicht van de vergunningen die werden verleend door de Bestendige Deputatie in de periode 1830-1870 voor het bouwen van een molen in Oost-Vlaanderen. De vergunningen worden geklasseerd per jaar, op gemeentenaam en per molensoort en molenfunctie.

4172. GOUBLOMME A., *Maalderij Capiteyn, een verhaal van een plek die de zinnen streelt*, in *Vlaamse Molens*, 3, 2009, nr. 2, p. 4-10. Geschiedenis van de plek waar zich de oude specerijen- en kruidenmaalderij Capiteyn bevindt (Halvemaanstraat in Gent), vanaf het midden van de 16de eeuw.

4173. GOUDET-HEMELAER L., *De firma Bolle*, in *@rchieflink*, 9 (2009), nr. 2, p. 6-7. Beknopte geschiedenis van het hoedenmakersbedrijf Bolle dat in 1915 werd opgericht en vooral met de tweede vestiging aan de Onderstraat – thans onderdeel van het Hof van Ryhove – bekendheid genoot. De bewaar-

de archiefdocumenten geven een inzicht in de organisatie van het bedrijf, de producten, de internationale uitstraling en de betrokken familieleden. Geïllustreerd.

4174. HANSON M., *Brouwers en brouwerij van 1824 tot 1918 aan Apostelhuizen/Koepoortkaai in Gent voor de komst van brouwerij Meiresonne*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 106, p. 12-33. De gegevens over brouwerijactiviteiten op de locatie van de latere brouwerij Meiresonne worden geduid binnen een ruimere economische tijdssituering voor de 19de en het begin van de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

4175. *Leven in de brouwerij*, in *Tijdschrift voor industriële cultuur*, in *Tijdschrift voor industriële cultuur*, 26, (2009), nr. 106, p. 2-11. Voor de vzw Tafelen in Vlaanderen vormt *Leven in de brouwerij* de centrale themalijn 2009. De sector van de Gentse industriële archeologie vult dit onder meer in met een brouwerijwandeling in Gent, die in dit tijdschrift wordt voorgesteld en aan de hand van een plan geduid. Geïllustreerd.

4176. MERTENS R., *Mondelinge getuigenissen uit het Zottegemse textielleven*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 107, p. 20-27. Bij de in schrift vastgelegde mondelinge getuigenissen behoort ook het verhaal van een Zottegemnaar die bij de UCO-fabrieken gewerkt heeft, waarvan de administratieve zetel in de UCO Bellevue van Ledeborg was gevestigd. Het relaas gaat over de periode 1954-1985. Geïllustreerd.

4177. NEIRINCKX P., *Ironbridge Gorge. Bakermat van de Industriële Revolutie*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 25, (2008), nr. 104, p. 2-29. Geïllustreerd.

4178. RYCKAERT T. & F. TILLEMANN, *Reconversie Galveston. Ontwerpend onderzoek*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 105, p. 2-33. De Galvestonfabriek werd als katoenspinnerij in het begin van de 20ste eeuw opgericht aan de hoek van Nieuwevaart en Wiedauwkaai. De auteurs ontleenden de inplanting, de bedrijfsgeschiedenis en de architectuur van dit industriële complex. De kern van de bijdrage, resultaat van een eindschrijving in de opleiding ingenieur-architect, gaat over de mogelijkheden tot reconversie. Geïllustreerd.

4179. VAN BOOM N. & H. MOMMAAS (red.), *Comeback Cities. Vernieuwingsstrategieën voor de industriestad*, (NAI Uitgevers), Amsterdam, 2009, 256 blz. Door de teloorgang van de textielindustrie kregen steden zoals Gent het moeilijk. Hoe reageerden ze op het zoeken naar andere economische bestaansvormen en welke bestemmingen kregen de verlaten fabriekspanden. Het boek bevat de resultaten van een grootschalig onderzoeksproject rondom de steden Enschede, Manchester, Leeds, Luddersfeld, Tampere, Fossa, Chemnitz, Lódz, Prato, Roubaix, Gent en Tilburg. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4180. *Vrachtwagen Bovy*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 107, p. 32-33. Naar aanleiding van de schenking van een Bovy-vrachtwagen aan het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel wordt een stukje van de Belgische auto-industrie uit de doeken gedaan. De door Luc en Maurice Rogge geschonken auto dagtekt van 1925. Geïllustreerd.

4181. ZENNER D. & P. VIAENE, *Bruggen over Gentse wateren. Een fotokatern*, in *SIWE Magazine*, (2008), nr. 35-36, p. 53-59. Geïllustreerd.

4182. ZENNER D. & P. VIAENE, *Textielerfgoed in Gent. Fotokatern*, in *SIWE Magazine*, (2009), nr. 37-38, p. 56-64. Geïllustreerd.

Kerkgeschiedenis, kloosters

4183. BOUDIN M. & M. VAN STRYDONCK, *Dateren van beenderen met de radiokoolstofmethode*, in *Onder het Sint-Pietersplein Gent. Van hoogadellijke begraafplaats tot parking*, Gent, 2009, p. 102-113. Resultaten van het C14-onderzoek op skeletresten uit de graven bij de westelijke ingang in de middeleeuwse monnikenkerk van de Sint-Pietersabdij. Geïllustreerd.

4184. BRU M.A., M.C. LALEMAN & G. VERMEIREN, *Het archeologische onderzoek*, in *Onder het Sint-Pietersplein Gent. Van hoogadellijke begraafplaats tot parking*, Gent, 2009, p. 12-87. Verslag van het archeologische onderzoek op de plaats van de middeleeuwse monnikenkerk en het atrium, en met de mogelijke interpretatie voor de bouwgeschiedenis van de Sint-Pieterssite. De kerk vormde ook de context voor zeven hoogadellijke graven op een rij, vlak bij de westelijke ingang. Geïllustreerd.

4185. CORBELLINI S. & J. DEPLOIGE (red.), *De middeleeuwse klooster-geschiedenis van de Nederlanden*, (Waanders), Zwolle, 2009, 240 blz. Geïllustreerd.

4186. DECAVELE J., *Heiligendevotie in het Bisdom Gent*, Gent, 2009, 79 blz. Publicatie door het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen als participatie in de viering van het 450-jarig bestaan van het bisdom Gent. Het boek brengt het verhaal van de gewone man versus katholieke vroomheid, dus geen kerkelijke instellingengeschiedenis maar volksdevotie, belicht aan de hand van processies, bedevaarten, ommegangen, Mariakapellen en andere populaire kapellen. Geïllustreerd.

4187. DECAVELE J., *Kerk en geloofsbeleving in Vlaanderen onder druk aan de vooravond van de Reformatietijd (ca. 1500 - ca. 1566)*, in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis te Brugge*, 146, (2009), nr. 1, p. 3-92. In 1963 verscheen een uitgebreid proefschrift van de Franse priester Jacques Toussaert

waarin hij, gebaseerd op serieel onderzoek, tot de conclusie kwam dat het laat-middeleeuwse Vlaanderen helemaal niet zo christelijk was als men doorgaans had aangenomen. Hoewel gelauwerd in Frankrijk, stootte de studie in Vlaanderen op veel onbegrip en kritiek. In deze bijdrage probeert de auteur een genuanceerder beeld naar voren te brengen. Hij wijst er op dat het beeld dat Toussaert heeft opgehangen van het religieuze gevoel in Vlaanderen té negatief was, zonder echter uit het oog te verliezen dat de studie toch als eerste de vinger heeft gelegd op 'onvroomheid' en dat ze als eerste ook een sociografische invalshoek bood.

4188. DECLERCQ G. & A. DIERKENS, *De abdijkerk van Sint-Pieter in Gent als hoogadellijke begraafplaats*, in *Onder het Sint-Pietersplein Gent. Van hoogadellijke begraafplaats tot parking*, Gent, 2009, p. 114-134. Op grond van schaarse gegevens in geschreven bronnen trachtten deze historici te achterhalen wie bij de westelijke ingang van de middeleeuwse abdijkerk van Sint-Pieters eventueel kon begraven zijn en wie zeker niet.

4189. DE RYNCK P., *De Heuvel in Tegenlicht. Over bezieling en verlangen*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 1, themakatern, 40 blz. De bijdrage begeleidde een tentoonstelling ter herdenking van vierhonderd vijftig jaar aartsbisdom Mechelen. Centraal in deze evocatie staan de mensen en hun manier om hun geloof te beleven in de periode van de 16de tot de 21ste eeuw. Geïllustreerd.

4190. DIEMEL B., *Herinneren en herdenken. Identiteitsvorming bij de Moderne Devotie in de Zuidelijke Nederlanden*, in *Trajecta*, 17, (2008), nr. 4, p. 353-376. De auteur wil ingaan op de rol en de vorm van de collectieve herinnering binnen de Moderne Devotie, waartoe ook de regularissen van het Gentse Sint-Agneteklooster behoorden. Het doel van dit artikel is om duidelijk te maken op welke wijze teksten binnen een kleine gemeenschap werden geïnterpreteerd, ingepast en gebruikt ter aanscherping van de groepsidentiteit. Naast de vernoemde kroniek van Sint-Agnete gebruikt de auteur eveneens de kroniek van het regularissenklooster Bethanië van Mechelen en de geschiedenis van het Roklooster (Rode Klooster) in Brussel, drie gemeenschappen die nauw met elkaar verbonden waren.

4191. POELMAN R., *Het Liber Memorialis van de parochie Desteldonk*, in *De Oost-Oudburg*, Jaarboek XLV, (2008), p. 217-247. Het Liber Memorialis is een register dat in 1886 werd opgestart door Pastoor Henricus Lodens bij zijn aankomst in Desteldonk. Eugène Lemmens was de laatste die het boek bijhield tot aan zijn benoeming tot pastoor in Mariakerke in 1975.

4192. QUINTELIER K. & M. VANDENBRUAENE, *Fysisch-antropologisch onderzoek van de opgegraven skeletten*, in *Onder het Sint-Pietersplein Gent. Van hoogadellijke begraafplaats tot parking*, Gent, 2009, p. 88-101. De resultaten van onderzoek op de skelettenresten in de graven bij het westportaal van de middeleeuwse monnikenkerk van de Sint-Pietersabdij. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4193. STOOPS G., *Fulco uten Hove in de Bijloke te Gent (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 152-154. Verslag van het onderzoek van het graf van Fulco uten Hove, beschouwd als één van de 13de-eeuwse stichters van de Bijloke-abdij. Geïllustreerd.

4194. VANDERSTRAETEN M., *Zes obiits in de Sint-Amanduskapel te Sint-Amandsberg*, in *De Oost-Oudburg*, Jaarboek XLV, (2008), p. 207-216. Obiits zijn vierkante schilderijen in de vorm van een ruit waarop het wapen van een overledene is afgebeeld. De auteur probeert te achterhalen naar welke families de wapenschilden van de Sint-Amanduskapel verwijzen en waarom ze daar werden opgehangen.

4195. VAN STRYDONCK M., A. ERVYNCK, M. VANDENBRUAENE & M. BOUDIN, *Anthropology and 14C analysis of skeletal remains from relic shrines: an unexpected source of information for medieval archaeology*, in *Radiocarbon*, (Proceeding of the 5th Radiocarbon & Archaeology International Symposium), 51, (2009), nr. 2, p. 569-577. Sinds de vroege middeleeuwen bekleedden relieken een belangrijke plaats in de religiebeleving in Europa. De schrijnen met botmateriaal van 'heiligen' werden zelden bestudeerd. De kennis beperkte zich veelal tot een kunstwetenschappelijke benadering van de schrijnen. Sinds 2006 bestudeerde een interdisciplinair onderzoeksteam de inhoud van een twintigtal schrijnen of relieken waaronder een reliek van Bavo uit de Gentse Sint-Baafskathedraal. Deze bijdrage belicht de methode, met onder meer de toepassing van radiokoolstofdatering en isotopenanalyse op het menselijke botmateriaal. Het tweede gedeelte van de samenvatting gaat over de resultaten en de discussies waartoe ze aanleiding geven. Voor de vermelde Bavoreliek kan gesteld dat de reliek afkomstig is van een man die met 95% zekerheid overleed tussen 600-665. Dit gegeven is in overeenstemming met historische gegevens die stellen dat Bavo gestorven is tussen 651/655 en 659. Geïllustreerd.

4196. VERDEE J., *De betekenis en de rol van de Gentse dominicanen in de bestrijding van de reformatie*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), nr. LXII/2, p. 259-289. Heel wat bedelmonniken waren verwoede tegenstanders van de reformatie. In deze bijdrage wordt nagegaan hoe de Gentse dominicanen reageerden op die reformatie. Zij bewandelden daarvoor verschillende wegen: prediking, publicaties, broederschappen als middel om de lekendevoitie richting te geven, actieve participatie in censuur en inquisitie. Tenslotte gaat de auteur na welke invloed dit had op de populariteit van de dominicanen en hoe de Gentse situatie in internationale context te evalueren is. Onderbouwd met grafieken en tabellen.

4197. VLOEMANS G. & K. LAUWERS, *Onze-Lieve-Vrouw van Vlaanderen*, in *Van Mensen en Dingen*, VI, (2008), nr. 1-2, p. 41-56. De auteurs onderzoeken hoe de band is ontstaan tussen het lied 'Liefde gaf u duizend namen' en

het beeld van Onze-Lieve-Vrouw van Vlaanderen, in 1844 geschonken door Mevrouw d'Hane Steenhuyze- de Potter aan de nieuwe kerk van de jezuïeten aan de Posternestraat.

4198. WILSON G.A. & G.J. ETZKOZU (eds), *Henricus de Gandavo Quodlibet IV*, (University Press), Leuven 2009, 450 blz. Henricus de Gandavo was een invloedrijke filosoof en theoloog die in Parijs in de late 13de eeuw leefde en onder meer in 1279 vier volumes *Quodlibet* afleverde. Aan de hand van zevenendertig vragen wordt de hele samenleving onder de loep genomen. Er zijn drieëndertig afschriften bekend van de *Quodlibet IV*. De studie brengt een kritische analyse van dit werk.

Gebouwen, monumenten & stadsbeeld

4199. ANNEMANS F., *Beestig Gent. Culturele en wetenschappelijke aspecten van de Gentse dierentuin*, in *@rchieflink*, 8 (2008), nr. 4, p. 1-3. Van 1851 tot 1903 had Gent een dierentuin in de Muinkmeersen. Deze bijdrage geeft een samenvatting van hoe het dierenpark tot stand kwam en wat het omvatte. Geïllustreerd.

4200. ANTHEUNIS G., *Charles de Kerchovelaan, Citadelpark*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 18-23. Duiding van een belangrijk aantal onderdelen in het Citadelpark die verwijzen naar het 17de-eeuwse Fort van Monterrey, de 19de-eeuwse Citadel en 20ste-eeuwse oorlogsinfrastructuur. Geïllustreerd.

4201. ANTHEUNIS G., *Jozef Kluyskensstraat, Bijloke*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 37-39. Lokalisatie en beschrijving van het 20ste-eeuwse oorlogspatrimonium in de Bijlokesite. Geïllustreerd.

4202. ANTHEUNIS G., *Mendonk, Spanjeveerstraat & Windgat*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 168-171. Met duiding over schuilstructuren uit de Eerste Wereldoorlog, die tot de *Hollandstelling* behoorden. Geïllustreerd.

4203. ANTHEUNIS G., *Schuurkensstraat 4*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 90-92. Over de aanpassingen van het bestaande gebouw tot 20ste-eeuwse oorlogsschuilplaats. Geïllustreerd.

4204. ANTHEUNIS G., *Het vliegveld van Sint-Denijs-Westrem en het de Ghellinckdomein te Zwijnaarde tijdens Wereldoorlog I en II*, in *Jaarboek*

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

Heemkring Scheldeveld, (2007, nr. XXXVI, p. 5-24. Samenvatting van archeologische prospecties en nieuw bronnenonderzoek. Geïllustreerd.

4205. ANTHEUNIS G., *Zuidtrigel, Fort Rodenhuiuze*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 163-166. Met toelichtingen over een reeks militaire structuren uit de Eerste Wereldoorlog, die deel uitmaakten van de *Hollandstelling*. Geïllustreerd.

4206. AUDOOREN F. & J. VAN SEVEREN (red.), *De burenen en de Abdij. Monniken, Vikings, soldeniers en slachters. Tweeduizend jaar verhalen over de Gentse Sint-Baafssite*, Gent, 2009, 95 blz. Een boek over de site van de Sint-Baafsabdij, dat tot stand is gekomen door een groep vrijwilligers uit de Marchariusbuurt, 'de Buren van de Abdij'. De opzet van de Buren is de ontsluiting van de Sint-Baafssite. In het boek wordt ingegaan op het project van de Buren en wordt er een korte schets gegeven van de geschiedenis van de abdij vanaf haar ontstaan tot de huidige monumentensite. Met bijdragen van schrijvers, dichters en fotografen uit de buurt. Geïllustreerd.

4207. BAILLIEUL B., *Wonen in Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 2-17. In deze bijdrage wordt het huis Seriacop aan de Coupure Links 697-703 onder de loep genomen. Het huis wordt beschreven als een directeurswoning bij een cichoreifabriek. Dokter Edgard Seriacop gaf in 1899 aan architect Emile De Weerd de opdracht om de woning te bouwen. Edgard Seriacop was gehuwd met Alice De Ronne, dochter van de eigenaar van de fabriek. Het huis behoorde tot 2006 toe aan de nakomelingen van de familie Seriacop-De Ronne. Ook bij het interieur en de gevel van het huis wordt kort stilgestaan. Geïllustreerd.

4208. BAILLIEUL B., *Wonen in Gent (deel 2) Huis van Rekum-Kunstlaan 41*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p. 110-118. Dit huis in de Kunstlaan werd in 1903 gebouwd, in opdracht van Wilhelmina van Rekum en ontworpen door architect Achille van Hoecke-Dessel. In het artikel worden kort de verschillende bewoners van het burgerhuis opgesomd. Uitgebreider wordt stilgestaan bij de beschrijving van de woning die een combinatie is van eclecticisme en art nouveau-stijl. Geïllustreerd.

4209. BAILLIEUL, B. *Wonen in Gent. Deel 3. Huis Mulle. Hoogstraat 21*, in *Ghendtsche Tydinghen*, jg. 38, (2009), nr. 3, p. 169-180. Het huis Mulle werd in 1802 gebouwd op grond die toebehoorde aan de vroegere Ursulinnen. Bouwheer was Pieter Bernard Mulle. In het artikel wordt verder stilgestaan bij de opeenvolgende eigenaars, het interieur en de architectuur van de woning. Geïllustreerd.

4210. BAILLIEUL B., *Wonen in Gent. Een bescheiden burgerhuis uit de 18de eeuw. Nederpolder 6 (slot)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 272-283. Over het huis De gulde Mauwe, gelegen aan de Hoogpoort. Bouwmeester

David 't Kindt kocht dit pand aan, liet het afbreken en diende een bouwaanvraag in voor een nieuwbouw, vermoedelijk omdat het vorige huis een kwalijke reputatie genoot. Geïllustreerd.

4211. BAILLIEUL B. (dir.), *Gent 2009 7 & 14 juni Tuinenpad*, (Stad Gent, Dienst Monumentenzorg), Gent, 2009, 48 blz. Voor het Tuinenpad 2009 werden de volgende tuinen voor het publiek opengesteld: Begijnengracht 9, Bernard Spaelaan 111, Forelstraat 60, Koning Albertlaan 29, Lange Violettenstraat 208 en 255, Molenaarstraat 26, Nieuwebosstraat 64, Vaderlandstraat 90, Visserij 17 en Zinniastraat 39. Die tuinen worden in deze brochure, waaraan diverse auteurs hun medewerking verleenden, bondig toegelicht. Geïllustreerd.

4212. BAILLIEUL B. & E. HOOFT, *Heirnis vol vis*, Gent, 2008, 40 blz. Brochure uitgegeven door de Dienst Monumentenzorg over de kleine wijk omheen de kerk van Sint-Antonius van Padua, gelegen in het voormalige meersengebied van de Heirnis. Een eeuw geleden nog zo goed als onbebouwd zorgden de binnenvaart en de industrie voor een grote bedrijvigheid en werd de wijk in een snel tempo volgebouwd. Met aandacht voor de meersen, de kerk, de scholen, bouwmeesters, kunstenaars, de sociale woningbouw, de industriële bedrijvigheid, de binnenvaart en het verkeersnet. Geïllustreerd.

4213. BEKAERT G., M. DE KOONING, B. VERSCHAFFEL & K. BORRET, *Stéphane Beel Architect (Ludion)*, Gent-Amsterdam, 1999, 188 blz. Overzichtswerk van het architectonische oeuvre van Stéphane Beel (°1955), met verwijzing naar realisaties in Gent, zoals het Gerechtsgebouw aan de Opgeëistenlaan. Geïllustreerd.

4214. BEKAERT G. & R. DE MEYER, *Onverklaarbare pracht van Ionisch wit en goud. De Onze-Lieve-Vrouw-Sint-Pieterskerk in Gent*, (Stuurgroep Van Peteghem Orgel), Gent, 2009, 32 blz. Becommentarieerde architectuurevocatie van de gerestaureerde koepel van de voormalige monnikenkerk van de Sint-Pietersabdij. De kerk waarvan de koepel deel uitmaakt, wordt beschouwd als het meesterwerk van jezuïetenbroeder Pieter Huysens (1577-1634) en als de meest Italiaanse barokkerk van de Lage Landen. Rijk geïllustreerd.

4215. BERGMANS A., *De restauratie van middeleeuwse muurschilderingen in België tijdens de negentiende eeuw*, in *Trajecta*, 17, (2008), nr. 2, p. 216-226. De auteur poogt na te gaan wat de relatie is tussen het corporatisme en de restauratie van muurschilderingen. Vooraleer conclusies te trekken worden de restauraties die plaatsvonden in de 19de eeuw en zijn uitvoerders bestudeerd.

4216. BISSCHOPS T., *De methodes van het historisch huizenonderzoek, sleutels tot de ontwikkeling van stedelijke GIS voor de prekadastrale periode. Casus: laatmiddeleeuws Antwerpen en vroegmodern Leiden*, in D'HONDT J. (red.), *Huizenonderzoek & Stadsgeschiedenis. Colloquium Brugge 28 novem-*

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

ber 2008, Brugge, 2009, p. 25-40. Met verwijzingen naar het Gentse interdisciplinaire huizenonderzoek. Geïllustreerd.

4217. BOCKSTAEL P., *Archiefbeelden Gent*, Gent, 2009, nr. 7, 128 blz. Het zevende deel in deze reeks van dezelfde auteur omvat vier wandelingen aan de west- en noordzijde van de stad: van Ekkergem, over het Rabot, naar Muide en Meulestede. Geïllustreerd.

4218. BOMBAY J., *De Sint-Theresiakapel in Baarle*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009), p. 235-237. Over een dankkapel ter ere van de Heilige Theresia in de Baarleveldstraat te Baarle (Drongen).

4219. BONCQUET D. (dir.), *INKIJK*, Gent, 2009, 155 blz. Bundel naar aanleiding van tien jaar Dienst Monumentenzorg en Architectuur in het Hotel d'Hane Steenhuyse aan de Veldstraat. Het in beeld geduide overzicht van de werkzaamheden handelt over de volgende themata: monumenten en beheer, publieksmomenten, restauraties van beschermde monumenten, subsidies als belangrijke stimulans, renovatie en herbestemming, verbouwing van winkelpanden, nieuwe architectuur en stedenbouwkundige ontwikkelingen. Geïllustreerd.

4220. BONCQUET D. & L. DEVRIESE, *Gent. Bouwsporen in gemene muren*, (*Erfgoedmemo*, nr. 38), Gent, 2009, 4 blz. Aan de hand van een aantal voorbeelden in de Waterwijk tonen de auteurs aan hoe bouwkundige sporen kunnen bijdragen tot de kennis en/of de bouwgeschiedenis van een huis. De voorbeelden overbruggen de periodes van de 16de tot de 18de eeuw. Geïllustreerd.

4221. BOONE V., *Multidisciplinair bruggen bouwen. Het verbinden van de publieke ruimte*, in *Vlaanderen*, 58, (2009), nr. 4, p. 214-219. Bijdrage in een themanummer 'Stedelijke Dynamiek. Stedenbouw, architectuur en design'. Tot op heden werden bruggen, tunnels en sluizen gebouwd zonder rekening te houden met de impact op de omgeving. De auteur geeft een aantal voorbeelden van een andere aanpak met de inbreng van de Vlaamse bouwmeester. Ook Gentse voorbeelden. Geïllustreerd

4222. BOUCKAERT C. & P. VAN AALST, *Tolhuis, Sluizeken, Ham... kortom 't Seleskest*, Gent, 2008, 186 blz. Over de wijk Heilige Kerst, in de volksmond 't seleskest genoemd. Eén voor één komen de straten in deze wijk aan bod en wordt stilgestaan bij de geschiedenis van de straat, noemenswaardige personen die er hebben gewoond, gebouwen die er staan, instellingen en verenigingen die er zijn gevestigd. Het laatste hoofdstuk handelt over de textielindustrie in deze wijk. Geïllustreerd.

4223. BRION M., P. PYPE & G. VERMEIREN, *Sint-Veerleplein 5, Oude Vis-mijn & Rekelingenstraat 5*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*,

(*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 100-118. Verslag van onderzoek op deze plek met gegevens over het grafelijke hof, de Sint-Veerlekerk en het bijbehorende kerkhof, het Wenemaersgodshuis met diverse bouwfazen, de 17de-eeuwse vishal en de 19de-eeuwse overdekte hal. Geïllustreerd.

4224. BRU M.A., G. STOOPS & G. VERMEIREN, *Onderzoek van de Bijloke voor het STAM in Gent: 2007-2008 (O.VI.)*, in *Archaeologia Mediaevalis*, Gent, 2009, nr. 32, p. 97-100. Met bijkomende gegevens over de bouwgeschiedenis en de gebouwen van de Bijloke-abdij. Geïllustreerd.

4225. BRU M.A. & G. VERMEIREN, *Hoogstraat 51 & Rasphuisstraat. Het Brouwershuis*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 22-27. Met gegevens over de bouwgeschiedenis van het brouwerhuis in het voormalige Dominicanen klooster. Geïllustreerd.

4226. BRU M.A. & G. VERMEIREN, *Sint-Amandsberg, Verkortingstraat, Campo Santo*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 123-125. Met gegevens over de 17de-eeuwse kapel. Geïllustreerd.

4227. BRU M.A. & G. VERMEIREN, *Sint-Veerleplein 5, Oude Vismijn*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 119-133. Met gegevens over de opeenvolgende kerken van Sint-Veerle. Geïllustreerd.

4228. BUYASSE A., *Over het Belfort en den beyaerd te Gend*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p. 120-134. Heruitgave van een bijdrage die in 1830 verscheen.

4229. CAEN J., B. MUNCK & L. LANGOUCHE, *Het verleden herschepen. De restauratie-ethiek en -praktijk in de negentiende-eeuwse glasatelier Bethune-Verhaegen*, in *Trajecta*, 17, (2008), nr. 2, p. 145-162. Vanaf de 19de eeuw werd aandacht besteed aan het behoud en de restauratie van monumentaal erfgoed. Er waren echter verschillende visies over de manier waarop restauraties dienden te gebeuren. De enen baseerden zich op esthetische criteria terwijl de anderen een meer conserverende restauratie-ethiek nastreefden. Met betrekking tot de restauratie van glasramen bestond deze tweedeling eveneens. De auteurs onderzoeken of in het glasatelier Bethune-Verhaegen wel degelijk de conserverende restauratie-ethiek werd gehanteerd.

4230. CASSIMAN A., *Gent. Gewad 7, (Erfgoedmemo*, nr. 37), Gent, 2009, 4 blz. Beknopte bouwgeschiedenis van dit huis, ook bekend als 'De Tap en de Tepel'. De oudste gegevens handelen over een 14de-eeuws houten huis. Ge-

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

leidelijk aan werden huisvolumes toegevoegd. Het optrekken van een nieuwe gevel met dakvensters in 1662, de vernieuwingen op initiatief van de familie Limmander in de 18de eeuw en het optrekken van de bepleisterde lijstgevel in 1828 vormen slechts enkele hoogtepunten uit de bouwevolutie. Geïllustreerd.

4231. CHARLES L., M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS & P. STEURBAUT, *Nieuwewandeling, Spiegelhof*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 66-67. Lokalisatie van de middeleeuwse walsite, bekend als het Spiegelhof. Geïllustreerd.

4232. CHARLES L., M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS & P. STEURBAUT, *Raveschootstraat, Hof van Raveschoot*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 76. Met de localisatie van het middeleeuwse Hof van Raveschoot in het hedendaagse Gent. Geïllustreerd.

4233. CHARLES L., M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS & P. STEURBAUT, *Van walsites en speelhoven. Het Vrije van Gent bij Jacques Horenbault (1619)*, (*Stad Gent, De Zwarte Doos*), Gent, 2008, 240 blz. De kaart die Jacques Horenbault in 1619 in opdracht van de Stad Gent vervaardigde en die deel uitmaakt van de collecties van het Stadsarchief, vormde het uitgangspunt van een project dat tot doel had de kaart beter te leren kennen en haar betekenis te vatten. De voorstelling die Horenbault van Gent en het omringende Vrije van Gent weergeeft, wordt ontleed en geplaatst binnen de ontwikkeling van de cartografie van de 16de-17de eeuw. In deze context waren in Gent verscheidene landmeters Horenbault en De Buck actief. Het hoofdthema dat verder werd uitgediept, is te omschrijven als de walsites buiten de gebastioneerde stadsvesting. Met 19de-eeuwse kaarten als tussenstap werden de sites gelokaliseerd in het hedendaagse Gent. Prospecties en waarnemingen hielpen de conserveringstoestand en de mogelijkheden voor toekomstig onderzoek in te schatten. De inventaris die in een eerste onderzoeksfase 65 sites omvatte, werd aangevuld met gegevens uit geschreven bronnenmateriaal, iconografie en cartografie. Op die manier werd een basis gecreeërd die tot verder onderzoek kan aanzetten. De inventaris kan verder als nuttig beheersinstrument voor stedenbouw, ruimtelijke ontwikkeling, monumenten- en landschapszorg worden benut. Geïllustreerd.

4234. CNUUDE V., J. DEWANCKELE, M. DE CEUKELAIRE, G. EVERAERT, P. JACOBS, M.C. LALEMAN (red.), *Gent... Steengoed!*, (*Academia Press*), Gent, 2009, 412 blz. Handleiding over de aanwezigheid en het gebruik van natuursteen in Gent, voornamelijk in gebouwen. De uitgave omvat twee grote delen. In een eerste gedeelte wordt een samenvatting gebracht van wat bekend is uit archeologisch en bouwhistorisch onderzoek en uit de geschreven bronnen die voor bepaalde gebouwen (onder meer het Stadhuis) in detail werden ontleed. In het tweede gedeelte ligt de klemtoon op de geo-

logische situering en de context van de talrijke natuursteensoorten die in het Gentse stadslandschap geattesteerd werden. Met verklarende woordenlijsten, een uitgebreide bibliografie, registers op plaatsnamen (in Gent) en natuursteensoorten. Rijkelijk geïllustreerd.

4235. CNUUDE V., J. DEWANCKELE, M. DE CEUKELAIRE, G. EVERAERT, P. JACOBS & M.C. LALEMAN (red.), *Gent... Steenroute*, (Academia Press), Gent, 2009, 32 blz. Parallel aan de handleiding over natuursteen in Gent *Gent... Steengoed!* ontstond een gids met een aantal 'steenroutes' die op kaart worden geduid en met korte toelichtingen over de monumenten en de natuursteensoorten die men op de routes kan tegenkomen. Geïllustreerd.

4236. CORNILLY J., *Tussen traditie en moderniteit. De wederopbouw van parochiekerken in West-Vlaanderen na de Eerst Wereldoorlog*, in *In de steigers*, (Provincie West-Vlaanderen), 15, (2008), nr. 3, p. 71-95. Met verwijzing naar de heropbouw van de 11de-eeuwse benedenkerk of crypte in Zonnebeke volgens ontwerp van de Gentse architect Stephan Mortier (1857-1934). Geïllustreerd.

4237. DE BAETS A., *Nog over het goed De Varens of ter Heiden*, in *De Gonde*, 37, (2009), nr. 2, p. 7-8. Hoewel thans op het grondgebied van Melle wordt het vermelde goed ook voorgesteld op de geschilderde kaart van Gent van Jacques Horenbault (1619). Met een overzicht van de eigenaars. Geïllustreerd.

4238. DE GRYSSE J. & J. VANDEVELDE, *Kleinveeshuissteeg, Wolweversite*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 43-65. Het archeologische onderzoek op een bouwterrein aan de Kleinveeshuissteeg, tussen de Kortedagsteeg en de Kouter, leidde tot een volledig nieuw inzicht in de ontwikkeling en de bouwgeschiedenis van het godshuis van de wolwevers. Een aantal gegevens zijn duidelijk ouder dan het 14de-eeuwse godshuis. Geïllustreerd.

4239. DE KEUKELEIRE E., *Het "Flandria Palace Hotel" (1911-1939)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 266-282. Excerpten uit de *Gazette van Gent* geven de tijdslijn aan voor de bouwgeschiedenis van het Hotel Flandria Palace op de beeldbepalende plek tussen Koningin Astridlaan, Koningin Maria Hendrikaplein en Prinses Clementinalaan. Geïllustreerd.

4240. DE KEUKELEIRE E., *De urbanisatie rond Gent-Zuid-Deel I 1837-1845*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 6, p. 353-370. Een overzicht van de urbanisatiegeschiedenis op basis van vermeldingen in de *Gazette van Gent*. Centraal in dit verhaal staat de aanleg van een station in de Muinkmeersen. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4241. DE KEUKELEIRE E., *De urbanisatie rond Gent-Zuid. Deel II 1846-1856. Voor u verzameld uit 31600 edities van de "Gazette van Gent", in Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 53-69. Uittreksels uit de *Gazette van Gent* met betrekking tot de stedenbouwkundige veranderingen en openbare werken in de omgeving van Gent-Zuid, met onder meer dierentuin en station, in de periode 1845-1856.

4242. DE KEUKELEIRE E., *De urbanisatie rond Gent. Zuid-Deel III 1857-1865*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p. 94-109. Bijdrage samengesteld aan de band van excerpten uit de *Gazette van Gent*.

4243. DE KEUKELEIRE E., *De urbanisatie rond Gent-Zuid. Deel IV. Slot. 1866-1886*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 3, p. 191-207. Uittreksels uit de *Gazette van Gent* met betrekking tot stedenbouwkundige veranderingen en openbare werken rond Gent-Zuid (o.a. overwelling van de Reep en werken aan het Zuidstation) in de periode 1866-1886.

4244. DE KEUKELEIRE E., *Wegeniswerken en tramverkeer op de Korenmarkt (deel I: 1874-1896)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 242-258. Een overzicht van berichten in de *Gazette van Gent*. Geïllustreerd.

4245. DE KEUKELEIRE E., *Wegeniswerken en tramverkeer op de Korenmarkt (deel II: 1897-1903)*. *Voor u verzameld uit 31600 edities van de "Gazette van Gent"*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 5, p. 335-352. Uittreksels uit de *Gazette van Gent* met betrekking tot de openbare werken rond de Korenmarkt.

4246. DE KEUKELEIRE E., *Wegeniswerken en tramverkeer op de Korenmarkt (deel III: 1904-1914)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 406-422. De gebeurtenissen en transformaties op de Korenmarkt in het begin van de 20ste eeuw worden weergegeven aan de hand van excerpten uit de *Gazette van Gent*. Geïllustreerd.

4247. DE KEYZER L., *De geschikte plek, (Lannoo)*, Tielt, 2009, 240 blz. In deze uitgave worden het werk en de betekenis toegelicht van het architectenbureau Patrick Lefebure (°1958) uit Gent en Zelzate. Als vertegenwoordiger van een vierde generatie van bouwvaklieden en architecten, wordt de betekenis van zijn oeuvre vooral aangegeven door ontwerpen voor psychiatrische instellingen van de broeders van liefde. Tot die realisaties behoort onder meer een verzorgingshuis aan de Lorkenstraat. Geïllustreerd.

4248. DE MAEYER J. & J. DEFERME, *Ultramontaans corporatisme en Sint-Lucasneogotiek. Ideologie en praktijk in de ateliers rond Bethune en Helleputte*, in *Trajecta*, 17, (2008), nr. 2, p. 109-128. De auteurs bespreken in het artikel de rol van het 19de-eeuwse corporatisme als gedachtegoed en de

invloed van het corporatisme in de organisatie en de restauratiepraktijk van neogotische ateliers. Als casus gaat men dieper in op een atelier in Gent, atelier Bressers-Blanchaert, en een atelier in Leuven. Jean-Baptiste Bethune en Joris Helleputte waren twee belangrijke ultramontaanse corporatisten.

4249. DE MECHELEER L., *Extra Muros. Het Prinsenhof in het archief van de Rekenkamer*, in *@rchieflink*, 9 (2009), nr. 1, p. 1-3. In deze bijdrage wordt de klemtoon gelegd op de portefeuille in het Algemeen Rijksarchief van Brussel, waarin het gaat over restauratiewerken en herstelwerkzaamheden in het Prinsenhof in het begin van de 17de eeuw. In het bijzonder is de aanleg van het motte-eiland te volgen en te reconstrueren, onder meer in vergelijking met het plan van P.C. Mercx (1649) uit de Archives Départementales du Nord in Lille (Rijsel, Noord-Frankrijk), een iconografische bron die sinds 2000 al bij alle onderzoek in het Prinsenhof werd benut. Geïllustreerd.

4250. DENEWETH H., *De wisselwerking tussen bouwtechnische veranderingen en evoluerende samenlevingsvormen in drie Brugse buurten, late middeleeuwen tot negentiende eeuw*, in D'HONDT J. (red.), *Huizenonderzoek & Stads geschiedenis. Colloquium Brugge 28 november 2008*, Brugge, 2009, p. 41-55. Met verwijzingen naar het Gentse interdisciplinaire huizenonderzoek. Geïllustreerd.

4251. DEPUYDT K., *Gent. Pastoriewoningen van de Sint-Niklaasparochie in Zwijnaarde*, (*Erfgoedmemo*, nr. 34), Gent, 2008, 4 blz. Beknopt bouwhistorisch overzicht met duiding van de bouwkundige ontwikkeling en de overgebleven restanten van de verschillende bouwcampagnes die de merkwaardige pastoriesite van Zwijnaarde karakteriseren. Geïllustreerd.

4252. DEPUYDT K., *De pastoriewoningen van de Sint-Niklaasparochie in Zwijnaarde*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), nr. LXII/2, p. 185-221. Bouwhistorische ontwikkeling van het complexe pastoriecomplex in het centrum van Zwijnaarde, voornamelijk vanaf 1656 tot de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

4253. DE REU P., *De Gentse Velodroom (1892-1894). Van 'foule nombreuse et avide' naar 'léthargie puissante'*, in *@rchieflink*, 8, (2008), nr. 4, p. 6-7. Deze bijdrage evocert een passage uit het sportieve verleden van de stad, namelijk de velodroom die architect Adrien Ledoux ontwierp voor de Véloce Club Gantois en die slechts enkele jaren aan de rand van de Bijlokesite sportievelingen en publiek aantrok. Geïllustreerd.

4254. DESEIJN G., *Rodelijvekensstraat*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 77-80. Een nieuwbouwproject leidde tot enkele waarnemingen over het middeleeuwse Hof van Blaisant. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4255. DESEIJN G., *Volkshuisvesting in Gent 1914-2000*, in *Stadsmussen onder dak*, (*Stad Gent, Dienst Monumentenzorg*), Gent, 2008, nr. 2, p. 18-35. Belangrijke onderwerpen in de ontwikkeling van de 20ste-eeuwse sociale huisvesting zijn de verdichting van de tuinvijkgedachte, het ontstaan van sociale huisvestingsmaatschappijen, individuele woningen versus hoogbouw, de urbanisatie van de Meermeersen. De auteur sluit de bijdrage af met de voorstelling van enkele recente projecten van sociale huisvesting, evenals met een beknopte schets van interieur en meubilair sinds de jaren 1950. Geïllustreerd.

4256. DESIMPELAERE N., *Dat een bezoek aan het MIAT de moeite loont...*, in *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, 26, (2009), nr. 105, p. 36-37. Duiding bij het zicht op de Stad Gent, dat men heeft van op de bovenste verdieping van het MIAT of Museum voor Industriële Archeologie en Textiel. Geïllustreerd.

4257. DESPODT V., *Iets over het verdwijnen van grafmonumenten uit Gentse religieuze instellingen*, in *Gandavum*, 14, (2008), nr. 1, p. 13-17. Fragment uit de scriptie van de auteur "Dat du best, was ic ende wat ic bem, dat sal tu werden". *Gentse grafmonumenten en grafschriften tot het einde van de Calvinistische Republiek (1584)*. Specifiek in dit fragment komen de oorzaken van het verdwijnen van grafmonumenten aan bod, gestaafd door enkele getuigenissen van tijdgenoten.

4258. DEVRIESE L., *De berm op en de put in? Hoe klein het Gentse Sint-Niklaaskerkhof wel was in de jaren 1600-1700*, in *GOV-Heraut*, 44, (2009), nr. 2, p. 3-14. De ontleding van de kerkhofsites rond de Sint-Niklaaskerk in de 17de en de 18de eeuw wordt voorafgegaan door enkele algemene beschouwingen over begraafplaatsen in stedelijk milieu. Daarbij wordt er ook verwezen naar de verdwenen kerkhoven rond de Sint-Michielskerk, de Sint-Niklaaskerk en de Onze-Lieve-Vrouwekerk op Sint-Pieters. Geïllustreerd.

4259. DEVRIESE L., *Gentse stadspoorten en vesten. De gevelsteen uit de Keizerpoort: keizerlijk en Gents*, in *GOV-Heraut*, 44, (2009), nr. 1, p. 3-15. In het museum van de Sint-Baafsabdij wordt een gevelsteen bewaard waarvan de auteur de herkomst probeert te achterhalen. Gaat het om de Keizerpoort of de Spitaalpoort? De herkomstbepaling laat toe een stukje stadsgeschiedenis te achterhalen en de vermoedelijke schepper ervan, Jan de Smytere, kort toe te lichten.

4260. DEVRIESE L., *Gentse stadspoorten. 'Achterpoortjes' van zeer verscheiden aard*, in *GOV-Heraut*, 43, (2008), nr. 4, p. 3-12. In de reeks over de Gentse stadsversterkingen gaat het in deze bijdrage over enkele ongewone exemplaren, namelijk de poorten die niet gelegen waren op belangrijke toegangswegen en wel eens secundaire poorten worden genoemd, hulppoorten, dienstpoorten of veelal in het Frans 'poterne'.

4261. DEVRIESE L., *De Posteerne: simpel achterpoortje of vernuftige verdedigingsconstructie?*, in *G.O.V.-Heraut*, 43, (2008), nr. 4, p. 4-12. Behalve over de Posteernepoort worden in deze bijdrage ook losse gegevens samengebracht met betrekking tot de Koepoort (Koepoortkaai), de Koepoort of Bijlokepoort (Bijlokekaai) en het Scheiergat (Einde Were), die alle tot verschillende stadsfortificaties behoorden. De klemtoon ligt op veepoorten en boottrekkerstoe- gangen in stadsfortificaties. Geïllustreerd.

4262. DEVRIESE L. & F. GELAUDE, *Gentse stadsversterkingen. De Vijfwindgaten en de Oude Schelde*, in *G.O.V. Heraut*, 44, (2009), nr. 3, p. 3-14 en nr. 4, p. 3. De positie van de Vijfwindgatenpoort en de vijfboogige brug over de Schelde-arm vormen de aanleiding voor een grondiger ontleding van het Gentse waterwegennet, vooral van de diverse Schelde-armen. De Oude Schelde, gekoppeld aan het niveauverschil in het waterpeil tussen Opperschelde/Leie en Neerschelde, zou zowel de rijksgrens als de bisdomgrens geweest zijn, eerder dan de Schelde-arm van de Reep. Dit is althans de hypothese die de auteurs proberen te onderbouwen. Geïllustreerd.

4263. DEVRIESE L. & F. GELAUDE, *Gentse Stadsversterkingen. De Vijfwindgaten en de Oude Schelde. Deel 2. Sporen in het landschap?*, in *GOV-Heraut*, 44, (2009), nr. 4, p. 4-17. De Vijfwindgaten, de grootste middeleeuwse brug van Gent, overspande het Scheldeken, de belangrijkste Scheldemeander op Gents grondgebied. Het poortgebouw overleefde bijzonder lang. De auteurs zoeken naar relictten in het stedelijke landschap. Geïllustreerd.

4264. DEVRIESE L. & F. GELAUDE, *Wie mondt uit in wie ... en waar?*, in *Jaarboek De Oost-Oudburg*, (2008), nr. XLV p. 261-300. De auteurs schetsen een beeld van hoe de Gentse waterlopen er uitzagen net voor men ze begon te kanaliseren. Ze proberen aan te tonen hoe ingrijpend het Gentse oppervlakte-water veranderd werd en welke enorme impact dit had op de stad.

4265. D'HOLLANDER J., *De eeuwenoude geschiedenis van Clocke Roeland*, in *Clocke Roeland. Nieuws van de Gentse beiaardkring*, 12, (2008), nr. 4, p. 3-7. De verhuis van de grote *triumphante*, bekend als luidklok Roeland die op het Emile Braunplein staat opgesteld, naar het Belfort vormde de aanleiding voor dit historische overzicht. Geïllustreerd.

4266. DUBOIS M., *De burgerwoning in Gent na 1945*, in *Stadsmussen onder dak, (Stad Gent, Dienst Monumentenzorg)*, Gent, 2008, nr. 2, p. 52-69. De auteur geeft een overzicht van het recente wonen aan de hand van drie types: de stedelijke rijwoning, de villa omgeven door groen en de gestapelde woning of appartement. Deze drie types worden tevens geschetst ten opzichte van de technische vooruitgang evenals van gewijzigde visie over wonen, comfort, architectuur en stedenbouw. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4267. DUBOIS M., *Cruciaal belang van talentvolle ontwerpers voor stedelijke dynamiek*, in *Vlaanderen*, 58, (2009), nr. 4, p. 235-244. Themanummer Stedelijke Dynamiek: stedenbouw, architectuur en design. De meeste steden in Vlaanderen doen grote inspanningen om het woonklimaat te verbeteren. De zorg voor de heraanleg van de publieke ruimte is in sterke mate toegenomen. Dubois geeft enkele bedenkingen bij geslaagde voorbeelden maar ook bij een aantal gemiste kansen. Ook Gentse voorbeelden. Geïllustreerd

4268. EVERAERT G. & G. STOOPS, *Zuidkaai 20*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 162. Met enkele gegevens over de geschilderde interieurafwerking in dit 19de-eeuwse huis. Geïllustreerd.

4269. EVRARD A.K., *Enkele herinneringen aan het Pand*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 310-317. De herinneringen evoceren het verval van het Dominanenklooster aan Onderbergen tot aan de aankoop en de restauratie door de Universiteit Gent.

4270. GAGELMANS N., *Gent. Het Hotel de Coninck*, (*Erfgoedmemo*, nr. 31), Gent, 2008, 4 blz. Beknopt bouwhistorisch overzicht van het Hotel de Coninck aan de Jan Breydelstraat, thans Design Museum. Geïllustreerd.

4271. GEERTS P., *Betekenisvol groen en publieke parken*, in *Vlaanderen*, 58, (2009), nr. 4, p. 208-213. Bijdrage in een themanummer 'Stedelijke Dynamiek. Stedenbouw, architectuur en design'. In deze bijdrage ligt de klemtoon op het openbare groen. De zorg voor de historische stadsparken is van belang, maar ook de aanleg van nieuwe parken. Ook Gentse voorbeelden. Geïllustreerd

4272. GELAUDE F., *Sanderswal 3*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 81. Met waarnemingen over het laatmiddeleeuwse Prinsenhof. Geïllustreerd.

4273. GELAUDE F. & D. LAPORTE, *Sanderswal 4*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 82-83. Met waarnemingen over de noordoostelijke hoekgebouwen van het Prinsenhof. Geïllustreerd.

4274. GELAUDE F. & D. LAPORTE, *Sandeswal 5*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 84. Met waarnemingen over het 15de-eeuwse Prinsenhof. Geïllustreerd.

4275. GELAUDE F., M.C. LALEMAN, D. LAPORTE, G. REYNIERS & G. STOOPS, *Sanderswal 6*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*,

(*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 85-89. Resultaten van het onderzoek in een noordelijke kamer van het 15de-eeuwse Prinsenhof. Geïllustreerd.

4276. *Gent. Maak kennis met de monumenten van de 20e eeuw 14 september 2008 5 Circuits Open Monumentendag*, Gent, 2008, s.p. In het kader van de 20ste Open Monumentendag Vlaanderen organiseerde de Dienst Monumentenzorg van de Stad Gent vijf bezoekcircuits rond merkwaardige, 20ste-eeuwse architectuur in Gent. Geïllustreerd.

4277. GIOT F., *Stucwerk van de 17de en 18de eeuw in de Lage Landen. Guiseppe Maria Moretti, een 18de-eeuwse stucwerker in Alden Biesen*, in *Monumenten, Landschappen & Archeologie*, 28, (2009), nr. 5, p. 42-52. De auteur die zich als kunstwetenschapper specialiseerde op stucwerken uit de Tessin, neemt het werk van Guiseppe Maria Moretti in het Limburgse kasteel van Alden Biesen als uitgangspunt voor een samenvattend overzicht over de toepassing van stucwerk van de 16de tot de 19de eeuw. In deze ontwikkeling hadden de stucwerkers uit de Tessin een hoofdrol. Daarnaast plaatst de auteur de evolutie van het stucwerk ten opzichte van de ontwikkeling van de architectuur, grosso modo vanaf de renaissance tot de empiretijd. Het overzicht wordt onderbouwd met voorbeelden. Er wordt ook verwezen naar de realisaties van Jan Christian Hansche, onder meer in Gent, en naar het stucplafond 1715 van de voormalige Bijloke-abdij. Geïllustreerd.

4278. HERREMANS D., *De burcht van Antwerpen: enkele discussiepunten*, in *AVRA-Bulletin*, (2009), nr. 9, p. 2-10. Met verwijzingen naar de Gentse middeleeuwse kasteelsites en hun relatie tot de stadsontwikkeling.

4279. HOFFSUMMER P. (ed.), *The Roof Frame from the XIth through the XIXth Century. Typology and Development in Northern France and in Belgium*, (*Architectura Medii Aevi*, nr. 3), Turnhout, 2009, 400 blz. De medewerking van dendrochronologisch onderzoek in Noord-Frankrijk en de Belgische gewesten, gecoördineerd door het Laboratoire de Dendrochronologie de l'Université de Liège, leidde tot een synthese over het timmermansvak in de middeleeuwen en de moderne tijden. Met verwijzing naar verschillende Gentse voorbeelden. Geïllustreerd.

4280. HOORNE J., *Archeologische restanten van een middeleeuwse windmolen op de hoogte van Sint-Denijs-Westrem*, in *Molenecho's*, 37, (2009), nr. 1, p. 21-26. Opgravingen in het plangebied The Loop in Sint-Denijs-Westrem brachten sporen aan het licht van een middeleeuwse houten windmolen. De archeologische sporen worden in hun ruimere context toegelicht en situeren de molen bij een nederzetting of dorp waarvan de naam voorlopig nog onbekend is. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4281. HUYS P., *De watermolen te Sint-Lievens-Houtem door brand vernield in 1607*, in *Molenecho's*, 37, (2009), nr. 3, p. 142-147. De korenwatermolen in Sint-Lievens-Houtem was van oudsher in het bezit van het kapittel van de Gentse Sint-Baafsabdij. Het oudst gekende pachtcontract dateert van 1480. Op Pinksteravond 1607 werd de molen, die toen gepacht werd door Jan van Bockstaele, grondig door een brand vernield. In de bijdrage komt het onderzoek aan bod en de getuigenverklaringen.

4282. *Inventaire archéologique – fiche n° 175*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p. 91 - 93. Heruitgave van een fiche, opgesteld door V. DE MUYNCK in de rubriek “Godsdienstige gebouwen – Volderstraat, nr. 7 – XVIIe eeuw (1642), n° 200-XVIIIe eeuw,” over Het oud klooster van de jezuiten - Ingangspoort.

4283. KANMAZ M. & DUMAN A.V., *Islamitische ruimtes in de stad. De ontwikkeling van gebedsruimtes, moskeeën en islamitische centra in Gent*, (Academia Press), Gent, 2009, 234 blz. Het boek traceert de ontwikkeling sinds de jaren 1960 en geeft voor het eerst een kijk op het islamitische landschap in een Vlaamse stad. Geïllustreerd.

4284. KUNZE B., *Hausforscher unterwegs Belgien Normandie Bretagne, (Onze Buch)*, Bruchhauzer-Vilzen, 2008, 126 blz. De publicatie geeft een beeldverslag van een studiereis, die een groep van zes Duitse *Hausforschern* van 19 mei tot 1 juni 2008 ondernamen. Zij hielden ook halt in Gent en legden dit in beelden vast van onder meer de historische gebouwen van de Bijloke, de Wolweverskapel, het Vleeshuis, het Hof van Ryhove, de Sint-Baafskathedraal en de Graslei. Geïllustreerd.

4285. LALEMAN M.C., ‘*Château et pouvoir*’. *Beschouwingen bij symbol-architectuur in de ontwikkeling van het middeleeuwse Gent*, in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde van Gent*, (2008), nr. LXII/1, p. 5-42. Vanuit resultaten van archeologisch onderzoek in Gent en de visie op de middeleeuwse stad wordt het thema *Château et pouvoir* verder ontleed en toegepast op verscheidene types van middeleeuwse kastelen in Gent. Hun betekenis is nauw verbonden met de ontwikkeling van stad en buitengebied, hoofdzakelijk in de periode 10de-14de eeuw. Geïllustreerd.

4286. LALEMAN M.C., *Columns in houses. Domestic architecture and the stone trade in late-medieval Flanders*, in CLEVIS, H. (ed.), *Medieval Material Culture. Studies in Honour of Jan Thijssen*, Zwolle, 2009, p. 179-191. De bijdrage focust vooral op zuilen van Doornikse steen, als onderdeel van middeleeuwse stadshuizen en als gidsfossiel voor handel in steen, in casu kalksteen uit de Doornikse regio. Geïllustreerd.

4287. LALEMAN M.C., *Drongen Bourgoyen*, (*Erfgoedmemo*, nr. 42), Gent, 2009, 4 blz. Beknopt overzicht van het cultuurpatrimonium in het natuurgebied van de Bourgoyen, essentieel de hoeve Valkenhuis en de restanten van de watermolen. Geïllustreerd.

4288. LALEMAN M.C., *Gent. Stenen zuilen*, (*Erfgoedmemo*, nr. 33), Gent, 2008, 4 blz. De zalen in middeleeuwse gebouwen worden vaak ingedeeld door zuilen van Doornikse kalkzandsteen. In dit beknopte overzicht worden enkele in Gent vastgestelde types toegelicht. Aan het einde van dit overzicht wordt kort ingegaan op de aanwezigheid van zuiltjes bij deur- en vensteropeningen. Geïllustreerd.

4289. LALEMAN M.C., *Graslei: laatmiddeleeuwse sculpturen*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 13-21. Werken op de Graslei brachten drie monumentale waterspuwers van hardsteen aan het licht, die wellicht van een 14de-eeuws monument afkomstig zijn. Geïllustreerd.

4290. LALEMAN M.C., *Slachthuisstraat*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 157-160. Met bevindingen over de 16de-eeuwse gebastioneerde vesting, bekend als het Spanjaardenkasteel. Geïllustreerd.

4291. LALEMAN M.C., D. LAPORTE & G. STOOPS, *Prinsenhof 105*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 71-73. Over waarnemingen in de 15de-eeuwse oostvleugel van het Prinsenhof. Geïllustreerd.

4292. LALEMAN M.C., E. RAEYMAEKERS, P. STEURBAUT & G. STOOPS, *Nederpolder 4*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 34-39.

4293. LALEMAN M.C., G. RABAU & E. RAEYMAEKERS, *Burgstraat 46, klooster van de geschoeide karmelieten*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 14-17. Verslag en localisatie van de bouwdelen die te maken hebben met het voormalige Prinsenhof, meer bepaald de omheiningsmuur en delen van het Leeuwenhof. Geïllustreerd.

4294. LALEMAN M.C. & G. STOOPS, *Baksteengebruik in Vlaamse steden. Gent in de middeleeuwen*, in COOMANS T. & H. VAN ROYEN (eds), *Medieval Brick Architecture in Flanders and Northern Europe: the question of the Cistercian Origin. Middeleeuwse baksteenarchitectuur in Vlaanderen en Noord-Europa*, (*Novi Monasterii*, nr. 7), Koksijde, 2008, p. 163-183. Voor een

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

colloquium dat in 2007 in de Duinenabdij van Koksijde plaats vond en het thema van de vroege middeleeuwse baksteenarchitectuur in Noordwest-Europa tot onderwerp had, stelden de auteurs een nieuwe synthese voor Gent samen. Uitgangspunt waren de bouwdata die het dendrochronologische onderzoek van eiken kappen boven middeleeuwse gebouwen aanreikte. Aan deze betrouwbare ruggengraat werden andere archeologische en bouwarcheologische gegevens toegevoegd, evenals inlichtingen uit geschreven bronnen. Telkens werd er ook nagegaan of er een link was met cisterciënzers, omdat zij traditioneel als bepalend worden beschouwd voor de ontwikkeling van de middeleeuwse baksteenarchitectuur, zeker in de polderstreek. Voorzichtig schetsen de auteurs de ontwikkeling van geïsoleerde toepassingen in de 13de eeuw naar een markteconomie die aan alle bouwheren leverde in de 14de eeuw. Nuancering van traditionele stellingen en nieuwe vragen vormen een aanzet voor verder onderzoek. Geïllustreerd.

4295. LALEMAN M.C. & G. STOOPS, *Sint-Pietersplein 9-14, Sint-Pietersabdij*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 94-99. Verslag van onderzoek op het oostelijke terras, in de kruisgang en het lavatorium van de abdij, met nieuwe gegevens over de bouwgeschiedenis. Geïllustreerd.

4296. LEKENS L., *Gent in 99 gedenkplaten, (Tempus the History Press)*, Chalford-Stroud, 2009, 127 blz. In dit verzamelwerk worden de gedenkplaten voor privé-personen in Groot-Gent toegelicht. Per plaat geeft de auteur de reden voor de plaat en een korte biografie van de persoon waarvoor de gedenkplaat werd gemaakt en op die bepaalde plaats aangebracht. Een reeks planetjes helpen het terugvinden van de localisaties in stad en deelgemeenten. Geïllustreerd.

4297. LIEVOIS D., *Het huizenonderzoek: een kijkvenster op de stadsgeschiedenis*, in D'HONDT J. (red.), *Huizenonderzoek & Stadsgeschiedenis. Colloquium Brugge 28 november 2008*, Brugge, 2009, p. 7-12. Beknopte schets over de ontwikkeling van interdisciplinair huizenonderzoek, voornamelijk in Gent.

4298. MACLOT P., *Geraken huisgenealogen ooit echt thuis in oude huizen? Reflecties over het colloquium Huizenonderzoek & Stadsgeschiedenis in Brugge*, in *Infoblad Antwerpse Vereniging voor Bouwhistorie en Geschiedenis*, (2008), nr. 4, p. 8-17. Met verwijzingen naar de zogenoemde Gentse methode van huizenonderzoek (L. CHARLES, M.C. LALEMAN, D. LIEVOIS) en naar onderzoek over de economische betekenis van huizenbezit door J. DAMBRUYNE.

4299. MATTELAER P., *De watermolens van het Leiegebied*, in *De Leiegouw*, 50, (2008), nr. 2, p. 325-374. De auteur bespreekt de molens die ooit aan de Leie op het huidige Belgische grondgebied stonden. Het artikel wordt aange-

vuld met een opsomming van de bekende watermolens aan de Leie op Frans grondgebied. Tevens een algemene hydrografische schets van het Leiebekken en de Leie zelf. De watermolens worden gelokaliseerd aan de hand van de bestaande literatuur. Met een aantal voorbeelden uit het Gentse.

4300. MAHIEU F., *Sint-Veerleplein 11, het noordelijke bijgebouw van het Gravensteen*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 134-156. Indringend bouwhistorisch onderzoek leidde tot een reconstructie van de verschillende bouwfazen voor dit bijgebouw ten noorden van de donjon in het Gravensteen. Geïllustreerd.

4301. MEES M., *Terug naar de Sint-Romboutskathedraal. Marbele beelthouwerij voor den nieuwen thuijn*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 1, p. 8-10. De barokke aankleding van de Sint-Romboutskathedraal in Mechelen was voornamelijk het werk van de beeldhouwers Lucas Faydherbe (1617-1697) en Jan van den Steen (1633-1723). Ander werk van deze laatste is ook terug te vinden in het Gentse Stadhuis. Geïllustreerd.

4302. MEGANCK L., *'Naar beliefte der cliënten'. Burgerwoningen 1918-1940*, in *Stadsmussen onder dak, (Stad Gent, Dienst Monumentenzorg)*, Gent, 2008, nr. 2, p. 36-51. Tijdens het interbellum daalde het aantal inwoners van de Gentse kernstad ten voordele van de randstad of het buitengebied. De thema's die in deze bijdrage worden behandeld, omvatten privé-verkavelingen, de woning als kapitaalinvestering, 'verborgen' appartementen, het sleutel-op-deur-principe, bouwtypes van het interbellum, huiselijk comfort, de planindeling en de architectuur van de huizen. Geïllustreerd.

4303. MIGNOT P., *Préservation et mise en valeur des sites archéologiques: à quoi bon?*, in *Les Cahiers de l'Urbanisme*, (2009), nr. 72, p. 73-82. De auteur toont aan hoe de idee om bepaalde archeologische sites op te waarderen en een nieuwe plaats te geven in de maatschappelijke context van vandaag nauw verankerd zitten in ideologische concepten. Het overzicht van de ontwikkelingen in het zowel unitaire als geregionaliseerde België schetst de zeer wisselende belangstelling en de uitzonderlijke realisaties, steeds geprojecteerd tegenover een evoluerende mentaliteitsgeschiedenis. Vergelijking met de buurlanden wijst erop dat het archeologische patrimonium, als unieke historische getuigenis, te weinig bescherming en (op)waardering kent en dat de betekenis ervan – niet alleen in economische zin – globaal onderschat en miskend wordt. Geïllustreerd.

4304. NEGRONI, M., *Hotel van Eersel en zijn omgeving. Van middeleeuwse 'ramen' tot textielcomplex: huisonderzoek aan de Reep*, in *Gandavum*, 14, (2009), nr. 3, p. 3-43. Bijdrage gewijd aan het Hotel van Eersel, een oud stadspaleis op het adres Reep 4 in de Overscheldewijk. De auteur probeert zo veel

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

mogelijk informatie te achterhalen over dit huis en zijn omgeving via oude rentenboeken en akten, in familiedocumenten en in bouw aanvragen.

4305. NEIRINCK P., *Herstellen van de forten op de Schelde in 1675*, in *De Gonde*, 37, (2009), nr. 2, p. 9-11. Ingevolge aanvallen van de troepen van Lodewijk XIV gingen de baljuw en de leenmannen van de kasselrij van de Oudburg over tot werken, mogelijk aanpassingswerken aan de forten langs de Schelde vanaf Gentbrugge tot aan het veer van Melle. Geïllustreerd.

4306. PAUWELS T., *Er komt schot in de Mathildisklok*, in *Clocke Roeland*, 12, (2008), nr. 3, p. 2-9. De Mathildisklok is gegoten, gestemd, gekeurd en aan de Gentenaars gepresenteerd, maar de financiering is nog niet volledig rond.

4307. PROOT H., *De Arcus Ferdinandi hangt opnieuw in het stadhuis*, in *GOV-Heraut*, 44, (2009), nr. 2, p. 17-20.

4308. RAEYMAEKERS E. & P. STEURBAUT, *Sint-Kwintensberg 84*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 93. Waarnemingen in de 19de-eeuwse, neogotische kapel. Geïllustreerd.

4309. ROSSEAU H., *De groei van de stad 1914-2000*, in *Stadsmussen onder dak*, (*Stad Gent, Dienst Monumentenzorg*), Gent, 2008, nr. 2, p. 4-17. Stedenbouwkundige visie op enkele belangrijke etappes in de 20ste-eeuwse stadsontwikkelingen van Gent. Geïllustreerd.

4310. ROELSTRAETE J., *Straatgeschiedenis*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 279-282. Binnen het geschiedenisonderzoek gaat er recent aandacht naar de geschiedenis van een gebouw of een huis en de bewoners ervan. Een andere invalshoek van de link tussen bewoning en bewoners is de straatgeschiedenis. In deze bijdrage worden methode en bronnen kort toegelicht.

4311. ROMBAUT E., *Ecologisch bouwen in Vlaanderen*, in *Vlaanderen*, 58, (2009), nr. 4, p. 228-231. Deze bijdrage in een themanummer 'Stedelijke Dynamiek. Stedenbouw, architectuur en design' belicht enkele voorbeelden die aantonen dat er in Vlaanderen door zowel privé-initiatieven als door de overheid inspanningen worden gedaan om de grote achterstand in te halen op het vlak van ecologie en duurzaamheid. Ook Gentse voorbeelden. Geïllustreerd

4312. SCHOONAERTS R., *À propos de l'origine du Cadastre parcellaire en Belgique*, in *Les Cahiers de l'Urbanisme*, (2009), nr. 27, p. 18-22. De vernieuwing die onder Napoleon werd doorgevoerd, gekoppeld aan het invoeren van het metrische stelsel, legde de basis voor het hedendaagse kadaster als juridisch en fiscaal beheersdocument. De auteur stipt aan hoe het kadastrale systeem verder evolueerde in de Hollandse tijd en hoe de bestaande documenten

aan de Belgische overheid werden overgemaakt. In die ontwikkeling wordt er even ingegaan op de rol die Paul Gerard (1796-1866), inspecteur bij het kadaster van Oost-Vlaanderen, vervulde bij het afstemmen van de basisnormen voor het Belgische kadaster in de jaren 1830. Geïllustreerd.

4313. STOOPS G., *Gandastraat 5, Sint-Baafsabdij, abdijkerk*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 25-27). Met de resultaten van waarnemingen op de plaats van de voormalige abdijkerk van Sint-Baafs. Geïllustreerd.

4314. STOOPS G., *Gandastraat 7-9*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 28-32. Verslag van bevindingen met betrekking tot de Sint-Baafsabdij en het bijbehorende kerkhof. Geïllustreerd.

4315. STOOPS G., *Prinsenhof 103*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 70. Met gegevens over het 15de-eeuwse Prinsenhof. Geïllustreerd.

4316. STOOPS G., *Prinsenhof 107*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*. Gent, 2008, p. 74. Waarnemingen in de 15de-eeuwse oostvleugel van het Prinsenhof. Geïllustreerd.

4317. STOOPS G., *Sint-Amandsberg, Duivestaartstraat, Herlegem*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 176-181. Resultaten van archeologisch onderzoek op de walsite Herlegem. Geïllustreerd.

4318. STOOPS G., *Oostakker, Oude Veldstraat 1, Het Maegher Goet*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 172-175. Waarnemingen ter gelegenheid van werken in de wettelijk beschermde walsite. Geïllustreerd.

4319. STOOPS G., *Wondelgem, Woestijnegoedlaan 14-16*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 190-191. Met gegevens over bouwfazen van het laatmiddeleeuwse huis. Geïllustreerd.

4320. STOOPS G. & G. VERMEIREN, *Botermarkt 1, Stadhuis*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 2)*, Gent, 2008, p. 10-13. Verslag van een onderzoek in een binnenplaats van het Stadhuis, tussen de 15de-eeuwse middenvleugel in het 17de-eeuwse schepenhuis van gedele. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4321. STOOPS G. & G. VERMEIREN, *Hoogpoort 35*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 33-36. Verslag van bouwhistorische waarnemingen en vaststellingen in een huis van middeleeuwse origine. Geïllustreerd.
4322. STOOPS G. & G. VERMEIREN, *Ramen*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 75. Waarnemingen over het huis op de hoek van de Komijnstraat en de Ramen. Geïllustreerd.
4323. STORME M. (dir.), *De Coupure in Gent. Scheiding en verbinding*, (*Academia Press*), Gent, 2009, 323 blz. Een werkgroep van buurtbewoners dook de archieven in om de geschiedenis te achterhalen van het stadsdeel waarin de Coupure in het midden van de 18de eeuw werd gegraven. De algemene historische ontwikkelingslijnen worden opgesmukt met menselijke geschiedenis, bijzondere gebeurtenissen en weetjes. Geïllustreerd.
4324. TACK L. (dir.), *In ander licht. Herbestemming van religieus erfgoed*, (*M & L Cahier*, nr. 17), Brussel, 2009, 168 blz. Hoe kunnen de kerkelijke gebouwen hun historische en architectonische betekenis behouden in een steeds meer geregulariseerde samenleving? In 2008 organiseerden het Agentschap R.O. Vlaanderen en V.C.M. of het Contactforum voor Erfgoedverenigingen een tweedaags colloquium rond dit thema. De inleidende teksten geven een overzicht van het religieuze erfgoed in Vlaanderen en de partners die betrokken zijn bij behoud, beheer en bestemming. Bij de selectie van achtentwintig uiteenlopende bestemmingen die in het tweede gedeelte worden voorgesteld, behoren het Provinciaal Centrum voor Kunst en Cultuur in het voormalige klooster van de geschoeide karmelieten aan de Lange Steenstraat, de Wolweverskapel aan de Kortedagsteeg en het nieuwe Stadsmuseum of STAM in de Bijlokesite. Geïllustreerd.
4325. THEERLYNCK S., *Gerechtsgebouwen als dynamiek in hun buurt?*, in *Vlaanderen*, 58, (2009), nr. 4, p. 220-227. Bijdrage in een themanummer 'Stedelijke Dynamiek. Stedenbouw, architectuur en design'. Het inplanten van grote publieke bouwwerken zoals stations, musea, hospitalen of justitiegebouwen werd in de 19de en de 20ste eeuw de katalysator van een stedelijke ontwikkeling. De auteur stelt zich vragen bij de bouw van de nieuwe justitiehuisen in Antwerpen en in Gent. Ook Gentse voorbeelden. Geïllustreerd
4326. VAN AALST P. & L. BRANDS, *Vrijdagmarkt & Jacobsparochie*, (*Ultima Thule*), Gent, 2009, 176 blz. In alfabetische orde wordt er een overzicht gegeven van de straten met een overzicht van de gebeurtenissen die er zich afspeelden en personen die er hebben gewoond. In dit alfabetische overzicht neemt de Vrijdagmarkt, het grote stadspan van de Sint-Jacobsparochie, een ruime plaats in. Geïllustreerd.

4327. VANDAMME G., *De refter van de Sint-Pietersabdij in de achttiende eeuw*, in *Gandavum*, 13, (2008), nr. 4, p. 5-15. De auteur gaat na hoe de refter van de Sint-Pietersabdij er uitzag in de 18de eeuw, naar aanleiding van de restauratiecampagne van het beschilderde plankengewelf waarvan de voltooiing voorzien is voor 2010.

4328. VANDENABEELE L., *Jeruzalem in de crypte*, (*Kleine Cultuurgidsen, Provincie Oost-Vlaanderen*), Gent, 2007, 80 blz. Onderwerp zijn de wand- en gewelfschilderingen in de benedenkerk of crypte van de Sint-Baafskathedraal. De gebruikte technieken, de materiaalkeuze, de typologische en stilistische kenmerken evenals duiding bij de voorgestelde heiligen en hun iconografie komen in deze publicatie aan bod. Geïllustreerd.

4329. VAN DEN BORRE P., *Sint-Denijs-Westrem.... Zo was het, zo is het*, in *Jaarboek Heemkring Scheldeveld*, Sint-Martens-Latem, 2009, nr. XXXVIII, p. 181-225. Aan de hand van foto's wordt een overzicht gegeven van de voornaamste stedenbouwkundige en architectonische ontwikkelingen die Sint-Denijs-Westrem kende in de 19de en de 20ste eeuw. Ze tonen aan hoe een kleine plattelandsgemeente evolueerde tot een typische stedelijke deelgemeente. Geïllustreerd.

4330. VAN DOORNE G. & M. VINCENT, *25 jaar visie op een stad*, in *Stadsmussen onder dak*, (*Stad Gent, Dienst Monumentenzorg*), Gent, 2008, nr. 2, p. 70-83. Beknopt overzicht van de bijdrage van de Dienst Monumentenzorg van de Stad Gent sinds 1977 in een beter en kwaliteitsvol stedelijk wonen waar historische architectuur en hedendaags concept elkaar ondersteunen. Geïllustreerd.

4331. VAN ELSLANDE R., *Het begijnhof van Sint-Aubertus, genaamd Poortakker*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 20-38. Het begijnhof van Sint-Aubertus of Sint-Obrecht is het vierde, minder gekende begijnhof van Gent, dat gelegen was aan de Oude Houtlei. In het artikel overloopt men de geschiedenis van het begijnhof vanaf de stichting in de tweede helft van de 13de eeuw tot 1998.

4332. VAN ELSLANDE R., *"Hof van Flora": Gentse floraliën en Hippoliet van Peene*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 5, p. 314-333. Thans geïntegreerd in de lokalen van het Hoger Technisch Instituut Sint-Antonius, is zaal Flora gelinkt aan de ontstaansperiode van de Floralien. Toen de zaal te klein werd en de Floralien een ander en ruimer onderkomen vonden, werd het een theaterzaal en een van de eerste filmzalen. Uiteindelijk werd de zaal omgeven door een beluik, de Braeckmancité, waar Georges Minne verbleef en er zelfs een bronsgieterij oprichtte.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4333. VANHOLME N., *Afsnee: een geïntegreerde erfgoedstudie*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 97-112. Geïllustreerd.

4334. VANNIEUWENHUYZE B., *Buren, straten en aanknopingspunten. Plaatsbepaling in het laatmiddeleeuwse Brussel (dertiende-zestiende eeuw)* in *Stadsgeschiedenis*, 4, (2009), nr. 2, p. 97-114. De stedelijke ruimte is een complex gegeven. Er bestaan uiteenlopende manieren om na te gaan hoe de laatmiddeleeuwse mens met die complexe realiteit omging. In deze bijdrage gaat de auteur dieper in op plaatsbepalingen en de gangbare lokalisatiesystemen. Hij onderzoekt in dit verband of de stelling die D. Lord Smail voor Marseille ontwikkelde, ook voor het laatmiddeleeuwse Brussel gangbaar is. De conclusies en vragen die uit dit op Brusselse bronnen gebaseerde onderzoek voortkomen, zijn eveneens bruikbaar voor andere laatmiddeleeuwse steden, onder meer in het graafschap Vlaanderen.

4335. VAN RYSSEL D., *Barakken of houten noodwoningen*, in *Ghentsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 470-473. Beknopte bijdrage over noodwoningen die na de Eerste Wereldoorlog op verschillende plaatsen in Gent werden opgetrokken om zo snel mogelijk tegemoet te komen aan het acute huizen tekort. Een lijst van 1931 toont de ligging en spreiding van 827 dergelijke houten noodwoningen. Ze verdwenen geleidelijk uit het stadsbeeld, de laatste pas aan het eind van de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

4336. VAN RYSSEL D., *Gent, minder bekende en of verdwenen locaties*, in *Ghentsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 470-473.

4337. VAN RYSSEL D., *Het Rasphuis te Gent*, in *Ghentsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 310-312. Het Rasphuis of de provinciale gevangenis werd in 1773 gebouwd en was gelegen aan de Coupure. Geïllustreerd.

4338. VERAVERBEKE E., *Het Gentse 'Nieuw Circus'*, in *@rchieflink*, 8, (2008), nr. 4, p. 4-5. Het Huis van Alijn engageert zich in de herwaardering van het Nieuwe Circus dat in het bouwblok tussen Sint-Pietersnieuwstraat, Waalse Krook en Lammerstraat gelegen is. Dit artikel geeft een samenvatting van de bouwgeschiedenis en de betekenis, met verwijzing naar voorstellingen. Geïllustreerd.

4339. VERBIEST D., *Opmerkingen voornamelijk betreffende de pittoreske schoonheid van het Citadelpark*, Gent, 2009, 12 blz. Herdruk door het SMAK (Stedelijk Museum voor Actuele Kunst) van een Engelse tekst die William GILPIN neerpande bij zijn bezoek aan het Gentse Citadelpark. De tekst werd te London gepubliceerd in 1799. Geïllustreerd.

4340. VERMEIREN G., *Oude Houtlei 56, Monasterium Poortackere*, in *Archeologisch onderzoek in Gent, 1997-2008*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 2), Gent, 2008, p. 68-69. Waarnemingen bij verbouwingen in het 19de-eeuwse kloostercomplex. Geïllustreerd.

4341. VERSTRAETEN A., D. KARELSE & A. ZWAENEPOL, *Eendenkooien in Vlaanderen: verborgen, meestal verdwenen en bijna vergeten*, in *Monumenten, Landschappen & Archeologie*, 27, (2008), nr. 5, p. 33-69. Deze bijdrage gaat indringend in op een jachtwijze die zich in de 13de eeuw in Vlaanderen ontwikkelde en waarvan uitzonderlijk nog enkele materiële relictten verspreid over de hele regio terug te vinden zijn. Het artikel legt uit hoe die jacht verliep en welke middelen daarvoor nodig waren. De Ferrariskaarten uit de late 18de eeuw tonen een concentratie in de Moervaartdepressie, onder meer in Doornzele-Evergem, Moerbeke, Sinaai en Wachtebeke. Geïllustreerd.

Kunst, cultuur

4342. BAUDOUIN A. (red.), *The power of print*, Antwerpen, 2008, 66 blz. De uitgave illustreert de tentoonstelling van de culturele affiche- en folderwedstrijd 2008, waartoe verscheidene organisaties bijdroegen. Het initiatief van het Prospekta-Centrum voor Kunstcommunicatie biedt een overzicht van de bekroonde werken. Tot deze gerealiseerde ontwerpen behoren de affiche voor *Ziek tussen lichaam en geest* door Randoald Sabbe en Jan Wouter Hespeel voor de Erfgoedcel v.z.w. Gent Cultuurstad en de folder of museumjournaal van het Huis van Alijn door Randoald Sabbe. Geïllustreerd.

4343. BEECKMAN M., *Bram Eliaert*, Gent, 2009. Elk jaar krijgt één van de Cultuurplatforms van de deelgemeenten van Gent de mogelijkheid om advies uit te brengen over de aankoop van een kunstwerk. Cultuurplatform Gentbrugge koos in 2009 voor een bronzen beeld *Een wankel evenwicht* van Bram Eliaert. Geïllustreerd.

4344. CABELL L. & J. VAN DER STOCK (dir.), *Rogier van der Weijden 1400-1464. De passie van de meester*, Zwolle-Leuven, 2009, 592 blz. Monografie over het oeuvre van Rogier van der Weijden naar aanleiding van een overzichtstentoonstelling in het M-museum in Leuven, van 20 september tot 6 december 2009. De bijdragen focussen ook op de invloed en de erfenis van de meester op tijdgenoten en navolgers, zowel boekverluchters, schilders en beeldhouwers. De inleidende hoofdstukken worden gevolgd door een catalogus van 83 tentoongestelde stukken. Daartoe behoren ook miniaturen die mogelijk in Gent of in het kader van de zogenoemde Brugs-Gentse school werden vervaardigd, evenals vorstenportretten van Filips de Goede, Isabella van Portugal en Karel de Stoute, de Bourgondische hertogen die eveneens tot Van der Weijden's opdrachtgevers behoorden. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4345. DE BISSCOP N., *De Chinese Verleiding. Chinese exportkunst van de zestiende tot de negentiende eeuw*, (Kunsthof Sint-Pietersabdij), Gent, 2009, 351 blz. Lijvige publicatie rondom het thema van de Chinese exportkunst, naar aanleiding van een tentoonstelling die van 20 november 2009 tot 25 april 2010 plaats vond in de Kunsthof Sint-Pietersabdij. De inhoud behandelt niet enkel de keramiek, maar licht alle vormen van export toe en brengt ze in beeld ten opzichte van de handelsroutes en de evoluerende handelsorganisatie met hun invloed op de complexe wisselwerking tussen oost en west. In het begin van het boek wordt er tevens kort teruggekeken op de oudste vondsten uit de 9de-12de eeuw, die door archeologisch onderzoek op de Gentse sites van Sint-Baafs en Sint-Pieters werden opgegraven. De hoofdmoot wordt in verscheidene hoofdstukken opgedeeld en behandelt onder meer de vroege export in de 16de-17de eeuw, de zuidelijke Nederlanden en de Chinahandel, de tafelopsmuk, vooral na de introductie van thee, chocolade en koffie in Europa, populaire Chinese themata in het decor van siervoorwerpen en huisraad, westerse motieven op Chinese producten, Chinese accessoires voor kantoor, opsmuk en hygiëne of als curiosa, decoratie en meubilair in interieurs. In de publicatie komt ook de 'gouden eeuw' van Canton aan bod. De auteur vestigt ten slotte de aandacht op de oorspronkelijke houten beelden van het Chinese Paviljoen in Laken, die in 1970-1971 op de kunstmarkt terecht kwamen en ter plaatse door kopieën werden vervangen. Een beknopt overzicht van de tentoongestelde objecten en de introductieteksten werd als afzonderlijke uitgave met dezelfde titel bij het tentoonstellingsbezoek ter hand gesteld. Geïllustreerd.

4346. DECORTE L., *De Leie in de Nederlandse literatuur*, in *De Leiegouw*, 50, (2008), nr. 2, p. 395-423. In alle tijden hebben schilders en schrijvers zich aangetrokken gevoeld door het bekoorlijke Leielandschap. De auteur brengt een overzicht van de schrijvers die de rivier warm bezongen hebben, met voor Gent Cyriel Buysse, Julius De Praetere, Richard Minne en Paul Rogghé.

4347. DE DONCKER T., *Gentse kunstenaars Eenheid en diversiteit*, in *@rchieflink*, 9 (2009), nr. 2, p. 1-2. Beknopte voorstelling van een onderzoek die de auteur instelde naar de sociaaleconomische positie van de Gentse kunstenaars in de periode 1574-1773. Geïllustreerd.

4348. DE GEEST, D. "Ik wil een vrije boer zijn" *De Soldaat Johan herlezen*, in *Filip De Pillecyn Studies III*, 2007, p. 85-103. Bespreking van de historische roman *Soldaat Johan* van Filip De Pillecyn. Ook de Gentenaars wordt een rol toebedeeld in de roman.

4349. DE GEEST J., *Masereel en China. Europalia in het MSK Gent*, in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 6, p. 14-17. De invloed van Frans Masereel op de avant-gardegrafiek van het revolutionaire China in de periode 1919-1949 vormde het onderwerp van een tentoonstelling dat het Gentse Museum voor Schone Kunsten in het najaar 2009 te kijk stelde. Geïllustreerd.

4350. DE GEEST J., *Regionale schilderscholen. Van de kunst tot de Kempen, in Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 47, (2009), speciale katern, 40 blz. In de 19de eeuw gebruikte men de benaming 'school' ook voor de navolgingen van een grote kunstenaar of voor een groep kunstenaars die op een bepaalde plaats werkten. Deze bijdrage wil de artistieke densiteit van verschillende streken in de 19de en de 20ste eeuw belichten. De aandacht gaat uit naar de zeer verscheiden kunstenaars die op een bepaalde plek werkten. De auteur groepeerde de kunstenaars volgens de volgende themata: de stranden, het IJzerfront, de 'dode' stadjes en begijnhoven, de Leie en de Schelde, het Vlaamse heuvelland, het zoniënwoud en de heide. Het begijnhofthema wordt onder meer geduid met het *Klein Begijnhof te Gent* van Louis Tytgadt. De kunstenaarsgroepen van Sint-Martens-Latem komen in beeld bij de schilders van Leie en Schelde. Geïllustreerd.

4351. DELBEKE M., D. DE MEYER, B. ROGIERS & B. VERSCHAFFEL (eds), *Piranesi: de prentencollectie van de Universiteit Gent, (Museum voor Schone Kunsten A & S/books)*, Gent, 2008, 228 blz. De unieke collectie prenten van Giovanni Battista Piranesi (1720-1778), bekend als architect-kunstenaar en oudheidkundige, vormde het uitgangspunt van een tentoonstelling van het Museum voor Schone Kunsten, van 20 september 2008 tot 18 januari 2009. Een bundel opstellen van verschillende auteurs begeleidde de tentoonstelling. De themata die in het bundel worden behandeld, gaan over archeologie en inventie, de benadering van het oude, moderne en religieuze Rome, de tentoonstellingsarchitectuur, een 18de-eeuwse kurkmaquette van het Romeinse Pantheon, onbekende tekeningen in een Album van P.J. Goetghebuer, een biografie en een overzicht van de publicaties die Piranesi uitgaf, evenals een toelichting over zijn etstechniek. Het bundel sluit af met een lijst van de tentoongestelde stukken en een bibliografische verantwoording. Geïllustreerd.

4352. DENDOOVEN G. & G. DOOREMAN, *Gentse boekerijen, (VVBAD)*, Antwerpen, 2009, 96 blz. De uitgave begeleidde de gelijknamige tentoonstelling in het Museum voor Schone Kunsten en fungeerde als onderdeel van een breder project rond de diverse kunst- en erfgoedbibliotheken in Gent. Ze werden opgenomen in een parcours met aandacht voor de uitzonderlijke stukken, maar ook voor nieuwe ontwikkelingen zoals de digitale bibliotheek en Google-toepassingen (S. VAN PETEGHEM). Met de medewerking van talrijke co-auteurs. Geïllustreerd.

4353. DENEFFE D., F. PETERS, W. FREMONT & C. STROO, *Pre-Eyckian Panel-Painting in the Low Countries, (Contributions to fifteenth-century painting in the southern Netherlands and the Principauly of Liège, nr. 9)*, Brussels, 2009. De uitgave is het resultaat van zes jaar werk in het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium waarbij onder leiding van C. STROO geprobeerd werd de bevindingen over schilderkunst op paneel vóór de periode van Jan van Eyck (ca. 1390-1441) samen te brengen. Uitgangspunt

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

is een corpus van dertig werken uit uiteenlopende verzamelingen. Namen van schilders als Jan van der Asselt, Pieter van Beervelt, Melchior Broederlam en Jacob de Baerse waren in Gent en aan het in Gent gevestigde Bourgondische hof actief. De werken werden op alle mogelijke manieren en met alle beschikbare methodes technisch onderzocht. Maar ook de manier waarop de onderwerpen stilistisch werden uitgebeeld, werden in detail onder de loep genomen. Tot de werken die in het kader van dit project werden gerestaureerd, behoort een Graflegging uit het Gentse Museum voor Schone Kunsten. De pre-Eyckiaanse schilderkunst wordt tevens gesitueerd in een ruimer kader, onder meer via de opdrachten van de Bourgondische hertogen zoals de kunstwerken voor het Kartuizerklooster Champmol bij Dijon. Geïllustreerd.

4354. DEN HARTOG G., *Rekelingestraat 5, Wenemaerhospitaal: een dame-tje met een Kruseler*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stads-archeologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3). Gent, 2009, p. 69-78. Een bij opgravingen ontdekte sculptuur blijkt een heel merkwaardige voorstelling van een dameshoofdje uit de 14de eeuw te zijn. Geïllustreerd.

4356. DE RYNCK P. (red.), *Topstukken in Vlaanderen. Gids langs beschermd cultuurgoed*, Gent, 2009, 96 blz. Een Topstukkendecreet stelt de Vlaamse Gemeenschap in staat belangrijke kunstwerken in Vlaanderen te houden. Via het decreet kunnen eveneens middelen worden gebundeld om dit patrimonium beter te beheren en te conserveren. De Topstukkenraad beslist over de voorbereidende selecties en toetst aan uitgelezen selectiecriteria. De gekozen stukken moeten werken zijn van een bijzondere waarde, moeten een schakel zijn in de ontwikkeling van kunst of cultuurgeschiedenis, moeten een belangrijke bijdrage leveren voor de kennis van kunst, geschiedenis of wetenschap en moeten getuigen van een bijzondere hoge artistieke productie. Tot de geselecteerde werken behoren een hele reeks topstukken uit het Gentse Museum voor Schone Kunsten. Bij dezelfde reeks van topstukken behoren tevens het Lam Gods uit de Sint-Baafskathedraal, het Panoramisch Gezicht op Gent van 1534 uit het STAM (vroegere Bijlokecollectie), een schilderij met Christusvoorstelling van Antoon van Dyck uit de Sint-Michielskerk en het Ceremoniale Blandiniense uit de Gentse Universiteitsbibliotheek. Met praktische verwijzingen naar de bewaarplaatsen.

4357. DE SMET J., *Emile Claus & het landleven*, (*Mercatorfonds & Museum voor Schone Kunsten*), Brussel-Gent, 2009, 208 blz. Monografie over kunstschilder Emile Claus (1849-1924), uitgegeven naar aanleiding van de gelijknamige tentoonstelling die van 21 maart tot 21 juni 2009 in het Gentse Museum voor Schone Kunsten werd georganiseerd. Tentoonstelling en monografie belichtten het oeuvre van Claus vanuit een thematische benadering. Bij deze opdeling onderscheidt men de volgende onderwerpen: Claus en zijn milieu, sociale typering, arbeid op het land, het leven met de rivier (de Leie), dorps-

leven, de ijsvogels en/of ijslandschappen en het zuivere landschap. Het boek sluit af met een biografie, een bibliografie, het overzicht van de tentoonstelling van Claus' oeuvre en een lijst van het werk van de tijdgenoten die werden aangesproken om de kunst van Claus beter tot haar recht te doen komen. Geïllustreerd.

4358. DE SMET, J., *Fernand Léger, Le grand déjeuner, een meesterwerk uit het MOMA te gast*, in *Museumkrant Museum voor Schone Kunsten Gent*, 20 (2009), nr. 3, s.p., De bruikleen van het Amerikaanse MOMA gaf het Gentse Museum voor Schone Kunsten de kans om dit hoofdwerk uit het oeuvre van Fernand Léger (1881-1955) te plaatsen ten opzichte van de Europese avantgarde in de eerste helft van de 20ste eeuw, voornamelijk van Belgische tijdgenoten. Geïllustreerd.

4359. DE SMET J., e.a., *Kinderen aan het ochtendtoilet van James Ensor. Nieuw topstuk voor het Museum voor Schone Kunsten*, in *Tijdschrift Museum voor Schone Kunsten*, 19, (2008), nr. 3, s.p. Geïllustreerd.

4360. DE SMET J., e.a., *Recente aanwinsten. Gustave van de Woestyne, werken op papier*, in *Museumkrant, (Museum voor Schone Kunsten Gent)*, (2009), nr. 4, 4 blz. De verworven werken van Gustave van de Woestyne (1881-1947) worden gesitueerd in het oeuvre en ten opzichte van de levensloop van de kunstenaar. Meer specifiek focust de bijdrage op een portret van broer Karel van de Woestyne (1878-1929), gouaches van na de Eerste Wereldoorlog en illustraties voor een Reinaert de Vos van Stijn Streuvels. Geïllustreerd.

4361. DE SMET J., B. FORNARI & H. SIMPSON, *Museumkrant 2009/2, (Museum voor Schone Kunsten Gent)*, Gent, 2009, nr. 2, 4 blz. Behalve praktisch museumnieuws geeft dit bulletin informatie over de Museumprijs 2009, die aan het Gentse Museum voor Schone Kunsten werd toegekend, de Britse kunstenaar Christopher Nevinson (1889-1946), de Antwerpse kunstenaar Georges Vantongerloo (1886-1965) en de dossiertentoonstelling die rond de Gentse caravageske schilder Jan Janssens (1590- ca. 1650) werd georganiseerd. Geïllustreerd.

4362. DE SMET J., R. HOOZEE, R. MONTEYNE & P. VAN HAUTE, *Emile Claus en het landleven*, in *Museumkrant Museum voor Schone Kunsten Gent*, 20, (2009), nr. 1, s.p. Samenvattend overzicht van wat de tentoonstelling in het Museum voor Schone Kunsten te bieden had. Geïllustreerd.

4363. DE SMET J., M. TAHON-VAN ROOSE & T. VAN POUCKE, *Aanwinsten: George Minne*, in *Museumkrant Museum voor Schone Kunsten Gent*, 20, (2009), nr. 4, s.p. Het Gentse Museum voor Schone Kunsten staat bekend om de collectie Belgische kunst uit de 19de en 20ste eeuw. Voor de periode van het fin de siècle is de Gentse beeldhouwer George Minne (1866-1941) een

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

van de centrale figuren. De bijdrage gaat in op enkele schenkingen en gerichte aankopen om de betekenis van Minne voldoende te kunnen in beeld brengen. In de toelichtingen komen behalve enkele biografische gegevens de voorstelling van De verworpingen, de schenking Oswald Colaes, schetsbladen voor onder meer een fontein met jongelingen en ineengestremgelde figuren evenals het Rodenbachmonument aan bod. Geïllustreerd.

4364. DESMET T. & A.M. MUSSCHOOT, *Kijken met Cyriel Buysse. Een fotoverhaal*, Zwijndrecht, 2009, 141 blz. Cyriel Buysse liet een omvangrijk oeuvre na waarin hij Vlaanderen met veel liefde maar ook zeer kritisch beschrijft. Hij was echter ook kosmopoliet en verbleef onder meer in de Verenigde Staten, Londen, Den Haag, Marokko, Spanje en Tunesië. Tania Desmet, fotografe, trad in het voetspoor van Buysse en liet zich inspireren door de lectuur van zijn teksten bij het maken van fotoreportages over de mens en zijn omgeving, toen en nu. Geïllustreerd.

4365. DE VOS J. *De wereld volgens Carl De Keyzer. Trinity in het SMAK, in Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 3, p. 2-9. Ter gelegenheid van een gelijknamige tentoonstelling in het Stedelijk Museum voor Actuele Kunst of SMAK stelt deze bijdrage het Trinity-epos voor van de Gentse fotograaf Carl De Keyzer (°1958). De tentoonstelling en het bijbehorende boek omvatten drie delen: *Tableaux d'Histoire, Tableaux de Guerre et Tableaux Politiques*.

4366. ELIAS W., *Aspecten van de Belgische kunst na '45*, Gent, {2009}, 280 blz. Het Belgische kunstgebeuren wordt in een breder internationaal perspectief toegelicht. De visie wordt geïllustreerd met sprekende voorbeelden van toonaangevende kunstenaars. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

4367. FORNARI B., *Roar China Lu Xun, Masereel en de avant-garde in China, 1919-1949*, in *Museumkrant Museum voor Schone Kunsten Gent*, 20, (2009), nr. 3, s.p. In het begin van de 20ste eeuw vonden in China historische gebeurtenissen plaats, die de loop van de geschiedenis radicaal veranderden en in 1949 leidden tot de oprichting van de volksrepubliek China. In deze ontwikkeling speelde schrijver en uitgever Lu Xun (1881-1936) een bepalende rol. Vooral het werk van sociaal geëngageerde auteurs werden door zijn toedoen vertaald en uitgegeven. De boeken kregen een aantrekkelijke vormgeving. Via het boekdesign drong de Europese avant-garde de Chinese kunst binnen. Uit het werk van Lu Xun blijkt de invloed van houtsneden van Frans Masereel. De houtsnede was een bijzonder gewaardeerd medium om het volk aan te spreken. In een tentoonstelling, opgebouwd in het Gentse Museum voor Schone Kunsten in het najaar 2009, vormde Lu Xun het uitgangspunt voor een overzicht van de Chinese grafiek tussen 1919 en 1949. Geïllustreerd.

4368. GAUBLOMME D., *Vorstelijke Vlaamse wandtapijten*, in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 46, (2008-2009), nr. 6, p. 26-30. Voor een tentoonstelling bracht de Kunsthal Sint-Pietersabdij vijfendertig Vlaamse wandtapijten uit de 15de en de 16de eeuw samen. De Bourgondische hertogen, Karel V en Filips II, waren verwoede verzamelaars en zo komt het dat er zich talrijke Vlaamse wandtapijten nog in de Spaanse Koninklijke verzamelingen bevinden. De tentoonstelling toonde een uitgelezen keuze. Ze waren typologisch voorgesteld: mythologische taferelen, devotietapijten, historische taferelen, religieuze onderwerpen, landschappen. Een hoogtepunt van de tentoonstelling vormde de reeks die de verovering van Tunis tot onderwerp had. Ze werd in 1548 ontworpen door Jan Corneliszoon Vermeyen voor keizer Karel V. Geïllustreerd.

4369. HAGGH, B. *The Mystic Lamb and the Golden Fleece: Impressions of the Ghent Altarpiece on Burgundian Music and Culture*, in *Revue belge de musicologie/Belgisch Tijdschrift voor Muziekwetenschap*, LXI, 2007, p. 5-59. In het schilderij het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck worden verschillende thema's behandeld. In dit artikel wordt nagegaan wat de invloed was van deze thema's en dus van het Lam Gods in de kunst, de literatuur en de muziek tijdens de Bourgondische periode. Ook de invloed van de Orde van het Gulden Vlies op deze Bourgondische kunsten wordt besproken. De appendix bij het artikel bevat enkele literaire en muzikale teksten waaruit de invloed van het Lam Gods en de Orde van het Gulden Vlies blijkt.

4370. HOOZEE R., *Artist in Residence. Raoul De Keyser. Werken op papier 1964-1979*, (*Museum voor Schone Kunsten*), Gent, 2009, 4 blz. De brochure begeleidde de gelijknamige tentoonstelling die van 30 mei tot 20 september 2009 in het Museum voor Schone Kunsten werd voorgesteld. Kern van het project vormt een verzameling van honderd achtenzeventig tekeningen die De Keyser in 2008 aan het museum schonk. Dit oeuvre wordt gesitueerd ten opzichte van geschilderde werken. Ze illustreren hoe De Keyser een eigen traject ontwikkelde binnen de artistieke beweging van de Nieuwe Visie en ruimer gezien binnen de hedendaagse Belgische kunst. Geïllustreerd.

4371. HOOZEE R., *Kinderen aan het ochtendtoilet. Nieuw topstuk voor het MSK Gent*, in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 46, (2008), nr. 5, p. 8-12. De Vlaamse Overheid kocht het schilderij 'Kinderen aan het ochtendtoilet', dat James Ensor in 1886 maakte. Het topstuk werd in bruikleen gegeven aan het Gentse Museum voor Schone Kunsten. In dit artikel wordt het werk nader toegelicht. Geïllustreerd.

4372. HUYS P., *Cyriel Buysse over de dorpsmolen van Deurle in Molen-echo's*, 36, (200), nr. 3, p.169-173. In de zomer van 1911 kocht Cyriel Buysse drie hectaren grond bovenop de Molenberg van Deurle. Hij liet er een klein werkhuis oprichten en hield er een dagboek bij, een spontane mengeling van

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

rake observaties en lyrische impressies. De windmolen zelf speelt een prominente rol in het dagboek.

4373. *Inventaire archéologique – fiche n° 174*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 18-19. Heruitgave van een fiche, opgesteld door George Hubin in de rubriek “Schilderijen – Museum van Schilderijen, nr. 95 - XVIIe eeuw (1640),” over een Damesportret door Frans Hals.

4374. *Inventaire archéologique*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p.404-405. Heruitgave van een fiche, opgesteld door Fernand Scribe in de rubriek “Schilderijmuseum, nr. 47 - XVIIe eeuw,” over een studie van Jordaens.

4375. *Inventaire archéologique*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 5, p. 334-335. Heruitgave van een fiche, opgesteld door Louis Maeterlinck in de rubriek “Schilderijen – Schilderijmuseum, nr. 23 - XVIe eeuw,” over een vrouwenportret door Willem Key.

4376. *Inventaire archéologique – fiche n° 187*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 259-260. Heruitgave van een fiche, opgesteld door Louis Maeterlinck in de rubriek “Schilderijen – Schilderijmuseum, nr. 22 - XVIe eeuw (1640),” over een mannenportret door Willem Key.

4377. *Inventaris van de zilvercollectie*, Gent, 2009, 350 blz. De publicatie biedt de inventaris van de zilvercollectie die Claude d’Allemagne tussen 1953 en 1986 verzamelde en die deel uitmaakt van de museumcollectie van het kasteel van Laarne. Deze voornamelijk met Europees zilver samengestelde collectie is één van de grootste van het land. In deze verzameling bevindt zich heel wat Gents zilver. Geïllustreerd.

4378. *Jules De Bruycker. Thuis in de Sint-Niklaaskerk Gent - 17.10.08 - 06.12.08*, Gent, 2008, 47 blz. Boek naar aanleiding van de tentoonstelling over Jules De Bruycker. Jules De Bruycker was geobsedeerd door de Sint-Niklaaskerk en maakte er verschillende tekeningen van. Naast de tekeningen van De Bruycker vinden we in dit boek een biografie van deze kunstenaar en een korte bouw- en restauratiegeschiedenis van de Sint-Niklaaskerk. Geïllustreerd.

4379. KOSTER M.L., *Hugo van der Goes and the procedures of art and salvation*, (Harvey Miller Publishers), London-Turnhout, 2008, 178 blz. De monografie rond het Portinari-altaarstuk van Hugo van der Goes (ca. 1440-1482) is gebaseerd op een doctorale scriptie rond dit enigmatische kunstwerk uit de Galleria degli Uffizi in Firenze (Italië). Het werk werd vervaardigd voor Tommaso Portinari. Ondanks het beperkte bronnenmateriaal waarover de auteur beschikt – onder meer een contract voor een huis in Gent – probeert hij het Portinari-altaar dieper te ontleden en de betekenis ervan te achterhalen binnen de ruimere context van de 15de eeuwse schilderkunst in de Lage Landen

en Italië. Via de studie van het altaarstuk probeert de auteur een nieuw of op zijn minst meer genuanceerd beeld te schetsen van de opdrachtgever en van de kunstenaar. Geïllustreerd. Met een CD-rom voorzien van fotomateriaal als bijlage.

4380. KRAMER F., *Mooi vies, krap lelijk. Grotesk realisme in rederijerskluchten*, (Uitgeverij Verloren), Hilversum, 2008, 416 blz. De auteur doorgrondde het kluchtenrepertoire van 16de-eeuwse rederijers en ging na hoe dit visueel in beeld werd gebracht, zoals onder meer in buitensporige lichaamsvoorstelling en gespierd taalgebruik. De uitgave omvat eveneens een samenvatting van de zevenenzeventig kluchten waarop de studie gebaseerd werd. Geïllustreerd.

4381. LAMARCQ D., "Plaasteren" Egmont centraal op Gents 'Salon' van 1820, in *Handelingen van het Zottegens Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde*, XIV, (2009), 241-244. Het standbeeld van Lamoraal graaf van Egmont werd in 1873 op de Zottegemse markt opgericht. Het pleisteren standbeeld werd op 19 juli 1820 met een versierde bargie van Brugge naar Gent gebracht waar een escorte van de *Société Royale des Beaux-Arts et de Littérature* het opwachtte met het oog op de tentoonstelling tijdens het salon van 1820.

4382. LAOUREUX D., *Maurice Maeterlinck et la dramaturgie de l'image. Les arts et les lettres dans le symbolisme en Belgique*, Brasschaat, 2008, 288 blz. Dit boek is voortgevloeid uit een doctoraatsverhandeling waarin de auteur de rol onderzoekt van de schilderkunst in het werk van een van de grootste exponenten van het symbolisme. Zo probeert hij onder andere te achterhalen welke schilderijen Maeterlinck voor ogen had in zijn imaginair museum. Geïllustreerd.

4383. LAUWAERT H., *Max Beckmann, grafiek uit het Von der Heydt-Museum Wuppertal*, in *Museumkrant Museum voor Schone Kunsten Gent*, 20, (2009), nr. 3, s.p. Over een tentoonstelling van de Duitse expressionistische kunstenaar Max Beckmann (1884-1950) die in het najaar 2009 in het Gentse Museum voor Schone Kunsten liep. Het ging voornamelijk om zijn grafische oeuvre. Geïllustreerd.

4384. MAERTENS J., *De Leie in de muziek*, in *De Leiegouw*, 50, (2008), nr. 2, p. 313-324. Bijdrage over 'de Leie in de muziek' naar aanleiding van het vijftigjarige bestaan van *De Leiegouw*. Het onderzoek is in hoofdzaak toegespitst op de kunstmuziek hoewel het repertoire heel wat liederen in de volkstrant telt. Chronologische ordening naar het geboortjaar van de componist en met korte stilistische duiding. Als Gentse componisten vermeldt hij Jef van der Meulen, Franz Uyttenhove, Ernest Devestel en Robert Herberigs.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4385. MARIJNISSEN R.H., *X-ray Authentication of paintings (Mercatorfonds)*, Antwerpen, 2009. Met de medewerking van G. VAN DE VOORDE, L. KOCKAERT, R. VAN SCHOUTE en F. CUIGNIEZ stelde de auteur een publicatie samen over zijn expertise, namelijk het onderzoek van schilderijen van oude meesters zoals het Lam Gods van de gebroeders Van Eyck en werk van Pieter Paul Rubens. In het debat tussen echtheid en vervalsing, waarbij de auteur vanuit zijn functie als departementshoofd conservatie bij het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium of als expert betrokken was, pleitte hij steeds voor het diepgaande onderzoek, onder meer met elektromagnetische röntgenstralen die indringen in de genese van het werk en inlichtingen verschaffen over wat er is gebeurd tussen het paneel en wat zichtbaar is. Geïllustreerd.

4386. NYS W., *De vestiging van edelsmeden in het Land van Waas in de 18de eeuw*, in *Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, (2008), nr. 11, p. 323-369. Met verwijzingen naar Gent. Geïllustreerd.

4387. PAS J., *Door beeldhouwers gemaakt? Vormen van sculptuur vandaag*, in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 46, (2008), nr. 5, katern 40 blz. De speciale katern gaat in op kunst van de laatste drie decennia, meer bepaald op monumentaal werk dat ook onder de noemer sculptuur kan worden ondergebracht. De bijdrage vormde een aanvulling bij de tentoonstelling *Antwerpen Open Air sculpture show*, die in september 2008 werd opgebouwd. Met verwijzingen naar werk uit het Gentse Museum van Actuele Kunst of SMAK, zoals onder meer oeuvre van Jan Fabre en Thierry De Cordier. Geïllustreerd.

4388. PAUWELS J., *Selling the Book Trade: the International Distribution of Nineteenth-Century Book Auction Catalogues from the Southern Netherlands*, in *Quaerendo*, 38, (2008), nr. 4, p. 333-345. Gedurende de 19de eeuw vonden veilingcatalogi van zeldzame boeken en manuscripten uit de Zuidelijke Nederlanden hun weg over heel Europa. Gent bleek een van de grootste productiecentra van dergelijke catalogi te zijn, die voorhanden waren voor het Europese publiek van Parijs tot Sint-Petersburg en van Londen tot Napels.

4389. QUAGHEBEUR M., *De literaire werf. Twee eeuwen Franstalige literatuur in België*, Brussel, 2008, 70 blz. Catalogus bij een tentoonstelling georganiseerd ter gelegenheid van het vijftigjarige bestaan van de vzw *Archives et Musée de la littérature*, een instrument gecreëerd door Joseph Hanse ten dienste van het Franstalige letterkundige patrimonium. Geïllustreerd.

4390. RAU D., *De installaties van Lieve Van Stappen. Levende herinnering*, in *Openbaar Kunstbezit Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 6, p. 8-13. Beknopte schets van het oeuvre dat de in Gent gevestigde kunstenaar Lieve Van Stappen (°1958) realiseerde. Geïllustreerd.

4391. RAU D., *Videokunstenaar Yves Cousement. De wereld voor de eerste keer*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 1, p. 2-6. Met een beknopt overzicht van het oeuvre van kunstenaar Yves Cousement (°1978). Met verwijzing naar Gent. Geïllustreerd.

4392. SAUWEN R., *De boer op met Claus & Co. Tentoonstelling in het MSK Gent*, in *Openbaar Kunstbezit in Vlaanderen*, 47, (2009), nr. 1, p. 20-24. Toelichting bij het oeuvre van schilder Emile Claus (1849-1924), kenmerkend voor het illuminisme waarmee bij het eigentijdse landleven uit de Leiestreek in beeld bracht. De aanleiding was de grote tentoonstelling die het Gentse Museum voor Schone Kunsten van 21 maart tot 21 juni 2009 op de agenda had. Geïllustreerd.

4393. SCHREUDER E., e.a., *Black is beautiful. Rubens tot Dumas*, Zwolle, 2008, 336 blz. De klemtoon van dit boekwerk ligt op de voorstelling van de 'zwarte mens' in de kunst, thema van een tentoonstelling in de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Het overzicht behandelt kunst in de Lage Landen van 1330 tot 2008. Geïllustreerd.

4394. STOKVIS W., *Cobra 1948-1951. Terug naar de bronnen van kunst en leven*, Zwolle, 2008, 276 blz. De Cobragroep vormde een belangrijke avantgarde-beweging in de kunst na de Tweede Wereldoorlog. Het standaardwerk gaat in op het ontstaan van de beweging in Kopenhagen, Brussel en Amsterdam, op het oeuvre van hoofdfiguren zoals Asger Jorn, Karel Appel en Pierre Alechinsky, op invloeden en beïnvloeding. Geïllustreerd.

4395. T'SJOEN Y., *Onder den Bachtenschen hemel: Richard Minne in Bachte-Maria-Leerne*, in *Interbellum*, 29, (2009), nr. 5, p. 9-15. Over het korte verblijf van Minne in Bachte-Maria-Leerne, een verblijf dat vooral als een kuur was opgevat en waar hij in de eerste plaats een nieuwe elan als schrijver vond.

4396. VANDAMME G., *Werk van de beeldhouwer Geo Verbanck (1881-1961) in de Gentse publieke ruimte*, in *Gandavum*, 14, (2009), nr. 2, p. 3-46. Overzicht van plaatsen in Gent met beeldhouwwerken van de Gentse kunstenaar Geo Verbanck. Geïllustreerd.

4397. VAN DER STIGHELEN K., *Portretschilderkunst in Vlaanderen van 1420 tot nu*, Zwolle, 2008, 320 blz. Overzicht van portretten, gemaakt zowel door bekende als onbekende meesters. Geïllustreerd.

4398. VAN MULDER W., P. DEPOND T & P. VERHULST, *Observatorium. Een synthese van het oeuvre van Johan Tahon*, Antwerpen, 2009, 240 blz. Op een heel originele wijze worden het oeuvre en de leefwereld van beeldhouwer Johan Tahon (°1965) geëvoceerd. Geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4399. VAN NEYGEN E., *In het kielzog en het voetspoor van Afrika-reiziger Pieter Fardé*, in *Filip De Pillecyn Studies III*, 2007, p. 9-58. In dit jaarboek bespreekt de auteur de roman *Pieter Fardé. De Roman van een minderbroeder* over een Gentse minderbroeder en Afrika-reiziger. Ook de historische juistheid van de roman van Filip De Pillecyn wordt bestudeerd.

4400. VAN WIJNSBERGHE D., *Autour de la Madeleine Renders. Un aspect de l'histoire des collections, de la restauration et de la contrefaçon en Belgique dans la première moitié du XXe siècle*, (*Scientia Artis*, nr. 4), Bruxelles, 2008, 307 blz. Bij de gelegenheid van het zestigjarige bestaan van het Koninklijk Instituut van het Kunstpatrimonium wordt in deze publicatie gedetailleerd weergegeven hoe de Brugse bankier Emile Renders er in korte tijd in slaagde een van de mooiste privécollecties van Vlaamse primitieven van België tijdens het Interbellum bijeen te brengen. In het werk wordt aangetoond hoe Renders stukken van geringe waarde kocht en liet opsmukken door Jef Van der Veken, wiens technische vaardigheden geleid hebben tot één van de grootste artistieke oplichterijen van de 20ste eeuw. Een deel van het verhaal speelde zich af in Gent. Geïllustreerd.

4401. VERLEYSSEN C., *Gustave Van de Woestijne*, in *Museumkrant Museum voor Schone Kunsten Gent*, 20, (2009), nr. 3, s.p. Schets van de geplande tentoonstelling die het museum programmeert in 2010, met Gustave van de Woestijne (1881-1947) als hoofdfiguur. Geïllustreerd.

Materiële cultuur

4402. BEECKMANS L., *Sint-Veerleplein 11: een muntenensemble uit de 20ste eeuw uit het Gravensteen*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3, p. 79-89). Verslag van een muntenensemble dat in de z.g. stallingen van het Gravensteen werd opgegraven. Geïllustreerd.

4403. BERKERS M., *Drongen, Wafelijzerhoeve*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 113-115. Verslag van een vondst van een vroegmiddeleeuwse fibula. Geïllustreerd.

4404. BERKERS M., *Gent. Hoogversierd aardewerk*, (*Erfgoedmemo*, nr. 32), Gent, 2008, 4 blz. Aan de hand van bodemvondsten uit verscheidene opgravingen geeft de auteur een beknopt overzicht van deze aardewerkgroepen en hun ontwikkeling. Geïllustreerd.

4405. BERKERS M., *Gent. Steengoed*, (*Erfgoedmemo*, nr. 39), Gent, 2009, 4 blz. Samenvatting van de kennis van steengoed, gekoppeld aan voorbeelden uit het archeologisch onderzoek in Gent. Geïllustreerd.

4406. BERKERS M., *In De Zwarte Doos: een fragment van een prikslee*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 178-179. Geïllustreerd.

4407. BERKERS M. & G. STOOPS, *Peperstraat 2-16 & 30-34*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (*Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent*, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 40-57. Verslag van de op deze bouwterreinen aangetroffen middeleeuwse sporen, waaronder kuilen, bakstenen structuren en houten waterputten. Geïllustreerd.

4408. DE CLERCQ W., e.a., *Living in times of war: waste of c. 1600 from two garderobe chutes in the castle of Middelburg-in-Flanders (Belgium)*, in *Post-Medieval Archaeology*, 41 (2007), nr. 1, p. 1-63. Het vondstenmateriaal afkomstig uit twee afvalkokers van het Bourgondische kasteel in Middelburg (Oost-Vlaanderen) dat in extremis gedeeltelijk kon worden gegraven, vormt de basis voor deze bijdrage, die een breed gamma van vondstengroepen in beeld brengt en de betekenis ervan in een ruim perspectief duidt. Geïllustreerd.

4409. DE GROOTE K., *Middeleeuws aardewerk in Vlaanderen. Techniek, typologie, chronologie en evolutie van het gebruiksgoed in de regio Oudenaarde in de volle en late middeleeuwen (10de-16de eeuw)*, (*Relicta Monografieën. Archeologie, Monumenten- & Landschapsonderzoek in Vlaanderen*, nr. 1), Brussel, 2008, 2 delen, 479 blz. & 246 blz. De twee boekvolumes zijn de gepubliceerde versie van een doctoraal proefschrift, voorgesteld aan de Vrije Universiteit Brussel op 24 januari 2005. Voor het diepgaande onderzoek van de keramische vondsten koos de auteur voor een regionale aanpak, ondersteund door intensief terreinwerk en vondstenstudie in de streek van Oudenaarde tot Aalst en Gent. Deze aanpak maakte het mogelijk om regionale verschillen te detecteren en deze te plaatsen tegenover de grote lijnen van de evolutie van de middeleeuwse keramiek in Vlaanderen, zoals ze al langer bekend zijn. De studie en dus ook de publicatie stellen een corpus van basisgegevens ter beschikking die kunnen bijdragen tot meer voortgezet onderzoek rond keramische vondsten uit archeologische contexten. Deel 1 bevat een achttal uitgewerkte hoofdstukken rond methodologie, de geselecteerde contexten en hun chronologische gegevens, de technische en typologische indeling van het lokale/regionale aardewerk, techniek, typologie en chronologie van de aanwezige importgroepen, de algemene evolutie van het aardewerk in de onderzoeksregio, vergelijking met de omliggende gebieden, interpretaties, discussie en interpretatiemogelijkheden. In deel 2 worden dan de overzichtstabellen, de inventarislijsten en de afbeeldingen van alle bestudeerde stukken samengebracht. Het is duidelijk dat deze uitgebreide en zeer intrinsieke studie ook een referentiewerk is voor de Gentse regio, een van de onmiddellijk aan de onderzoeksregio grenzende streken of zelfs de dichtst bijliggende grootstad. Rijkelijk geïllustreerd.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4410. HANECA K., *Peperstraat 2-16: dendrochronologie van tonputten*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 58-68. Geïllustreerd.

4411. HANECA K., *Waterputten Flanders Expo, Sint-Denijs-Westrem. Verslag dendrochronologisch onderzoek*, (Rapporten Natuurwetenschappelijk onderzoek VIOE, RNO-VIOE 2009-003), Brussel, 2009, 10 blz. Het rapport bevat de resultaten van dendrochronologisch onderzoek op eikenhout afkomstig van waterputten in het plangebied The Loop in Sint-Denijs-Westrem. Voor twee structuren leverde dit onderzoek een datering op in de late 1ste-begin 2de eeuw. Een derde structuur hoorde mogelijk in diezelfde periode thuis. Voor een vierde waterput werden de bomen geveld tussen 991 en 1016. Het hout van een vijfde structuur leidde nog niet tot chronologische situering door ontbrekende referentiecurves voor eikenhout uit Vlaanderen. Mogelijk gaat het om een structuur uit de vroege middeleeuwen. De rapportage is onderbouwd met tabellen en grafieken.

4412. LALEMAN M.C., *Gent. Een Utenhovegraf*, (Erfgoedmemo, nr. 40), Gent, 9000, 4 blz. Een fragment van een beschilderd graf uit de noordelijke kruisgang van de Sint-Pietersabdij kon op basis van de aanwezige wapenschilden worden geïnterpreteerd als een graf van een telg uit de Gentse familie uten Hove. De grafschildering wordt geplaatst in de context van laatmiddeleeuwse grafschilderingen uit de 13de-15de eeuw. Geïllustreerd.

4413. REYNS N., *Gent: consumptiepatronen in drinkglas (16de-18de eeuw)*, in *Archeologisch onderzoek in Gent 2000-2009*, (Stadsarcheologie. Bodem en monument in Gent, reeks 2 nr. 3), Gent, 2009, p. 180-187.

Heemkunde, volkskunde, genealogie

4414. BOMBAY J., *Obiits in de Drongense kerken*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009), p. 129-132. Bespreking van het rouwbord of obiit voor Clementine Bauwens-Serdobbel. Het rouwbord bevindt zich in de Sint-Gerolfkerk te Drongen.

4415. BRACKE L., *100 jaar geleden. Wat gebeurde in Drongen in 1909*, in *Jaarboek 2009 van de Heemkundige King Dronghine*, p. 7-26. Uittreksel uit de *Gazette van Gent* over gebeurtenissen in Drongen in het jaar 1909.

4416. BRAEM M., *'Desen Braem staet tot Elversele in de kercke ghelezen gheschildert'*. *Dubbelportret van Godevaert Braem (1395-1452) en Danneel Braem (1685-1745)*, Elversele, 2008, 201 blz. Studie over de familie Braem, van oorsprong een Gentse patriciërsfamilie, en in het bijzonder over Godevaert Braem en Danneel Braem. Godevaert leefde in de 15de eeuw, was baljuw van het Land van Waas en speelde een rol in de oorlog tussen Gent en de Bour-

gondische hertog Filips de Goede. Danneel Braem leefde enkele eeuwen later, in de 18de eeuw, en was toneelauteur en toneelregisseur en geschiedschrijver.

4417. CASSIMAN P., *Baarle Frankrijk of Baarle Vrankrijk*, in *Jaarboek 2009 van de Heemkundige Kring Dronghine*, p. 55-58. In Baarle bevindt zich de Baarle-Frankrijkstraat. In dit artikel wordt gezocht naar de betekenis van deze straatnaam die een combinatie van twee uiteenlopende gebieden.

4418. CASSIMAN P., *Baarleveer*, in *Jaarboek 2009 van de Heemkundige Kring Dronghine*, p. 41-54 De vroegere parochie Baarle wordt door de Leie in twee delen gesplitst. Een veer, het Baarleveer, verbindt de linker- en rechteroever. Deze bijdrage gaat over de geschiedenis van de parochie Baarle, het Baarleveer en zijn omgeving.

4419. CASSIMAN P. *Drongense priesters en kloosterlingen in de 19de en 20ste eeuw (tweede aanvulling)*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009) p. 238-240. Over Geert Faseur, priester en pater van de Sociëteit van Jezus en Zuster Adolpha of Suzanna De Schuyter, zuster van Sint Vincentius a Paulo van Gijzegem.

4420. CASSIMAN P., *In 't Land van Nevele*, in *Jaarboek 2009 van de Heemkundige Kring Dronghine*, p. 123-128. Over de eigenaars van de herberg *In t'Land van Nevele* in Baarle en een merkwaardige vondst die er werd gedaan, een versteend stuk hout.

4421. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 28-29-30 september – 1 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 322 - 333

4422. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 2-3-4-5-6-7-8 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 6, p. 381-394.

4423. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 9-10-11-12 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 43-52.

4424. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 15-16-17-18 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p.135-149.

4425. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 19-20-21-22 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 3, p.?

4426. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 23-24-25-26 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 291-303.

4427. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 26-27-28-29-30-31 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 5, p. 364-377.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4428. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 1-2-3-4-5-6 november*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 446-460.
4429. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 28-29-30 september-1 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37 (2008), nr. 5, p. 322-333. Geïllustreerd.
4430. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 2-3-4-5-6-7-8 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 6, p. 381-394.
4431. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 14-15-16-17-18 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p. 135-149.
4432. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 23-24-25-26 oktober*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 291-303. Met gegevens over verschillende jaren.
4433. COLLUMBIEN H., *Gentse memoriedagen: 1-2-3-4-5-6 november*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 446-460.
4434. D'ARGENT F., *François D'Argent*, in *@rchieflink*, 9 (2009), nr. 3, p. 6-7. Relas van een zoektocht naar levensgegevens over zijn in Gent geboren grootvader (1897-1949) en diens leven in de Eerste Wereldoorlog. Geïllustreerd.
4435. DE BLEECKER M., *Gentbrugge. 8 eeuwen geschiedenis*, Gent, 2009, 260 blz. Over de dorpsgeschiedenis van de randgemeente Gentbrugge: de verschillende aspecten van het maatschappelijke leven worden behandeld. Geïllustreerd.
4436. DE BLEECKER M., *Hoor! De Muzikanten! Van "Amicitia" tot "Wil-len is Kunnen". Harmonie, fanfare, symfonie, brassband, big band...in Oost-Vlaanderen 18de-20ste eeuw*, Gent, 2008, 300 blz. Overzicht van de muziekmaatschappijen in Oost-Vlaanderen, geklasseerd per postnummer. Met een lijst van de provinciale tornooien vanaf WOII en een lijst van de dirigenten. Geïllustreerd.
4437. DE BRABANDERE R., *De Brabandere, een familie van grafelijke baljuws en ambtenaren (13de, 14de en 15de eeuw)*, in *Vlaamse Stam*, 44, (2008), nr. 5, p. 464-482. Vervolg op een vorige bijdrage waarin vooral de generaties uit de 15de, 16de en 17de eeuw aan bod kwamen. Voor de 14de eeuw wordt het materiaal steeds schaarser. Op verschillende plaatsen wordt nochtans de naam aangetroffen. De studie brengt een overzicht en een structuur van al deze plaatsen. Verwijzingen naar de Baljuw van de Oudburg van Gent.
4438. DE CLERCQ D., *Een Hollandse familie de Clercq met Gentse wortels*, in *@rchieflink*, 9, (2009), nr. 3, p. 4-5. De auteur vertelt het verhaal van zijn zoektocht in de Gentse archieven naar zijn Gentse voorouders. Uitgangspunt was

de doopsgezinde Gentenaar Jacques de Clercq (1555-1609) die in maart 1585 verbannen werd en als textielkoopman in Haarlem terecht kwam. De oudste gegevens leiden naar Erondegem en dateren van 1295. De verzamelde gegevens voor Gent, vanaf het begin van de 15de eeuw en inclusief de aanverwante families zijn terug te vinden op de website www.familiedeclercq.nl. Geïllustreerd.

4439. DE CLERCQ R., *De erfenis van het pasterke van de Muide*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 298-349. Op kerstavond 1772 overlijdt het *Pasterke van de Muide* of priester Michiel Jacob Dhooghe. Vooraleer wordt ingegaan op de erfgenamen en de verdeling van de omvangrijke erfenis, wordt licht geworpen op de familiale afkomst van de priester, het familiebedrijf, een huidenveterij, en de geestelijke carrière van het pasterke.

4440. DE GROOTE S. & B. D'HONDT, *Madam De Keyser*, in *Jaarboek 2009 van de Heemkundige Kring Dronghine*, p. 65-108. Biografie van Madam De Keyser of Alice Buysse.

4441. DEKEYSER E., *De tien rosières van 1811*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 6, p. 346-351. De vermelding in de huwelijksregisters van 9 juni 1811 van *Mariages de dix rosières* vormde het uitgangspunt naar een zoektocht over de betekenis van dit fenomeen. Het gaat om een Franse gewoonte om voor jonge eerbare meisjes aan wie men een rozenkrans ten geschenke gaf, ook van stadswege het huwelijksfeest te bekostigen.

4442. DE MOERLOOSE R., *Wat kostte een begrafenis in Oostakker in 1684?*, in *Gentse Cadenas*, XXVII, (2008), nr. 4, p. 7. Weergave van een stukje tekst in een parochieregister van Oostakker waarin men komt te weten komen wat een begrafenis kostte in Oostakker 1684.

4443. DE MOERLOOSE R., *De parochieregisters van Mendonk. Toevallige vondsten*, in *Gentse Cadenas*, XXVIII, (2009), nr. 1, p. 17-18.

4444. DE POORTER A., *Archiefbeelden Gentse circusartiesten*, (Uitgeverij *Tempus*), Gent, 2009, 128 blz. Bijdrage tot het reconstrueren van de betekenis die Gent, ook op internationaal gebied, vervulde met de circussen, het circusleven en vooral circusmensen die hier in portretten en samenleving worden voorgesteld. De auteur is een van de belangrijkste Gentse verzamelaars van circusdocumenten. Geïllustreerd.

4445. DE SCHRUYVER K., *Een verkenning van de Dronghense bodem*, in *Jaarboek 2009 van de Heemkundige Kring Dronghine*, p. 143-146. Overdruk van een tekst uit 1950 waarin Michel Thierry Dronghen beschrijft.

4446. DE SCHRUYVER R., *Overleden militairen in Franse Dienst 1812 - 1815*, in *Gentse Cadenas*, XXVII, (2008), nr. 4, p. 9-12. Originele tekst verschenen in het Administratief Memoriaal van Oost-Vlaanderen van 1823.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4447. DE SCHRYVER X., *De lotelingen (conscriptie in de Franse tijd)*, in *Gentse Cadenas*, XXVIII, (2009), nr. 2, p. 7-11. Tussen 1794 en 1814 werden de Zuidelijke Nederlanden vanuit Parijs bestuurd. De Franse overheersing bracht vele vernieuwingen met zich mee. Zo werd in 1798 de wet op de conscriptie ingevoerd die bepaalde dat elke mannelijke burger vanaf 20 tot 25 jaar uitgeloot kon worden op de militaire legerdienst te vervullen.

4448. DE SCHRYVER X. & R. DE MOERLOOSE, *Waarom moet de bisschop van Gent toestemming vragen aan een pastoor om een doopsel te mogen toedienen in deze laatste parochie*, in *Gentse Cadenas*, XXVIII, (2009), nr. 1, p. 11-12. Vertaling van een doopakte uit Oostakker, van 1783, waaruit blijkt dat de bisschop van Gent toestemming moest vragen aan de pastoor van Oostakker om in deze parochie te dopen.

4449. DE SMET G. & R. DE VRIENDT-MORES, *Een merkwaardig detail op een menukaart*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 318-321. Een menukaart leidde naar de Gentse aanwezigheid op een internationale plantententoonstelling die in mei 1899 in Sint-Petersburg (Rusland) werd georganiseerd. Geïllustreerd.

4450. DEVOLDERE W., *Het archief van het klooster van Deinze als bron voor genealogen*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 350-360. Het archief van het klooster van Deinze is op drie plaatsen terug te vinden. Het grootste deel bevindt zich in het Rijksarchief van Gent. Enkele belangrijke archiefstukken van het klooster worden in deze bijdrage besproken. Als casus binnen dit artikel heeft men het over 'de geschiedenis van het goed ter Kerst in Gits'. De pachters van het goed uit de periode 1540-1597 komen één voor één aan bod.

4451. DEVRIESE L., *Dood en begraven*, in *Van Mensen en Dingen*, VI, (2008), 1/2, p. 57-68. De auteur analyseert twee bijzondere aspecten in verband met overlijdensrituelen: het celebreren van damesmissen bij begrafenissen in een rijk milieu en de schrik levend te worden begraven, een fenomeen dat een hoogtepunt bereikte in de 19de eeuw.

4452. DEVRIESE L., *De dubbele betekenis van "kok" in het oude Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 71-75. Over Dierick Cauderlier en Nikolaas Bertram, beiden 'cock deser stede' in 1521-1522. In tegenstelling tot Dierick Cauderlier bereidde Nikolaas Bertram echter geen heerlijke maaltijden, hij was immers de stadsbeul. Deze dubbele betekenis van 'kok' kwam enkel in Gent voor in de 14de, 15de en het begin van de 16de eeuw.

4453. DEVRIESE L., *Geen verwarring mogelijk! Klinkende Gentse straatnamen gecreëerd in 1940-1943. Een alfabet*, in *Gandavum*, 14, (2008), nr. 1, p. 19-29. Tal van Gentse straten hebben hun naam te danken aan een operatie van 1940-1943. In het kader van de vernederlandsing van de straatnamen kre-

gen talrijke straten een nieuwe naam. Bij het artikel is een lijst van straatnaamveranderingen gevoegd.

4454. DEVRIESE L. *Gentse krook van Waalse origine*, in *Gandavum*, 14, (2008), nr. 1, p. 4-12. In deze bijdrage wordt gezocht naar de etymologie van de straatnaam Waalse krook.

4455. DEVRIESE L., *Gentse stadswerklieden tijdens het Interbellum*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 5, p. 378-381. De auteur bespreekt een tweetal lijsten, uit 1924 en uit 1939 met het overzicht van de functies van de werklieden in dienst van de Stad uit die periode.

4456. DEVRIESE L., *Een hoogst zonderling studiebezoek*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 303-310. Wetenswaardigheden over het bezoek dat Jozef II aan Gent bracht van 15 tot 17 juni 1781. Uitgangspunt van de analyse over dit bezoek is de troon in het stadhuis die aan bezoekers en toeristen getoond wordt als de troon van Jozef II. Geïllustreerd.

4457. DEVRIESE L., *Joseph Vermeulen en de grote Gentse straatnamenoperatie in 1940-1943*, in *Gandavum*, 14, (2008), nr. 1, p. 39-46. Joseph Vermeulen was een actief figuur in de straatnaamveranderingen die in het begin van de jaren 1940 in Gent werden doorgevoerd. In dit artikel wordt stilgestaan bij de context en het verloop van deze operatie en de persoonlijkheid van Joseph Vermeulen.

4458. DEVRIESE L., *Justitiepaleis als aardappelmagazijn*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 288-290. Een berichtje in het *Gentsch Museum* van 1895-1896 leidt tot een aantal Gentse *faits divers* die door de auteur opnieuw in de herinnering worden gebracht.

4459. DEVRIESE L., *Oudtijds zwemmen*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, 2009, nr. 3, p. 180-190. Artikel over zwemmen in de 18de en 19de eeuw, gebaseerd op een stedelijke verordening en het verhaal van een ooggetuige.

4460. DEVRIESE L., *Plechtige executie van generaal-majoor Ellenbergher buiten de Dampoort*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 461-464. Verwarde toestanden tijdens de krijgsverrichtingen van de negenjarige oorlog (1688-1697) tussen enerzijds de Engelsen en de Nederlanders en anderzijds de Fransen leidden tot de veroordeling en executie van Jan Antoon Ellenbergher. Deze bevelhebber van de Deense troepen werd op 30 november 1695 geëxecuteerd buiten de Dampoort, nadat hij in hotel De Gouden Appel, op de plaats van het huidige Design Museum, was opgehaald.

4461. ERVYNCK G., *1918 Het laatste oorlogsjaar te Melle*, in *De Gonde*, 36, (2008), nr. 3, p. 3-14. Op basis van een kopie van de politieverlagen van 1918,

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

die opgesteld werden door agent Charles Eryvynck, verantwoordelijk voor het dagelijkse rapport aan de *Zivilverwaltung* (het Duitse burgerlijke bestuur). De verslagen werden opgesteld in een ambtelijke taal en persoonlijke indrukken blijven achterwege. Toch gaat het om een samenvattend relaas van oorlogsgebeurtenissen in Melle zoals een ooggetuige ze gezien en beschreven heeft.

4462. ERVYNCK G., *Sprokkelingen uit de parochieregisters van het Spaans Kasteel te Gent*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 235-247. Het Spaans Kasteel dat na de Gentse opstand van 1539-1540 op de plaats van de Sint-Baafsabdij werd gebouwd vormde de achtste parochie van Gent. Door de ontsluiting van de parochieregisters van het Spaans Kasteel krijgt men inzicht in de bewoners van de parochie. Deze militaire nederzetting werd niet enkel bewoond door militairen. In dit artikel wordt aandacht besteed aan de gouverneurs en hun familieleden, de kapelaan en de koster, de militairen en de burgers die in het Spaans Kasteel verbleven.

4463. GOEMINNE L., *Verklarende woordenlijst van het molenmakersgerei*, in *Molenecho's*, 36, (2008), nr. 3, p. 154-165. Geïllustreerd.

4464. GOETHALS J.J., *Goethals 880-1900. The story of the Goethals story*, Baltimore, 2008, 275 blz. Overzicht van de verschillende takken van de familie Goethals.

4465. HUYS P., *Erfgenamen gezocht ... of: de Gazette van Gend als genealogische bron*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 366-370.

4466. HUYS P., *Molenaars op het bankje bij de Gentse Luitenant-Civil (1736-1766)*, in *Molenecho's*, 36, (2008), nr. 3, p. 166-168. Beknopt overzicht van vonnissen over processen waarbij molenaars betrokken waren. Het gaat voornamelijk om molenaars en molensites van buiten Gent. Met talrijke verwijzingen naar Gent.

4467. HUYS P., *Louys Bogaert, waard in Den Roden Hoed (1695)*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009), p. 229-232. Op 12 augustus 1695 wordt een 'crimineel examen' afgenomen van Louys Bogaert. Het incident dat de reden voor de ondervraging vormde, wordt in dit artikel beschreven.

4468. HUYS P., *Molenaars in de rechtspraak: de Indaginge te Gent (eind-XVIIe tot midden-XVIIIe eeuw)*, in *Molenecho's*, 36, (2008), nr. 4, p. 220-225. Overzicht van de enkwesten en vonnissen die de auteur vond in het archiefonderdeel 'vrijwillige rechtspraak' van het archief van de Luitenant-Civil of Indaginge (Rijksarchief Gent) en waarbij molenaars betrokken partij waren. Periode eind 17de eeuw tot midden 18de eeuw.

4469. HUYS P., *Molenaars op het bankje bij de Gentse Luitenant-Civil (1730-1766)* in *Molenecho's*, 36, (2009), nr. 3, p. Het onlangs ontsloten archief van de Luitenant-Civil van Indaginge in Gent bevat ondermeer een reeks vonnissen voor de periode 1728-1767 waarvan 13 processen te maken hadden met molenaars als betrokken partij.

4470. HUYS P., *Stockeren van graan binnen een versterkte stad in oorlogstijd. Proces tegen Pieter Lambrecht, molenaar te Baarle (1744-1748)*, in *Molenecho's*, 36, (2008), nr. 4, p. 226-228. Bijdrage over een moment uit de geschiedenis van de windmolen van Baarle-aan-de-Leie (bij Drongen): de periode 1744-1748. Pieter Lambrecht, toenmalig molenaar van de windmolen, was in deze periode betrokken bij een geschil voor de Luitenant-Civil van Gent waarbij Sieur Heyndrick de Moor of 'Capiteyn De Moor' eiser was. Het geschilpunt betrof de slechte bewaring van het graan van molenaar Pieter Lambrecht op de graanzolder van de Moor.

4471. HUYS P., *Twee archiefvondsten (1689 & 1748)*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009), p. 206-216. Bespreking van twee dossiers met betrekking tot Drongen en Baarle, gevonden in het archief van de *Luitenant-Civil van de Indaginge van Gent*. De dossiers handelen beide over incidenten met een molen of een molenaar.

4472. HUYS P., *Verzet van het Gents molenaarsambacht tegen de oprichting van een nieuwe molen (1759)*, in *Molenecho's*, 37, (2009), nr. 1, p. 33-41. In *Molenecho's* van januari-maart 2003 verscheen het artikel *Gentse molen(aar)s in het midden van de achttiende eeuw* waarin een lijst met Gentse molens uit 1752 werd bestudeerd. In het artikel in *Molenecho's* van januari-maart 2009 wordt een recent gevonden archiefdocument (een dossier van de Raad van Vlaanderen van 1759) besproken waarbij de voornoemde lijst van 1752 in een bredere context wordt geplaatst, namelijk het verbod om nieuwe molens op te richten waarvoor een vergunning of een octrooi nodig is.

4473. *Inventaire archeologique – fiche n° 170*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 283. Heruitgave van een fiche, opgesteld door Armand Heins in de rubriek "Loodgieterij – Oudheidkundig Museum, n° 200 – XVIIIe eeuw", over een Bokkenkop door Tiberghien.

4474. *Inventaire archeologique – fiche n° 171*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 6, p. 352-353. Heruitgave van een fiche, opgesteld door A. DIEGERICK in de rubriek "Handschriften – Archieven van het Bisdome – XVe eeuw (26 oktober 1406)" over een dodenrol.

4475. KLUYSKENS P., *De Gazette van Gent*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 260-272. Beschouwingen over een Gentse stadskrant, heruitgave van een niet gedateerde bijdrage.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4476. LEMMENS G., *Acht Gentse bedevaarders op weg naar Bottelare verdronken in de Schelde te Merelbeke in 1685*, in *Land van Rode*, 37, (2009), nr. 147, p. 82-83.

4477. LEVIS E., *'t Gentsch spant de kruune! De hedendaagsche noden of de wederzydsche spotternyen*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 6, p. 402-409.

4478. LIEVOIS D., *Speel nooit met een achtergelaten kanon!* in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p. 149-150. Anekdote uit de Gentse geschiedenis van de 15de eeuw waarbij het glasraam van de kapel van Onze-Lieve-Vrouw op de Rade aan diggelen ging doordat Pieter de Zomere al spelende een kanon liet ontploffen.

4479. LOCUFIER A. (red.), *Gent onafhankelijk. Revolutie voor het recht op een onafhankelijke Gentse vrijstaat*, Gent, 2008. In een café in oktober 2007 ontstaat het idee om Gent onafhankelijk te verklaren. De Nieuwe-Gentse Alliantie (N-GA) is geboren. Op 30 maart 2008 wordt de onafhankelijkheid van Gent uitgeroepen. Dit boek is een terugblik op deze dag en de N-GA door middel van foto's en meningen van verschillende Gentenaren. Geïllustreerd.

4480. MAES A., *Meer dan een naam: een straat in Oostakker voor Petrus Hoste (1917-1975)*, in *Heemkundig Nieuws*, 37, (2009), nr. 2, p. 4 -13. Bijdrage over het leven van Piet Hoste die 60 jaar geleden, in 1949, Chiro Oostakker stichtte. Naar hem werd de Piet Hostestraat in Oostakker genoemd. Deze straat is gelegen nabij het Chiroterrein.

4481. MAES A., *Meer dan een naam: een straat voor Charles Lebon in Heusden*, in *Heemkundig Nieuws*, 37, (2009), nr. 1, p. 4-14. De Oeverbaan in Heusden werd gewijzigd in Charles Lebonstraat naar de verzetstrijder die in 1944 in een Duits concentratiekamp is omgekomen. Deze weg loopt parallel met de straat waar het gezin Lebon woonde. De auteur brengt het precieze relaas van de evenementen waarmee de familie Lebon tijdens de gruwelijke oorlogsjaren te kampen had.

4482. MAES A., *Meer dan een naam: een laan voor Christiaan Van der Heyden en een straat voor Christiaan Brosteaux in Oostakker*, in *Heemkundig Nieuws*, s.l., s.d., p. 6-15. Het gaat hier om twee personen die een bijzondere betekenis verwierven in de geschiedenis van de Chiro in de tweede helft van de 19de eeuw.

4483. MAES A., *Meer dan een naam: een laan voor Mathias en Gustaaf Wolters in Sint-Amansberg in Heemkundig Nieuws*, 36, (2008), nr. 4, p. 5-14. Klein biografisch overzicht van vader en zoon Wolters die hun naam schonken aan de straat die aangelegd werd vanaf 1912 bij het overwelven van de Rietgracht, op de grens tussen Gent en Sint-Amansberg en uitgevend op de Schelde.

CHARLES, LALEMAN, MEILLANDER

4484. MATTENS D., *De hoed van Napoleon, of een licht doen schijnen over het Westveld*, in *De Oost-Oudburg*, Jaarboek XLV, (2008), p. 5-206. Geschiedenis van het Westveld bij de gelegenheid van het vijftigjarige bestaan van de Heilig-Kruisparochie met aandacht voor de wijk en de parochie, voor het kerkelijke leven, voor het grondgebied en de bevolking, voor de waterlopen, voor de land- en tuinbouw en andere beroepen, voor de cultuur en het verenigingsleven, sport en jeugdverenigingen, voor het onderwijs voor bekende personen en families.

4485. OSSIEUR E., *Lust en last in de klapper op de doopregisters van de Gentse Sint-Michielsparochie halfweg de 17de eeuw*, in *Vlaamse Stam*, 44, (2008), nr. 6, p. 586-590. Over de 44 exorcismen van 1648 en de 47 exorcismen van 1651 in de Sint-Michielsparochie.

4486. OSSIEUR E., *'Magdelaine' de Trazegnies eredame van Aartshertogin Isabella kluizenares in Gent*, in *Vlaamse Stam*, 44, (2008), nr. 6, p. 591-596. Magdelaine de Trazegnies was vermoedelijk de eerste uit de hofhouding van de infante Isabella die het leven van een eredame vaarwel zegde en een religieus bestaan ging leiden als kluizenares samen met een dienstmeid in een pand naast de Sint-Salvatorkerk.

4487. POELMAN R., *Een gouden priesterjubileum te Oostakker in 1778*, in *Heemkundig Nieuws*, 36, (2008), nr. 4, p. 15.

4488. POELMAN R., *Een gouden huwelijksjubileum te Oostakker in 1792*, in *Heemkundig Nieuws*, 36, (2008), nr. 4, p. 16.

4489. POELMAN R., *Oorlogsafrekeningen in Sint-Amandsberg in 1918*, in *Heemkundig Nieuws*, 36, (2008), nr. 4, p. 17-18.

4490. S.N., *Over het Belfort en den Beyaerd te Gend*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 120-134.

4491. S.N., *Verkeerstoezicht te Gent zeventig jaar geleden*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 119-120.

4492. STEEGHERS W., *Gentse poorters uit Middelburg (Zeeland) (1542-1796)*, in *Vlaamse Stam*, 45, (2009), nr. 3, p. 371-372.

4493. TUYTSCHAEVER R., *Pastoor Jean Colle (1809-1880) en Albert Mommens (1820-1883)*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009) p. 133-142. Over de geboorte en het overlijden van de Drongense pastoors Jean Colle en Albert Mommens. Met uittreksels uit parochieregisters, doopakten en kranten.

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4494. VAN CAENEGHEM P., *Oorlogsjournaal 1914-1918 van het 'Maison de Melle'*, in *De Gonde*, 37, (2009), nr. 2, p. 3-5. In 1920 verscheen bij A. De Scheemaeker in Sint-Amandsberg het *Journal de la Guerre de la Maison de Melle 1914-1918*. De bijdrage evocert het relaas van de oorlogsjaren zoals ze werden beleefd vanuit het college van de jozefieten in Melle. Geïllustreerd.

4495. VAN DRIESSCHE I., *Ons dorp is het schoonste en wij zijn de beste. Volksgezegden*, in *Van Mensen en Dingen*, VI, (2008), 1/2, p. 87-117. De auteur tekende volksgezegden op die in Lochristi bekend zijn of waren en waarin een allusie wordt gemaakt op steden en gemeenten. De auteur probeert ze in een ruimere context te situeren en de oorsprong ervan te verklaren. Ook Gent komt voor in een aantal uitdrukkingen.

4496. VAN DURME L., *De naam Leie*, in *De Leiegouw*, 50, (2008), nr. 2, p. 307-312. Over de betekenis van de naam. De auteur geeft de drie opvattingen weer die gangbaar zijn en bespreekt ze kritisch, met onder meer verwijzing naar de verklaring door M. GYSSELING en de Gentse Leienamen.

4497. VANGANSBEKE J., *Arthur Vandeguchte (1910-2002): een markante Drongenaar*, in *Jaarboek 2009 van de Heemkundige Kring Dronghine*, (2009) p. 147-150. Over markante Drongenaar Arthur Vandeguchte die actief was in de plaatselijke politiek en in de *Kleurfabriek Hilaire Grootaert*, waar hij als chemicus werkte en tevens gedelegeerd bestuurder was.

4498. VANGANSBEKE J., *De auto verovert Drongen*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009) p. 27-40. Met de komst van de auto, doken ook de garages en benzinepompen in het straatbeeld op. Deze bijdrage is het resultaat van een onderzoek naar de verschillende garages die in Drongen gevestigd waren sinds 1928.

4499. VANGANSBEKE J., *Café-feestzaal Boerenhof (1880-2008)*, in *Jaarboek Heemkundige Kring Dronghine*, (2009) p. 109-122. Van 1880 tot 1924 noemde het Café Boerenhof 'Café In de Rolbaen' en behoorde het toe aan de familie De Weirdt. Er wordt uitvoerig stilgestaan bij de periode dat Alice De Weirdt, dochter van de oorspronkelijke eigenaars, en haar echtgenoot Cyriel Bytebier het Café uitbaatten.

4500. VAN HEDEN R., *De aanleg van de autostrade*, in *De Gonde*, 37, (2009), nr. 1, p. 22-23. Enkele wetenswaardigheden over de aanleg van de autosnelweg Brussel-Oostende in 1951-1956. Geïllustreerd.

4501. VAN HYFTE L., M. DETREMMERIE, K. DE WITTE & B. FORNARI, *De schilderijen, tekeningen en karikaturen uit het patrimonium van de Koninklijke en Ridderlijke Hoofdgilde van Sint-Michiël te Gent*, Gent, 2008. Sedert enkele jaren vond de collectie van de Sint-Michiëls-gilde een waardig

onderkomen in de Lakenhalle waar de Gilde al sedert 1613 huist. Sedert enkele jaren ondernam een ploeg vrijwilligers het initiatief om de collectie de onderhouden, te herstellen, te bestuderen en te laten ontsluiten voor het publiek. Er verscheen reeds een catalogus over de medailles, over het edelsmeedwerk en nu dus over de schilderijen en de tekeningen. Veelal gaat het om portretten van gildenkoningen over een periode die zich uitstrekt van de 17de tot de 20ste eeuw. Geïllustreerd.

4502. *Verkeerstoezicht te Gent zeventig jaar geleden*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38 (2009), nr. 2, p. 119-120. Een kleine rubriek uit 1903 handelt beknopt over verkeersproblemen en de als oplossing beschouwde innovatie door verkeerslichten aan de Peperstraat.

Biografieën (-)

4503. CLAUWAERT J., *Rond het leven en werk van Jef Crick. De oorlogsjaren van 1940-1944*, in *Heemkundig Nieuws*, 37, (2009), nr. 3, p. 14-16. Bijdrage over de medewerking van **Jef Crick** aan het cultureel Weekblad *Volk en Kultuur* dat in februari 1941 voor het eerst verscheen.

4504. DE GROOTE S. & B. D'HONDT, *Alice Buysse (° Nevele 1868-Drongen 1963) Een leven vol engagement*, in *Het Land van Nevele*, XL, (2009), nr. 1, p. 1-76. **Alice Buysse**, zus van schrijver Cyriel Buysse, was afkomstig uit Nevele en was er zaakvoerder van het familiebedrijf, een cichoreifabriek. Maar ook in het Gentse leven dook ze regelmatig op. Zij stichtte de Gentse Maatschappij voor Dierenbescherming en richtte het dierenasiel op dat zich nu in het Citadelpark bevindt. Zij was eveneens medestichter van de *Nationale Federatie van Liberale Vrouwen* en erevoorzitster van de Gentse afdeling. In 1927 legt Alice Buysse als eerste liberale vrouw de eed af als gemeenteraadslid in Gent. Liefdadigheid, dierenbescherming en sociale zaken waren haar werkterreinen. In dit nummer van *Het land van Nevele* zijn eveneens enkele teksten opgenomen van de hand van Alice Buysse, gaande van brieven aan haar familieleden tot korte verhalen. Geïllustreerd.

4505. DESMET G. & R. DE VRIENDT-MORES, *Emile Bedinghans: een ingeburgerde 'Waal' in het 19de-eeuwse Gent*, in: *Ghentsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 424-445. Het portret van **Emile Bedinghaus** (1840-1904) omvat drie belangrijke invalshoeken: zijn relatie met het milieu van hoveniers- en plantenkwekers, de oprichting op 1 juli 1865 van de Mutualité du Commerce et de l'Industrie (M.C.I.) en zijn actieve rol in het Gentse verenigingsleven van de tweede helft van de 19de eeuw. Geïllustreerd.

4506. DESMET T. & A.M. MUSSCHOOT, *Kijken met Cyriel Buysse. Een foto-verhaal*, Zwijndrecht, 2009, 141 blz. **Cyriel Buysse** liet een omvangrijk oeu-

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

vre na waarin hij Vlaanderen met veel liefde maar ook zeer kritisch beschrijft. Hij was echter ook kosmopoliet en verbleef onder meer in de Verenigde Staten, London, Den Haag, Marokko, Spanje en Tunesië. Tania Desmet, fotografe, trad in het voetspoor van Buysse en liet zich inspireren door de lectuur van zijn teksten bij het maken van fotoreportages over de mens en zijn omgeving, toen en nu. Geïllustreerd

4507. D'HOLLANDER J., *Kleine kroniek van de Gentse beiaardier (II) in Clocke Roeland. Nieuws van de Gentse beiaardkring*, 12, (2008), nr. 4, p. 15-20. In deze bijdrage komen de volgende Gentse beiaardiers aan bod: **Adriaan de Prys** (1603-1620), **Augustin de Saint-Aubert** (1620-1628), **Philippe Laloo** (1628-1640), **Lodewijk Gleize** (1640-1674), **Willem Boulanger** (1674-1695) en **Frans Schepers** (1695-1717). Geïllustreerd.

4508. D'HOLLANDER J., *Kleine kroniek van de Gentse beiaardiers (IV)*, in *Clocke Roeland. Nieuws van de Gentse Beiaardkring*, 13, (2009), nr. 2, p. 17-21. Deze bijdrage handelt over de Gentse beiaardiers uit de latere 18de en de 19de eeuw: **Jozef Egidius de Landsheer** (1765-1798), **Joris Aelsters sr.** (1798-1839), **Joris Aelsters jr.** (1839-1856), **Frans Reylof** (1856-1868) en een zekere **Mestdagh** (1868-1886).

4509. D'HOLLANDER J., *Kleine kroniek van de Gentse beiaardiers*, in *Clocke Roeland. Nieuws van de Gentse Beiaardkring*, 13, (2009), nr. 1, p. 15-21. Met biografische notities over **Peter Schepens** (1716-1745) en **Pieter Le Blan** (1745-1765). Geïllustreerd.

4510. *Frans Heymans sprak met Rik Lanckrock* (°1923), in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 283-288. De bijdrage vormt de neerslag van een interview die de voormalige Gentse stadsbibliothecaris had met letterkundige **Rik Lanckrock** (°1923). Het gesprek gaat niet alleen over het eigen literaire werk als schrijver, dichter of verslaggever, maar snijdt ook de talrijke tijdschriften en bladen aan waaraan Rik Lanckrock zijn medewerking verleende zoals *Klaverendrie*, *Arsenaal*, *Het Antenneke*, *Cyanuur*. Voorts komen literatuurprijzen, beurzen, bibliotheken en amateurtoneel aan bod, onderwerpen die men ook terugvindt op de internetsite www.literair.gent.be.

4511. HELLINCK B., *Wilfried Lammens (1930-2008)*, in *Het Ondraaglijk besef. Nieuwsbrief van het fonds Suzan Daniel*, 14 (2008), p. 5-10. Beschrijving van het levensparcours van **Wilfried Lammens** die vanaf het einde van 1960 gedurende een decennium een van de belangrijkste voorvechters was van de homo-emanipatie. Dit was revolutionair te noemen, zeker vanuit zijn positie als geestelijke.

4512. HUYS J., *Twee directeurs van het Gentse Muziekconservatorium*, in *Clocke Roeland*, 12, (2008), nr. 4, p. 20-23. Over **Joseph Mengal** en **Adolphe Samuel**.

4513. KLUYSKENS P., *Filips van Artevelde*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 2, p. 82-93. Postume uitgave van een biografische schets over **Filips van Artevelde** (1340-1371), Gentse politieke figuur uit de late middeleeuwen.

4514. KLUYSKENS P., *Geeraard de Duivel*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 5, p. 353-363. Heruitgave van een eerder verschenen artikel over **Gheeraert I van Gent** en Gheeraert II, beiden bijgenaamd de Duivel.

4515. KLUYSKENS P., *Een Gentse globetrotter in de XVde eeuw: Joos van Ghistele*, in *Ghentsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 6, p. 394-404. Postume publicatie van een bijdrage die auteur enkele decennia terug opstelde over **Joos van Ghistele**, Gentse schepen, maar vooral bekend door zijn reizen naar het Midden-Oosten in de late 15de eeuw.

4516. VANDAMME G., *Bisschop Antoon Triest (1576-1657. "Dat wandelent kerkelijk gevaart"*, in *Gandavum*, 13, (2008), nr. 3, 46 blz. Themanummer van *Gandavum*, gewijd aan het leven en het werk van Bisschop **Antoon Triest**: jeugdjaren, trouweling van de aartshertogen, het Gentse episcopaat, de visitaties, de werken aan de kathedraal, zijn mecenaat, de armenzorg, zijn dood, zijn grafmonument.

4517. VANDAMME G., *Soms overtreft de werkelijkheid de fantasie. De voorlopige biografie van Raymond De Kremer (alias Jean Ray/John Flanders*, in *Gandavum*, 13, (2008), nr. 4, p. 41-45. Tweede artikel in een lange reeks waaruit de voorlopige biografie van **Raymond De Kremer** kan groeien.

4518. VAN PARYS J., *De wereld van Cyriel Buysse*, Antwerpen/Amsterdam, 2009, 190 blz. Een paar maanden na de publicatie van de biografie van **Cyriel Buysse**, kreeg zijn biograaf, Joris van Parys, twee familiealbums in handen, vol onbekende foto's van Buysse en zijn naaste omgeving. Rond dit fotomateriaal bracht hij een verrassende collectie beelden en documenten bij elkaar die de auteur situeren in de wereld zoals hij hem heeft gekend tussen 1880 en 1930. Ook citaten uit brieven en interviews, getuigenissen van tijdgenoten en fragmenten uit zijn oeuvre die nauw aansluiten bij de beelden. Geïllustreerd.

4519. VAN RYSSEL D., *Vergeten Gentse schrijvers: Felix Boone (Gent 1821-Gent 1870)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 1, p. 69-71. Over **Felix Boone**.

4520. VAN RYSSEL D., *Jeanne Plateau (Gent 1877 - Gent 1937)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 5, p. 334-335. Korte biografische schets over dichteres en kunstschilder **Jeanne Plateau** (1877-1937).

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

4521. VAN RYSSEL D., *Vergeeten Gentse schrijvers: Achilles Gautier 2*, in *Ghentsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 5, p. 381-383 & nr. 6, p.422-424. Los geschrijf met referentie naar **Achilles** (niet Archilles) **Gautier** die naast zijn werkzaamheden als paleoloog aan de Universiteit Gent en als archeozoöloog ten dienste van archeologisch onderzoek ook literair werkzaam was.

4522. VAN RYSSEL D., *Vergeeten Gentse schrijvers Geo Bruggen (Gent, 1921)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38 (2009), nr. 2, p. 151-153. Biografische schets van **Georges Emiel Verbruggen** (°1921) die verschillende teksten, waaronder vooral gedichten naliet.

4523. VAN RIJSSEL D., *Vergeeten Gentse schrijvers: Judocus de Hoon (Gent 1787-Evergem 1867)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 3, p. 228-229. Korte biografische schets van **Judocus de Hoon**, een arts die ook om zijn literaire geschriften enige bekendheid genoot.

4524. VAN RIJSSEL D., *Vergeeten Gentse schrijvers: Julien de Valckenaere*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 38, (2009), nr. 4, p. 303-305. De grote verdienste van **Julien De Valckenaere** ligt vooral aan het feit dat hij bekendheid heeft gegeven aan een literaire vorm die tot dan toe weinig bijval kende, met name het gebruik van aformismen.

4525. VAN RYSSEL D., *Vergeeten Gentse schrijvers. Simone Bergmans (Gent 1892-Sint-Lambrechts-Woluwe 1976)*, in *Ghendtsche Tydinghen*, 37, (2008), nr. 6, p. 399-401. **Simone Bergmans** (1892-1976), dochter van de beter bekende Paul Bergmans, kende een muzikale opleiding en studeerde kunstgeschiedenis en archeologie aan de Universiteit Gent. Onderwijs en methodiek, evenals literaire fictie blijken uit de geschriften die zij naliet.

4526. VAN VELTHOVEN H., *Het tumultueuze politieke leven van Leo Augusteyns*, in *Wetenschappelijke Tijdingen*, LXVIII, (2009), nr. 2, p. 163-173. Artikel over **Leo Augusteyns**, een radicaal-liberaal en Vlaamsgezind volksvertegenwoordiger, activist, Vlaams-nationalist en antifascist. De auteur bespreekt in feite een boek van D. VANACKER over Leo Augusteyns en de historiek van de liberale arbeidersbeweging.

4527. WAUTIER K., A. JONCKHEERE & D. SEGERS, *Joseph Plateau (1801-1883)*, in *De Oost-Oudburg*, Jaarboek XLV, (2008), p. 301-370. Over **Joseph Plateau**, de vader van de (animatie)film en over zijn rol binnen de jonge Universiteit van Gent.

CHARLES, LALEMAN, MEILLANDER

Index bibliografie 2009

AHMED I.	4169	CEUPPENS B.	4156
ALLEGAERT P.	4047	CHARLES L.	4231, 4232, 4233, 4298
ANNEMANS F.	4114, 4199	CHRISTIAENS K.	4122
ANTHEUNIS G.	4031, 4032, 4115, 4116, 4200, 4201, 4202, 4203, 4204, 4205	CLAUWAERT J.	4503
ANTOINE F.	4158	CNUUDE V.	4234, 4235
AUDOOREN F.	4206	COENE A.	4016
BAILLIEUL B.	4207, 4208, 4209, 4210, 4211, 4212	COIGNEAU D.	4078
BALCI K.	4130	COLLUMBIEN H.	4421, 4422, 4423, 4424, 4425, 4426, 4427, 4428, 4429, 4430, 4431, 4432, 4433
BALDUCK J.	4048	COMPAGNE K.P.	4123
BALTHAU E.	4077	COOMANS T.	4294
BARTHOLOMIEUX B.	4064, 4065, 4066	CORBELLINI S.	4185
BAUDOUIN A.	4342	CORNILLY J.	4236
BEECKMAN M.	4343, 4402	COUCKHUYT A.	4047
BEKAERT G.	4213, 4214	CUIGNIEZ F.	4385
BERENDSE M.	4015	DAENENS L.	4161
BERGMANS A.	4215, 4215	DAEM G.	4130
BERKERS M.	4033, 4034, 4035, 4403, 4404, 4405, 4406, 4407	DAMBRUYNE J.	4101, 4298
BEYAERT M.	4049	D'ARGENT F.	4434
BEYEN M.	4117	DEBAENST B.	4124
BILTEREYST D.	4154	DE BAETS A.	4237
BISSCHOPS T.	4216	DE BIE A.	4102
BOGAERT D.	4050	DE BISSCOP N.	4345
BOMBAY J.	4217, 4218, 4414	DE BLEECKER M.	4435, 4436
BONCQUET D.	4219, 4220	DE BRABANDERE R.	4437
BONCQUET T.	4066, 4067, 4070	DECAVELE J.	4186, 4187
BOONE M.	4075, 4118	DE CEUKELAIRE M.	4234, 4235
BOONE V.	4221	DE CLERCQ D.	4438
BORCHERT T.H.	4095	DECLERCQ G.	4188
BORREMANS P.	4076	DE CLERCQ R.	4439
BORRET K.	4213	DE CLERCQ W.	4408
BOSSAERT S.	4119	DE COIGNIES G.	4127
BOUCKAERT C.	4222	DE CONINCK R.	4017
BOUDIN M.	4064, 4183, 4195	DECORTE L.	4346
BRACKE L.	4415	DE CRAENE T.	4125
BRAEM M.	4416	DE DECKER C.	4116, 4137
BRANDS L.	4326	DEDOBBELEER W.	4126
BRION M.	4223	DE DONCKER G.	4068
BROOD P.	4015	DE DONCKER T.	4347
BRU M.A.	4034, 4036, 4184, 4225, 4226, 4227	DEFERME J.	4248
BRUYNEEL E.	4120	DEFOORT H.	4054
BUYLAERT F.	4077	DEFORCE K.	4059
BUYSSE A.	4228, 4504	DE GEEST D.	4348
CAEN J.	4229	DE GEEST J.	4349, 4350
CAILLIAU A.	4047	DE GROOTE K.	4409
CALDERON A.	4051	DE GROOTE S.	4440, 4504
CAMBELL L.	4344	DE GRYPE J.	4238
CARLIER J.	4121	DE HAAN A.	4025
CASSIMAN A.	4230	DE HERDT R.	4159, 4160
CASSIMAN P.	4100, 4417, 4418, 4419, 4420	DE JAEGHER L.	4087
CASSIMAN R.	4100	DE KEUKELEIRE E.	4239, 4240, 4241, 4242, 4243, 4244, 4245, 4246
		DEKEYSER E.	4441
		DE KEYZER L.	4079, 4247
		DE KOONING M.	4213
		DELBEKE M.	4351
		DE MAESSCHALCK E.	4080

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

DE MAEYER J.	4248	DONCHE P.	4077, 4085
DE MECHELEER L.	4249	DOOREMAN G.	4352
DE MEY L.	4081	DOUXCHAMPS H.	4077
DE MEYER B.	4162, 4163	DUBOIS M.	4266, 4267
DE MEYER D.	4351	DUMAN A.V.	4283
DE MEYER R.	4214	DUMOLYN J.	4077
DE MOERLOOSE R.	4442, 4443, 4448	ELIAS W.	4366
DE MULDER G.	4064	ERVYNCK A.	4195
DEN HARTOG G.	4354	ERVYNCK G.	4020, 4461, 4462
DENDOOVEN G.	4130, 4352	ETZKOZU G.J.	4198
DENEFFE D.	4353	EVERAERT G.	4234, 4235, 4268
DENEWETH H.	4250	EVRARD A.K.	4269
DENYS L.	4169	FINDLING J.E.	4131
DE PAEYE K.	4164	FORNARI B.	4361, 4367, 4501
DEPLOIGNE J.	4185	FRAEYMAN N.	4132
DEPOND P.	4398	FREMONT W.	4353
DE POORTER A.	4444	GAGELMANS N.	4270
DE POORTER M.	4082	GAUBLOMME D.	4368
DE PORRE A.	4052, 4165	GEERTS P.	4271
DEPUYDT K.	4251, 4252	GELAUDE F.	4055, 4262, 4263, 4264, 4272, 4273, 4274, 4275
DE REU P.	4253	GEVAERT L.	4050
DE RYNCK P.	4189, 4356	GIOT F.	4277
DE SCHRYVER K.	4445	GOEMINNE L.	4171, 4463
DE SCHRYVER R.	4446	GOETHALS J.J.	4464
DE SCHRYVER X.	4447, 4448	GOOSSENS P.	4133
DESEIJN G.	4166, 4254, 4255	GOUBLOMME A.	4172
DE SEYNE A.	4161	GOUDET-HEMELAER L.	4173
DESIMPELAERE N.	4167, 4168, 4169, 4256	GROENVELD S.	4103, 4104
DE SMAELE H.	4128	HAEMERS J.	4086, 4087, 4088
DE SMET G.	4449, 4505	HAGGH B.	4369
DE SMET J.	4357, 4358, 4359, 4360, 4361, 4362, 4363	HANECA K.	4061, 4410, 4411
DESMET T.	4364, 4506	HANSON M.	4174
DESPODT V.	4257	HELLINCK B.	4511
DESSAUX N.	4083	HENDRICKS F.	4050
DETREMMERIE M.	4501	HENDRIKS K.F.E.	4123
DEVOLDERE L.	4053	HERREMANS D.	4278
DEVOLDERE W.	4450	HEYN M.	4025
DE VOS J.	4365	HOFFSUMMER P.	4279
DE VOS S.	4060	HOOFT E.	4212
DE VRIENDT-MORES R.	4449, 4505	HOORNE J.	4037, 4038, 4062, 4063, 4064, 4280
DEVRIESE L.	4055, 4220, 4258, 4259, 4260, 4261, 4262, 4263, 4264, 4451, 4452, 4453, 4454, 4455, 4456, 4457, 4458, 4459, 4460	HOOZEE R.	4362, 4370, 4371
DEWANCKELE J.	4234, 4235	HUYGENS F.	4161
DE WEERDT C.	4054	HUYS J.	4512
DE WILDE D.	4071	HUYS P.	4281, 4372, 4465, 4466, 4467, 4468, 4469, 4470, 4471, 4472
DE WILDE S.	4129	JACOBS P.	4234, 4235
DE WITTE K.	4501	JANSENS S.	4105
DEWULF B.	4130	JOHAN F.	4106
DE ZUTTER J.	4084	JONCKHEERE A.	4527
DHAENE S.	4130	KARELSE D.	4341
DHANENS P.	4116	KANMAZ M.	4283
D'HOLLANDER J.	4265, 4507, 4508, 4509	KECK G.	4095
D'HONDT B.	4440	KEPPENS K.	4066, 4069, 4070
D'HONDT M.	4170	KETELAAR E.	4022, 4089
DIEMEL B.	4190, 4504	KEYMEULEN S.	4134
DIERKENS A.	4188	KLUYSKENS P.	4090, 4091, 4092, 4475, 4513, 4514, 4515
		KOCKAERT L.	4385

CHARLES, LALEMAN, MEILLANDER

KOSTER M.L.	4379	NEIRINCK P.	4305
KRAMER F.	4380	NEIRINCKX P.	4177
KUNZE B.	4284	NOENS G.	4072
LABBEKE L.	4135	NOTTEBOOM H.	4056
LALEMAN M.C.	4023, 4034, 4039, 4040, 4041, 4161, 4184, 4231, 4232, 4233, 4234, 4235, 4275, 4285, 4286, 4287, 4288, 4289, 4290, 4291 4292, 4293, 4294, 4295, 4298, 4412	NYS W.	4386
LAMARCQ D.	4381	OSSIEUR E.	4110, 4485, 4486
LAMBERT V.	4093	PAS J.	4387
LANGOUCHE L.	4229	PAUWELS J.	4388
LAOUREUX D.	4382	PAUWELS T.	4306
LAPORTE D.	4273, 4274, 4275, 4291	PEETERS J.	4141
LAUWAERT H.	4383	PEIREN L.	4142
LAUWERS K.	4197	PELLE K.D.	4131
LEEUWENBERG H.L.P.	4104	PETERS F.	4353
LEKENS L.	4296	POELMAN R.	4191, 4487, 4488, 4489
LEMMENS G.	4476	POELS V.	4135
LEMOINE T.	4158	PROOT H.	4307
LEVIS E.	4161, 4477	PYPE P.	4223
LEYER D.	4106	QUAGHEBEUR M.	4389
LIEVOIS D.	4094, 4231, 4232, 4233, 4297, 4298, 4478	QUINTELIER K.	4192
LOCUFIER A.	4479	RABAU G.	4293
LUYTEN J.	4024	RAEYMAEKERS E.	4032, 4040, 4293, 4308
MACLOT P.	4298	RAU D.	4390, 4391
MADDENS N.	4107	REYNIERS G.	4275
MAERTENS J.	4384	REYNS N.	4413
MAES A.	4480, 4481, 4482, 4483	ROELSTRAETE J.	4310
MAES D.	4108	ROGIERS B.	4351
MAHIEU F.	4300	ROMBAUT E.	4311
MAREEL S.	4078	ROMBOUTS L.	4117
MARI S.	4095	RONSE S.	4143
MARIJNISSEN R.H.	4385	ROSSEAU H.	4309
MARIUS B.	4047	RYCKAERT T.	4178
MARTENS M.	4025	RYCKBOSCH W.	4027
MATTELAER P.	4299	SAUWEN R.	4392
MATTENS D.	4109, 4484	SCHOONAERTS R.	4312
MEES M.	4301	SCHREUDER E.	4393
MEGANCK L.	4025, 4302	SEGERS D.	4527
MEILLANDER V.	4023	SERGANT J.	4064
MEIRESONNE L.	4133	SIMPSON H.	4361
MERTENS M.	4136	STEEGHERS W.	4492
MERTENS R.	4176	STEURBAUT P.	4034, 4041, 4042, 4231, 4232, 4233, 4292, 4308
MESSIAEN L.	4065, 4066, 4067, 4068, 4069, 4070	STOKVIS W.	4394
MEURIS L.	4050	STOOPS G.	4034, 4035, 4043, 4044, 4045, 4193, 4224, 4268, 4275, 4291, 4292, 4294, 4295, 4313, 4314, 4315, 4316, 4317, 4318, 4319, 4320, 4321, 4322, 4407
MEYLEMANS E.	4071	STORME M.	4323
MIGNOT P.	4303	STROO C.	4353
MOMMAAS H.	4179	SUENENS K.	4026
MONTEYNE R.	4362	TACK L.	4324
MORTIER E.	4130	TAHON-VAN ROOSE M.	4363
MORTIER S.	4137	TANGHE J.	4096
MÜLLER A.	4073	THERLYNCK S.	4325
MUSSCHOOT A.M.	4364, 4506	THEUNISSEN E.M.	4073
MUSSCHOOT D.	4139	THYSSENS J.	4144
NEGRONI M.	4304	TILLEMANS F.	4178
		TOLLEBEEK J.	4145

BIBLIOGRAFIE VAN GENT

TOLLET A.	4146	VAN ROYEN H.	4294
T'SJOEN Y.	4147, 4395	VAN RYSSSEL D.	4519, 4520, 4521, 4522, 4523, 4524, 4525, 4335, 4336, 4337
TUYTSCHAEVER R.	4493		
UYTTENHOVE P.	4118		
VAN AALST P.	4222, 4326	VAN VELTHOVEN H.	4520
VAN BOOM N.	4179	VAN SCHOUTE R.	4385
VAN CAENEGHEM P.	4494	VAN SEVEREN J.	4206
VAN DAELE K.	4071	VAN STRYDONCK M.	4064, 4183, 4195
VANDAMME G.	4327, 4396, 4516, 4517	VAN WIJNSBERGHE D.	4400
VAN DAMME E.	4147	VEKEMAN C.	4130
VAN DE PUTTE F.	4151	VERAGHTEERT K.F.E.	4123
VANDENABEELE L.	4328	VERAVERBEKE E.	4338
VANDEN BAVIERE P.	4148	VERBEKE A.	4130
VAN DEN BORRE P.	4329	VERBIEST D.	4339
VANDENBROUCKE M.	4028	VERBIST B.	4088
VANDENBRUAENE M.	4192, 4195	VERDEE J.	4196
VAN DEN EECKHOUT P.	4149, 4150	VERGRACHT P.	4111
VAN DER FRAENEN J.	4152	VERHOEVEN P.	4155
VANDERHAEGEN G.	4130	VERHULST P.	4398
VANDER LINDEN F.	4097	VERLEDEN F.	4129
VANDERSTEENE L.	4153	VERLEYSEN C.	4401
VAN DER STIGHELEN K.	4397	VERMEIREN G.	4034, 4036, 4042, 4046, 4184, 4223, 4224, 4225, 4226, 4227, 4320, 4321, 4322, 4340
VAN DER STOCK J.	4344		
VANDERSTRAETEN M.	4194		
VAN DER WEEL H.B.	4104		
VANDEVELDE J.	4130, 4238	VERMOESEN R.	4102
VAN DE VOORDE G.	4385	VERSCHAFFEL B.	4213, 4351
VANDE WINKEL R.	4154	VERSTRAETEN A.	4341
VAN DIJCK M.F.	4027	VERTRIEST N.	4047
VAN DOORNE G.	4330	VERVAET L.	4112
VAN DRIESSCHE I.	4495	VIAENE P.	4181, 4182
VAN DURME L.	4496	VIAENE V.	4156
VAN ELSLANDE R.	4331, 4332	VINCENT M.	4330
VANGANSBEKE J.	4497, 4498, 4499	VLEESCHOUERS- VAN MELKEBEEK M.	4098, 4099
VAN HAUTE P.	4362	VLOEMANS G.	4197
VAN HEDEN R.	4500	VOS B.	4113
VAN HERREWEGHE J.	4029	VOS S.	4117
VANHOLME N.	4333	WAALWIJK H.	4022
VAN HYFTE L.	4501	WEBER D.	4157
VANMAELE N.	4057	WETERINGS J.	4022
VAN MULDER W.	4398	WIDDERSHOVEN B.E.M.	4123
VAN NEYGEN E.	4399	WILSON G.A.	4198
VANNIEUWENHUYZE B.	4334	WOLF R.	4135
VAN PARYS J.	4518	WOUTERS P.	4058
VAN PETEGHEM S.	4030	ZENNER D.	4181, 4182
VAN POUCKE T.	4363	ZWAENEPOEL A.	4341
VAN REYBROUCK D.	4156		

HANDELINGEN DER MAATSCHAPPIJ VOOR GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE TE GENT

Volgende uitgaven zijn nog voorradig en kunnen besteld worden bij prof. dr. A.-L. Van Bruaene. Een korting van 30 % wordt toegestaan aan leden en studenten.

HANDELINGEN, nieuwe reeks

I - 1944 tot en met LXIII - 2009

(onvolledig in de jaren 1950, 1960 en 1970)

VERHANDELINGEN

9. A. DE VOS, *Inventaris der Landbouwpachten in de Gentse Jaarregisters van de Keure*, 2 dln. (1958-1960), tesamen € 15.
10. C. FAIPOULT DE MAISONCELLE, *Mémoire statistique du Département de l'Escaut*. Ingeleid door Paul Deprez (1960), € 15.
11. *De versterkte woning en de materiële beschaving in de middeleeuwen. Handelingen van het Kolloquium Château Gaillard, Gent, 18-25 augustus 1968* (1969), € 17.
12. F. VANDENHOLE, *Inventaris van nieuws-, vak- en kiesbladen van de Universiteitsbibliotheek te Gent* (1967), € 15.
13. K. DE VINCK, *De metamorfosen van een stadsgezicht. De Graslei en de Korenlei te Gent van de middeleeuwen tot vandaag* (1976), € 15.
14. J. ART, *Herders en parochianen. Kerkelijkheidsgegevens betreffende het bisdom Gent, 1830-1914* (1979), € 15.
15. M. BOONE, *Geld en macht. De Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)* (1990), € 15.
16. P. TRIO, *De Gentse broederschappen (1182-1580): ontstaan, naamgeving, materiële uitrusting, structuur, opheffing en bronnen* (1990), € 15.
17. M. CHERRETTÉ, *Historische ontwikkeling van de instellingen in het Land van Aalst tijdens Middeleeuwen en moderne tijden, inzonderheid van het landscollege* (1992), € 9.
18. M. BERCKMOES, M. STRUYFS, *Honderd jaar geschiedenis van de Maatschappij – Indices op de Handelingen* (1993), € 15.
19. V. LAMBERT, *Chronicles of Flanders (1200-1500): chronicles written independently from Flandria Generosa* (1993), € 15.
20. K. DEVOLDER, *Gij die door 't volk gekozen zijt... De Gentse gemeenteraad (1830-1914)* (1994), € 22.
21. H. CAILLIAU, *Soo geluckigh als een begijn: het begijnhof OLV-Ter Hooie te Gent (1584-1792)* (1995), € 15.
22. A.-L. VAN BRUAENE, *De Gentse memorieboeken als spiegel van stedelijk historisch bewustzijn (14de-16de eeuw)* (1998), € 18.
23. H. BOUCKENOOGHE, *Meisjesopvoeding en sekse-ongelijkheid: het Gentse meisjesonderwijs tijdens het Ancien Regime* (1998), € 15.
24. L. DERYCKE, *De Sint-Michielswijk (1480-1520): een sociaal-topografische reconstructie* (1999), € 15.
25. K. MESTDACH, *Het Gentse Sint-Elisabethbegijnhof op het elan van de Contrareformatie (1598-1795)* (2000), € 19.
26. J. DAMBRUYNE, *Mensen en centen. Het 16de-eeuwse Gent in demografisch en economisch perspectief* (2001), € 20.
27. S. MEERSSEMAN, *Gent van den oudsten tijd tot heden. Registers op het werk van F. De Potter* (2002), € 24.
28. J. DAMBRUYNE, *Corporatieve middengroepen. Aspiraties, relaties en transformaties in de 16de-eeuwse Gentse ambachtswereld* (2002), € 35.
29. J. BACKS, *Mortaliteit in Gent (1830-1950)* (2003), € 20.
30. K. LAMONT, *Het wereldbeeld van een zestiende-eeuwse Gentenaar. Marcus van Vaernewijck: een ideeën- en mentaliteitshistorische studie op basis van zijn kroniek, Van die beroerlicke tijden...* (2005), € 20.
31. W. RYCKBOSCH, *Tussen Gavere en Cadzand. De Gentse stadsfinanciën op het einde van de middeleeuwen (1460-1495)* (2007), € 20.
32. M. MERTENS, *Een liberale zuil in Gent? Aspecten van het Gentse (georganiseerde) liberalisme tijdens het interbellum* (2008), € 15.
33. L. VANDERSTEENE, *De Geschiedenis van de Rechtenfaculteit van de Universiteit Gent. Van haar ontstaan tot de Tweede Wereldoorlog (1817-1940)* (2009), € 20.